

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HAKSIZ FİYAT ARTIŞININ İDARİ DENETİMİ
VE YAPTIRIMI**

Doktora Tezi

Mustafa EKEN

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Programı

Haziran 2024

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

**HAKSIZ FİYAT ARTIŞININ İDARİ DENETİMİ
VE YAPTIRIMI**

Doktora Tezi

Mustafa EKEN

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Programı

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bülent KENT

Haziran 2024

ÖN SÖZ

Ürünlerin karşılığında ödenen bedelin fazla ya da eksik olması insanlar arasında mübadele ilişkisi başladığından bu yana tartışma konusu olmuştur. Bu kapsamda bir ürün karşılığında ödenen bedelin, ürünün değerine eşit olduğu durumlarda adil fiyat söz konusuyken, ürünün değerinden fazla olduğu durumlarda ise haksız fiyat ortaya çıkacaktır. Özellikle doğal afet, ekonomik kriz gibi acil durumlarda insanların ihtiyacının arttığı mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yapılması da haksız fiyatın bir türü olarak sınıflandırılabilir. Fahiş fiyat artışlarına yol açmaktadır. Bu kapsamda fahiş fiyat artışları hukuki olduğu kadar ahlâki bir problem olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Haksız Fiyat Artışının İdari Denetimi ve Yaptırımını isimli bu doktora tezinin ortaya çıkmasını gerek konunun seçilmesinde gerekse tezin hazırlanması sürecinde bana yol göstermeleri ve esirgemedikleri yardımları nedeniyle tez danışmanım kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Bülent KENT'e borçlu olduğumu belirtmek isterim. Bu konuda daha önce Türkiye'de yazılmış bir yüksek lisans ya da doktora tezi bulunmadığından tezimizin bundan sonra konu hakkında yapılacak akademik çalışmalara katkı sağlayacağını ümit etmekteyim.

Bu süreçte ihtiyaç duyduğum her an yanımda olan ve çalışmamı tamamlamam için fedakârlık gösteren kıymetli eşim Fatma Zehra'ya, bazen ödevlerini yaparken birlikte çalıştığımız bana motivasyon kaynağı olan ve onlara ayırmam gereken vakitler konusunda anlayış gösteren çocuklarım Ahmet Burak ve Mehmet Emir'e minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Mustafa EKEN

Ankara- 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

HAKSIZ FİYAT KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. FİYAT KAVRAMI	6
1.1.1. Ürünlerin Fiyatlarının Belirlenmesi Açısından Ekonomi Modelleri	6
1.1.2. Fiyatın Oluşması	9
1.1.3. Fiyat Oluşumuyla İlgili Teoriler	11
1.1.3.1. Emek Değer Teorisi	12
1.1.3.2. Fayda-Değer Teorisi	14
1.1.3.3. Teorilerin Karşılaştırılması	15
1.2. HAKSIZ FİYAT ARTIŞI	16
1.2.1. Haksız Fiyat - Fahiş Fiyat	16
1.2.1.1. Fahiş Fiyat Artışı.....	17
1.2.1.2. Haksız Fiyat	20
1.2.1.3. Fahiş Fiyat Artışı ile Haksız Fiyatın Karşılaştırılması.....	22
1.3. HAKSIZ FİYATIN TARİHSEL SÜREÇTEKİ UYGULAMALARI.....	24
1.3.1. Haksız Fiyat Kavramının Ortaya Çıkması: Antik Dönem.....	24
1.3.2. Roma Hukuku'nda Haksız Fiyat.....	26
1.3.3. Skolastik Dönemde Haksız Fiyat.....	28
1.3.4. İslâm Hukuku'nda Haksız Fiyat	33
1.3.4.1. Genel Prensip: Serbest Ticaret	34
1.3.4.2. Narh Uygulamaları.....	37
1.3.4.3. Emeviler ve Abbasiler Dönemi: Hisbe Teşkilatı	39
1.3.5. Osmanlı Devleti'nde Haksız Fiyat.....	41
1.3.5.1. Genel Prensip: Kontrollü ve Denetimli Ticaret	41
1.3.5.2. Narh Uygulaması	42
1.3.5.3. Narh Uygulayan Teşkilat ve Narhın Kontrolü.....	44
1.3.5.3.1. İdari Teşkilat Olarak Kaza Sistemi	44

1.3.5.3.2. Narhın Tespiti	45
1.3.5.3.3. Hisbe Teşkilatı	47
1.3.5.4. Narh Uygulanan Ürünler ve Uygulama Zamanları.....	49
1.3.5.5. Narh Uygulamalarının Sona Ermesi	50
1.3.6. Cumhuriyet Dönemi ve Milli Koruma Kanunu.....	52
1.3.6.1. Fiyat Tespiti Yapılması.....	54
1.3.6.2. Haksız Olarak Fiyatların Yükseltilmesi	55
1.3.6.3. Uygulanan Yaptırımlar	56
1.4. HAKSIZ FİYAT ARTIŞIYLA İLİŞKİLİ BAZI KAVRAMLAR	57
1.4.1. Haksız Fiyat İle İlişkili Bazı Temel Ekonomi Kavramları	57
1.4.1.1. Haksız Fiyat Artışının Stokçuluk ile İlişkisi	58
1.4.1.2. Haksız Fiyat Artışı ile Tekel (Tröst ve Kartel) İlişkisi	60
1.4.1.3. Haksız Fiyat Artışı ile Azami Ücret Tarifeleri Arasındaki İlişki.....	61
1.4.1.4. Haksız Fiyat Artışı ile Asgari Ücret Tarifeleri Arasındaki İlişki.....	65
1.4.2. Bazı Temel Kanunlarda Yer Alan Haksız Fiyatla İlişkili Kavramlar.....	66
1.4.2.1. Haksız Fiyatın Anayasal Hükümlerle İlişkisi	66
1.4.2.2. Haksız Fiyat Artışı ile Türk Borçlar Kanunu Arasındaki İlişki	68
1.4.2.3. Haksız Fiyat Artışının Haksız Rekabet ile İlişkisi	70
1.4.2.4. Haksız Fiyat ile Fiyatları Etkileme ve Mal ve Hizmet Satımından Kaçınma Suçları Arasındaki İlişki	73
1.4.2.4.1. Fiyatları Etkileme Suçu	73
1.4.2.4.2. Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma Suçu	75

2. BÖLÜM

HAKSIZ FİYATLA İLGİLİ ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER

2.1. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA HAKSIZ FİYAT	78
2.1.1. Amerikan Hukuku'nda Haksız Fiyat.....	78
2.1.1.1. Amerika'daki Haksız Fiyat Düzenlemeleriyle İlgili Genel Bilgiler	80
2.1.1.1.1. Amerika'da Fiyat Kontrolleriyle İlgili Tarihî Süreç.....	80
2.1.1.1.2. Amerikan Hukuku'ndaki Genel Yaklaşım	82
2.1.1.2. Eyaletlere Göre Haksız Fiyat Düzenlemelerinin İncelenmesi	86
2.1.1.2.1. Kaliforniya'daki Düzenlemeler	87
2.1.1.2.2. Teksas'taki Düzenlemeler.....	89
2.1.1.2.3. New York'taki Düzenlemeler	90
2.1.1.2.4. Illinois'deki Düzenlemeler	93

2.1.1.2.5. Iowa'daki Düzenlemeler	96
2.1.1.3. Amerikan Hukuku'nda Fahış Fiyat Artışları Hakkında Yaptırım Uygulanması İçin Gereken Şartlar	97
2.1.2. Avrupa Birliği Hukuku'nda Haksız Fiyat.....	98
2.1.2.1. Avrupa Birliği Rekabet Hukuku'ndaki Düzenlemeler.....	98
2.1.2.2. Avrupa Birliği Tüketici Hukuku'ndaki Düzenlemeler	104
2.1.2.2.1. 98/6/EC sayılı Fiyat Belirtme Direktifinde Düzenlenen Hususlar ...	104
2.1.2.2.2. 2019/2161/EU sayılı Direktifle Getirilen Değişiklikler.....	105
2.1.2.3. Avrupa Birliği ile Amerikan Hukuku'ndaki Hükümlerin Karşılaştırılması	107
2.1.3. Birleşik Krallık Hukuku'nda Haksız Fiyat	108
2.1.3.1. Birleşik Krallık'ta Haksız Fiyat Artışlarıyla İlgili İdari Otorite	108
2.1.3.2. Covid- 19 Salgını Kapsamında Birleşik Krallık'ta Haksız Fiyat Artışlarıyla İlgili Uygulamalar.....	110
2.1.4. İsviçre Fiyat Gözetimi Kanunu.....	112
2.2. HAKSIZ FİYAT İLE İLGİLİ TEMEL DÜZENLEMELER.....	113
2.2.1. Perakende Ticaret Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat	115
2.2.1.1. Perakende Ticaret Kanunu'nun Genel Yaklaşımı.....	115
2.2.1.2. Fahış Fiyat Artışı Tanımında Kanunilik Problemi.....	117
2.2.1.3. Olağanüstü Dönemler ve Acil Durumlar	118
2.2.1.4. Fahış Fiyat Artışı Yapabilecek Birim ve Kişiler.....	124
2.2.1.5. Fahış Fiyat Artışına Konu Olabilecek Mal ve Hizmetler	125
2.2.1.6. Fiyat Artışında Haklı Sebepler: Kurtuluş Beyyinesi.....	128
2.2.1.7. Fiyat Artışının Aşırı Olması ve Adil Olmaması	130
2.2.2. Rekabet Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat	132
2.2.2.1. Rekabet Hukuku İle İlgili Temel Kavramlar	133
2.2.2.2. Rekabeti Bozucu Anlaşma, Karar ve Uyumlu Davranışlar	135
2.2.2.2.1. Rekabeti Bozan Anlaşma Türleri.....	137
2.2.2.2.1.1. Yatay Anlaşmalar.....	137
2.2.2.2.1.2. Dikey Anlaşmalar.....	138
2.2.2.2.2. Rekabet Kanunu'nda Anlaşma Çeşitleri.....	139
2.2.2.2.2.1. Fiyatların ve Diğer Ticari Koşulların Tespiti.....	140
2.2.2.2.2.2. Pazar Paylaşmak ve Üretim Sınırlaması	141
2.2.2.2.2.3. Pazara Yeni Girişlerin Engellenmesi ve Ayrımcılık.....	142

2.2.2.2.2.4. Ek Yükümlülük Koymak	144
2.2.2.3. Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması	144
2.2.2.3.1. Hâkim Durumun Unsurları	145
2.2.2.3.2. Hâkim Durumun Tespiti	146
2.2.2.3.3. Hâkim Durumun Rekabeti İhlâl Eden Kötüye Kullanma Halleri.....	148
2.2.2.4. Rekabet Kurulu Kararları Çerçevesinde Aşırı Fiyat Artışı	148
2.2.2.5. Danıştay Kararları Çerçevesinde Aşırı Fiyat Artışı Uygulamaları	151
2.2.2.6. Rekabet Kanunu ve Haksız Fiyat Artışı.....	154
2.2.2.7. Yaptırımların Karşılaştırılması	158
2.2.3. Tüketici Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat	161
2.2.3.1. Türkiye’de Tüketici Hukuku ve Tüketici İşlemleri	162
2.2.3.2. Tüketici Kanunu’nun Haksız Fiyat Artışı İle İlişkisi.....	163
2.2.3.2.1. Tüketici Kanunu Kapsamında Haksız Ticari Uygulamalar	165
2.2.3.2.1.1. Mesleki Özenin Gereklerine Uymama.....	167
2.2.3.2.1.2. Ekonomik Davranış Biçiminin Bozulması.....	168
2.2.3.2.2. Aldatıcı ve Saldırgan Uygulamalar.....	169
2.2.3.3. Tüketici Kanunu ve Haksız Fiyat Artışı	172
2.2.3.4. Yaptırımların Karşılaştırılması	174

3. BÖLÜM

HAKSIZ FİYAT DEĞERLENDİRME KURULU VE HAKSIZ FİYAT ARTIŞININ YAPTIRIMI

3.1. İDARENİN EKONOMİK KOLLUK FAALİYETİ	179
3.1.1. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların İşlevleri	180
3.1.2. Türkiye’deki Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar	182
3.2. HAKSIZ FİYAT DEĞERLENDİRME KURULU	183
3.2.1. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu ve Toplantı Usulü	184
3.2.2. Görev ve Yetkileri	186
3.2.2.1. Düzenleme Yapma Yetkisi	188
3.2.2.2. Tedbir Alma Yetkisi.....	189
3.2.2.3. İdari Para Cezası Uygulama Yetkisi	192
3.2.3. Fahiş Fiyat Artışlarıyla İlgili Olarak İnceleme Yapma Usulü	193
3.2.3.1 Şikâyet veya Başvuru Yapılması	194
3.2.3.2. İlgililerin Savunmasının Alınması	194
3.2.3.3. Toplantı ve Karar Verme Usulü.....	197

3.2.3.4. Kararların Uygulanması ve Açıklanması	198
3.2.4. Yaptırım Uygulanması.....	199
3.3. FAHİŞ FİYAT ARTIŞININ YAPTIRIMI	201
3.3.1. Fahiş Fiyat Artışı Nedeniyle İdari Para Cezası Tesis Edilmesine İlişkin İdari İşlemin Unsurları Bakımından İncelenmesi	202
3.3.1.1. Yetki Unsuru	204
3.3.1.2. Şekil Unsuru.....	206
3.3.1.3. Sebep Unsuru	208
3.3.1.4. Konu Unsuru	209
3.3.1.5. Amaç (Maksat) Unsuru.....	210
3.3.2. Fahiş Fiyat Artışına İlişkin Yaptırımın Kabahatler Kanunu Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	211
3.3.2.1. Suçlar ve Kabahatler Arasındaki Temel Farklılıklar	214
3.3.2.2. İdari Para Cezalarına İlişkin Genel İlkeler.....	216
3.3.2.2.1. Kabahatlerde Kanunilik (Tipiklik) İlkesi.....	217
3.3.2.2.2 Kabahatlerde Şahsilik İlkesi	219
3.3.2.2.3. Tek Fiile Tek Ceza (Non Bis İn İdem) İlkesi	222
3.3.2.3. Zaman Bakımından Uygulama	224
3.3.2.4. Kabahatin Unsurları	225
3.3.2.4.1. Kabahatin Maddi Unsuru.....	226
3.3.2.4.1.1. Bir Fiille Birden Fazla Kabahat İşlenmesi	227
3.3.2.4.1.2. Aynı Kabahatin Birden Fazla İşlenmesi	229
3.3.2.4.1.3. Kabahati Oluşturan Fiilin Ani veya Kesintisiz Olması.....	230
3.3.2.4.2. Kabahatlerde Manevi Unsur	231
3.3.2.4.3. Hukuka Aykırılık Unsuru	233
3.3.2.4.3.1. Hukuka Uygunluk Nedenlerinin Bulunmaması	233
3.3.2.4.3.2. Kusurluluğu Ortadan Kaldıran Nedenlerin Bulunmaması	234
3.3.2.4.3.3. Soruşturma Zamanaşımının Dolmaması	235
3.3.2.4.4. Yerine Getirme Zamanaşımı	237
3.3.3. Fahiş Fiyat Artışı Sebebiyle Uygulanacak İdari Para Cezaları.....	237
3.3.3.1. Perakende Ticaret Kanunu'nun Hükümleri	238
3.3.3.2. İdari Para Cezası Tutarının Belirlenmesi	239
3.3.3.2.1. Genel İlkeler	240
3.3.3.2.2. Kabahatler Kanunu Uyarınca Dikkate Alınacak Ölçütler	243

3.3.3.2.2.1. Kabahatin Haksızlık İçeriği.....	244
3.3.3.2.2.2. Failin Kusuru.....	244
3.3.3.2.2.3. Failin Ekonomik Durumu	245
3.3.3.2.2.4. İdari Para Cezası Tutarının Belirlenmesinde Diğer Hususlar	245
3.3.3.2.3. Perakende Ticaret Kanunu Kapsamındaki Ölçütler.....	247
3.3.3.2.3.1. Elde Edilen Menfaatin veya Verilen Zararın Büyüklüğü	248
3.3.3.2.3.2. İşlenen Kabahatin Tekrarı ve Sayısı	251
3.3.3.3. İdari Para Cezasının Üst Sınırı.....	254
3.3.3.4. İdari Para Cezalarına Karşı Başvuru Yolları.....	259
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	263
KAYNAKLAR.....	271
ÖZGEÇMİŞ.....	286

ÖZET

Ürünlerin hakkaniyete uygun fiyatlanması hem tüketiciler açısından hem de ülke ekonomisi açısından çok önemlidir. Herhangi bir haklı neden olmadan ürünlerin aşırı fiyatlandırılması haksız fiyat uygulamalarına neden olmaktadır. Özellikle deprem, yangın, sel ve salgın hastalık gibi olağanüstü dönemlerde temel ihtiyaç maddeleri ile söz konusu olağanüstü durumun ihtiyaç haline getirdiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının fahiş şekilde artırılması gayri ahlaki bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de ve Avrupa Birliği ülkelerinde haksız fiyat uygulamaları kapsamında aşırı fiyatlandırma rekabet hukukunun konusunu teşkil etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde ise olağan dönemlerde ürünlerin fiyatlandırılmasına mühadale edilmemektedir. Bununla birlikte Türkiye’de olağanüstü dönemlerde fahiş fiyat artışlarının önlenmesiyle ilgili kanuni düzenlemeler, “7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’a eklenen hükümlerdir.

Söz konusu hükümler kapsamında üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından mal ve hizmetlerin satış fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapılması idari para cezasına tabi tutulmuştur. Ayrıca, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapmak, gerektiğinde denetim ve incelemelerde bulunarak idari para cezası uygulamak ve her türlü tedbiri almak amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kurulmuştur. Buna ilaveten, 28.05.2020 tarihli ve 31138 sayılı Resmi Gazete’de Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği yayımlanmıştır. Böylelikle Ticaret Bakanlığı bünyesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu faaliyetine başlamıştır.

Bu doktora tezi kapsamında haksız fiyat ve fahiş fiyat kavramları sınıflandırılmıştır. Söz konusu ikili ayrım çerçevesinde ulusal ve uluslararası alanda bulunan düzenlenmeler tartışılmak suretiyle bir bütün halinde haksız fiyat uygulamalarıyla ilgili değerlendirme ve tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Haksız Fiyat, Aşırı Fiyatlandırma, Fahiş Fiyat, Rekabet Hukuku, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu.

ABSTRACT

Fair pricing of products is substantial vital for both consumers and the country's economy. Excessive pricing of products without any justified reason results in unfair pricing practices. Especially during extraordinary periods such as earthquakes, fires, floods and epidemics, price gouging in basic necessities, goods and services which become a essential goods in such situations can be considered as an immoral course of action.

Excessive pricing within the scope of unfair pricing practices in Turkiye and the European Union countries constitutes the subject of Competition Law. In the United States, the pricing of products is not intervened with in ordinary periods. Besides, legal regulations regarding the prevention of price gouging during extraordinary periods in Turkiye is the “Law No. 7244 on Reducing the Effects of the New Coronavirus (Covid-19) Epidemic on Economic and Social Life and the Law on Amending Certain Laws”. By the Law No. 7244 the new provisions are added to the Act of Retail Trade.

Within the scope of the mentioned provisions, increasing in the sales prices of goods and services by manufacturers, suppliers and retail businesses is subject to administrative fines. In addition, the Unfair Price Evaluation Board was established in order to make regulations regarding price gouging and hoarding practices, to carry out inspections and investigations when necessary to impose administrative fines and to take all kinds of measures. Also, the Unfair Price Evaluation Board Regulation was published in the Official Gazette dated 28.05.2020 and numbered 31138. Thus, the Unfair Price Evaluation Board has started its activities within the Ministry of Commerce.

In this study, the concepts of Unfair Price and Price Gouging are classified. Within the framework of this dual distinction, by discussing national and international regulations evaluations and identifications were made regarding unfair price practices as a whole.

Keywords: Unfair Price, Excessive Price, Price Gouging, Competition Law, Unfair Price Evaluation Board.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABİİA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Anlaşma
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	: Avrupa Komisyonu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AYM	: Anayasa Mahkemesi
CMA	: Birleşik Krallık Rekabet ve Piyasalar Kurumu
CAT	: Birleşik Krallık Rekabet Temyiz Mahkemesi
CK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CMK	: 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
EDT	: Ekonomik Değer Testi
ETCK	: Mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu
ETKHK	: 23.2.1995 tarihli ve 4077 sayılı mülga Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
FBD	: 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi
FTC	: Federal Ticaret Komisyonu
HFDK	: Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu
HFDK Yönetmeliği	: Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İYUK	: 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu
KOBİ Yönetmeliği	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik
MKK	: 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu

PTDHK	: 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun
RK	: Rekabet Kurulu
RKHK	: 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun
RG	: Resmi Gazete
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBK	: 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
TCK	: 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKHK	: 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TRHTUY	: Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği
TTK	: 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
v.	: versus
Vol.	: Volume
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de, teknolojik gelişmelere bağlı olarak XXI. yüzyılın başlarından itibaren özellikle kişisel verilerin korunması ve bilgi edinme hakkı gibi kişilerin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin hukuk alanlarının yanı sıra sermaye piyasası hukuku, rekabet hukuku ve enerji hukuku gibi ekonomiyi ilgilendiren alanlarda da hızlı bir gelişme yaşanmaktadır. Özellikle bilişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler sosyal medya ve kripto varlıklar gibi yeni olguları hayatın gündeminde ön sıralara getirmektedir. Söz konusu alanlarda yaşanan baş döndürücü gelişmeler ve değişimler ilgili piyasalarda düzenleme (regülasyon) ihtiyacı ve faaliyetlerini de hızlandırmaktadır. Bu konularda yapılan ve yapılacak düzenlemelerin idare hukukunu doğrudan ilgilendirdiği hususu ise tartışmasız bir gerçekliktir.

Bu bağlamda idare hukukunun ilgilendiği alanlar teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün daha da genişlemektedir. Bu değerlendirmemizi bir adım daha öteye taşıyacak olursak dünyada ve Türkiye’de son çeyrek yüzyılda yaşanan gelişmeler ve değişimler neticesinde en hızlı gelişen hukuk alanlarından birinin idare hukuku olduğunu söylemek abartılı bir tespit olmayacaktır.

Hukuk bilimi ve ekonomi bilimi arasında çok kuvvetli bağlar bulunmaktadır. Bir ülkedeki hukuk normlarının o ülkenin ekonomisine olumlu ya da olumsuz biçimde doğrudan etkisi olduğu gibi ekonomi alanında yaşanan gelişmeler de yeni hukuki düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ekonominin ulaşmayı hedeflediği etkin işleyen bir piyasanın söz konusu olabilmesi için hukuki düzenlemelerin de piyasa için yol gösterici, uygulanabilir, öngörülebilir, koruyucu ve destekleyici nitelikte olması gerekmektedir. Bu bağlamda ekonomiyle ilgili yapılacak olan düzenleme faaliyetlerinin ve akademik çalışmaların disiplinler arası çalışmalar olması gerektiğinde şüphe bulunmamaktadır.

Haksız fiyat artışının idari denetimi ve yaptırımını konulu tez çalışması ilk çağlardan itibaren sosyal hayatta tartışma konusu olan ve son dönemlerde sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen gelişmeler sonucunda akademik dünyada önem kazanan “*haksız fiyat*” kavramına ve haksız fiyata ilişkin hukuki durumun tespiti ile değerlendirilmesine ilişkindir.

Günümüzde halen Kuzey Kore gibi bazı ülkelerde kapalı ekonomi modellerine rastlanılsa dahi genel olarak dünyanın kabul ettiği ekonomik sistem serbest piyasa ekonomisidir. Serbest piyasa ekonomisinde ekonomik faaliyetlerin tam rekabet şartları dâhilinde gerçekleşmesi hedeflenir. Ayrıca piyasadaki problemlerin devletin müdahale etmesiyle değil görünmez bir el vasıtasıyla çözüleceği varsayılır. Söz konusu görünmez el ise piyasa (fiyat) mekanizmasıdır. Bu doğrultuda serbest piyasa ekonomisinde bir ürünün fiyatı söz konusu ürünün mevcut arzının ve talebinin kesiştiği noktada oluşacaktır. Dolayısıyla ürünlerin arzının az olması ya da talebin yüksek olması ürünün fiyatını doğrudan etkileyecektir.

Bununla birlikte salgın hastalık, ekonomik bunalım, deprem, sel ve savaş gibi olağanüstü durumlarda bazı mal ve hizmetlerin fiyatları serbest piyasa ekonomisinin öngördüğü kuralların dışında aşırı biçimde artmakta/artırılmaktadır. Bu tip durumlarda gerçekleşen aşırı fiyat artışları bazen ihtiyaç duyulan mal ve hizmete olan talebin artması sebebiyle tüketicilerden kaynaklı olarak yaşanırken genellikle mal ve hizmet arz edenlerin (üretici, tedarikçi ve perakendecilerin) kötü niyetlerinden, ahlâki yoksunluklarından ve fırsatçılıklarından kaynaklanmaktadır. Bunun neticesinde üretici, tedarikçi ve perakendeciler, ellerinde bulunan temel tüketim maddeleri ile söz konusu olağanüstü durum nedeniyle tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mal veya hizmet fiyatlarında aşırı biçimde artış gerçekleştirmek suretiyle haksız kazanç elde etmektedirler.

Dünyada ilk olarak Çin’de 2019 yılı sonbaharında görülmeye başlanan ve 2020 yılı Mart ayında Türkiye’de resmi olarak kabul edilen küresel ölçekli Covid-19 salgını sebebiyle birçok ülkede kolonya, kâğıt havlu, dezenfektan ve maske gibi kişisel temizlik malları ile un ve maya gibi çeşitli temel gıda maddelerine ulaşılmakta güçlük çekilmiştir. Örneğin Türkiye’de 2020 yılı Mart ayının sonlarında belirli bir süre için marketlerde ve eczanelerde maske, kâğıt havlu ve kolonya bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu ürünler daha çok internet siteleri vasıtasıyla normal fiyatlarının çok daha üstünde fiyatlardan satılmıştır. Benzer şekilde Türkiye’de Akdeniz Bölgesi’nde 2021 yılı Temmuz ayında çıkan yangınlarda yangın söndürme araç ve gereçlerinin fiyatlarında aşırı artışlar yaşanmıştır. 06.02.2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli ve 11 ilimizi etkileyen büyük deprem felaketi sonrasında gerek söz konusu şehirlerde gerekse bu şehirlerden ülkenin diğer kentlerine yaşanan göç nedeniyle barınma sorunu ortaya çıkmış

ve bunun neticesinde ülke genelinde özellikle konut kiralarda fahiş fiyat artışları yaşanmıştır.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bu bağlamda güncel bir sorun haline gelen olağanüstü durumlarda gerçekleştirilen fahiş fiyat artışları sorununun çözülmesini teminen yapılan çalışmalar giderek önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda sadece Türkiye’de değil diğer ülkelerde de olağanüstü durumlarda mal veya hizmet fiyatlarında aşırı artış yapmak suretiyle haksız kazanç elde edilmesinin önlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmaktadır.

Türkiye’de fahiş fiyat artışlarının önlenmesi ile ilgili düzenleme 17.04.2020 tarihli ve 31102 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’a eklenen hükümler olmuştur. Bu hükümler kapsamında mal veya hizmet fiyatlarında gerçekleşen aşırı fiyat artışlarının tespit edilmesi amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kurulmuştur. Ayrıca fahiş fiyat artışı ve stokçuluk idari para cezasına tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ve diğer bazı kanunlarda, düzenledikleri alanlar kapsamında ürünlerin fiyatlarında yapılan haksız fiyat uygulamalarıyla ilgili bazı hükümler bulunmaktadır.

Yukarıda yer verilen genel bilgiler çerçevesinde haksız fiyat kavramının ortaya çıktığı tarihten itibaren günümüze kadar geçirdiği evrim içinde detaylı ve sistematik bir biçimde incelenmesi ve konunun ana hatlarıyla sınırlarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tez çalışmasıyla söz konusu ihtiyacın giderilmesi ve konunun bütünlük içinde incelenmesi amaçlanmaktadır. “Haksız Fiyat Artışının İdari Denetimi ve Yaptırımı” başlıklı bu doktora tezinde ürünlerin fiyatlarında meydana getirilen haksız fiyat artışlarına ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir. Konunun daha belirgin bir biçimde ortaya konulabilmesini teminen konu hakkında yapılacak değerlendirmelerin sadece “*haksız/fahiş fiyat artışlarına*” hasredilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca genellikle birbirinin yerine kullanılan haksız fiyat artışı kavramı ile fahiş fiyat artışı kavramları sınıflandırılmıştır. Ürünlerin fiyatlarında olağan dönemlerde yapılan ve haklı olmayan artışlar haksız fiyat artışı olarak tanımlanmıştır. Olağanüstü dönemlerde

ürünlerin fiyatında yapılan ve haklı olmayan artışlar için ise fahiş fiyat artışı teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Tezin konusu hakkında araştırma ve inceleme yapılırken ekonomi ve hukuk disiplinleri arası bütüncül yaklaşımla konu ele alınmıştır. Konu hakkında hukuki durum ortaya konulurken ise kamu hukuku, daha da özeldir idare hukuku perspektifi çerçevesinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca ilgili yerlerde konu hakkında öneriler de getirilmiştir.

Doktora tezi giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç bölümden meydana gelmektedir. Tezin ilk bölümünde ekonomi bilimiyle bağlantılı olarak fiyat kavramının ve fiyatın oluşumu ile ilgili teorilere yer verilmiştir. Bu bakımdan öncelikle haksız fiyat kavramının tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamalar Antik Dönem’den başlamak suretiyle önemli köşe taşlarına yer verilmek üzere incelenmiştir. Daha sonra İslâm Hukuku ve Osmanlı Devleti’nde fiyat uygulamalarıyla ilgili esaslara yer verilmiş, ikinci dünya savaşı sırasında Türkiye’de uygulanan Milli Koruma Kanunlarına yönelik açıklamalarda bulunulmuştur. Bu bölümde ayrıca haksız fiyatla yakın ilişkili olduğu düşünülen stokçuluk, asgari ve azami ücret tarifeleri gibi ekonomi kavramlarına yer verilmiştir. Ayrıca haksız fiyatla bağlantılı olan Anayasa hükümlerine, Türk Borçlar Kanunun’da düzenlenen hile ve gabin gibi kavramlara ve Türk Ceza Kanunu’nda düzenlenen fiyatları etkileme ve stokçuluk suçlarına ilişkin hususlara değinilmiş, bu kavramların tezin konusuyla bağlantıları ortaya konulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde haksız fiyatla ilgili uluslararası ve ulusal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle ABD ve AB’de yer alan düzenlemeler değerlendirilmiştir. Birleşik Krallık’ta uygulanan sistemin ve İsviçre Fiyat Denetimi Kanunu’nda yer alan esasların altı çizilmiştir. Daha sonra 7244 sayılı Kanunla Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’a eklenen fahiş fiyat artışı ve stokçuluğa ilişkin EK Madde 1 hükmü ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği kapsamında Türkiye’deki mevcut düzenleme ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bunun yanı sıra, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun hükümleri kapsamında fahiş fiyat artışının rekabet hukuku ve tüketicinin korunması mevzuatı çerçevesindeki konumu belirlenmiştir.

Üçüncü bölümde haksız fiyat artışının denetimi ve yaptırımı ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun yapısı ve işleyişi, Türk İdari

Teşkilat Sistemi'ndeki konumuna yer verilmiştir. Müteakiben, fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak uygulanacak idari para cezası yaptırımının niteliğiyle ilgili kapsamlı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu kısımda ayrıca fahiş fiyat artışlarıyla etkin mücadelede uygulanabilecek diğer idari yaptırımlara da vurgu yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise tez kapsamında haksız fiyat artışının idari denetimi ve yaptırımıyla ilgili olarak yapılan açıklamalar ve tartışmalar neticesinde ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

HAKSIZ FİYAT KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. FİYAT KAVRAMI

Ürünlerin fiyatlarının oluşumunda fiyatların serbest piyasada arz ve talep dengesi doğrultusunda kendiliğinden belirlenmesi gerektiğini savunan serbest piyasa ekonomisi ile fiyatların yetkili otoriteler tarafından saptanmasını savunan merkezi planlamaya dayalı ekonomi modeli farklı kutuplarda konumlanan iki ana ekonomi modelidir.¹ Söz konusu iki ekonomik modelin bağdaştırılmasıyla üçüncü bir model olarak karma ekonomik model ortaya çıkmıştır. Ürünlerin fiyatlarının oluşması/belirlenmesi kapsamında söz konusu ekonomik modellerin temel özelliklerine aşağıda kısaca yer verilmektedir.

1.1.1. Ürünlerin Fiyatlarının Belirlenmesi Açısından Ekonomi Modelleri

Serbest piyasa ekonomisi, özel mülkiyetin esas alındığı piyasaya devlet müdahalesinin olmadığı piyasalarda tam rekabet koşullarının sağlandığı mal ve hizmet fiyatlarının piyasa mekanizması çerçevesinde belirlendiği sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve uluslararası ticaretin etkin biçimde yapıldığı ekonomik sistemi ifade etmektedir.² Liberalizm ve/veya kapitalizm olarak da isimlendirilen serbest piyasa ekonomisinin saf halinde devlet piyasalara müdahale etmemeli hatta mümkünse ekonomiye yönelik hiçbir faaliyette bulunmamalıdır.³ Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisinde her bireyin kendi menfaatini düşünmesinin toplumsal menfaati en üst seviyeye çıkaracağı varsayımıyla piyasalarda yaşanacak olası sorunların piyasa (fiyat) mekanizması içinde görünmez bir el tarafından çözüleceği kabul edilmektedir.⁴

¹ Ekonomide piyasa (pazar) kavramı, bir ürünün alıcı ile satıcılarının karşılaştıkları ve ürünlerin alınıp satıldığı yer anlamında kullanılmaktadır.

² Besim Üstünel, *Ekonominin Temelleri* (Ankara: 3. Bası, Doğan Yayınevi, 1978), 81-82; Hüseyin Karakayalı, *Ekonomi Kuramı* (İzmir: 3. Bası, Bilgehan Matbaası, 1994), 20-23; Mustafa Acar, “Liberalizmin İktisadi Modeli Serbest Piyasa Ekonomisi”. *Eskiye* 15 (2009), 19.

³ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş* (Bursa: 11. Bası, Ekin Kitapevi Yayınları, 2005), 33-36; Hamdi Pınar - Özlem Türkoğlu, “Türk Hukukunda Fiyat Artışlarının Denetlenmesi ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu”, Prof. Dr. Zühtü Aytaç’a Armağan, (İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2022), 866; Muhammet Emin Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat Artışlarının Haksız Rekabet Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”, *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 9/2 (2023), 178.

⁴ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 83; Dinler, *İktisada Giriş*, 37; Hakan Gökhan Gündoğdu, “Smith’te Tutarlılık Tartışması Bağlamında Görünmez El Metaforu ve Kendiliğinden Doğan Düzenin İktisat ve Toplum Açısından Önemi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 268-272; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 867.

Bununla birlikte fiyat mekanizmasının her durumda sorunları kendiliğinden çözeceği inancı teorik bir varsayımdan ibarettir. Zira fiyatın belirlenmesinde ürünün piyasaya arzı ile ürüne yönelik talebin yanı sıra tüketicilerin tüketim alışkanlıkları ve tercihleri gibi çok sayıda farklı etken rol oynamaktadır.⁵ Dolayısıyla fiyatların tam rekabet piyasasının kuralları içinde kendiliğinden en etkin şekilde oluşacağına ilişkin varsayım ticari hayatta piyasalarda oluşan farklı koşullar nedeniyle çoğu zaman gerçekleşmemektedir. Ancak teorik olarak serbest (liberal) piyasanın varlığına ilişkin varsayım konu hakkındaki ekonomik teorilerin kurulması, desteklenmesi ve teşebbüslerin davranışlarının değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.⁶ Bu bağlamda kapitalist ekonomi modelinin saf şekliyle uygulanabilir olmadığını söylemek mümkündür.⁷

Serbest piyasa ekonomisine alternatif olabilecek diğer ekonomik sistem ise sosyalist olarak adlandırılan ülkelerin uyguladıkları merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemdir. Bu sistemde ekonomik piyasanın belirleyicisi devlettir. Dolayısıyla merkezi planlamayı esas alan ekonomi sistemlerinde hangi ürünün kim tarafından ne kadar üretileceği ve hangi fiyattan satılacağı gibi ekonomiyle ilgili kararlar özel teşebbüsler yerine devlet tarafından verilmektedir.⁸

Eski dönemlerde bu politika arz kıtlığı, ulaşımdan kaynaklanan sorunlar, sosyal statülerin korunması ve savaş koşulları gibi nedenlerden dolayı devletin piyasayı düzenleme ihtiyacından kaynaklanmaktaydı. Günümüzde ise şirketlerin aşırı büyümesi sonucunda piyasada tekelleşme neticesinde bireylerin zorunlu temel tüketim maddelerine ulaşmalarında güçlük yaşamamaları ve söz konusu ürünlerin fiyatlarının taban veya tavan fiyat olarak belirlenmesi gereğinden hareketle piyasalarının düzenlenmesi bağlamında

⁵ Ekonomi literatüründe fiyatla ilgili açıklamalarda, bir ifade kalıbı olarak genellikle “*mal ve hizmet*” (*goods and services*) terimleri tercih edilmektedir. Gereksiz tekrarlara yer vermemek ve ifadeyi daha kısa tutmak amacıyla “*mal ve hizmet*” ifadesi yerine, bunları da kapsayacak şekilde genel olarak “*ürün*” (*commodity*) ifadesini kullanılmıştır. Zira “*ürün*” terimi piyasada alınıp satılan mal, hizmet, mali varlık ve üretim faktörü gibi diğer şeyleri de kapsamına almaktadır. Yine de “*mal ve hizmet*” teriminin özellikle vurgulanması gereken yerlerde bu terime de başvurulmuştur.

⁶ Mustafa Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet Üzerine”, *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 1/1 (1996), 148; Çiğdem Ünal, “*Aşırı Fiyat Kavramı ve Aşırı Fiyatlama Davranışının Rekabet Hukukundaki Yeri*,” (Ankara: Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Yayın No. 254, 2010): 4.

⁷ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 83.

⁸ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 23-25.

gündeme gelmektedir.⁹ Ancak, kapitalist ekonomi modelinde olduğu gibi sosyalist ekonomi model de saf haliyle hiçbir ülkede uygulanmamaktadır.¹⁰

Ekonomi biliminin açıklanmasında ve ekonomiyle ilgili kavramların ortaya konulmasında temel ekonomi modellerinden olan ve iki farklı kutupta yer alan serbest piyasa ekonomisi ile merkezi planlamaya dayalı ekonomi modelleri arasındaki teorik ayırım gerçek hayatta teoride olduğu gibi keskin değildir. Başka bir ifadeyle serbest piyasa ekonomisinde merkezi planlamaya yer verilerek karma ekonomi modelleri uygulanabildiği gibi merkezi planlamaya dayanan ekonomilerde dahi sınırlı olsa da serbest piyasa ekonomisinin kuralları geçerli olabilmektedir.¹¹

Serbest piyasa ekonomisinin kayıtsız şartsız uygulanması ve devletin piyasaya müdahale etmemesi gibi nedenlerden dolayı 1929 yılında başlayan ve Dünya Ekonomik Buhranı olarak da adlandırılan büyük ekonomik kriz nedeniyle aralarında J. M. Keynes'in de bulunduğu bazı ekonomi bilimcileri piyasa mekanizmasının her durumda işlemeyebileceğini ve devletin piyasalara düzenleme ve denetleme faaliyetleri yoluyla müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlardır.¹²

Bunun neticesinde üçüncü bir ekonomi modeli olarak karma ekonomi modeli ortaya çıkmıştır.¹³ Bu kapsamda, özel mülkiyet ve sermayeyi temel alan serbest piyasa ekonomisinin sosyal ve toplumsal yararları tam olarak sağlayamadığı farkedildiğinden, bu sistemin bazı aksak yönleri sosyal devlet ilkesi çerçevesinde düzeltilmeye çalışılmıştır.¹⁴ Karma ekonomi modelinde, özel teşebbüslerin yaygınlaşması ve yatırımların özel teşebbüsler tarafından yapılması teşvik edilmektedir. Bu ekonomik modelde özel teşebbüslerin yatırım gerçekleştiremeyeceği alanlar ve devlet için önemli olan

⁹ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43 Prof. Dr. S.F. Ülgener’e Armağan (1987), 112.

¹⁰ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 87; Dinler, *İktisada Giriş*, 39; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 26.

¹¹ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 111; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 149.

¹² Dinler, *İktisada Giriş*, 40; Abdullah Mesud Küçükkalay, “Antik Yunan’dan 16. Yüzyıla Adil Fiyat”, (İstanbul: 1. Baskı, Ötüken Yayınları, 2015), 63; Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 117-119. Keynes’in görüşlerinde belirtilen devletin ekonomiye müdahalesi; devletin toplam talebi artırarak ekonominin tam istihdamı sağlayacak düzeye çıkarılması için kamu harcamaları, maliye ve para politikalarıyla piyasalara yön vermesini ifade etmektedir.

¹³ Hamdi Pınar, “Rekabet Hukuku ile Haksız Rekabet Hukuku İlişkisi”, *Rekabet Dergisi* 15/2 (2014), 62.

¹⁴ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 91. Piyasa mekanizmasının her durumda etkin olmadığı, özellikle ekonominin etkinliği ve kaynaklarının bölüşümünde yol açtığı sorunlar ekonomi literatüründe piyasa başarısızlığı (*market failure*) olarak isimlendirilmektedir.

bazı sektörlerde kamu teşebbüs ve yatırımları da önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca devletin merkezi planlama yapması ve gerek duyulduğu ölçüde ekonomiye müdahalelerde bulunması karma ekonomik modelin önemli araçlarından ve göstergelerindendir.¹⁵

1.1.2. Fiyatın Oluşması

Genel anlamıyla ekonomi biliminde para ürünlerin ve üretim unsurlarının değerini belirleyen ortak bir değer ölçüsüdür. Bu kapsamda fiyat (*price*) herhangi bir ürünün bir biriminin piyasada geçerli olan para cinsinden değeri veya tüketicilerin söz konusu ürünü edinmek/üründen faydalanmak için ödemeye razı oldukları bedel olarak tanımlanabilir.¹⁶ Dolayısıyla fiyat herhangi bir ürünün değerini para cinsinden ifade eden kavramdır.¹⁷ Mübadeleyi ön plana çıkaran diğer bir tanıma göre ise fiyat insanların arasındaki ilişkilere dayanan ve birbirleriyle değiştirdikleri ürünlerin karşılıklı oranı olarak ifade edilmektedir.¹⁸

Bu tanımlar birlikte değerlendirildiğinde fiyat kavramının açıklanabilmesi için değer (*value*) kavramının önem taşıdığı sonucuna varmak mümkündür.¹⁹ Değer kavramı ise “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha, valör*” olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Ekonomi bilimi kapsamında değer “*ihtiyaçları karşılayan ürünlere verilen nisbi önem*”dir.²¹

Yukarıda zikredilen serbest piyasa ekonomisi esasları çerçevesinde fiyatın alıcıların/tüketicilerin ürüne yönelik mevcut taleplerinin miktarı ile üretici, perakendeci veya tedarikçilerin söz konusu ürünü piyasaya arz ettikleri miktar doğrultusunda

¹⁵ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 27.

¹⁶ Canan Ay (ed.) vd. “*Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*”, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2010): 57; Rauf Karasu - Semih Sırrı Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin Sınırlamalar ve Aykırılığın Ticaret Hukuku Açısından Sonuçları”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXVI. 3 (2022), 4; Murat Selim Selvi – Neslihan Cavlak, “Tüketicilere Yönelik Etik Dışı Fiyatlama Uygulamaları” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23/2 (2022), 370.

¹⁷ Daryl Koehn – Barry Wilbratte, “A Defense of a Thomistic Concept of the Just Price” *Business Ethics Quarterly* 22/3 (2012), 505; Küçükcalay, “*Antik Yunan’dan*”, 39.

¹⁸ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 130; Dinler, *İktisada Giriş*, 45; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 44; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 150; Küçükcalay, *Antik Yunan’dan*, 23.

¹⁹ M. Kemal Aydın – Kıvanç Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden Fayda-Değer Teorisine”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 3-4.

²⁰ Türk Dil Kurumu sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 19 Ocak 2022).

²¹ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 43.

oluşturduğunu söylemek mümkündür.²² Başka bir ifadeyle serbest piyasa ekonomisinde bir ürünün denge fiyatı “belirli bir ürünün piyasasında, belirli bir dönemde, diğer faktörler değişmemek kaydıyla, çeşitli fiyatlardan tüketicilerin söz konusu üründen satın almak istedikleri miktarları” ifade eden talep ile “bir ürünün piyasasında, belirli bir zamanda ve diğer faktörler değişmemek kaydıyla, çeşitli fiyatlardan satıcıların satmaya razı oldukları miktarlar” anlamına gelen arz koşulları çerçevesinde oluşmaktadır.²³ Arz üretici ve perakandeciler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere göre belirlenmekteyken talep ise tüketicilerin fayda maksimizasyonu çerçevesindeki davranışlarıyla oluşmaktadır.²⁴

Ekonomide kabul edilen genel ilkeye göre bir ürüne yönelik olarak talebin artması ürünün fiyatını yükseltecekken arzın artması fiyatı düşürür. Bunun tersi olarak arzı sabitken bir ürüne yönelik talebin azalması ürünün fiyatının düşmesine, talebi sabitken ürünün arzının azalması ise fiyatının yükselmesine yol açar.²⁵ Dolayısıyla fiyat ile talep arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Bu çerçevede bir ürüne yönelik talep arttıkça o ürünün fiyatı yükselmekteyken talebin azalması halinde fiyat düşer.²⁶ Bu durum diğer faktörlerin sabit kaldığı (*ceteris paribus*) ve söz konusu ürünün arzının aynı olduğu durumlar için geçerlidir.²⁷ Arz ile fiyat arasında ise ters orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre bir ürünün arzı arttıkça o ürünün fiyatı düşer.²⁸ Söz konusu ürünün arzının azalması ise ürünün fiyatını yükseltir. Bu kapsamda bir ürünün fiyatı o ürüne yönelik talep eğrisi ile ürünün arz eğrisinin kesiştiği noktada oluşmaktadır.²⁹ Bunun yanı sıra bir ürüne yönelik talep ve arz eş zamanlı ve eşit olarak artar veya azalırsa talep ve arz

²² Çetin Arslan – Didar Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, *International Conference On Eurasian Economies*, Session 2D Hukuk I (2015), 570.

²³ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 135-137; Dinler, *İktisada Giriş*, 74; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 103-122; Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 112; M. Fatih Turan, “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 79.

²⁴ Koehn – Wilbratte, “A Defense of”, 502.

²⁵ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 160,161; Dinler, *İktisada Giriş*, 78.

²⁶ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 140; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 106; Ahmet Fatih Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Fahış Fiyatlarla Mücadele Edilebilir mi?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (2023), 95.

²⁷ Latince bir kelime olan “*Ceteris Paribus*” diğer bütün koşulların sabit kalması anlamına gelmektedir. Ekonomide fiyatın açıklanmasında kullanıldığında, talep veya arz dışında fiyatı etkileyen diğer faktörlerin sabit tutulması demektir. Esasen diğer tüm değişkenler sabit varsayылmadığı takdirde, teorik olarak fiyatın açıklanması çok zorlaşacaktır. Talep ve arz dışında fiyatı etkileyen faktörler ise ikame ve/veya tamamlayıcı malların fiyatları, zevk ve tercihler, kişisel beğeniler ve tüketicilerin gelirleri gibi diğer faktörlerdir.

²⁸ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 152,153; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 124.

²⁹ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 131-135.

esnekliğinin aynı olduğu durumlarda arz ve talebin birleştiği denge noktası değişse dahi teorik olarak fiyatlarda değişiklik olmayacağı kabul edilmektedir. Ancak böyle bir durumda fiyat ürünün talep ve arz esnekliğinin farklı olması halinde artış ya da düşüş gösterebilir.³⁰

Ürünlerin fiyatlaması her durumda ekonomide geçerli olan arz ve talep kanunları çerçevesinde gerçekleşmemektedir. Piyasalara devlet müdahalesinin olduğu durumlarda adil fiyatın (*just price*) piyasa fiyatı mı yoksa müdahale fiyatı mı olacağı konusunda tartışmalar yapılmıştır. Her ne kadar konu hakkındaki baskın görüş fiyatın serbest piyasada oluşan fiyat (piyasa fiyatı) olduğu yönünde olsa da müdahaleciliği savunanlar tarafından ahlaki hususlar dahi göz önüne alınmak suretiyle müdahale sonucu oluşan fiyatın esas alınması gerektiği ileri sürülmüştür.³¹ Zira müdahale sonucu oluşan fiyatın toplumun zayıf kesimlerini koruma ve bu yolla kişiler arasındaki adaleti sağlama gibi işlevsel yönleri bulunmaktadır.

1.1.3. Fiyat Oluşumuyla İlgili Teoriler

Bir ürünün fiyatının belirlenmesinde ürünün değeri önem taşımaktadır. Bu çerçevede A. Smith tarafından değer kavramının ürünün kişiye sağladığı faydayı tanımlayacak şekilde “*kullanım değeri*” ve ürünün sahibine verdiği başka ürünle değiştirme gücüne karşılık gelen “*mübadele değeri*” olmak üzere iki temel fonksiyonunun bulunduğu ileri sürülmüştür.³² Bu kapsamda ürünlerin adil fiyatlandırılması gerektiğine ilişkin fikirlerin (adil fiyat teorisi) ekonomide ürünlerin fiyatlarının ve değerlerinin oluşumunu açıklayan iki temel teori olan Emek Değer Teorisi (*The labor theory of value*) ve Fayda Değer Teorisinin (*The subjective theory of value and marginalism*) oluşturulmasına dayanak teşkil ettiğini söylemek mümkündür.³³ Ekonomide değer teorisi kapsamında ürünlerin değerlerine ilişkin olarak Objektif Değer Teorisi (*The intrinsic theory of value*), Mübadele Değer Teorisi (*The exchange theory of value*) ve Parasal Değer Teorisi (*The monetary theory of value*) gibi çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır.

³⁰ Dinler, *İktisada Giriş*, 79; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 138.

³¹ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 64.

³² Aydın - Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden”, 3.

³³ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 20.

Ancak tezin konusunun sınırları dışına çıkılmaması amacıyla değer kavramı “*Emek Değer Teorisi*” ve “*Fayda Değer Teorisi*” esas alınmak suretiyle açıklanmaktadır.

1.1.3.1. Emek Değer Teorisi

Ürünlerin fiyatlanmasında temel yaklaşımlardan birisi olan Emek-Değer Teorisi’ne göre bir ürünün değeri o ürünün üretim sürecinde harcanan emeğin toplam zaman ve miktarına göre belirlenir.³⁴ Aristoteles’in çalışmalarında ürünlerin mübadele değeri ve kullanım değeri konusunda bazı fikirlerin bulunduğu görülse bile Emek-Değer Teorisi’nin ilk olarak skolastik çağda yaşamış A. Magnus ve T. Aquinas tarafından ortaya konulduğu kabul edilmektedir.³⁵ Bununla birlikte teorinin temel esasları A. Smith tarafından belirlenmiştir. Bu esaslar daha sonra D. Ricardo ve K. Marx tarafından geliştirilmiştir.³⁶ A. Smith’e göre bir ürünün değerini belirleyen ana unsur o ürünün üretilmesinde harcanan emektir.³⁷ Emek, değer nereden ve ölçüsüdür. Değerin ise iki temel anlamı bulunmaktadır. Değerin birinci anlamı bir ürünün kullanana sağladığı faydayı ifade eden kullanım değeridir. Ürünün öteki malların alınmasını sağlamasına ise değişim (mübadele) değeri adı verilir.

Fiyat, doğal fiyat ve cari fiyat olmak üzere iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Doğal fiyat bir ürünün üretilmesinde harcanan emeği esas almaktadır. Cari fiyat ise bir ürünün piyasada alınıp satıldığı fiyattır.³⁸ Uzun vadede her ürünün değeri o ürünün elde edilmesi için harcanan emeğin değerine eşittir. Bu kapsamda sermayenin bir çeşit birikmiş emek olarak tanımlanması mümkündür.³⁹ Sermaye ve toprak sahipleri emek neticesinde değeri belirlenen ürünlerden gelir elde etmeye başlamışlardır.⁴⁰ Bu konuda D. Ricardo ise A. Smith tarafından ortaya atılan emek değer teorisine ilişkin prensipleri biraz daha geliştirerek bir ürünün değerinin oluşmasında harcanan emeğin yanı sıra

³⁴ Yılmaz Akyüz, “*Emek- Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*”, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:441, 1980), 11.

³⁵ Raymond De Roover, “The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy”, *The Journal of Economic History* 18/4 (1958), 421.

³⁶ Ersan Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 1/1 (2011), 129.

³⁷ Cumali Bozpınar, “Marx Öncesi Emek Değer Teorisi: Genel Bir Bakış”, *Politik Ekonomik Kuram Dergisi* 4/1 (2020), 76-77; Küçükcalay, *Antik Yunan’dan*, 37.

³⁸ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 64.

³⁹ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 111.

⁴⁰ Sema Yılmaz Genç - Tuğçe Çağlayan, “İktisadi Düşünce de Değerin Kaynağı Sorunsalı”, *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 2/53 (2017), 670.

ürünün kıt bulunmasının ve talep eden kişilere sağladığı faydanın (kullanım değeri) da önem taşıdığını vurgulamıştır.⁴¹

Emek-Değer Teorisi'ne ilişkin A. Smith ve D. Ricardo gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalar daha sonra K. Marx tarafından “*artık değer teorisiyle*” geliştirilmiştir.⁴² K. Marx ürünün değerini ürünün ortaya çıkması için sarfedilmesi gereken emeğin süresi olarak tanımlamıştır.⁴³ Buna göre bir ürünün üretim sürecinde işçiler tarafından sarf edilen emeğin değeri ile ürünün tamamlanmasından sonra oluşan değeri arasında büyük bir fark meydana gelmektedir. Bu bağlamda işçilerin birkaç saatlik çalışmalarıyla kazanmaları gereken ücreti uzun çalışma süreleri sonucunda elde etmeleri bu farkın artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla artık değer olarak adlandırılan bu fark, üretim gereçlerine sahip olan sermaye sahipleri (kapitalistler) tarafından işçilerin emeği karşılığında ödenen ücret ile işçilere ürettirilen ürünün değeri arasında oluşan farktan kaynaklanmaktadır.⁴⁴ Sermaye sahipleri bu yolla işçilerin emeğini sömürmek suretiyle sermaye birikimini sağlayarak refahlarını arttırmaktadır.⁴⁵

Esasen emek değer teorisinin geliştirildiği dönem, ekonomide el emeği (*handicraft*) ile üretilen ürünlerin yoğunlukta olduğu dönemdir. Emek değer teorisinin temel prensibini bir örnek ile basitleştirecek olursak bir ayakkabıcı esnafının iki günde ürettiği bir ayakkabının bir çantacı esnafının bir günde ürettiği bir çantanın iki katı fiyatına satılması gerekmektedir. Çünkü ayakkabıcının ayakkabıyı meydana getirmek için harcadığı emeğin süresi, çantacının çantayı meydana getirmek için harcadığı emeğin süresinin iki katıdır.⁴⁶

⁴¹ Aydın - Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden” 5; Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin”, 133; Yılmaz Genç - Çağlayan, “İktisadi Düşüncede Değerin”, 671; Bozpınar, “Marx Öncesi Emek Değer Teorisi”, 83-85.

⁴² Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 85-88; Tuğba Koyuncu, “Emek Değer Teorisi ve Fayda Değer Teorisinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Economics Literature* 2/1 (2020), 21.

⁴³ Juliane Reinecke, “Beyond a Subjective Theory of Value and Towards a Fair Price: an Organizational Perspective on Fairtrade Minimum Price Setting”, *Organization* 17/5 (2010), 564.

⁴⁴ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 111-112.

⁴⁵ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 45; Akyüz, “Emek- Değer Teorisi” 29; Yılmaz Genç - Çağlayan, “İktisadi Düşüncede Değerin”, 677; Aydın - Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden”, 6; Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emeğin”, 138-141.

⁴⁶ Hannah Robie Sewall, “The Theory of Value before Adam Smith.” *Publications of the American Economic Association* 2/3 (1901), 10.

1.1.3.2. Fayda-Değer Teorisi

Fayda Değer Teorisi (*The subjective theory of value and marginalism*) tüketim odaklı bir değer yaklaşımıdır. XIX. yüzyılın başlarında J. Bentham ve J. B. Say tarafından ortaya atılan fayda-değer teorisine göre ürünlerin değerini o ürünün üretilmesinde harcanan emek ve sermaye değil tüketicilere olan faydası belirlemektedir.⁴⁷ Bu kapsamda ürünlerin piyasada objektif bir değerinin oluşması mümkün değildir. Ürünlerin değeri tamamen bireylerin subjektif taleplerine göre oluşmaktadır.⁴⁸ Dolayısıyla söz konusu teoriye göre ürünlerin değerinin ortaya çıkmasında bireylerin tercihleri en büyük rolü oynamaktadır. Bu bağlamda bir ürün satın alındığında bu ürünün değeri ile satın almaktan vazgeçilen ürünün değeri (*alternatif maliyet*) arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.⁴⁹ Yukarıda emek değer teorisini açıklamak için verdiğimiz çanta-ayakkabı örneğini alternatif maliyetin daha kolay anlaşılması için konumuza uyarlayacak olursak bir ayakkabı ile bir çantayı almak isteyen birey ayakkabıyı tercih ederse fayda değer teorisine göre tercih edilen ayakkabının maliyeti vazgeçilen çantanın değerine eşit kabul edilmektedir. Dolayısıyla fayda-değer teorisi uyarınca “*adil fiyat*”ın genel ekonomik denge olarak varsayılan satın alınan malın son biriminden elde edilen faydaya eşit olduğu kabul edilmektedir.⁵⁰

Fayda-değer teorisinin genel olarak iki ana unsura dayandığını söylemek mümkündür. Söz konusu iki unsur tüketim ve faydadır.⁵¹ Fayda-değer teorisi ürünün değerinin belirlenmesinde bireylerin tercihlerini ve bireylere sağlanan faydayı esas aldığı için subjektif değer teorisi olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda bir ürünün değeri, ticari ilişkide bulunan insanların isteklerini karşılama kapasitesiyle ölçülebilir.⁵²

Ürünlerin marjinal faydalarının değerlerine olan etkisinin değerlendirilmesinde ekonomi biliminde değer paradoksu (elmas-su paradoksu) olarak bilinen teori

⁴⁷ Aydın - Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden”, 7; Koyuncu, “Emek Değer Teorisi”, 21.

⁴⁸ Reinecke, “Beyond a Subjective Theory of Value”, 564.

⁴⁹ Bocutoğlu, “İktisat Teorisinde Emegın”, 135.

⁵⁰ Emiliano Marchisio, “Price Increases During The Pandemia And EU Competition Law”, *EU And Comparative Law Issues And Challenges Series (Eclis 5) – Special Issue*, (2021), 152.

⁵¹ Aydın - Aydınlar, “Emek-Değer Teorisinden” 2; Yılmaz Genç - Çağlayan, “İktisadi Düşünce Değerin”, 673.

⁵² Kürşat Haldun Akalın, “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde Adil Fiyat Kuramı”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi* 11/2 (Aralık 2007), 33.

kullanılmaktadır.⁵³ Anılan teoriye göre insan için hayati değere sahip suyun değeri çok azken insanın yaşamı için zorunlu bir şey olmayan elmasın değeri ise çok yüksektir. Bunun sebebi elmasın değişim değerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Aslında konu ilk olarak A. Smith tarafından malın değerinin belirlenmesinde kullanım değeri (*value in use*) ve değişim değeri (*value in exchange*) olarak ikili bir ayrım çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra bu teori geliştirilerek marjinal fayda kapsamında fayda-değer teorisinin açıklanmasında kullanılmıştır.⁵⁴

Marjinal fayda teorisyenlerine göre bireylerin herhangi bir üründen sahip oldukları veya tükettikleri miktar arttıkça ürünün marjinal faydası ve değeri düşmektedir. Dolayısıyla elmas ve altın gibi hayati önemi haiz bulunmayan ancak kıt olan malların su ve ekmek gibi hayati olan ancak bol bulunan gıda maddelerine göre çok daha değerli olması bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Bu bağlamda marjinal fayda teorisine göre bir ürünün mübadele değerinin belirlenmesinde o ürünün tüketilen son miktarının toplam faydaya yaptığı katkının (ürünün marjinal faydasının) esas alınması gerekmektedir.⁵⁵

1.1.3.3. Teorilerin Karşılaştırılması

Emek Değer Teorisi ve Fayda Değer Teorisi vasıtasıyla bir ürünün fiyatının oluşmasında etkili olabilecek unsurlardan hareketle o ürünün değerinin belirlendiği açıklanmaktadır. Basit bir ifadeyle emek değer teorisinde bir ürünün üretim süreçlerinde kullanılan emeğin yoğunluğunun ürünün değerini belirlediği iddia edilmekteyken fayda değer teorisinde ise bireylerin söz konusu üründen elde ettikleri fayda esas alınarak ürünün değerinin belirlendiği öne sürülmektedir.

Söz konusu iki teori zaman içerisinde yapılan yorumlarla değişiklikler geçirmiştir. Özellikle emek-değer teorisıyla ilgili K. Marx'ın yorumları sosyalist ekonomi anlayışının temellerini oluştururken fayda- değer teorisi ise liberal (*kapitalist*) ekonomi anlayışına dayanak teşkil etmiştir. Ancak günümüzde bir ürünün değerinin belirlenmesinde o ürünün üretilmesinde harcanan emek ve ürünün tüketicilere sağladığı faydanın yanı sıra rakip ve

⁵³ Dinler, *İktisada Giriş*, 113-114.

⁵⁴ Bocutoğlu, "İktisat Teorisinde Emeğin" 143; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 42.

⁵⁵ Koyuncu, "Emek Değer Teorisi", 28.

ikame malların fiyatı, mevsimsel özellikler, pazarlama faaliyetleri, teknolojik gelişmeler ve üstünlükler ile satış stratejileri gibi birçok yeni faktör rol oynamaktadır.

Ayrıca “emek-değer teorisi” ve “fayda-değer teorisi” yaklaşımları dışında bir ürünün değerini belirlenmesinde fiyat mekanizmasının da göz önüne alınması gerekmektedir. Para kullanımının yaygınlaştığı ekonomilerde ürünlerin değerine ilişkin problemler de dâhil olmak üzere birçok iktisadi olay fiyat mekanizması üzerinden açıklanmaktadır.⁵⁶ Bu bağlamda bir ürünün fiyatının oluşabilmesi için o ürünü satıldığı fiyat seviyesinden alıcıların bulunması gerekir. Başka bir ifadeyle alışverişte alıcı ve satıcıların bir ürünü tüm özellikleriyle bilerek almayı ve satmayı kabul ettikleri fiyatın ürünün değerini gösterdiğini söylemek mümkündür.

1.2. HAKSIZ FİYAT ARTIŞI

Genel olarak ürünlerin fiyatında herhangi bir haklı nedene dayanmadan yapılan artış anlamına gelen haksız fiyat artışı çeşitli anlamları bünyesinde barındırmaktadır. Bu doğrultuda aşağıda haksız fiyat artışlarıyla ilgili olarak kullanılan kavramlara ilişkin açıklamalara yer verilmek suretiyle haksız fiyatın tanımına ulaşılmıştır.

1.2.1. Haksız Fiyat - Fahiş Fiyat

Doktrinde genel kabul görmüş tanımları bulunmadığından haksız fiyat (*unfair price*) ile fahiş-aşırı fiyat (*excessive price*) terimleri günlük dilde birbiri yerine kullanılmaktadır.⁵⁷ Her iki terimi de karşılayacak şekilde daha çok Amerikan Hukuku’nda kullanılan “*price gouging*” terimi ise yangın, sel, fırtına, deprem ve anarşi eylemleri gibi olağanüstü dönemlerde ve bu dönemlerin sonrasında temel ihtiyaç haline gelen benzin, su gibi ürünlerin ve inşaat işçiliği gibi hizmetlerin fiyatlarında görülen fahiş artışlarını ifade etmektedir.⁵⁸ Söz konusu terim bir başka tanımda ise doğal ya da insanlar tarafından oluşturulan olağanüstü durumlarda meydana gelen kıtlık fırsat bilinerek

⁵⁶ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 112.

⁵⁷ Eda Şahin, “Tüketiciler İçin İyi Haber mi Kötü Haber mi?: Aşırı Fiyat Uygulamalarında AB Mahkemelerinin Yeni İstikameti”, *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 5/1 (2019), 91.

⁵⁸ Michael Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging Statutes and the Shortages They Create” *Brooklyn Law Review* 72/3 (2007), 1103; Debra Wilson, “Price Gouging, Construction Cartels or Repair Monopolies? Competition Law Issues Following Naturel Disasters” *Canterbury Law Review* 4/20 (2014), 55.

satıcılar veya hizmet sağlayıcılar tarafından ürünlerin fiyatlarında artış yapılması olarak ifade edilmiştir.⁵⁹

Esasen her iki terimin anlamı arasında farklılıklar bulunmakla birlikte fahiş (*aşırı*) fiyatı haksız fiyatın bir alt türü olarak belirlemek mümkündür.⁶⁰ Bu bağlamda haksız fiyat, fahiş (*aşırı*) fiyatı da kapsayan üst kavram olmakla birlikte terminolojinin yeknesaklığının sağlanması bakımından bu kavramların açıklanması ve aralarındaki farkların ortaya konulması gerekmektedir.

1.2.1.1. Fahiş Fiyat Artışı

Arapça asıllı bir kelime olan “*fahiş*”, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ölçüyü aşan, aşırı, çok fazla anlamına gelmektedir.⁶¹ Ayrıca “*fahiş*” kelimesi sıfat olarak “*ahlâka ve törelere uygun olmayan*” anlamında da kullanılmaktadır. Rekabet Terimleri Sözlüğü’nde ise aşırı fiyat (*excessive/unfair price*) “*Bir ürünün ekonomik değeri ile fiyatı arasında makul olmayan düzeyde bir farklılığın bulunması*” olarak tanımlanmıştır.⁶² Bu kapsamda aşırı fiyatlama, bir ürünün fiyatında meydana gelen/getirilen ve herhangi bir haklı sebebe dayanmayan yüksek oranlı/aşırı “*artış*” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ürünlerin fiyatlarında yaşanan aşırı artışlar haklı gerekçeye dayanıyorsa fahiş kabul edilmeyecektir.⁶³ Ayrıca fiyatlarda meydana gelen azalışlar da fahiş fiyat kapsamında değerlendirilmeyecektir. Bununla birlikte bir ürünün fiyatının yüksek olması tek başına fiyatının “*fahiş*” olduğu anlamına gelmemektedir. Zira pırlanta, altın, lüks tüketim malları ve üretiminde yoğun el işçiliği kullanılan ürünler vb. eşyaların fiyatları, kıt bulunmaları ve/veya doğaları gereği pahalıdır. Dolayısıyla bu tip ürünlerin diğer ürünlere oranla daha yüksek fiyattan alınıp satılması fiyatlarının “*fahiş*” olduğu anlamına gelmez. Fahiş fiyatın söz konusu olabilmesi için ürünün fiyatının kendi emsallerine göre “*aşırı*” olması

⁵⁹ Andy C. M. Chen, “A Market-Based And Synthesised Approach To Controlling Price Gouging”, *Int. J. Private Law* 4/1 (2011), 129.

⁶⁰ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı* 3; Yasin Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak Covid-19 Salgın Sürecinde İhdas Edilen Fahiş Fiyat Artışı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 12/45 (Ocak 2021), 465.

⁶¹ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 18 Ocak 2024).

⁶² Rekabet Terimleri Sözlüğü, <https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Yayinlar/rekabet-terimleri-sozlugu/terimler-listesi?sayfa=3>, (Erişim 18 Ocak 2024).

⁶³ Rauf Karasu - Ayça Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XXVII/4 (2023), 71.

gerekmektedir. Bu kapsamda fahiş fiyatı, adil fiyatın üstünde belirlenen fiyat olarak tanımlamak mümkündür.⁶⁴

Ürünlerin mevcut fiyatlarının yanı sıra bu fiyatlarda yapılan artışların da fahiş olması söz konusu olabilir. Bu bağlamda gerek ürün fiyatlarının gerekse ürün fiyatlarında meydana gelen artışların fahiş sayılabilmesi için ürünün fiyatının ya da fiyatında yapılan artışın “ölçüyü aşması, aşırı, çok fazla” olması gerekmektedir. Bu noktada ürünün fiyatının ya da fiyatında yaşanan artışın fahiş sayılabilmesi için fazlalığın ne oranda olması gerektiğinin tespiti önem taşımaktadır. Konu hakkında akla gelen “*peki fiyattaki ölçü nedir?*” olacaktır.

Piyasada satılan çok miktarda ürün olduğundan her ürün için geçerli dört başı mamur tek bir fahiş fiyat artışı tanımı yapmak hemen hemen imkânsızdır. Zira her ürünün üretim şartları, maliyeti ve özellikleri farklıdır. Dolayısıyla bu değişkenlerdeki artışlara bağlı olarak bazı ürünler için fahiş sayılabilecek artışlar diğer ürünler için olağan artış türünden olabilir. Esas olan genel bazı prensiplerin tespit edilmesi suretiyle her somut olayın gerektirdiği özelliklerin bu prensiplerle birlikte değerlendirilerek yapılan artışın fahiş olup olmadığının ortaya konulabilmesidir.

Fiyatta ölçü kavramının tespitinde ilk olarak benzer nitelikteki (emsal) ürünlerin fiyatları esas alınabilir.⁶⁵ Başka bir ifadeyle, ürünün fiyatının ölçüsü aynı maliyetle üretilen ve aynı kalitedeki benzer nitelikteki ürünlerin fiyatlarıyla karşılaştırma yapılmak suretiyle tespit edilebilir. Bu ölçüye göre de ürünün fiyatının ya da fiyatında meydana gelen artışın fahiş olup olmadığı belirlenebilir. Ancak fiyatın tespitinde benzer nitelikteki ürünlerin fiyatlarının esas alınması piyasada tam rekabet şartlarının geçerli olduğu hallerde kullanılabilir. Rekabet Hukuku’nda yasaklanan bir davranış olan piyasadaki satıcıların fiyatları belirlemek için “*birlikte hareket ettikleri ve/veya yatay ve dikey anlaşmalar*” yaptıkları durumlarda emsal niteliğindeki ürünlerin fiyatları da yüksek olacağından, fiyattaki ölçünün tespiti için söz konusu ürünlerle karşılaştırma yapılması doğru sonuçlar vermeyebilir.

⁶⁴ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 178.

⁶⁵ Selvi – Cavlak, “Tüketicilere Yönelik”, 370.

Bir ürünün fiyatının fahiş olup olmadığının tespiti için diğer bir unsur ürünün maliyetidir. Bu bağlamda bir ürünün fiyatının fahiş sayılabilmesi için söz konusu ürünün maliyetinden çok daha fazlaya satılması gerekmektedir. Maliyetin kapsamına ürünün imalinden satışa hazır hale getirilmesine kadar geçen süre içinde yapılan bütün masraflar girmektedir. Üretici açısından bir ürünün üretilmesi için gerekli hammaddelerin fiyatları, enerji giderleri, fabrikanın işletme giderleri ve işçi ücretleri, toptancılar açısından ürünün nakliyesi, stoklama giderleri, nihai satıcı açısından ise ürünün alış fiyatı ve dükkân kirası gibi ürünün fiyatını belirleyen birçok maliyet unsuru söz konusu olabilir. Söz konusu maliyetlerden hammadde maliyeti değişken maliyete örnek iken dükkân kirası sabit maliyete örnek teşkil eder.⁶⁶ Bu bağlamda yapılan artışın fahiş sayılmaması için ürün fiyatında gerçekleşen artışlar ile maliyetler arasında sebep sonuç bağlantısının bulunması gerekmektedir.

Ürünün maliyetinin kapsamına kişisel maliyetler de girmektedir. Kişisel maliyetler ticari riskler, kişisel emek ve çabalar olarak sayılabilir. Bir tedarikçinin diğer tedarikçilerin almak istemedikleri riskleri üstlenmesi halinde ürünün olağan fiyatının üstünde haklı bir artış talep etmesi makul sayılabilir. Benzer bir şekilde malı uzun yoldan az bir dinlenmeyle getiren tedarikçi bu fedakârlığı karşılığında daha fazla bir ücret talep edebilir. Bütün bu maliyetlerin yanı sıra bir malın üreticiden nihai tüketiciye ulaşana kadar geçirdiği süreçlerde üreticinin, tedarikçinin, toptancının ve perakendecinin kâr paylarının da dikkate alınması gerekir. Bu bağlamda üretici bakımından üretim maliyetlerinin artması veya tedarikçi açısından yakıt fiyatlarının ve/veya nakliye maliyetlerinin artması nedeniyle ürünlerin fiyatlarında yapılan artışlar fahiş fiyat artışı sayılmayacaktır. Dolayısıyla üretici, tedarikçi veya perakendecinin ürünün maliyetinin artması sonucunda ürünün fiyatını arttırmalarının fahiş fiyat artışı sayılmaması gerekmektedir.⁶⁷

Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'ndeki düzenlemeler kapsamında fahiş fiyat artışı; salgın, deprem, sel, yangın, terör olayları gibi olağanüstü dönemlerde temel ihtiyaç maddeleri ile söz konusu olağanüstü durumun ihtiyaç haline getirdiği mal ve hizmetlerin

⁶⁶ Sevilay Uzunallı, "Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Işığında Yıkıcı Fiyat Uygulamaları ile Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması", *Rekabet Dergisi* 44 (2010), 68.

⁶⁷ Koehn - Wilbratte. "A Defense of", 507.

fiyatında yapılan artış anlamında kullanılmıştır.⁶⁸ Esasen fahiş fiyat artışı teriminin olağanüstü dönemlerle sınırlandırılması haksız fiyatın/aşırı fiyatlamamanın ise olağan dönemlere münhasır kılınması konu hakkındaki kavram kargaşasının önlenmesini de sağlayacaktır. Bununla birlikte bu şekilde sınıflandırma yapılmasında fahiş fiyat artışının aynı zamanda ahlaki bir sorun ve fırsatçılık olduğu dikkate alınarak olağanüstü dönemlerde bu yola başvurulmasına daha sık rastlandığı değerlendirilmiştir.

Bütün bu hususlar çerçevesinde fahiş fiyat artışının, “*salgın, depresyon, sel, yangın, ekonomik bunalım ve terör olayları gibi olağanüstü dönemlerde temel ihtiyaç maddeleri ile söz konusu olağanüstü durumun ihtiyaç haline getirdiği mal ve hizmetlerin fiyatında yapılan, herhangi bir haklı nedene dayanmayan ve/veya fırsatçılık yoluyla gerçekleştirilen artış*” olarak tanımlanması mümkündür.

1.2.1.2. Haksız Fiyat

Fahiş fiyatı olağanüstü dönemlerde ürünlerin satış fiyatlarında gerçekleştirilen aşırı (*excessive*) fiyat olarak belirledikten sonra haksız fiyat kavramının ortaya konulması konunun açıklığa kavuşmasına yardımcı olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere fahiş fiyat artışı haksız fiyatın olağanüstü dönemlerdeki bir görünüş biçimidir. Haksız fiyatı ise kısaca adil fiyatın (*fair/just price*) ve/veya rekabetçi fiyatın üzerinde gerçekleşen fiyat olarak tanımlamak mümkündür.⁶⁹ Fiyatın adil (*haklı*) olması ise bir sözleşmede satılan ürün ile bu ürünün karşılığı ödenen bedelin eşit seviyede bulunması, taraflardan birinin söz konusu sözleşmeden dolayı diğer tarafa karşı haksız bir avantaj elde etmemesi anlamına gelmektedir.⁷⁰ Başka bir ifadeyle adil fiyatın sözleşmenin her iki tarafının da kabul ettiği ve razı olduğu fiyat olduğunu söylemek mümkündür.⁷¹

Adil fiyat fiyatın rakamsal olarak yüksek veya düşük olmasından ziyade ürünün kalitesiyle ve tüketicilerin üründen beklentileriyle uyumlu olan fiyattır. Buna ilaveten ürün hakkında tarafların yeterli ve eşit seviyede bilgi sahibi olması, alıcının temel

⁶⁸ Amerikan Hukuku’nda kullanılan “*price gouging*” terimi de bu anlamda kullanılmaktadır.

⁶⁹ Şahin, “Tüketiciler İçin İyi Haber mi?”, 91.

⁷⁰ Küçükcalay, *Antik Yunan’dan*, 14.

⁷¹ Ossi Heino - Annina Takala, “Social Norms in Water Services: Exploring the Fair Price of Water”, *Water Alternatives* 8 1 (2015), 847.

ihtiyaçlarının kötüye kullanılmaması ve fiyatın maliyetlere uygun olarak belirlenmesi halinde fiyatlandırma ahlâka uygun sayılacaktır.⁷²

Bu hususlar kapsamında haksız fiyat, satılan ürün ile bu ürünün karşılığı ödenen bedelin eşit seviyede bulunmadığı ve taraflardan birinin diğer tarafa karşı haksız bir avantaj elde ettiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Buna göre bir ürünün fiyatının satıcı tarafından normal fiyatının üzerinde satılması suretiyle alıcıya zarar verilmesi durumu haksız fiyat kapsamında değerlendirilecektir.⁷³ Bu kapsamda bir ürünün fiyatının satıcı tarafından olağanüstü parasal maliyetler, kişisel maliyetler ve beklenen kâr da dâhil olmak üzere hesaplanan fiyatından daha yüksek olarak belirlenmesi de haksız fiyatın görünüş biçimlerindendir. Ayrıca fahiş fiyat artışının aksine haksız fiyat, sadece ürünlerin fiyatlarındaki aşırı artışlar için değil fiyatlardaki düşüşler için de söz konusu olabilecektir. Zira bazı şirketler tarafından rekabet hukukuna aykırı olarak aynı sektörde faaliyet gösteren diğer şirketleri zarara uğratıp ortadan kaldırmak ve sektörde tekel gücü oluşturmak için yıkıcı fiyat uygulamalarına başvurulmak suretiyle ürünlerin fiyatının aşırı düşürülmesi (*damping*) yoluna gidilmektedir. Yıkıcı fiyat uygulamaları da haksız fiyatın bir türü olarak kabul edilmektedir.⁷⁴

Bazı durumlarda piyasa fiyatının devletin müdahalesiyle oluşması söz konusu olabilir. Bu durumları göz önüne aldığımızda haksız fiyat uygulamalarına karşı devletin müdahale etmesi gündeme gelmektedir.⁷⁵ Özellikle ekonomik dalgalanmalar neticesinde oluşan ve piyasayı bozucu nitelikte olabilecek fahiş fiyat artışlarına karşı tüketicilerin korunması ve ekonomik dengenin yeniden sağlanması açısından devlet tarafından piyasalara yönelik bazı tedbirler alması devletin ekonomi ile ilgili görevlerinden sayılmaktadır.⁷⁶

Bununla birlikte devletin piyasalara müdahalede bulunması serbest piyasa ekonomisinin temeli sayılan teşebbüs özgürlüğünün sınırlandırılması anlamına gelecektir. Böyle bir ekonomik model ise devletin ekonomi üzerinde egemenliğine yol açacaktır.

⁷² Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 59.

⁷³ Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging”, 1103.

⁷⁴ Uzunallı, “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Işığında”, 67.

⁷⁵ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 465-466.

⁷⁶ Selman Sacit Boz – Özge Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31/4 (2023), 1642.

Dolayısıyla piyasanın dengelenmesini sağlamak için devletin piyasaya müdahalesi gerekiyorsa bunun belirli (olağanüstü) zamanlarla, belirli ürünlerle (temel gıda maddeleri veya olağanüstü halin neden olduğu ihtiyaçları karşılayan mallar vb.) ve belirli amaçlarla (dağıtımın sağlanması, rekabetin ve tüketicinin korunması gibi) sınırlı olmasının serbest piyasa ekonomisinin gereklerine daha uygun olacağı savunulmaktadır.⁷⁷

Bir ürünün fiyatı alım zamanına, satıldığı yere veya coğrafi bölgeye, alım sayısına, toptan/perakende satışına ve müşteri profiline göre değişiklik gösterebilir.⁷⁸ Fiyat farklılaştırması denilen bu yöntemler çoğu zaman haksız fiyatın bir türünü oluşturur.⁷⁹ Ancak fiyat farklılaştırması her zaman için olumsuz sonuç doğurmaz. Zira hafta içi sabah saatlerinde sinema biletlerinin daha uygun fiyattan satışa sunulması gibi fiyat farklılaştırması yoluyla fiyatların düşürüldüğü durumlarda tüketicilerin lehine sonuçların oluşması mümkün olabilir.⁸⁰

Bütün bu özellikleri dikkate alınarak en geniş biçimde haksız fiyatı, “*satıcının bir ürünün fiyatını, belirli bir dönemde talep ve arz dengesi çerçevesinde piyasada oluşan fiyatından (piyasa fiyatı/adil fiyat), geçerli herhangi bir haklı neden bulunmaksızın daha yüksek veya düşük bir fiyattan belirlemesi*” şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.2.1.3. Fahiş Fiyat Artışı ile Haksız Fiyatın Karşılaştırılması

Yukarıda da belirtildiği üzere ürünlerin fiyatlarında meydana gelen aşırı artışlar her zaman haksız fiyat anlamına gelmemektedir. Ürünün fiyatlarında meydana gelen yüksek artış döviz kuru, hammadde, enerji ve nakliye fiyatları gibi ürünün maliyetinde artışa neden olan durumlar sebebiyle gerçekleşmişse bu artışın haksız fiyat artışı kapsamında değerlendirilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla ürünlerin fiyatında gerçekleşen aşırı fiyat artışı somut olay kapsamında haklı sayılabilecek nedenlerden kaynaklanıyorsa söz konusu artışın haksız fiyat artışı olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bir ürünün fiyatında gerçekleşen artışın haklı bir sebebi varsa söz konusu artışın hukuka uygun olduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca her haksız fiyat

⁷⁷ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 867.

⁷⁸ Iacob Cătoiu, vd. “Setting Fair Prices- Fundamental Principle of Sustainable Marketing”, *The Amfiteatru Economic Journal* XII/27 (2010), 122.

⁷⁹ Selvi - Cavlak. “Tüketicilere Yönelik”, 368.

⁸⁰ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 84-85

uygulaması fahiş fiyat artışı anlamına gelmemektedir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere ürünlerin fiyatlarında yıkıcı fiyat uygulamaları gibi rakipleri ortadan kaldırarak tekel gücü oluşturma amacıyla gerçekleştirilen yıkıcı (yağmacı) fiyat indirimleri (*damping*) haksız fiyat olarak değerlendirilmektedir.⁸¹

Bu tezde fahiş fiyat artışı salgın, yangın, deprem, sel vb. olağanüstü durumlarda ürünlerin fiyatlarının, normal zamanlarındaki fiyatlarına (piyasa fiyatı/adil fiyat) oranla aşırı yükseltilmesi (*price gouging*) olarak tanımlanmıştır. Ayrıca fahiş fiyat artışları haksız fiyatın en önemli görünüm biçimlerindendir. Bu bağlamda haksız fiyatın sosyal kurallarla uyumlu olmadığı gibi ahlâki ya da dürüst olmadığını ve tüketicilerin beklentilerini de karşılamadığını söylemek mümkündür.⁸²

Bu nedenlerle tez kapsamında olağanüstü durumlar dışında herhangi bir hukuki veya fiili nedene dayanmadan ürünlerin fiyatlarında yapılan yüksek artışları ifade etmek için “*fahiş fiyat*” terimi yerine daha geniş bir kavramı ifade eden “*haksız fiyat*” terimi tercih edilmiştir. Bununla birlikte deprem, sel, yangın ve salgın hastalık gibi olağanüstü hal durumlarında söz konusu olağanüstü halin giderilmesi için gerekli ürünler ile temel gereksinimleri karşılayan ürünler bakımından haksız fiyatın meydana gelmesi için söz konusu ürünlerin fiyatlarında “*fahiş fiyat artışı*”nın meydana gelmesinin şart koşulduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu bağlamda olağanüstü dönemlerde ürünlerin fiyatlarında yaşanan aşırı artışlara vurgu yapılması gereken yerlerde kanuni terim olan “*fahiş fiyat artışı*” terimine başvurulmuştur. Son olarak belirtmek gerekirse tezimizin kapsamı dâhilinde haksız fiyat sadece fiyat artışları yönünde dikkate alınmıştır. Fiyatların azaltılması yönündeki haksız fiyat uygulamaları doktora tezinin kapsamı dışında bırakılmıştır.

⁸¹ Gülgün Anık, “AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 65 (2006), 191; Uzunallı, “Yıkıcı Fiyat Uygulamaları”, 67.

⁸² Heino - Takala. “Social Norms in Water Services”, 848.

1.3. HAKSIZ FİYATIN TARİHSEL SÜREÇTEKİ UYGULAMALARI

Haksız fiyat uygulamaları toplumlar/insanlar arasında ticaretin başladığı tarihten itibaren tartışılan bir durum olmuştur. Haksız fiyatın karşıtı olarak tanımlayabileceğimiz adil fiyat (*justum pretium*) kavramına ilk olarak Babil’de bir pazar yerinde dikili olduğu düşünülen bir taşa yer alan Hammurabi Kanunları’nda yer verildiği belirtilmektedir.⁸³ Öte yandan, antik çağlardan beri Asurlular ve Mısırlılar gibi toplumların yasalarında da satıcıların adil satış yapmaları yönünde görevleri bulunduğuna ilişkin hükümlerin varlığına rastlanmıştır.⁸⁴ Bu kapsamda tarihi süreç içinde haksız fiyatla yapılan satışların yasaklanmasında ve/veya kontrol edilmesinde haksız fiyatın dini ve ahlaki bir problem olduğu göz önünde bulundurulmuştur.⁸⁵ Ayrıca bir ürünün haksız fiyatla satılmasının satıcılara haksız kazanç sağladığından hareketle yasaklanması gerektiği dahi ileri sürülmüştür.⁸⁶

Haksız fiyatla yapılan satışların yasaklanması ve/veya kontrol edilmesinin diğer sebeplerinin ise haksız fiyatın toplumun gelir dağılımını bozması nedeniyle toplumun içindeki sınıf yapısını değiştirmesi ve toplum içindeki dezavantajlı grupların durumunun daha da kötüye gitmesine sebebiyet vermesi olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁷

1.3.1. Haksız Fiyat Kavramının Ortaya Çıkması: Antik Dönem

İlk çağlarda ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde daha çok ahlaki ve felsefi yaklaşımların belirleyici olduğu görülmektedir. Bu dönemde Platon ve Aristoteles’in toplumsal refahın adaletli dağıtımı ve toplumsal eşitlik yönündeki düşünceleri dönemin hukuk yapısını da doğrudan etkilemiştir.⁸⁸ Adil fiyatla ilgili ilk düşüncelerin Sokrates, Platon ve Aristoteles tarafından ileri sürüldüğü bilinmektedir.⁸⁹ Sözleşmelerde tarafların edimlerinin eşit olması gerektiği konusunda ilk düşüncenin ise MÖ. IV. yüzyılda Aristoteles tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir.⁹⁰

⁸³ John W. Baldwin, *The Medieval Theories of the Just Price: Romanists, Canonists and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1959), 8.

⁸⁴ Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging”, 1104.

⁸⁵ Wilson, “Price Gouging, Construction Cartels”, 59-61.

⁸⁶ Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 151.

⁸⁷ Sewall, “The Theory of Value” 5, 6.

⁸⁸ Koehn - Wilbratte, “A Defense of”, 503; Akalın, “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde”, 27.

⁸⁹ Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 98.

⁹⁰ Baldwin, *The Medieval Theories*, 10; Küçükkalay, *Antik Yunan’dan*, 94.

Aristoteles'in eserlerinde ticaret yapan kişiler açısından servet edinmenin başlı başına bir amaç olmaması ve ticari faaliyetlerin bu işlerle uğraşan kişilerin geçimini sağlayan bir araç olması gerektiği vurgulanmıştır.⁹¹ Ayrıca Aristoteles'e göre zenginliğin birey ve devlet bakımında belirli sınırlar içerisinde bulunması gerekmektedir. Aristoteles tarafından doğrudan doğruya paranın varlığından kazanç sağlamak olan faizciliğin en kötü ve doğaya en aykırı düşen para kazanma yöntemi olduğu belirtilmiştir.⁹²

Aristoteles, insanların bir arada yaşamalarının sebebinin aralarındaki mübadele ilişkisi olduğunu vurgulamıştır. Burada mübadeleden kastedilen ise bazı insanlarda çok olan ürünlerin diğer kimselerde az olması sebebiyle az ürüne sahip olanların sahip oldukları başka şeyler karşılığında ihtiyaç duydukları ürünü değiştirme talebinde bulunmalarıdır.⁹³ Bu bağlamda mübadele ürünlerin bireylere olan faydalarının denkleştirilmesine dayanmaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla para bulunmadan önce geçerli olan trampa ilişkisine göre bir ev beş yatakla değiştiriliyorsa nakdi ekonomiye geçişten sonra bir evin fiyatının beş yatağın fiyatına eşit olması gerekmektedir.⁹⁵

Bu düşünceye göre alım veya satımda kazanmak meşru alışveriş karşılığında hak ettiğinden daha fazlaya sahip olmayı ifade etmektedir. Bunun tersi olarak alışverişte zarar etmek ise hak ettiğinden daha azına sahip olma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla her iki durumda gayrimeşru neticelere yol açmaktadır. Buna karşın ticari faaliyetlerde ulaşılmak istenen sonuç her iki tarafın hak ettiğini alması olmalıdır. Tarafların hak ettiğini aldığı bir alışveriş sonucunda kâr ya da zarar etme söz konusu olmayacağından taraflardan birinin diğeri üzerinden zenginleşmesi söz konusu olmayacaktır.⁹⁶ Dolayısıyla adil bir alışverişte tarafların alışverişten önceki ve sonraki konumlarının eşit olması gerekmektedir. Bu durum ise kazanç ve zararın orta noktasında söz konusu olabilecektir.⁹⁷

Aristoteles'in değerlendirmelerinde bir malın fiyatının belirlenmesinde o malın kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki ayrıma açıkça yer verilmemekle birlikte

⁹¹ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 50; Özel, "İktisat, Fiyat ve Adalet", 150.

⁹² Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 51.

⁹³ Sewall, "The Theory of Value", 2.

⁹⁴ Halid Kemal Elbir, "Fahiş Faiz Meselesi: (Tarihte ve Türk hukukunda)", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 18/3-4 (1952), 857.

⁹⁵ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 105.

⁹⁶ Sewall, "The Theory of Value", 7.

⁹⁷ Koyuncu, "Emek Değer Teorisi" 22; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 103.

bu ayrımın temelleri atılmıştır.⁹⁸ Bu bağlamda Aristoteles’e göre bir ürünün değeri, ihtiyaç ya da istek gibi sübjektif bir temele dayanmaktadır.⁹⁹ Aristoteles, değer’in genel anlamda adaletin bir parçası olduğu tespitinde bulunduktan sonra ürünlerin fiyatının iki malın mübadele edilmesi neticesinde oluşacağını ve adil fiyatın mübadele sırasında oluşan fiyat üzerinden belirleneceğini de vurgulamaktadır.¹⁰⁰

İlk çağlardan itibaren site devletlerinde ilan edilen fiyat fermanlarında et ve süt gibi temel gıda maddelerinden işçi ve zanaatkâr ücretlerine kadar çeşitli ürün ve hizmetlerin tavan fiyatları belirlenmiştir. Nitekim 2022 yılında günümüzde Aydın sınırları içinde yer alan Afrodiasias Antik Kentinde bulunan MS.301 yılına ait Tavan Fiyatlar Fermanı’nda, ticarete konu edilen yaklaşık 1400 ürünün tavan fiyatlarına ilişkin listeye yer verilmiştir.¹⁰¹ Söz konusu tavan fiyat düzenlemeleriyle ürünlerin fiyatlarının devlet tarafından kontrol edilmesi sonucunda fahiş fiyat uygulamalarının önüne geçilmekteydi. Bunun yanı sıra ilk çağlarda ticari faaliyetlerin düzenlenmesi ve fiyatların belli bir seviyede tutulmasıyla toplumun sınıfları arasındaki düzenin korunması da hedeflenmekteydi. Böylelikle toplum düzeni hem alım satım konu edilen ürünlerin fiyatları arasında bir denge sağlanması suretiyle hem de sosyolojik anlamda sınıfların değişmemesi yoluyla korunmaktaydı. Bu bağlamda ürünlerin fiyatlarının belirlenmesi uygulamaları anılan her iki hedef doğrultusunda adil fiyat olarak adlandırılmıştır.¹⁰²

1.3.2. Roma Hukuku’nda Haksız Fiyat

Günümüzde Kıta Avrupası Hukuk Sistemi olarak bilinen Türkiye’nin de tabii olduğu hukuk sisteminin temelini teşkil eden Roma Hukuku’nun en temel özelliği hukukun kanunlarla belirlenmesidir.¹⁰³ Bu doğrultuda Roma Hukuku’nda kanunlaştırma (*codification*) faaliyetleri yoğun olarak icra edilmiştir. Bu kanunlardan en önemlisi Doğu Roma İmparatoru I. Justinianus’un MS.528-534 yıllarında derlediği *Corpus Iuris*

⁹⁸ Sewall, “The Theory of Value”, 2; Koyuncu “Emek Değer Teorisi” 21.

⁹⁹ Baldwin, *The Medieval Theories*, 12.

¹⁰⁰ Küçükcalay, *Antik Yunan’dan*, 106.

¹⁰¹ <https://www.aksam.com.tr/guncel/1721-yillik-tavanfiyatlar-fermani/haber-1272273> (Erişim 24 Ocak 2024).

¹⁰² Sewall, “The Theory of Value” 6.

¹⁰³ Baldwin, *The Medieval Theories*, 16.

Civilis 'tir.¹⁰⁴ II. yüzyılda hukukçu Gaius'un yazmış olduğu *Institutiones* adlı eser de Roma Hukuku'na ilişkin günümüze ulaşan en önemli bilgi kaynaklarından.¹⁰⁵ Romalıların kanunlarında yer alan kurumlardan özellikle mülkiyet hakkı ve sözleşme serbestisine yönelik düzenlemeler daha sonra kapitalist sistemin temellerinin oluşturulmasında esas alınmıştır.¹⁰⁶

Bu noktada belirtmek gerekirse *Corpus Iuris Civilis* Roma döneminde kilise hukuku çerçevesinde teşekkül eden *Corpus Iuris Canonici*'ye karşılık olarak derlenen düzenlemeler bütünüydü.¹⁰⁷ Her olay hakkında detaylara yer verilerek çeşitli hükümler öngören (*kazuistik*) bir metotla hazırlanan *Corpus Iuris Civilis* 'te ticari hayatın işleyişine ve fiyatın nasıl belirleneceğine ilişkin düzenlemeler bulunmaktaydı.¹⁰⁸ Roma Hukuku'ndaki ticari muamelelerin ve ekonomik faaliyetlerin temelini sözleşme özgürlüğü oluşturduğundan söz konusu düzenlemelerde satıcının malını satabileceği en yüksek fiyattan satabilmesi, alıcının da söz konusu ürünü alabileceği en düşük fiyattan alabilmesi için özgür olarak karşılıklı pazarlık yapabilmelerinin hukuka uygun olduğu yer almaktaydı.¹⁰⁹

Bu genel prensibin en önemli istisnası günümüzde Borçlar Hukuku kapsamında yer alan aşırı yararlanma (*gabin*)'ya benzeyen "*laesio enormis*" kurumudur. "*Laesio Enormis*"'i bir menkul veya gayrimenkulün sahibi ya da sahibinin oğlu tarafından gerçek değerinden daha az bir fiyata (değerinin yarısı gibi) satılması halinde sözleşmenin geçersiz sayılarak satılan malın eski sahibi tarafından geri alınmasına veya malın gerçek değerinin yargıç tarafından tespit edilerek eksik bedelin eski sahibine ödenmesine imkân veren hukuki bir müessese olarak tanımlamak mümkündür.¹¹⁰

¹⁰⁴ Belgin Erdoğan, "Roma Hukuku (Tarihi Giriş- Hukuk Tarihi- Genel Kavramlar)", (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), 74-80; Murat Orhun, "Iustinianus'un Hukuk Reformasyonu", *Turkish Studies (Elektronik)* 10/5 (2015), 271-274.

¹⁰⁵ Erdoğan, *Roma Hukuku*, 35; Haluk Emiroğlu, "Roma Hukuku'nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis ve Türkiye'de Hukuk Resepsiyonu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51/3 (2002), 87-88.

¹⁰⁶ Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 51.

¹⁰⁷ Orhun, "Iustinianus'un Hukuk Reformasyonu", 272.

¹⁰⁸ Baldwin, *The Medieval Theories*, 17.

¹⁰⁹ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 151; Sewall, "The Theory of Value", 7.

¹¹⁰ Baldwin, *The Medieval Theories*, 22-27; Akalın, "Orta Çağ İktisat Zihniyetinde", 27; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 153;

Her ne kadar Roma Hukuku'nda sözleşme serbestisi geçerli olsa da ticaretin düzenlenmesi ve ürünlerin fiyatlarında standardizasyonun sağlanmasını teminen Roma İmparatorluğu sınırları içinde ürünlerin fiyatları bulundukları yer ve zamana bağlı olarak tespit edilmiştir.¹¹¹ Fiyatların tespit ve denetimi ise devletin resmi görevlileri tarafından gerçekleştirilmekteydi. Söz konusu görevler eski Roma ve Bizans'ta şehri yöneten vali/belediye başkanı (*eparh*) ve vali/belediye başkanına bağlı olarak çarşı-pazar denetimini yapan görevli (*agoronomus*) tarafından yapılmaktaydı.¹¹² Eski Roma ve Bizans devletlerinde çarşı-pazar denetimini yapan görevli (*agronomus*) aşağıda yer aldığı üzere islam devletlerinde aynı işle görevli olan muhtesiple benzerlik göstermektedir.

Diğer taraftan değer ile fiyat arasındaki ilişki Romalılar tarafından ikili bir ayrım çerçevesinde ortaya konulmuştur. Buna göre bir ürünün fiyatının hesaplanmasında iki ana öge bulunmaktadır. Birinci olarak ürünün ilgili kişi için değeri, ikinci olarak ise ürünün piyasada alım-satım değeridir.¹¹³ Ayrıca ortaçağ roma hukukçularından Odofredus'a göre ise ürünlerin gerçek değerinin bulunmasında dört temel ilke söz konusudur. Bunlardan birincisi ürünün yaygın satış fiyatıdır. İkinci ilke ürünlerin fiyatının benzer özellikteki ürünlerin fiyatları karşılaştırılarak bulunmasına ilişkin karşılaştırma (emsal) yöntemidir. Üçüncü ilke gelir getiren mallardan elde edilen gelirlerin karşılaştırılması yoluyla bu tür malların değerlemesinin yapılmasıdır. Son olarak ürünün değerinin, bezer nitelikte ürüne sahip olan ve kendi ürünlerinin değerini bilen kişilerin (bilirkişi) tespiti üzerine belirlenmesidir.¹¹⁴

1.3.3. Skolastik Dönemde Haksız Fiyat

Skolastik felsefe, Antik Çağ'daki Platon ve Aristoteles gibi Yunan düşünürlerin çalışmalarının Hristiyan inancı esasları doğrultusunda yorumlanarak Hristiyanlık dininin felsefe olarak esasa bağlanması ve sınıflandırılması doğrultusundaki çalışmalardan oluşmuştur. Ortaçağ'ın belirli bir döneminden itibaren tüm felsefe etkinliği skolastik zeminde gerçekleştiği için Ortaçağ felsefesi denildiğinde akla skolastik felsefe gelmektedir. Skolastik (*scholastic*) dönem ifadesi İngilizce'de okul anlamına gelen

¹¹¹ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 154.

¹¹² İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, (İstanbul: 11. Baskı, Kronik Kitap Yayınları, 2019), 11.

¹¹³ Sewall, "The Theory of Value", 7.

¹¹⁴ Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 156.

“school” kelimesinden türetilmiş, okullular dönemi anlamına gelmektedir. Bu dönemin hangi yıllar arası olduğu tam olarak belirlenememekle birlikte genel kabul gören anlayışa göre 9. yüzyılda başlayan 17. yüzyılın başlarında sona eren dönem skolastik dönem olarak adlandırılır.¹¹⁵

İlkçağ düşünürlerinin fikirleri doğrultusunda kilise rahipleri tarafından geliştirilen hayat öğretilerinden oluşturulan skolastik felsefe ekonomiyile ilgili ilişkiler de dâhil olmak üzere hayatın hemen her alanına dair genel ve özel nitelikte prensipler içermektedir. Bu dönemde ilk çağda geliştirilen tabii (doğal) hukuk doktrini yeniden yorumlanarak, dönemin hukuki kurumlarının oluşturulması sağlanmıştır.¹¹⁶

Skolastik felsefenin ekonomiyile de ilgilenmesinin en önemli nedenlerinden birisinin XI. yüzyıldan itibaren Avrupa’da para ekonomisine geçilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Gerçekte bu tarihten önceki dönemlerde ekonomik ilişkiler doğal ekonomi (*natural economy*) olarak adlandırılan malların değiş tokuş (trampa) edilmesine dayanmaktayken XI. yüzyıldan itibaren alışverişlerde para kullanımının (*money economy*) yaygınlaşmaya başlamasıyla ticari hayatın etkinliği, hızı ve ticari işlemlerin sayısı arttığından ticari hayatın yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır.¹¹⁷

A. Magnus, T. Aquinas ve J. D. Scotus gibi rahipler ticaret hayatının genel prensiplerine özellikle alışverişte malların adil fiyatına ilişkin çalışmalarda bulunmuşlardır.¹¹⁸ Bu düşünürlere göre ticari faaliyetler, adalet ve ahlâk ilkeleri temelinde yürütülmeli, alışveriş ise adil fiyat üzerinden yapılmalıydı. Adil fiyat ise paranın karşılığında verilen ürünün değerinin tam olarak birbirine eşit olduğu fiyat olarak tanımlanmıştı.¹¹⁹ Bununla birlikte bazı ekonomistler tarafından adil fiyat kavramının

¹¹⁵ Küçükcalay, *Antik Yunan’dan*, 175.

¹¹⁶ Doğal hukuk doktrini, hukuk normlarının da tıpkı fizik yasaları gibi her zaman, her yerde geçerli ve değişmez prensipler olduğu ve bu prensiplerin Tanrı’nın iradesi ve emirlerini yansıttığını kabul eden kurallar bütünüdür.

¹¹⁷ Sewall, “The Theory of Value”, 9.

¹¹⁸ De Roover, “The Concept”, 423; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 151, Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 98.

¹¹⁹ Baldwin, *The Medieval Theories*, 36.

ticaret ve ekonomi hakkında bilgisi olmayan ve piyasa mekanizmasını bilmeyen ortaçağ kilise papazları tarafından türetildiği ileri sürülmüştür.¹²⁰

Skolastik dönemde adil fiyat ürünlerin cari piyasa fiyatını ifade etmekteydi. Bu düşünce alıcı veya satıcıların düşündükleri fiyatın dışında bir ürünün kendi içsel bir değerinin olduğunun varsayılması açısından önemlidir.¹²¹ Bu dönemde bir ürünün değerinin tespitinde eskiden kullanılan doğal hiyerarşi (cansız nesneler, madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanlar) prensibi yerine ürünlerin insanların ihtiyaçlarını karşılama kabiliyeti, üründen yararlanan kişilerin beklentileri ve ürünün ender bulunma halinin dikkate alınması gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.¹²²

Skolastik düşünürler bir ürünün değerinin belirlenmesinde mübadelenin önemli bir etken olduğunu vurgulamışlardır. Ancak mübadelenin eşit değerlerin değişimi şeklinde sonuçlanabilmesi için ürünlerin değerlerinin değişiminden önce belli olması gerekmektedir. Bunun sağlanması ise ürünlerin fiyatlarının kamu otoriteleri tarafından değişimden önce saptanması veya piyasa koşulları içinde kendiliğinden belirlenmesi şeklinde gerçekleşebilirdi.¹²³ Kamu otoritelerinin fiyatları belirlemediği durumlarda üreticiler, emeklerini, maliyetlerini ve kendi statülerini dikkate almak suretiyle ürünlerin fiyatlarını belirleyebilirdi. O dönemde kamu otoriteleri piyasada satılan bütün ürünlerin değil sadece ekmek, un, et ve içecekler gibi temel tüketim maddelerinin tavan veya taban fiyatlarını düzenlemekteydi.¹²⁴

Ortaçağ'da ticari faaliyetlerin toplum yararına yapılması gerektiği ve tacirin yaptığı ticari faaliyetler yoluyla sadece kendisinin ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılamasının yeterli olduğu düşüncesi yaygındı.¹²⁵ Bu bağlamda sadece bireysel zenginleşme adına ticaret yapılması kilise tarafından yedi büyük günahın birisi sayılan açgözlülük (*greedy*) olarak nitelendirilmiştir.¹²⁶ Öte yandan, tarihsel süreç içinde bir malın adil fiyatının oluşmasının önündeki en büyük engeller faiz ve tekel (monopol)

¹²⁰ De Roover, "The Concept", 418.

¹²¹ Elbir, "Fahiş Faiz Meselesi", 857; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 109.

¹²² Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 179. Özel, "İktisat, Fiyat ve Adalet", 152.

¹²³ Elbir, "Fahiş Faiz Meselesi", 858; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 186; Özel, "İktisat, Fiyat ve Adalet", 152;

¹²⁴ De Roover, "The Concept", 419-425.

¹²⁵ De Roover, "The Concept", 418.

¹²⁶ Sewall, "The Theory of Value", 11; De Roover, "The Concept" 419.

piyasası olarak görülmüştür. Ortaçağ'da Hristiyanlığın etkisiyle faizin her türlü ekonomik, teolojik ve sosyolojik nedenlerle yasaklanmıştır. Faiz yasağı nedeniyle alışverişe konu edilen ürünün bedelinin hemen ödenmesi ile belirli bir zaman sonra ödenmesi arasında, fiyat bakımından farklı bir uygulama yapılmasına izin verilmemiştir.¹²⁷ Dolayısıyla bu dönemde faiz paranın veya bir eşyanın ödünç verilmesi nedeniyle karşı taraftan alınan her türlü fazlalık olarak değerlendirilmiştir. Bu tür işlemler kesinlikle yasaklanmış özellikle faiz alan tacirlere ağır yaptırımlar öngörülmüştür. Yaptırımlar arasında ticari faaliyete son verilmesi, ülke dışına sürgün veya aforoz edilme ve öldüğünde cesedin usulüne uygun defnedilmeyerek yakılması gibi uygulamalar bulunmaktadır.

XVI. yüzyıla gelindiğinde ise faiz konusundaki bu katı yaklaşım bölgeler arası ticaretin artması, kredi ilişkilerinin genişlemesi, kilisenin ekonomik faaliyetler içine girmesi ve para kullanımının yaygınlaşması gibi nedenlerle yumuşamaya başlamıştır. Paranın zaman değerinden hareketle belli bir oranda faizin (*interest*) anaparaya eklenmesinin haklı olabileceği ancak yasaklanması gerekenin verilen borç para karşılığında borçludan aşırı yararlanma-tefecilik (*usury*) olduğu yönündeki kanaatler yaygınlaşmaya başlamıştır.¹²⁸

Ortaçağ'da tartışılan ikinci büyük sorun ise tek el ve stokçuluk gibi rekabeti engelleyen davranışların haksız fiyata ve sosyal problemlere neden olması sorunudur.¹²⁹ Monopolcüler çoğu zaman diğer satıcıların elindeki ürünleri satın alarak stoklamak veya üretimi kısıtlamak suretiyle piyasada kıtlık meydana getirerek söz konusu ürünün tek tedarikçisi haline gelmekte ve daha sonra o ürüne olan talebi de dikkate alarak ürünün fiyatlarını yükseltmekteydi. Böylece ürünü değerinden fazlaya satarak haksız kazanç elde etmekteydi. Böylelikle gelir dağılımı bozulduğundan sosyal problemler baş göstermekte ve toplumun genel refahına zarar verilmekteydi.¹³⁰ O dönemde sık rastlanan tek elci davranışlara, şehir dışından gelen bir malın henüz pazara girmeden şehrin dışında tamamen satın alınması, bir tarladaki ürünün tamamının hasattan önce satın alınması ya

¹²⁷ Akalın, "Orta Çağ İktisat Zihniyetinde", 30.

¹²⁸ Baldwin, *The Medieval Theories*, 46-52; Elbir, "Fahiş Faiz Meselesi", 858; Küçükkalay, *Antik Yunan'dan*, 137.

¹²⁹ De Roover, "The Concept", 425.

¹³⁰ Küçükkalay, *Antik Yunan'dan*, 140.

da ihtiyaç bulunmamasına rağmen hasat zamanı mahsulün tamamının satın alınıp stoklandıktan daha sonra yüksek fiyattan satılması örnek verilebilir.

T. Aquinas, belirli bir yerde ve zamanda bir ürünün adil fiyatının nasıl belirleneceği konusunda (*Thomistic Just Price*) kapsamlı değerlendirmelerde bulunan ilk skolastiklerdendir.¹³¹ T. Aquinas'a göre vatandaşların hak ettiği yiyecek ve hayati tüketim malzemelerinden mahrum bırakacak biçimde fiyatlarını açgözlülükle çok yüksek belirleyenler adaletsiz davranmaktadırlar. Bireylerin kendilerine zarar vermeden kolayca diğer insanlara yardım edebilmeleri halinde alışverişlerde bu yardımı yapmakla yükümlüdür.¹³² T. Aquinas, dürüst yapıldığı sürece zengin olmak amacıyla ticaret yapılmasını ahlâken kabul edilebilir bulmuştur.¹³³ Ancak dürüst olmayan yollarla yapılan ve sadece zenginliği hedef alan ticaret meşru değildir. Hatta T. Aquinas'ın çalışmalarında temel vazifelerinin insanları aldatmak olduğu varsayılan tüccarların toplumun alt tabakasından bireyler olabileceği ve ticari faaliyetlerin soylular tarafından yapılamayacağı ifade edilmiştir.¹³⁴

XIII. yüzyıldan itibaren Boneventura gibi düşünürler tarafından tüccarın bir tür kamusal hizmet yaptığı, kendisini ve ailesini geçindirecek kâr elde etmesinin meşru olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla tüccarlar hakkındaki olumsuz düşüncelerin tümüyle doğru olmadığı yönünde fikirler ortaya atılmıştır. Bu kapsamda bir kişinin bir malı hasat mevsiminde ucuzken kendi ihtiyacı için alarak daha sonra ihtiyacı kalmadığında satması mübah kabul edilirken ihtiyacı yokken kazanç elde etme saikiyle malı alıp saklayarak daha sonra pahalandığında satması anlamında stokçuluk (*turpe lucrum*) ise günah sayılmıştır.¹³⁵ Aynı şekilde fahiş fiyat artışları yapanlar ve normalden fazla kar elde etmek için tekel oluşturanlar kınanmıştır.¹³⁶

T. Aquinas'ın adil fiyat hakkındaki fikirleri günümüzde iktisatçılar tarafından iki ayrı görüş üzerinden temellendirilmektedir. Birinci görüş, T. Aquinas'ın bir ürünün fiyatının belirlenmesinde o ürünün üretilmesinde katlanılan maliyetin ve verilen emeğin

¹³¹ Baldwin, *The Medieval Theories*, 71.

¹³² Koehn - Wilbratte, "A Defense of", 505-506.

¹³³ Akalın, "Orta Çağ İktisat Zihniyetinde", 38-40.

¹³⁴ Koehn - Wilbratte, "A Defense of", 506.

¹³⁵ Akalın, "Orta Çağ İktisat Zihniyetinde", 31-32; De Roover, "The Concept", 429.

¹³⁶ Koehn - Wilbratte, "A Defense of", 511; Küçükcalay, *Antik Yunan'dan*, 164.

göz önüne alınmasını esas aldığı ileri sürmektedir. İkinci görüş ise adil fiyata daha çok serbest piyasa perspektifi ile yaklaşarak, T. Aquinas'ın ürünün fiyatının serbest piyasa mekanizması çerçevesinde cari fiyat üzerinden belirlenmesi gerektiğini ileri sürdüğünü esas almaktadır.¹³⁷ Skolastik düşünürlere göre adil fiyatın belirlenmesi için ürünlerin değerinin resmi otoriteler ve/veya piyasa koşulları dışında herhangi bir şekilde belirlenmesi haksız fiyata neden olacaktır. Dolayısıyla Ortaçağ'da fiyatların devlet ya da ilgili otorite tarafından belirlendikten sonra tarafların söz konusu fiyata uymalarının zorunlu olduğu ve belirlenen fiyatların dışında yapılan anlaşmaların geçersiz olduğu kabul edilmiştir.¹³⁸ Bu bağlamda Ortaçağ uygulamalarında adil fiyat haksız rekabeti önleyen, istismara ve hilekârlığa karşı tüketicileri koruyan, üyeleri için eşit imkânlar oluşturan, üyelerinin geleneksel ölçülere uygun ve orta halli biçimde yaşamalarını sağlayan bir çeşit yardımlaşma kuruluşları olan loncalar eliyle gerçekleştirilmiştir.¹³⁹

Skolastik dönemde de genel kabul gören görüşün günümüzde de kabul edildiği gibi fiyatın yüksek olmasının tek başına “*fahiş olduğu*” anlamına gelmediğidir. Dolayısıyla, bir ürünün fiyatının fahiş sayılabilmesi için maliyetinden çok daha fazlaya satılması gerekmektedir. Bu kapsamda, bir malın üretiminden nihai tüketiciye ulaşana kadar geçirdiği süreçte üstlenilen hammadde satın alınması, üretim maliyetleri, taşıma maliyetleri gibi her türlü maliyetin malın fiyatına eklenmesi haksız fiyat oluşturmayacaktır.¹⁴⁰

1.3.4. İslâm Hukuku'nda Haksız Fiyat

Adalet ve doğruluk dini olan İslâm'da genel ilke olarak ticaretin insanlar arasında serbest, karşılıklı rızaya dayalı, adil ve hakkaniyete uygun gerçekleşmesine önem verilmiştir.¹⁴¹ Bu kapsamda İslâm Hukuku'nun¹⁴² ekonomiye ilişkin temel ilkelerine göre

¹³⁷ Koehn - Wilbratte, “A Defense of”, 501.

¹³⁸ Akalın, “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde”, 28.

¹³⁹ De Roover, “The Concept”, 418; Küçükkalay, *Antik Yunan'dan*, 226; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 150.

¹⁴⁰ Koehn - Wilbratte. “A Defense of”, 507-509.

¹⁴¹ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 113; Elbir, “Fahiş Faiz Meselesi”, 860; Cemil Liv, “İslâmın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık 2019), 368.

¹⁴² İslâm Hukuku, yaklaşık 1400 yıl öncesinden günümüze kadar uzanan bir dönem içinde uygulanmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, İslâm'ın öngördüğü ekonomi sisteminde geçmişten günümüze uygulanan ürünlerin fiyatlandırılmasına ilişkin hususların ortaya konulması başlı başına bir tez konusu olabilecek büyüklükte olduğundan tezin kapsamını aşmaktadır. Dolayısıyla doktora tezinin bu kısmında İslâm Hukuku'nun konuyla ilgili bazı temel prensiplerine yer verilmiştir.

ürünlerin fiyatlarının serbest piyasa koşulları çerçevesinde piyasada oluşan arz ve talep dengesi doğrultusunda oluşması gerekmektedir.¹⁴³ Dolayısıyla İslâm'ın öngördüğü ticari sistemde ürünlerin fiyatlarının ve bunların satışından elde edilecek kâr oranlarının önceden yetkili bir otorite tarafından belirlenmesi söz konusu değildir.¹⁴⁴

1.3.4.1. Genel Prensip: Serbest Ticaret

İslâm Hukuku'nda geçerli olan ekonomi ilkeleri Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetler ile Hz. Peygamber'in kavli (sözlü) ve fiili hadislerine dayanmaktadır.¹⁴⁵ Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'de Nisa Suresi'nin 29. ayetinde mealen, *“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ancak karşılıklı rızâınıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”* denilmektedir.¹⁴⁶ Söz konusu ayette sözleşmenin karşılıklı rızaya dayanan irade beyanları kapsamında yapılması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴⁷ Dolayısıyla İslam Hukuku'nda ticaret serbestisinin genel prensip olduğu ticaretin sınırlandırılmasının ise istisnai nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.¹⁴⁸ Benzer şekilde Bakara Suresi'nin 188. ayetinde mealen, *“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.”* ayeti bulunmaktadır.¹⁴⁹ Aynı yönde, Şuara Suresi'nin 181 ila 183. ayeti kerimelerinde ise

¹⁴³ Elias H. Tuma, “Early Arab Economic Policies (1st/7th—4th/10th centuries).” *Islamic Studies*, 4/1, Islamic Research Institute, International Islamic University Islamabad (1965), 13; Liv “İslâmın İlk Dönemlerinde”, 383.

¹⁴⁴ Süleyman Karagülle, “İslam'da Fiat Tahdidi Mes'esi”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 2/18 (1969), 22.

¹⁴⁵ Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 153; Tuma, “Early Arab Economic Policies”, 13.

¹⁴⁶ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/522/29-ayet-tefsiri> (Erişim 18 Ocak 2024). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anılan internet sitesinde söz konusu ayetin tefsiri *“Bu âyette de en geniş mânasında yani karşılıklı rızaya dayanan ve konusu maddî değerler olan hukukî işlem anlamında ticaretten söz edilmekte; bu yollar dışında kalan, bunlara ters düşen ve bundan dolayı haksız (bâtıl) diye nitelenen yol ve şekillerle insanların mallarını ellerinden almak ve bunlardan yararlanmak yasaklanmaktadır. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faizcilik ve tefecilik, fâhiş fiyat, aldatma bu bâtil yolların ve şekillerin önde gelenleri ve yaygın olanlarıdır. Ticaret genellikle alınan malı, üzerine kâr koyarak satmak suretiyle yapılır. Mal alınırken bir bedel takdir edilmiştir; satılırken aynı bedelle devredilmediğine göre –fazlalıktan ibaret olan– kâr karşılıksız gibi gözükmekte, bu bakımdan da haksız kazanç yollarına yakın bulunmakta bir bakıma onları andırmaktadır. Muhtemelen bu sebepten ki, haksız kazanç yasaklanırken hemen yanında –istisna şekliyle– ticaret serbest bırakılmıştır.”* şeklinde yapılmıştır.

¹⁴⁷ Hamit Kamer, *İslam Hukuku'na Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*, (Bursa Uludağ Üniversitesi, SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), 29.

¹⁴⁸ Karagülle, “İslam'da Fiat Tahdidi”, 24; Liv “İslâmın İlk Dönemlerinde”, 384.

¹⁴⁹ <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/195/188-ayet-tefsiri> (Erişim 18 Ocak 2024). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anılan internet sitesinde söz konusu ayetin tefsiri *“Ayette İslâmiyet'in temel bir ilkesi ortaya konmaktadır. Buna göre –aksini mümkün kılan özel bir hüküm bulunmadıkça– hiçbir müslüman kişi veya kurum başka hiçbir kimsenin malını, rızası olmadan veya tam ve gerçek bir karşılığını vermeden alamaz, yiyemez, hâkimin kararı da bu hükmü değiştiremez, haramı helâl*

meal, “Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın, bozgunculuk yaparak yeryüzünde karışıklık çıkarmayın.” şeklinde buyurulmaktadır.¹⁵⁰

İnsanlar arasında iyiliğin yayılmasına ve eşitliğe büyük önem verdiğini her söz ve davranışıyla gösteren Hz. Peygamber ticaretin de taraflar arası eşitlik çerçevesinde ve hakkaniyete uygun yapılmasını emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber’in hadisleri ve uygulamalarında genel olarak piyasa fiyatlarına müdahale olumlu karşılanmamıştır.¹⁵¹ Bu doğrultuda, bazı malların fiyatlarına müdahale edilmesi yönünde sahabiden gelen bazı talepler, Hz. Peygamber tarafından geri çevrilmiştir.¹⁵² Medine’de bazı malların fiyatları yükselince Hz. Peygamber’den ürünlerin fiyatlarına narh koyulmasının talep edilmesi üzerine, Hz. Peygamber cevaben “Fiyat tâyin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran ancak Allah’tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem” buyurmuşlardır.¹⁵³ Dolayısıyla Hz. Peygamber’in ürünlerin fiyatının piyasa koşulları çerçevesinde oluşmasını tasvip ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber’in narh uygulamasına başvurmamasının sebebinin piyasanın olağan şartlar dâhilinde düzgün işlediği dönemde ürüne yönelik arz ve talebin artması veya azalması neticesinde oluşacak normal fiyat hareketlerinin sınırlandırılarak alıcı veya satıcı lehine haksızlıktan kaçınmak olduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁴ Bununla birlikte söz konusu uygulamaların yorumlanmasıyla Hz. Peygamber’in olağanüstü dönemlerde dahi narh uygulamasına başvurmadığı ancak narhı yasaklamadığı sonucuna ulaşılması da mümkündür.¹⁵⁵

yapamaz. Bu genel bir hüküm olup aslında bu hükmün kapsamına giren rüşvet yasağı, önemi ve yaygınlık kazanmaya elverişli olması sebebiyle özellikle zikredilmiştir.” şeklinde yapılmıştır.

¹⁵⁰ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3108/176-184-ayet-tefsiri>, (Erişim 18 Ocak 2024). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın anılan internet sitesinde söz konusu ayetin tefsiri “Hz. Şuayb, ölçüyü tartıyı eksik tutmamaları, adaleti gözetmeleri ve düzgün ölçüp tartmaları, çıkarları uğruna insanların mallarının değerini düşürmemeleri ve yeryüzünde fesat çıkararak ülke düzenini bozmamaları hususunda onlara uyarılarda bulundu. Böylece hak dinin tevhid ve adalet ilkelerini toplumda yerleştirmeye çalıştı.” şeklinde yapılmıştır.

¹⁵¹ Elbir, “Fahiş Faiz Meselesi”, 859; Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 88.

¹⁵² Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”; 154.

¹⁵³ Kamer, *İslam Hukuku’na Göre*, 33.

¹⁵⁴ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 114.

¹⁵⁵ Cengiz Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7, (Nisan 2006), 259.

Yukarıda da belirtildiği üzere İslâm Hukuku’na göre bir ürünün fiyatının tarafların karşılıklı rızaları doğrultusunda yapılan bir anlaşma neticesinde oluşması gerekmektedir. Taraflar arasında sözleşmenin geçerli olarak kurulması için tarafların hukuki işlem ehliyetine sahip olmaları ve bu yönde irade beyanlarını ortaya koymaları gerekmektedir.¹⁵⁶ Geçerli bir şekilde kurulmuş sözleşme kapsamında taraflar birbirlerini aldatmamak şartıyla mallarını istedikleri fiyattan satabilirler. Bununla birlikte sözleşmelerde tarafların gerçekleştirdikleri hukuki işlemlerin geçerli olması için sözleşmenin konusunu oluşturan malın kalitesi, özellikleri vb. gibi hususların da satıcı tarafından açıkça ortaya konulması gerekmektedir.¹⁵⁷ Dolayısıyla alıcının sözleşmenin yapılması sırasında sözleşmeye konu edilen ürünlerin özellikleri konusunda doğru bilgiye sahip olduğu ya da satıcı tarafından aldatılmadığı sürece sözleşmenin kurulması için göstermiş olduğu iradenin ayakta tutulması önemlidir. Sözleşmenin yapılması sırasında tarafların iradelerini sakatlayan durumların bulunması halinde ise sözleşmenin hükümsüzlüğü söz konusu olabilecektir.

İslâm Hukuku’nda bir kişi bin liralık ürününü kendi isteğiyle aldatma olmadan yüz liraya satsa veya yüz liralık ürününü kendi isteğiyle aldatma olmadan bin liraya alsın sözleşmelerinin geçerli olacağı kabul edilmiştir. Bu şekilde usulüne uygun bir biçimde tesis edilmiş bir sözleşmede tarafların tek yanlı iradeleriyle sözleşmeyi bozmaları mümkün değildir.¹⁵⁸ Bu şekilde geçerli bir biçimde kurulan sözleşmenin mümkün olduğunca ayakta tutulması sözleşmelerde tarafların iradesine verilen önemi göstermektedir. Bununla birlikte gabin (*gabn-i fahiş*) söz konusu olduğu durumlarda sözleşmenin iptal edilebileceği de düzenlenmiştir.

İslâm Hukuku’nda fahiş fiyat meselesi “*gabin*” ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Gabin alışverişte satın alınan mala ödenen karşılığın malın değerinden çok fazla olması, alışverişte hile yapma ve edimler arasında açık orantısızlık gibi anlamlarda kullanılır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: 8. Bası, Atlas Akademi Yayınevi, 2019), 526; Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 96; Liv, “İslamın İlk Dönemlerinde”, 371.

¹⁵⁷ Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, 526; Elbir, “Fahiş Faiz Meselesi”, 860; Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 88.

¹⁵⁸ Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 89.

¹⁵⁹ Türk Dil Kurumu sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 18 Ocak 2024). İslam Hukuku’nda gabin çok aldatma (*gabn-i fâhiş*) ve az aldatma (*gabn-i yesir*) olmak üzere ikiye ayrılır. Ancak bir sözleşmenin “gabin” yüzünden feshedilebilmesi için mutlaka taraflardan birinin diğerini aldatması/alınması gerekmektedir.

Aşağıda bu konuyla ilgili detaylı açılımlara yer verildiğinden bu kısımda sadece zikretmekle yetinilmiştir.

1.3.4.2. Narh Uygulamaları

Devletin veya mahalli otoritelerin fiyatların ani yükseldiği durumlarda ya da savaş ve ekonomik bunalım dönemlerinde belirli ürünlerle ilgili fiyatlara müdahale ederek resmi tavan fiyat uygulamasına “*narh*” adı verilir.¹⁶⁰ Narh uygulamalarıyla narha konu ürünlerin önceden saptanan fiyatlar üzerinden ya da belirlenen tavan fiyatı aşmayacak şekilde satılmaları gerekmektedir. Yukarıda yer verilen Nisa Suresi’nin 29. ayetinin hükmü çerçevesinde İslam Hukuku’nda olağan durumlarda narh uygulaması Hanefi fakihlere göre tahrimen mekruh, diğer mezheplere göre ise haramdır.¹⁶¹ Anılan ayet kapsamında taraflar arasında karşılıklı rızaya dayanan alışveriş helal kabul edilmiştir.

İslam ekomisinde ticaret serbestisi ilkesinin geçerli olması ürünlerin fiyatlarına hiçbir şekilde müdahale edilemeyeceği anlamına gelmemektedir.¹⁶² Dolayısıyla İslâm ticaret sisteminde de piyasada bir istikrarsızlık, dalgalanma, kıtlık vb. durumların söz konusu olması durumunda piyasa düzenini yeniden sağlamak, haksız rekabeti önlemek, kişilerin haklarını ve kamu yararını korumak amacıyla piyasaya müdahale edilebileceği kabul edilmektedir.¹⁶³ Bununla birlikte devletin müdahalesi gerekli görüldüğü durumlarda bile müdahalenin genellikle minimumda tutulduğu, bireylerin ticari faaliyetlerini engelleyecek kapsamda olmadığı ve piyasa aracılığıyla icra edildiği belirtilmektedir.¹⁶⁴

İslâm Hukuku’nda malların fiyatlarını etkilemeye yönelik eylemler yasaklanmıştır. Fiyatların yükseleceği beklentisiyle veya fiyatları yükseltmek maksadıyla stokçuluk (*ihdikâr*), başkasının talip olduğu mal için üçüncü kişi olarak araya girerek kişilerin arasındaki pazarlığı bozmaya çalışmak (*neceş*), şehir dışından gelen malların şehre ulaşmadan toptan satın alınarak şehirde satılması (*telakkir-i rukban*) ve şehirlinin

¹⁶⁰ Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 258; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 147.

¹⁶¹ Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 88; Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 258; Mahmut Dost, *Medine Pazar Kuralları Çerçevesinde Osmanlı Devleti’nde Hisbe Teşkilatı’nın Tetkiki*, (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021), 80.

¹⁶² Liv “İslamın İlk Dönemlerinde”, 368; Turan, “İslam Hukuku Açısından”, 80.

¹⁶³ Tuma, “Early Arab Economic Policies”, 16; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 154.

¹⁶⁴ Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 261; Tuma, “Early Arab Economic Policies”, 20.

köylü adına satış yapması (aracılık/*simsarlık*) gibi faaliyetler bu kapsamdadır.¹⁶⁵ Dolayısıyla İslâm ticaret sisteminde malların üreticiden veya tedarikçiden doğrudan doğruya tüketiciye sunulmasının hedeflendiğini ve üretilen malların bir takım aracı kişiler tarafından alınarak tüketicilere yüksek fiyattan satılmasının yasaklandığını söylememiz mümkündür.¹⁶⁶ Ayrıca Hz. Peygamberin haksız fiyat artışını ve stokçuluğu men eden hadis-i şerifleri de bulunmaktadır.¹⁶⁷

İslâm Hukuku kapsamında ürünlerin arzının azaldığı kıtlık dönemleri ile stokçuluk gibi ticari ahlâkla bağdaşmayan faaliyetler nedeniyle ürün fiyatlarının yapay olarak yükselmesi halinde halkın zarar görmesinin önüne geçilmesi ve kamu yararının sağlanması amacıyla bazı mallar hakkında “*narh*” uygulanabileceği belirtilmektedir.¹⁶⁸ İslâm Hukuku’nda her mal veya hizmetin narha konu edilip edilemeyeceği ve fiyatlardaki artışın ne zaman fahiş sayılacağı hususları ise tartışmalıdır. Bazı Hanefî âlimlerine göre narh uygulamaları, sadece gıda maddelerinin (arpa ve buğday gibi) fiyatlarının yapay bir biçimde aşırı ölçüde arttırılması halinde söz konusu olabilecekken diğer bazı Hanefî ve Hanbelî âlimlerine göre fiyatlarındaki fahiş artış nedeniyle toplumun zarara uğrayacağı diğer ürünler için de söz konusu olabilecektir.¹⁶⁹

İslâm Hukuku’nda, bir ürün hakkında narh uygulamasının yapılması için gereken şartları aşağıdaki şekilde dört ana başlık altında özetlemek mümkündür.

a) Narh uygulanacak ürünlerin toplumun genel ihtiyaçlarını karşılayan nitelikte olması ve bu ürünlerin fiyatlarının topluma zarar verecek oranda üretici ve/veya

¹⁶⁵ Liv “İslâmın İlk Dönemlerinde”, 369; Turan, “İslâm Hukuku Açısından”, 82; Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 154.

¹⁶⁶ Kamer, *İslâm Hukuku’na Göre*, 55-57.

¹⁶⁷ Haksız fiyat artışıyla ilgili olarak “*Fiyatları artırmak için müslümanların fiyatlarına (piyasalarına) müdahale eden kişiyi, Allah Teâlâ’nın kıyamet gününde büyük bir ateşe oturtması haktır (Ahmet İbn-i Hanbel, V:28)*” hadis-i şerifi bulunmaktadır. Stokçuluk hakkında ise “*Kim bir yiyecek maddesini kırk gün saklarsa, o kişi Allah Teâlâ’dan uzaklaştığı gibi, Allah Teâlâ da ondan uzaklaşır. Bir bölgenin insanları, aralarında aç bir kimse varken sabahlar iseler, Allah Teâlâ’nın himayesi onlardan uzak olur. (Ahmet İbn-i Hanbel, II:32).*” hadis-i şerifi rivayet edilmektedir.

¹⁶⁸ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 114; Turan, “İslâm Hukuku Açısından”, 89. Aksi yönde görüş için Karagülle, “İslâm’da Fiat Tahdidi”, 24. Bu görüşe göre, esnaf birliklerinin ve loncaların aldıkları narh kararlarının, konuyla ilgili siyaset (yönetim) icabı oldukları ve İslâm dini açısından geçerli sayılabilecek bir dayanağının bulunmadığı ileri sürülmektedir.

¹⁶⁹ Turan, “İslâm Hukuku Açısından”, 88; Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 265.

satıcıların piyasayı bozucu eylemleri nedeniyle doğal olmayan nedenlere bağlı olarak arttırılması.¹⁷⁰

b) Devletin kamu yararını zorunlu narh dışında başka bir yöntemle sağlayamaması (narhın son çare niteliğinde ve istisnai olması) halinde narh uygulamasının genel düzenlemelere dayalı olarak bir kamu otoritesi tarafından ilgili esnaf ve tüccarlar arasından seçilecek dürüst bilirkişilere danışılmak suretiyle ürünler arasındaki kalite farklarının da dikkate alınarak yapılması.¹⁷¹

c) Narh uygulamasının ürünün arzının azalmasına ve özel teşebbüs ile tüccarların piyasadan çekilmesine sebep olmaması.

ç) “Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur” ilkesi gereği hem satıcıların hem de alıcıların yararının gözetilmesi ve satıcıya makul bir kar payı bırakılarak tarafların rızalarının sağlanması.¹⁷²

1.3.4.3. Emeviler ve Abbasiler Dönemi: Hisbe Teşkilatı

Hiz. Peygamber ve dört halife (hulefâ-yi râşîdin) döneminde narh uygulamalarına rastlanılmamakla birlikte çarşı ve pazarların denetimine çok önem verilmiştir.¹⁷³ Bu bağlamda, Hiz. Peygamber tarafından hicretin akabinde Medine’de kurulan devletin temel görevlerinden birisi de alışverişin düzenlenmesiydi.¹⁷⁴ Bununla birlikte ilerleyen zamanlarda ülkenin sınırlarının gelişmesi neticesinde bütün ülke genelinde tek bir ekonomi politikasının uygulandığını söylemek mümkün değildir. Zira islam devletinin sınırları büyüdükçe çeşitli milletlerle ve uygulamalarla karşılaşmıştır. Merkezileşmenin

¹⁷⁰ Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 262.

¹⁷¹ Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 114; Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 263.

¹⁷² Özel, “İktisat, Fiyat ve Adalet”, 155. Esasen bir Hadis-i Şerif olan “Zarar ve zarara mukabele yoktur” ilkesi Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye’nin kullı kaideleri arasında 19. maddede yer almaktadır. Anılan ilkeye göre bir kimsenin başka bir kimseye zarar vermesi ile zarar görenin veya üçüncü kişilerin zarar veren kişiye uğradıkları zararın karşılığı olarak zarar vermeleri yasaktır. Buna göre zarar verenin sadece verdiği zararı tazmin yükümlüğü söz konusudur. Taraflar arasında bir anlaşmazlık durumunda ihkak-ı hakta bulunarak karşı tarafa zarar verilmesi yerine hâkime müracaat edilerek uğranılan zararın aynen veya nakden tazmin edilmesi gerekmektedir.

¹⁷³ Niyazi Gümüş, “Geçmişten Günümüze Stokçuluk ve Karaborsacılık”, *Journal of Islamic Research* 34/1 (2023), 46.

¹⁷⁴ Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 17.

ve gücün zirvesindeyken bile bazı uzak bölgelerde yüksek seviyede özerklik ve yerel duruma uygun bölgesel uygulamalar söz konusu olmuştur.¹⁷⁵

İslam Devleti'nde çarşı ve pazarların denetlenmesi kapsamında hisbe teşkilatının temelleri Hz. Ömer döneminde atılmıştır. Emeviler döneminde ise ürünlerin fiyatlarının düzenlenmesi kapsamında narh uygulamaları görülmeye başlanmıştır.¹⁷⁶ Bu bağlamda, Emeviler döneminde çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerin fiyatları tespit edilmiştir. Tespit edilen fiyatların denetimi ise hisbe teşkilatı tarafından yapılmıştır.

Hisbenin sözlükte birçok anlamı bulunmaktadır. Ancak pazarları denetleyen teşkilat anlamında kullanımını “hsb” harfleri üzerinden değerlendirdiğimizde kelimenin “*tartma, hesaplama, sayma*” anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Hisbe kelimesinin diğer bir türevi (mastar hali) “*ihtisab*”tır. İhtisab, “*zararlı ya da kötü bir iş yapmanın kınaması, hesaba çekilmesi ve iyiliğin emredilmesi*” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁷ Bu bağlamda dini bir yükümlülük olan “*iyiliği emretme, kötülükten sakındırma*” (*emr-i bi'l ma'rûf, nehy-i ânî'l mûnker*) görevini gerçekleştiren görevliye “*muhtesip*” denilmektedir.¹⁷⁸ Emeviler döneminde muhtesip olarak çarşı pazarlarda gözetim ve denetim faaliyetlerini yapanlar “*sahibü's sûk*” olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁹

Hisbe teşkilatı esas olarak Abbasiler döneminde geliştirilerek yaygınlaştırılmıştır.¹⁸⁰ Bu dönemde darü'l hisbe adı altında bir idari teşkilat kurulmuştur. İdari teşkilatta muhtesiplik, valilik ve kadılıktan sonra üçüncü önemli görev olarak sayılmaya başlamıştır.¹⁸¹ Bu dönemde muhtesiplerin temel görevi çarşı ve pazarların dolaşarak ürünlerin kalite ve fiyatlarının kontrol edilmesi ve fahiş fiyatlandırılmasının önlenmesidir. Ölçü, tartı ve mizanların doğru ölçüp tartmasının denetlenmesi de muhtesiplerin görevlerindendir.¹⁸² Ayrıca muhtesipler bulundukları yerlerde kişilerin dini

¹⁷⁵ Tuma, “Early Arab Economic Policies”, 1.

¹⁷⁶ Kallek, “Narh Konusuna Yeniden”, 268.

¹⁷⁷ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, (İstanbul: Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı, Erkam Matbaası, 2005), 173.

¹⁷⁸ Tuma, “Early Arab Economic Policies”, 13.

¹⁷⁹ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 53.

¹⁸⁰ Gökçe Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012), 88.

¹⁸¹ Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 21.

¹⁸² Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da*, 89.

kurallara ve toplum kurallarına uymalarını dahi re'sen denetleyerek aykırı davranışlarda bulunanları kurallara uymaya zorlama yetkisini haizdi.¹⁸³

1.3.5. Osmanlı Devleti'nde Haksız Fiyat

Osmanlı Devleti'nde, kendinden önceki İslâm devletlerinin özellikle Selçukluların idari, mülki ve adli sistemlerini esas alınmak suretiyle devletin teşkilatlanması tamamlanmıştır.¹⁸⁴ Osmanlılar Ortaçağ ve Yeniçağ'da (Klasik Osmanlı Dönemi) temel esasları İslâm Hukuku ile Şeyh'ül- İslam'ın fetvalarına dayanan, İslâm Hukuku'nda hüküm bulunmayan hallerde ise genellikle ulemaya danışılmak suretiyle oluşturulan ve örfî hukuk adı verilen padişahın kanunnameleri, emir ve buyruklarından oluşan kendine özgü Osmanlı Hukuk Sistemi'ni uygulamış ve geliştirmişlerdir.¹⁸⁵

Tanzimat döneminde ise bu durum biraz farklılaşmıştır. Şöyle ki bu dönemde güçlü esen batılılaşma rüzgârları, bazı kanunların Türkçe'ye çevrilmek suretiyle aynen iktibas edilmesine yol açmıştır. Örneğin 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu'nun (*Code de Commerce*) birebir Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşturulmuş kanunlara örnektir. Bununla birlikte Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir komisyon tarafından zaman zaman aksamakla birlikte 1868-1876 yılları arasında sekiz yıl süren yoğun bir çalışma neticesinde yürürlüğe giren, giriş bölümünde 99 adet genel hukuk kuralına (külli kaide) yer verilen Borçlar Hukuku, Eşya Hukuku ve Yargılama Usulü Hukuku'na ilişkin toplam 1851 maddeden ibaret olan Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye'nin ise İslam Hukuku hükümlerine dayanan ve tamamen Osmanlı'ya özgü bir kanun olduğunu belirtmek gerekir.

1.3.5.1. Genel Prensip: Kontrollü ve Denetimli Ticaret

Altıyüz yıldan daha uzun süren egemenliği esnasında üç kıtaya yayılan çok geniş bir coğrafyada hüküm süren bir devletin herhangi bir konuda sadece tek bir politika uyguladığını düşünmemek gerekir. Ancak Osmanlı Devleti'nin genel ekonomi politikasının ticaretin devletin düzenlediği esaslar çerçevesinde yapılmasının sağlanması olduğunu söylemek mümkündür. Böylelikle hem vatandaşların hayatlarını devam

¹⁸³ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 53.

¹⁸⁴ Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat", 117; Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da*, 91.

¹⁸⁵ Harun Şahin, "Klâsik Dönem Osmanlı Ekonomisinde İktisadi Kontrol Araçları", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 5/10 (2014), 163.

ettirebilmeleri için gerekli temel tüketim maddelerine erişebilmeleri hem de kamu düzeninin korunması sağlanmıştır.¹⁸⁶ Bu bağlamda ticaretin kuralları ve ürünlerin fiyatları devlet tarafından ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir. Üretici, tedarikçi ve satıcılar tarafından söz konusu kurallara uyulması ve alışverişin devlet tarafından detaylı şekilde belirlenen fiyatlar üzerinden yapılması sıkı bir şekilde denetlenmiştir.¹⁸⁷

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca ürünler hakkında uygulanan fiyat tespit ve denetim yöntemlerinin tek bir akademik çalışma kapsamında ortaya konulması neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle bu konu akademik çalışmalarda ürün bazında sektör ve bölge ayrımı yapılarak incelenmiştir.¹⁸⁸ Osmanlı Devleti tarafından uygulanan ürünlerin fiyatlandırılması politikalarının başlı başına bir tez konusu teşkil edecek kadar geniş olması sebebiyle konunun haksız fiyat kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak genel esaslarına yer verilecektir.

1.3.5.2. Narh Uygulaması

Çağdaş devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kontrolü ve denetimli ticaret sistemi geçerliydi.¹⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde ürünlerin fiyatıyla ilgili olarak ise alım-satım faaliyetlerinin devlet tarafından düzenlenmesi ve denetlenmesine dayananan kontrollü bir ekonomi politikası uygulanmaktaydı. Ürünlerin haksız şekilde fiyatlandırılmasının oluşturabileceği sosyal ve ekonomik sorunların önlenmesi kapsamında toplumun gündelik ihtiyaçları için önem taşıyan yiyecek ve giyecek gibi ürünlerin arzı ve talebi kontrol altında tutulmaktaydı.¹⁹⁰ Narh adı verilen bu

¹⁸⁶ Kallek, "Narh Konusuna Yeniden", 269.

¹⁸⁷ Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat", 112.

¹⁸⁸ Narh defterleri veya kayıtları hakkında şeriye sicilleri üzerinde yapılan akademik çalışmalar göz önüne alındığında, konunun belirli bir yerde ve dönemde, belirli bir ürüne uygulanan fiyatlar kapsamında incelendiği görülmektedir. Örneğin, "Narh Defterlerine Göre 1600-1800 Yılları Arasında Bursa'da İpek Fiyatları" ya da "Şer'îye Sicil Kayıtlarına Göre 1700-1800 Yılları Arasında Üsküdar'da Et Fiyatları" gibi. Ayrıca, ilgili mahalde tutulan şeriye sicil kayıtlarının incelenmesinden, söz konusu dönemde ilgili mahalde geçerli olan; et, ekmek, süt, buğday, pirinç, mecimek, peynir, yumurta, zeytin, üzüm vb. neredeyse bütün gıda maddelerine ve halkın ayakkabı, kumaş, pamuk vb diğer ihtiyaçlarının narh fiyatına ilişkin bilgilere de ulaşmak mümkündür.

¹⁸⁹ Altuğ Murat Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/2 (Nisan 2016), 220.

¹⁹⁰ Gümüş, "Geçmişten Günümüze Stokçuluk", 47.

uygulamalarla söz konusu ürünlerin üretim miktarları ve fiyatları ayrıntılı olarak belirlenmiştir.¹⁹¹

Ürünlerin fiyatlarının belirlenmesinde genellikle ürünün satılabileceği en yüksek fiyat anlamına gelen tavan fiyat uygulamasına başvurulmakla birlikte bazı ürünler için piyasanın desteklenmesi doğrultusunda ürünün satılabilceği en düşük fiyat anlamında taban fiyat uygulamalarına yer verilmiştir. Tavan fiyat uygulamasında ürünlerin fiyatları önceden tespit edilerek liste halinde açıklanmıştır. Esnafın söz konusu ürünleri belirlenen tavan fiyatın üzerinde satmalarına engel olunmuştur.

Dış ticaret açısından konu değerlendirildiğinde ise halkın iâşesinin temin edilmesine büyük önem verildiğinden özellikle temel gıda ürünlerinin yurtdışından ithal edilmesinde herhangi bir sakınca görülmemiştir. Yurt içinde üretilen ürünlerin ihracatına ise sınırlamalar getirilmiştir. İç talep karşılanmadan yurt dışına ihraç yapılmasına izin verilmemiştir.¹⁹² Ayrıca buğday, et gibi zorunlu tüketim maddelerinin yanı sıra gerek devlet gerekse tebaa için stratejik olarak önemli sayılan ürünlerin ihraç edilmesi yasaklanmıştır.¹⁹³

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ekonomik politikalar içinde bulunan dönem, mekân ve şartlara göre değişmiştir. Yaşanan bolluk, kıtlık ve savaş gibi koşullar sebebiyle bazı ürünler narh kapsamına alınırken bazı ürünler ise narh kapsamından çıkarılmıştır. Narh fiyatları dönemin koşullarına göre güncellenmiştir. Bu hususlar ihtisap kanunlarıyla kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁹⁴ Buna ilaveten narh uygulamalarıyla toplumun gündelik ihtiyaçları için önem taşıyan gıda ve giyecek gibi ürünlerin fiyatlarının belirli bir seviyede tutulmasına çok önem verilmiştir.¹⁹⁵ Narh uygulamaları yapılırken ürünlerin güncel (carî) fiyatının tespit edilmesi çok önem taşımaktaydı. Malların cari fiyatları ise

¹⁹¹ Kallek, "Narh Konusuna Yeniden", 269

¹⁹² Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa" 227.

¹⁹³ İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dergisi*, 11 (2000), 139.

¹⁹⁴ Ömer Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyükşehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I (İhtisap Kanunları)", *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/5 (1942), 329; Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 54.

¹⁹⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Estitüsü Dergisi* 9 (1978), 1; Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa" 229.

meslek örgütleri ve loncalar gibi yasal kuruluşlar tarafından belirlenen ve yerel otoriteler tarafından onaylanarak yürürlüğe giren listelerde ilan edilen sabitlenmiş fiyatları ifade etmekteydi.¹⁹⁶ Toptancı (getirici) ile perakendecinin (oturakçı) uygulayacakları narh, narh cetvellerinde ayrı ayrı belirlenmekteydi. Bunların elde edecekleri kâr ise ürünün niteliğine göre %10 ila %20 arasında değişmekteydi.¹⁹⁷

1.3.5.3. Narh Uygulayan Teşkilat ve Narhın Kontrolü

Osmanlı Devleti'nde narh sisteminin nasıl uygulandığının açıklanabilmesi için Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemi olan kaza sisteminin belli başlı noktalarının ortaya konulması gerekmektedir. Padişahın çevresinde güçlü bir merkeziyetçi yapıya dayanan Osmanlı Devleti idari teşkilât sisteminde ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar ise kazalara ayrılmaktaydı.

1.3.5.3.1. İdari Teşkilat Olarak Kaza Sistemi

Osmanlı idare teşkilâtında en küçük idari birim “*kaza*”ydı. Kazaların adli ve idari işleri ile güvenlik ve belediye işlerinin yönetimi “*kadı*” tarafından yerine getirilmekteydi.¹⁹⁸ Başka bir ifadeyle kadı kazanın mülki amiri, hâkimi ve belediye başkanıydı.¹⁹⁹ Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında devletin temel fonksiyonlarından sayılan idari (yürütme) ve adli (yargı) görevlerin kadı tarafından icra edilmesi devlet yönetiminde ve idari teşkilatlanmada kuvvetler ayrılığı sisteminin yerine kuvvetleri birliği sisteminin tercih edildiğini göstermektedir.

Kazadan (ilçe) küçük yerleşim birimleri olarak nahiye (bucak) ve karye (köy) bulunmakla birlikte, kazaya bağlı nahiye ve karyelerin idaresi de kadıya aitti. Kadı, kazadaki memurların en üst amiri olduğu gibi kazada devleti temsil eden en üst idari ve adli makamı.²⁰⁰ Medrese eğitimini tamamladıktan sonra icazet alanlardan kadı olmak isteyenler ilk dönemlerde padişah, sonraki dönemlerde ise kazasker önünde yapılan kadılık sınavına girerlerdi. Sınavı kazananlar büyük merkezlerdeki kadıların yanında üç ila beş yıl kadar süren staj (mülâzemet) yaparlardı. Mülâzemetin tamamlanmasından

¹⁹⁶ Küçükkalay, *Antik Yunan'dan*, 157.

¹⁹⁷ Erdoğan, “Osmanlı İktisadi Düzeninde”, 136; Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 122.

¹⁹⁸ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, 172.

¹⁹⁹ Barkan, “XV. Asrın Sonunda”, 327.

²⁰⁰ Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 11.

sonra kadılık yapması uygun görülenler kazaskerlerin teklifi ve padişahın onayı ile küçük kazalarda görevlendirilmek suretiyle kadılığa başlardı.²⁰¹

Kadı bulunduğu yerde aynı zamanda çeşitli meslek örgütlerinden meydana gelen ve esnaf teşkilatının da yöneticisi durumundaydı.²⁰² Esasen ahilik ve lonca teşkilatının içinde yer alan esnaf teşkilatları, çarşı ve pazarların düzeninin ve devletin otoritesinin sağlanmasında devletin resmi görevlilerine yardımcı olan yerel teşkilatlardır. Bu teşkilatlar yerinden yönetim kuruluşlarına benzer şekilde ilgili sektörün ve yerel bölgenin özellik ve ihtiyaçları doğrultusunda merkezi otoritenin gözetiminde bir tür kendi kendini denetleyen birimler (oto kontrol birimleri) gibi işlev görmüştür.

1.3.5.3.2. Narhın Tespiti

Osmanlı Devleti'nde kadıların yargı görevlerinin yanı sıra şehrin yollarının, alt yapısının denetimi ve imar düzenin korunmasını sağlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı. Ayrıca esnafların, sanatkârların, loncaların ve vakıfların denetlenmesi ile ürünlerin fiyatlarının tespit edilmesi (narh) dahi kadının görevlerindendi.²⁰³ Kadıların birçok görevi bulunmakla birlikte kadılar bu görevlerini yerine getirirken bazı yardımcılarından yararlanmaktaydı. Kadının görevlerini yerine getirmesinde kendisine yardımcı olan kişilere “*naib*” denilirdi. Kazadan küçük yerleşim birimlerinin (*nahiye*) adli ve mülki idaresi ise kadıya vekil olarak naibler tarafından gerçekleştirilirdi.²⁰⁴ Bunun yanı sıra güvenliğin sağlanması ve asayiş işlerinde kadıya yardımcı olan görevli “*subaşı*”, din işlerinde yardımcı olan görevli ise “*imam*”dı. Belediye hizmetleri ve çarşı pazarlardaki ürünler ile ilgili olarak kadıya yardımcı olan görevli ise “*muhtesip*” ya da “*ihtisap ağası*”ydı.²⁰⁵

Çarşı ve pazarlarda yapılan gözetim, denetim ve araştırmalar sonucunda uygulanacak narh fiyatı muhtesip tarafından tespit edilmekteydi.²⁰⁶ Fiyatın tespiti için yapılan araştırmalarda narh uygulanacak malları üreten ve satanların görüşüne

²⁰¹ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 24-28.

²⁰² Tabakoğlu, “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat”, 122.

²⁰³ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 41.

²⁰⁴ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 44-48.

²⁰⁵ Barkan, “XV. Asrın Sonunda”, 327; Erdoğan, “Osmanlı İktisadi Düzeninde”, 132; Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 53.

²⁰⁶ Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da*, 101.

başvurulmaktaydı. Bu bağlamda fiyatların tespitinde bilirkişilerden yararlanılmaktaydı. Bunun yanı sıra ürünlerin satış fiyatının belirlenmesinde ihtisap kanunlarında düzenlenen hususlar da dikkate alınmaktaydı. Böylelikle ürünlerin maliyet fiyatları hesaplanarak genellikle ensaf için % 10'u geçmeyen bir kâr payı eklendikten sonra satış fiyatları ile uygulanacak usul ve tedbirler belirlenirdi.²⁰⁷ Bu yolla tespit edilen narh fiyatları kadının uygun görüşü üzerine uygulamaya konulmaktaydı. Tespit edilen narhlar ise kadılar tarafından düzenli listeler halinde şer'iyeye (mahkeme) sicillerine kaydedilmekteydi.²⁰⁸

Narh uygulamalarıyla ürünlerin fiyatları tespit edilmekle birlikte ürünler kalitelerine göre sınıflandırılmıştır. Böylelikle narh defterlerinde ürünlerin kaliteleri de tespit edilmiştir.²⁰⁹ Söz konusu defterlerde yer alan kayıtlara göre narh rayici genellikle *hevayici zaruriye* denilen et, süt, peynir, ekmek ve yakacak gibi temel ihtiyaç maddeleri için belirlenmiştir.²¹⁰ Bununla birlikte bazı dönemlerde çarşı ve pazarlarda satılan neredeyse bütün ürünler için bile narh tespitinin yapıldığı görülmüştür.

Narh uygulamalarında, zorunlu temel tüketim maddelerinin fiyatlarında hangi tutarda meydana gelen artışın aşırı (fahiş) olduğu hususunun belirlenmesi önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle toplum için zaruri sayılan temel tüketim maddelerinin mevcut fiyatlarının hangi oranda artması halinde fahiş fiyat söz konusu olacaktır? Fahiş fiyatın sınır ve miktarını kesin olarak belirleyen bir ayet veya hadis bulunmamakla birlikte bazı fıkıh âlimleri malın niteliğini (*gayrimenkul-menkul vb.*) dikkate alarak konu hakkında bazı esaslar tespit etmişlerdir. Örneğin, ilgili malların satış sıklığı dikkate alınarak artış oranı malın rayiç bedelinden gayrimenkullerde %20, hayvanlarda %10 ve diğer menkul mallarda %5 fazla olması halinde fahiş fiyatın oluşacağı belirtilmektedir.²¹¹ Nitekim Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye'nin alışverişte bir tarafın diğer taraf aleyhine aşırı yararlanmasını (*gabn-i fahiş*) düzenleyen hükmüne göre "*gabn-i fâhiş: Urûzda nısf-ı uşur ve hayvanatta uşur ve akarda humus mikdarı veya daha ziyade aldanmaktır.*" Buna göre

²⁰⁷ Barkan, "XV. Asrın Sonunda", 327

²⁰⁸ Şer'iyeye sicillerinin yanı sıra ilgili Mahkemeler tarafından narh defterleri de tutulmuştur. Ayrıca, bazı dönemler merkezi yönetim tarafından, Edirne ve Bursa gibi büyük yerleşim yerlerinin kadılarından bölgesel ticaret ile ilgili bilgiler talep edilmiş ve konu ile ilgili gönderilen bilgiler kapsamında ihtisap kanunnameleri düzenlenmek suretiyle, narh fiyatları tespit edilmiştir.

²⁰⁹ Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde", 136.

²¹⁰ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 54.

²¹¹ Ahmet Yavuz Çamlı, "Exorbitant Price Concept In Islamic Based Economic Thought And The Ottoman Example", (Yoruldu, Mutlu (ed.) - Arslan Ahmet, "*Pandeminin Mali Analizi*", Ankara: Gazi Kitabevi, 1. Baskı, 2021), 197.

ticaret mallarının değerinde yirmide bir (%5), hayvanların değerinde onda bir (%10) ve taşınmaz malların değerinde beşte bir (%20) veya daha fazla miktarda yanılma gabn-i fâhişe neden olur. Bu durumda aldatılma sonucunda gabine maruz kalan tarafın sözleşmeden dönme hakkı vardır. Bu noktada belirtmek gerekirse, alıcı ve satıcı arasında yapılan sözleşmenin sadece belirlenen narha aykırı olması nedeniyle geçersiz sayılamayacağı, yalnızca sözleşmede gabn-i fâhiş söz konusuysa muhatabın sözleşmeden dönme ya da sözleşme bedelinde indirim talep etme hakkının bulunduğu kabul edilmektedir.²¹²

1.3.5.3.3. Hisbe Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde çarşı ve pazarların denetimine çok büyük önem verilmiştir. Devletin en üst yönetim organı olarak sayılan sadrazam ve diğer devlet görevlileri tarafından çarşamba divanından sonra çarşı ve pazarların denetimine çıkılmıştır.²¹³ Yapılan denetimlerde satıcıların ürünlerin kalitesi ve fiyatları gibi konularda devlet tarafından belirlenen ölçülere uyup uymadıkları kontrol edilmiştir. Bu ölçülere aykırı davranışlara çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır.²¹⁴ Çarşı ve pazarların denetimine büyük önem verilmesinin temel nedenleri devletin tüketici durumundaki vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılamalarının sağlanmasına ve güçlü pozisyonda bulunan satıcılara karşı vatandaşları koruma yükümlülüklerine önem vermesidir.²¹⁵

Bu çerçevede narh tespit işlemleri ürüne ve mevsime göre süreklilik arz eden bir durumdur. Tespit edilen narhların esnaflar tarafından uygulanıp uygulanmadığının kontrolünü teminen çarşı ve pazarların sürekli olarak denetlenmesi gerekmektedir.²¹⁶ Söz konusu denetim ve kontrollerin etkin bir şekilde yapılmasının sağlanması için kendinden önceki İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de hisbe kurumu bulunmaktaydı. Hisbe teşkilatının memurları olan ihtisap ağası ya da ihtisap emini olarak ta adlandırılan muhtesip günümüzdeki belediye zabıta memurları gibi görev

²¹² Kallek, "Narh Konusuna Yeniden", 267.

²¹³ Barkan, "XV. Asrın Sonunda", 326; Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 23, Binbir, "18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da", 121.

²¹⁴ Kütükoğlu, "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre", 2.

²¹⁵ Çarşı ve pazarların devlet yetkilileri tarafından, kalabalık bir heyet şeklinde yerinde incelenmesi ve denetlenmesi faaliyeti "kola çıkma" olarak adlandırılmıştır. Günümüzde, idarenin kamu düzenini tesis ve muhafaza etmek üzere yürüttüğü faaliyetlerin kolluk faaliyeti olarak isimlendirilmesi de aynı isimden türemiştir.

²¹⁶ Barkan, "XV. Asrın Sonunda", 326-327.

yapmaktaydı. Muhtesipler kadıya bağılı olarak görev yapmaktaydı. Ayrıca muhtesibin müslüman, akıl baliğ, erkek, ilim, ahlâk ve takva sahibi, dış görünüşünün düzgün ve insanları kötülükten alıkoyacak nitelikte olması gerekmektedir.²¹⁷

Muhtesibin görevleri narhın tespiti, çarşı ve pazarların intizamının sağlanması, ölçü ve tartı aletlerinin kontrol edilmesi, satılan ürünlerin fiyat-kalite, arz-talep ve temizlik gibi yönlerden denetlenmesi ve ihtisap vergisinin toplanması şeklinde özetlenebilir.²¹⁸ Ayrıca muhtesibin esnaflara dini nasihat edilmesi, camilerin temizliğinin denetlenmesi, esnaflar tarafından cuma günü namaza gidilerek alışverişin terk edilmesinin ve ramazan orucunun tutulmasının sağlanması gibi dini görevlerinin yanı sıra esnafların gerçekleştirdiği bazı kabahatler bakımından tazir cezası verme ve yaptırım uygulama gibi adli vazifeleri de bulunmaktaydı. Bunların yanı sıra esnafa iş yeri açmak için izin (ruhsat) verilmesi ve vergi toplanması faaliyetleri muhtesip tarafından icra edilmekteydi.²¹⁹

Ayrıca çarşı ve pazarlarda yapılan alışverişlerin düzgün ve uygulamaya konulmuş güncel narh rayiçleri üzerinden yapılmasının denetimi muhtesipler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Belirlenen rayice uymayanlara ihlâlin niteliğine göre muhtesip veya kadı tarafından çeşitli cezalar verilmekteydi. Belirlenen narha uyulmaması halinde ilgili esnafa verilen cezalar dönem dönem farklılık göstermiştir. İlk dönemlerde daha çok falakaya yatırma gibi bedeni cezaların yanı sıra narha aykırı davranan esnafın dükkânının önünde teşhir edilmesi gibi uygulamalar da yapılmıştır. Bunların yanı sıra ilgili esnafın dükkânının kapatılması ve esnaf teşkilatından azledilmesi de ceza olarak verilmiştir.²²⁰ Daha sonraları Osmanlı Ceza Kanunları'nda düzenlenen hükümler çerçevesinde, bazı esnafa ihlâlin büyüklüğüne göre hapis, bir kalede zorunlu çalıştırılma anlamına gelen kalebentlik cezası ile sürgün cezasının da uygulandığı görülmektedir.²²¹

²¹⁷ Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde", 134.

²¹⁸ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, 173; Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa" 232.

²¹⁹ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 53-54.

²²⁰ Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde", 136-138.

²²¹ Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat", 131.

1.3.5.4. Narh Uygulanan Ürünler ve Uygulama Zamanları

Osmanlı Devleti'nde narh uygulamalarının piyasayı düzenleme amacını taşıdığı dikkate alındığında tüketicilerin yanı sıra üreticilerin dahi korunduğunu söylemek mümkündür.²²² Bununla birlikte devlet tarafından icra edilen narh politikaları uygulandıkları zaman ve ürüne göre değişiklikler göstermiştir.²²³ Bu uygulamalarda ürünlerin hem arz hem de talep yönü dikkate alınarak piyasanın düzenlenmesi ve dengede tutulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda narh uygulanacak gıda ürünlerine ilişkin listeler ve narh fiyatları genellikle müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen ramazan ayı başlamadan birkaç gün önce ilan edilmiştir.²²⁴ Böylelikle halkın büyük çoğunluğunun dini inançları gereği oruç tuttuğu ramazan ayında yiyecek ve temel ihtiyaçların temininde bir sorun yaşanmaması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra narh fiyatının belirlenmesinde ürünlerin hasat zamanları ve bollaştığı mevsimler de dikkate alınmıştır.²²⁵ Örneğin hasat zamanından sonra buğday ve ekmek fiyatları yeniden belirlenmiştir. Bahar aylarında çayır ve otlakların yeşermesiyle et ve süt ürünlerinde bolluk yaşandığından ilkbahar aylarında et, süt ve peynir gibi ürünlerle ilgili fiyat tespitleri yapılmıştır.²²⁶ Benzer şekilde yaş sebze ve meyve fiyatları bahar aylarından itibaren ürünlerin bolluğu veya azlığına göre ihtiyaç duyuldukça sık sık değiştirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin narh uygulamalarında sadece ürünlerin hasat zamanı veya bollaştığı dönemler dikkate alınmamıştır. Kuraklık, kıtlık, deprem savaş gibi olağanüstü haller sebebiyle malların fiyatlarında artış meydana gelmesi dahi dikkate alınmıştır.²²⁷ Bu gibi durumlar söz konusu olduğunda, tüketiciler ve/veya ilgili esnaf tarafından başvurulması halinde veya devlet tarafından re'sen narh fiyatlarının yeniden belirlenmesi yoluna gildilmiştir.²²⁸

Narh uygulamaları belirli dönemlerde yoğunlaşmış, özellikle devletin gücünün zirveye ulaştığı XXVI. ve XXVII. yüzyılda esnaflar tarafından üretilen, çarşı ve

²²² Binbir, "18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da", 126.

²²³ Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 80.

²²⁴ Köktaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa", 231.

²²⁵ Binbir, "18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da", 140; Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 53.

²²⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, "Narh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/narh#2-osmanlilarda> (Erişim 18 Ocak 2024).

²²⁷ Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da*, 130.

²²⁸ Kütükoğlu, "1009 (1600) Tarihli Narh", 3.

pazarlarda satılan neredeyse bütün ürünlerin fiyatları merkezi otorite tarafından tespit edilmeye başlanmıştı. Bu bağlamda 1600 tarihli narh defterine göre esnaflar 65 ayrı ana başlık altında gruplara ayrılmıştı. Esnaflar tarafından satılan mallar ise yapıldıkları malzemenin cinsi ve kalitesine göre sınıflandırılarak fiyatları belirlenmişti.²²⁹ Örneğin kumaşların fiyatının belirlenmesinde içerdiği ipek oranı ve ekmeğin fiyatı belirlenirken ise yapıldığı unun kalitesi esas alınmıştır. Böyle bir faaliyetin yürütülmesinin ve sonuçlarının denetlenmesinin ne kadar yoğun bir çaba gerektirdiği göz önüne alındığında devletin piyasa üzerindeki hâkimiyet ve kontrol gücünün ne büyüklükte olduğu anlaşılabilmektedir.

1.3.5.5. Narh Uygulamalarının Sona Ermesi

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra padişah II. Mahmut tarafından İhtisap Nezareti kurulmuştur.²³⁰ Böylelikle hisbe kurumunun yeni devlet teşkilatında “Bakanlık” olarak teşkil edilmesi ve söz konusu kamu hizmetine anılan bakanlık bünyesinde devam edilmesi öngörülmüştür. İhtisap Nezareti'nin kurulmasından sonra çarşı pazarların denetlemesi ve narh uygulamaları alanlarında kadıların görevleri hemen hemen sona ermiştir.²³¹ Bu dönemde kadıların bu alandaki görevlerinin ürünlere uygulanacak narh listelerinin tasdiki ve çıkan uyuşmazlıkların hükme bağlanmasıyla sınırlı olduğu söylenebilir.

Tanzimat Dönemi'nde güçlü esen modernleşme rüzgârlarından hemen hemen bütün devlet kurumları gibi hisbe kurumuda nasibini almıştır. 1851 yılında narh uygulamaların icrası ve denetimimin sağlanması amacıyla, Es'ar Nezâreti kurulmuştur.²³² Kısa bir süre sonra 1854 yılında Es'ar Nezareti lağvedilerek, İhtisap Nezareti bünyesinde Es'ar Meclisi tesis edilmiştir. Bu bağlamda, narh konulması ve uygulamalarının denetimi görevi de Es'ar Meclisi tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Ancak Es'ar Meclisi'nin görevi de Es'ar Nezareti'nin olduğu gibi oldukça kısa süreli olmuştur. 1855 yılında İhtisap Nezâreti'nin lağvedilmesi ve şehremanetinin kurulmasıyla narh konulması ve uygulamalarının denetimi doğrudan şehremanetinin görev ve yetki alanında sayılmıştır.

²²⁹ Kütükoğlu, “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre”, 10.

²³⁰ Binbir, *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'da*, 97.

²³¹ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, 173.

²³² Kütükoğlu, “Narh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/narh#2-osmanlilarda> (Erişim 19 Ocak 2024).

Şehremaneti günümüzde belediye teşkilatına karşılık gelen teşkilattır. Şehremanetinin kurulmasında Avrupa ülkelerinde bulunan belediyelerin yapısı incelenmiş ve büyük ölçüde Fransa’da uygulanan belediye sistemi esas alınmıştır.²³³

Tanzimat Fermanı’ndan sonra serbest ticaret anlayışının yaygınlaşması üzerine piyasada narh uygulamaları azalmaya başlamıştır. Bu süreçte sadece et, ekmek ve diğer birkaç zorunlu tüketim maddeleri hakkında narh belirlenmesi usulüne devam edilmiştir.²³⁴ Nihayet bu tarihten kısa bu süre sonra Sultan Abdulaziz döneminde sadece ekmek fiyatları devlet tarafından belirlenmeye başlamış ve diğer bütün ürünlerin fiyatları serbest piyasaya bırakılmıştır.²³⁵

Öte yandan 1876 yılında yürürlüğe konulan Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye’nin 26. maddesinde yer alan zarar konusundaki “*Zarar-ı âmmı def’i için, zarar-ı hâsın ihtiyar olunacağı*” ilkesi narh uygulamalarının gerekçesi olarak kabul edilmiştir. Zira anılan maddede toplumun (kamunun) zararının ortadan kaldırılabilmesi için gerektiği takdirde bireylere zarar verilmesinin (özel zarar) tercih edileceği düzenlenmiştir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise “*Tüccarın fahiş fiyat koymaları durumunda yetkililerin yiyecek maddelerinin ücretini sınırlandırması (narh koyması) caizdir, aksi halde umuma zarar olacağı*” hükmüne yer verilerek yiyecek fiyatlarında yaşanabilecek fahiş fiyat artışlarına karşı devletin müdahale edebileceği düzenlenmiştir.

Bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti’nde ticaret, alışveriş ve piyasalar, narh uygulamalarıyla devlet eliyle doğrudan düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Bu bağlamda devletin son dönemleri hariç olmak üzere, ticari hayatta serbest piyasa ekonomisi yerine denetimli ve kontrollü serbestlik hâkimdir. Devletin müdahale uygulamalarının temelini ise devletin asli fonksiyonlarından birisi olarak kabul edilen halkın gıda ve diğer önemli tüketim maddelerinin temin edilerek kamu yararının sağlanması ve aksi durumda kamu düzeninde meydana gelebilecek bozulmaların engellenmesi olduğunu söylememiz mümkündür.

²³³ Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, 176.

²³⁴ Ortaylı, *Hukuk ve İdare*, 55.

²³⁵ Dost, *Medine Pazar Kuralları*, 48; Köktaş, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Piyasa”, 233.

1.3.6. Cumhuriyet Dönemi ve Milli Koruma Kanunu

I. Dünya savaşının ardından Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum pek iç açıcı değildi.²³⁶ Buna ilaveten 1929 yılında başlayan Dünya ekonomik bunalımı (büyük buhran) uzun yıllar dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak büyük buhran sebebiyle dünyada özellikle ABD'de görülen ekonomik kriz Türkiye'de diğer ülkeler kadar derinleşmemiştir.²³⁷ Büyük buhranı takip eden dönemde ise Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savaşı'na yönelik hazırlıkların başlamıştır. Bunun üzerine Türkiye'de dahi bazı ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla anılan ekonomik sorunlar artmıştır.

Bu dönemde un, ekmek ve yağ gibi temel tüketim maddelerine ulaşılmakta zorluklar yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte söz konusu savaş koşullarından dolayı ülkedeki üretimi gerçekleştiren önemli sayıda erkek nüfus askere alındığından tarım ürünlerinde kıtlık görülmeye başlamıştır.²³⁸ Bunun üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından buğdayın yanı sıra yulaf, arpa, mısır, çavdar ve pirinç alımlarına başlanılmış, böylece tarımsal ürünlerin fiyatları tamamen devletin kontrolüne geçmiştir.²³⁹ Bu gelişmeler üzerine II. Dünya Savaşı'nın ülke ekonomisine verdiği zararların hafifletilmesi ve vatandaşların ihtiyaç duydukları temel tüketim maddelerine erişimini sağlamayı teminen 26.01.1940 tarihinde 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu yürürlüğe konulmuştur.²⁴⁰

Milli Koruma Kanunu yürürlüğe girdiği dönemde mevcut bulunan olağanüstü durumlar için çıkarılmış bir kanundur.²⁴¹ Bu husus kanunun birinci maddesinde de açıkça

²³⁶ Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti'nin son zamanları sürekli savaşlar içinde geçmişti. 1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'a saldırmasıyla başlayan savaşlar zinciri, 1912 yılında Yunanistan Krallığı, Bulgaristan Krallığı, Sırbistan Krallığı ve Karadağ Krallığı ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan I. ve II. Balkan Savaşlarıyla devam etmişti. Bu savaşların ardından, 1914-1918 yılları arasında I. Dünya Savaşı, 1919-1922 yıllarında ise Kurtuluş Savaşı yaşanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada yaklaşık on yıl boyunca sürekli savaşların yaşandığı tarihi bir gerçekliktir. Bu savaşların, Türkiye'nin ekonomisine ve sosyal yapısına (nüfus vb.) vermiş olduğu tahribatın oldukça büyük olduğunu söylemek mümkündür.

²³⁷ Mehmet Korkud Aydın, "Milli Korunma Kanunu'nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak, 2019), 413.

²³⁸ Gümüş, "Geçmişten Günümüze Stokçuluk", 48.

²³⁹ Yusuf Tuna, "Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye'de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 47/1-4 (1989), 353-354.

²⁴⁰ Yağmur Hodancı, Hikmet Zeki Kapıcı, "Milli Korunma Kanunu'nda 1946 ve 1954 Değişiklikleri", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2/3 (Haziran 2020), 8.

²⁴¹ Karagülle, "İslam'da Fiat Tahdidi", 24.

belirtilmiştir.²⁴² Anılan maddede kanunda düzenlenen görev ve yetkilerin amacının, olağanüstü durumlarda devletin yapısının ekonomi ve milli savunma bakımından desteklenmesi olduğu belirtilmiştir. Milli Koruma Kanunu'nda olağanüstü haller ise genel veya kısmi seferberlik, devletin savaşa girme ihtimali ve Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren diğer devletlerin arasındaki savaş durumu olmak üzere üç ana kategori olarak sınıflandırılmıştır.

Milli Koruma Kanunu'nun temel ekonomik hedeflerini, yürürlüğe girdiği dönemde ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından denetim altına alınması, ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışların durdurulması, piyasadaki ürün arz ve talebinin dengelenmesi ve stokçuluğun önlenmesi şeklinde özetlemek mümkündür.²⁴³ Bu hedeflerin temini kapsamında olağanüstü hallerin ortaya çıkması üzerine Bakanlar Kurulu (İcra Vekilleri Heyeti) tarafından kanunla kendisine verilen görev ve yetkilerin kullanılmasına gerek duyulduğunda Milli Koruma Kanunu derhal uygulanmaya başlanılacaktır. Bakanlar Kurulu tarafından Milli Koruma Kanunu'nun uygulanmaya başladığı ilan edilerek durum Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne arz edilecektir. Milli Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde ise olağanüstü durumun son bulması ve bu kanunun hükümlerinin uygulanmasına gerek kalmadığında durumun hükümetçe kararlaştırılarak ilan ve TBMM'ye arz edileceği hüküm altına alınmıştır.²⁴⁴

Milli Koruma Kanunu toplam yetmiş iki maddeden oluşmaktaydı. Bu kapsamda Milli Koruma Kanunu olağanüstü dönemlerde uygulanabilecek sanayi ve maden işletmelerinin faaliyetlerinin düzenlenmesinden vatandaşlar için zorunlu çalışmaya hayat sigortalarından milli savunma çerçevesinde ihtiyaç duyulan taşınır mallara bedelinin ödenerek el konulmasına (istimval) kadar oldukça geniş sayılabilecek kapsamda bir dizi tedbir niteliğinde hükümler içermektedir.²⁴⁵ Tezimizin konusu doğrudan ilgilendiren

²⁴² MKK'nın 1. maddesindeki hüküm "*fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Milli müdafaa bakımından takviye maksadiyle İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir.*" şeklinde düzenlenmiştir.

²⁴³ Hodancı - Kapıcı. "Milli Koruma Kanunu'nda", 13.

²⁴⁴ MKK, 19.2.1940 tarihli ve 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi'yle uygulanmaya başlanmış ve 16.9.1960 tarihli ve 5/322 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla yürürlükten kaldırılmıştır. Bu bağlamda, 20 yılı aşkın bir süre boyunca yürürlükte kalmıştır. Nihayet, MKK, 2.5.2007 tarihli ve 5637 sayılı Uygulama İmkânı Kalmamış Bazı Kanunların Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun ile tamamen ilga edilmiştir.

²⁴⁵ Aydın, "Milli Koruma Kanunu'nun", 416-418.

hükümler kanunun 31, 32 ve 35. maddeleri ile bu maddelerin ihlâli halinde uygulanacak yaptırımlara ilişkin 53, 57 ve 59. maddeleridir.

1.3.6.1. Fiyat Tespiti Yapılması

Milli Koruma Kanunu'nun getirdiği tedbirlerden tezin konusunu doğrudan ilgilendiren en önemlilerden biri 31. maddede düzenlenen fiyatların tespit edilmesidir. Dönemin koşullarında II. Dünya Savaşı nedeniyle temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında dalgalanmalar söz konusuydu. Bu dönemde temel gıda ürünleri başta olmak üzere bazı ürünlerin piyasaya arzı azalmıştır. Söz konusu ürünlere olan talebin de artması nedeniyle stokçuluk yöntemi yaygınlaşmış, bu yolla ürünlerin fiyatları fahiş bir şekilde arttırılarak haksız kazanç elde edilmeye çalışılmıştır.²⁴⁶ Bu çerçevede, Milli Koruma Kanunu'nun anılan hükmüne göre hükümet gerek gördüğü takdirde iç piyasada satılan bazı ürünlerin azami fiyatını, cinslerini, türlerini ve özelliklerini tespit edecektir. Bu tespit yapılırken ilgililerden talep edilen her türlü bilgi ve belgenin ilgililer tarafından sunulması zorunludur.²⁴⁷

Anılan hüküm 06.06.1956 tarihinde yürürlüğe giren 6731 sayılı Kanunun birinci maddesiyle değiştirilmiştir. Yapılan bu yeni düzenlemeyle önceki hükümde bulunan düzenlemenin kapsamı genişletilmiştir. Bu doğrultuda yukarıda yer verilen narh uygulamalarına benzer biçimde yapılan yeni düzenlemede hükümet tarafından lüzumlu ürünlerin cinsleri, türleri ve özellikleri sınıflandırılarak maliyet unsurları, maliyete eklenecek azami kâr oranları veya üst sınır satış fiyatları belirlenebilecektir. Bunların yanı sıra hükümet tarafından komisyon, nakliye, nakliye komisyonu, tellalık ve simsarlık gibi diğer bütün ücretler ile birlikte bütün fiyat ve ücret tarifeleri tayin edilebilecektir.

Ayrıca söz konusu ücret, fiyat ve tarifelerinin belirlenmesi hükümet tarafından belediyelere, ticaret ve sanayi odalarına veya valiliklere yaptırabilecektir. Bu şekilde hükümet tarafından maliyeti veya fiyatı tespit edilen ürün ve hizmetlerin tespit edilen fiyatın üzerinde satılması veya satışa arz edilmesi yasaklanmıştır.²⁴⁸ Kanun kapsamında,

²⁴⁶ Aydın, "Milli Koruma Kanunu'nun", 414.

²⁴⁷ Bu kapsamda, Milli Koruma Kanunu ile getirilen düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için Fiyat Murakebe Komisyonu, Ticaret Bakanlığı'na bağlı İaşe Teşkilatı, Petrol Ofisi ve Ticaret Ofisi gibi kurumlar kurulmuştur. Bunların yanı sıra, zorunlu gıda ve ihtiyaç maddelerinin halka dağıtılmasını teminen Halk ve Köy Dağıtım Birlikleri kurulmuştur.

²⁴⁸ Hodancı - Kapıcı. "Milli Koruma Kanunu'nda", 18.

hükümet tarafından alınacak kararlar, ürünlerin belediyelerce belirlenen fiyatın üzerinden satışının yasaklanabileceği de düzenlenmiştir. Bununla birlikte hükümet tarafından bu yönde bir karar alınmadıkça belediyelerce fiyatları belirlenen ürünler hakkında belediye mevzuatı hükümlerini uygulanacaktır.²⁴⁹

1.3.6.2. Haksız Olarak Fiyatların Yükseltilmesi

Milli Koruma Kanunu'nda yer alan hükümlerle hükümet tarafından belirlenen zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının devlet tarafından tespit edileceği düzenlenirken ürünlerin fiyatlarının haklı bir neden olmaksızın yükseltilmesi yasaklanmıştır. Kanunun 32. maddesinde, eşya fiyatlarının haklı bir sebep bulunmaksızın yükseltilmesi, mevcut malın satışa sunulmaması, stoklanması, üretici (müstahsil) veya tüketici (müستهلك) aleyhine fiyat birliği yapılması, ürünün tüketiciye sunulmadan önce çeşitli satıcılar arasında satışının (zincirleme işlem) yapılması ve benzeri şekillerde yapay olarak fiyat yükseltilmesi fiilleri yasaklanmıştır.

Milli Koruma Kanunu'nun söz konusu hükmü 14.06.1946 tarihinde yürürlüğe giren 4945 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Söz konusu düzenlemede yasaklanan fiiler, piyasada darlık veya fiyatlarda yükseklik oluşturmak ve fiyatların inmesini engellemek amacıyla ticari taamüller dışında ürünleri belirli ellerde toplamak, imha etmek, propaganda yapmak ve benzeri fiil ve hareketlerde bulunulması, ticari zorunluluğa ve taamüllere aykırı olarak diğer bir ürünün de satın alınmasını zorunlu kılmak suretiyle satış yapılması veya böyle bir şartla piyasaya ürün sunulması, üreticilerden ürün alanlar veya tüketicilere ürün satanlar arasında fiyat birliği yapılarak veya yaptırılarak anlaşma yoluyla halkın istismar edilmesi²⁵⁰ ve herhangi bir ürünün hükümet tarafından belirlenen esaslar dışında çeşitli ellerden geçirilmesi suretiyle fiyatın yükseltilmesini amaçlayan veya sonucunu doğuran zincirleme işlemlerdir.

Yapılan bu değişikliklerle devletin ticari işlemlere ve piyasalara daha fazla müdahale etmesinin sağlandığını söylemek mümkündür. Böylelikle dönemin olağanüstü

²⁴⁹ 14.4.1930 tarihinde yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun belediye encümeninin görevlerine ilişkin 83. maddesinin yedinci fıkrasına göre, nakliye vesaitine mahsus ücret ve tarifelerle, zorunlu ihtiyaca özgü narhların tespit edilmesi belediye encümeninin görevleri arasında sayılmıştır.

²⁵⁰ Bu hüküm daha önce Milli Koruma Kanunu'nun 35. maddesinde "*müstahsilden mal alanların veya müستهلكه mal satanların aralarında fiyat birliği yaparak veya yaptırarak anlaşma yolu ile halkın istismar edilmesi yasaktır.*" şeklinde düzenlenmişti.

koşullarının getirmiş olduğu zorunlu tüketim maddelerine yönelik tedarik sıkıntısının ve bu durumun bazı kötü niyetli işletmeler tarafından suiistimal edilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktaydı.²⁵¹ Böylelikle vatandaşların devlet tarafından belirlenen zorunlu ürünlere ulaşabilmesinin ve söz konusu ürünlerin fiyatlarında istikrar sağlanmasının hedeflendiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu düzenlemeler vasıtasıyla dönemin koşulları gereği devletin ekonomiye müdahale imkânlarının ve yollarının arttırılması Cumhuriyetin kuruluşunda devletin temel ekonomi politikası olarak benimsenen teşebbüs özgürlüğü ve serbest ticarete dayanan liberalizmden biraz daha uzaklaşılmasına sebep olmuştur.

1.3.6.3. Uygulanan Yaptırımlar

Milli Koruma Kanunu hükümlerinde devlet tarafından belirlenen fiyatlara aykırı davranışlar ile haksız yere fiyatları yükseltenler hakkında para ve hapis cezaları öngörülmüştü. Milli Koruma Kanunu'nun 53. maddesinde, Milli Koruma Kanunu md. 31 hükmü doğrultusunda devlet tarafından belirlenen fiyatlara uymayanlar hakkında yirmi beş liradan iki yüz elli liraya kadar ağır para cezası uygulanacağı düzenlenmişti. Ayrıca, söz konusu fiillerin tekrarı halinde mükerrerler hakkında yüz liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezasıyla birlikte yedi günden bir aya kadar hapis cezasının uygulanacaktı. Buna ilaveten Milli Koruma Kanunu'nun 59. maddesinde Milli Koruma Kanunu md. 32 ve 35 hükümlerinde düzenlenen ihtikâr ve istismar fiillerinden herhangi birini irtikâp edenlere işledikleri fiilin ağırlığına göre beş yüz liradan beş bin liraya kadar ağır para cezası ile birlikte iki seneden beş seneye kadar muvakkat sürgün cezasına hükmolunacağı düzenlenmişti. Ayrıca bu kişilerin mallarının da müsadere edileceği hüküm altına alınmıştı.

Anılan hüküm 06.06.1956 tarihinde yürürlüğe giren 6731 sayılı Kanunla değiştirilmiş, yapılan değişiklik kapsamında konu hakkındaki yaptırım hükümlerine Kanunun 57. maddesinde yer verilmiştir. Bu hükme göre 31. maddenin II nci, III üncü, VIII inci ve IX uncu bentleriyle X uncu bendinin üçüncü fıkrasında ve XI inci bendinde yazılı suçlarla 32 nci maddede yazılı suçları işleyenler, işlemeye teşebbüs edenler, bu fiillere iştirak edenler veya bu fiilleri yaptıranlar hakkında 10 seneden 30 seneye kadar

²⁵¹ Aydın, “Milli Koruma Kanunu’nun”, 420.

ağır hapis ve 10.000 liradan 30.000 liraya kadar ağır para cezası uygulanacaktı. Ayrıca söz konusu hükümlere aykırı fiillerin, ticari faaliyetleri ve kazançları sınırlı olan köy ve mahalle bakkalları, seyyar satıcılar ve bunlara benzer küçük tacir ve esnaf ve tellallar veya bir hizmet, sanat veya emek karşılığında ücret alanlar tarafından işlenmesi halinde verilecek cezanın üç aydan iki seneye kadar hapis ve BinTL'den BeşBin TL'ye kadar ağır para cezası olacağı düzenlenmişti. Milli Koruma Kanunu'nun 57. maddesinin altıncı bendine göre Kanunun 31 ve 32. maddesinde düzenlenen suçları işleyen kişilere müşteri tarafından ödenen paranın, talebi halinde derhal müşteriye iade edileceği ve malın müsadere edileceği de hükme bağlanmıştır.

1.4. HAKSIZ FİYAT ARTIŞIYLA İLİŞKİLİ BAZI KAVRAMLAR

Yukarıda belirtildiği üzere geçmişte bireylerin ihtiyaç duyduğu temel ürünlerin neredeyse tamamının fiyatlarının devlet tarafından belirlenmesi devletin en temel ekonomik görevlerinden biriydi. Günümüzde ise dünya genelinde serbest piyasa ekonomisi egemen olduğundan ürünlerin fiyatları serbest piyasada arz ve talep dengesi çerçevesinde belirlenmektedir. Bazı temel mal ve hizmetlerin fiyatları dönemsel olarak tavan ya da taban fiyat uygulamalarıyla ilgili meslek kuruluşları, odalar ve borsalar kısaca yetkili otoriteler tarafından sınırlandırılmaktadır. Böylelikle söz konusu ürünlerin fiyatlarının spekülasyon bir biçimde artışları önlenerek tüketicilerin korunması ve haksız fiyat artışlarından etkilenmemesi sağlanmaktadır. Bu kapsamda devletin veya yetkili otoritenin ürünlerin fiyatlarını belirlerken uyguladıkları politikalar, tavan fiyatın ve/veya taban fiyatın belirlenmesi olarak ikili bir ayrım çerçevesinde incelenebilir.

Barolar, meslek birlikleri ile diğer esnaf sanatkâr odaları, odalar ve borsalar tarafından açıklanan asgari ücret tarifeleri veya devlet tarafından belirli tarım ürünleri için belirlenen taban fiyat uygulamalarına tezin konusuyla ilgili olduğu ölçüde aşağıda değinilmiştir. Haksız fiyat artışına ilişkin kavramın ortaya konulması ve sınırların çizilmesi amacıyla aşağıda ekonomi-hukuk bilimleri başlıklı ikili ayrımı çerçevesinde haksız fiyat artışı ile bağlantılı diğer bazı kavramlara da yer verilmektedir.

1.4.1. Haksız Fiyat İle İlişkili Bazı Temel Ekonomi Kavramları

Esasen haksız fiyat artışı konusu ekonomi bilimi ve hukuk bilimiyle doğrudan ilişkilidir. Fiyatın fahiş bir şekilde artıp artmadığı ve fahiş fiyat artışına neden olanlar

hakkında idari yaptırım uygulanıp uygulanmayacağı ekonomi biliminin araçları vasıtasıyla tespit edilecektir. Fahiş fiyat artışına yönelik idari yaptırımın uygulanması için ürünlerin fiyatının fahiş şekilde artması gerektiği ve fiyat artışlarının niteliğinin tespitinde ise ekonomi biliminden yararlanıldığı göz önüne alındığında fahiş fiyat artışının ekonomi bilimiyle ne kadar sıkı bir biçimde bağlı olduğu anlaşılabilir.

Haksız fiyat artışlarıyla doğrudan bağlantılı olan ve haksız fiyat artışının ortaya konulması ile kavramın sınırlarının çizilmesinde önemli oldukları değerlendirilen ekonomi bilimine ilişkin kavramlardan stokçuluk, tekel (tröst ve kartel), asgari ve azami fiyat tarifelerine yönelik temel hususlara aşağıda yer verilmektedir.

1.4.1.1. Haksız Fiyat Artışının Stokçuluk ile İlişkisi

Stokçuluk daha sonra yüksek fiyat üzerinden satılması amacıyla ürünlerin satışa sunulmaktan kaçınılması ve/veya saklanması olarak tanımlanmaktadır.²⁵² Stokçuluk yoluyla hasat zamanında veya bol olarak bulundukları diğer normal dönemlerde temel ihtiyaç maddelerinin ya da diğer ürünlerin üreticiler veya perakendeciler tarafından satışa sunulmayarak bekletilmesi sözkonusudur. Böylelikle söz konusu ürün hakkında piyasada bir kıtlık algısı oluşturulması suretiyle fiyatlarının artmasına neden olunmaktadır.²⁵³ Stokçulukta iki türlü haksız eylem iç içe geçmiş bulunmaktadır. Şöyle ki bir yandan ürünün stoklanması suretiyle piyasaya arzı engellenmekte (bu dahi tek başına fiyatı arttırmaya yeterli bir eylemdir) diğer taraftan piyasada söz konusu ürün hakkında kıtlık olduğu yönünde algı oluşturulmak suretiyle tüketicilerin söz konusu ürüne olan talebi hızlandırılmaktadır. Böylelikle hem arz kıstak hem de talebi arttırmak yoluyla ürünün fiyatının fahiş biçimde arttırılmasına neden olunmaktadır.

6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'da (Perakende Ticaret Kanunu) 7244 sayılı kanunla yapılan değişiklikle stokçuluk ve fahiş fiyat artışının aynı anda düzenlenmesi söz konusu iki kavramın birbiriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.²⁵⁴ Bu kapsamda Perakende Ticaret Kanunu'nda yapılan değişiklikle fahiş fiyat artışı ve stokçuluk aynı madde kapsamında düzenlenmiştir.²⁵⁵ Anılan kanuni

²⁵² Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 869.

²⁵³ Gümüş, "Geçmişten Günümüze Stokçuluk", 44.

²⁵⁴ Söyler, "Yeni Bir İdari Suç Olarak", 470.

²⁵⁵ Mustafa Yavuz, "7244 Sayılı Kanunla Fahiş Fiyat Artışı ve Stokçuluğa Dair Yapılan Düzenlemeler ve Getirilen Cezalar", *Mali Çözüm Dergisi* 30/162 (2020), 263.

düzenlemede stokçuluğun tanımına doğrudan yer verilmemiş ancak stokçuluğun kapsamı belirlenmiştir. Anılan hükme göre stokçuluk, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozan ve tüketicilerin ürünlere erişmesini engelleyen faaliyetler olarak tanımlanabilecektir.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nde (Haksız Fiyat Yönetmeliği) ise stokçuluk olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin piyasada darlık yaratan, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozan faaliyetleri ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyen faaliyetler olarak tanımlanmıştır.²⁵⁶ Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin stokçuluğa ilişkin tanımında fahiş fiyatın tanımında olduğu gibi kanuni düzenlemede yer almayan *“Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda”* ifadesi bulunmaktadır. Bu ifadenin lafzının karşıt anlamından normal dönemlerde stokçuluk yapılmasının kanuni yaptırıma tabi tutulamayacağı çıkarılabilirse dahi düzenlemenin amacının bu olmadığı düşünülmektedir. Aşağıda fahiş fiyat artışıyla ilgili olarak ayrıntılı değerlendirmelerde bulunulduğundan burada daha detaylı açıklamalara yer verilmemiştir.

Perakende Ticaret Kanunu'nda her iki eylem için uygulanacak idari para cezalarının tutarları farklı olmakla birlikte stokçuluk için öngörülen idari para cezasının tutarı fahiş fiyat için öngörülen tutardan çok daha fazladır.²⁵⁷ Bunun nedenleri arasında stokçuluk yoluyla ticari hayatın işleyişinin bozulması suretiyle ülke ekonomisine zarar verildiğinden stokçuluğun yol açtığı sorunların fahiş fiyat artışlarına oranla tüketicilere ve piyasaya etkilerinin daha büyük olması gösterilebilir. Ayrıca fahiş fiyat artışında sadece ürünün fiyatı haksız biçimde artırılmaktayken stokçulukta ilgili ürünün piyasaya olan arzının yapay olarak kısılması suretiyle tüketicilerin ilgili ürüne ulaşmasının engellenmesi de söz konusudur. Stokçuların stokçuluk yöntemiyle stokladıkları ürünün fiyatının yapay bir biçimde artmasına yol açmak suretiyle toplumun zararına olarak fahiş fiyat artışlarına oranla çok daha büyük haksız kazançlar elde etmeleri daha yüksek tutarda idari para cezasına çarptırılmalarının nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

²⁵⁶ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 870.

²⁵⁷ Nitekim Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen stokçuluk ve fahiş fiyat artışı hakkında uygulanacak idari para cezalarının tutarı 2024 yılında, stokçuluk için 353.254 TL'den 7.065.097 TL'ye, fahiş fiyat artışı için 52.493 TL'den 524.960 TL'ye kadar olmak üzere belirlenmişti.

Stokçuluk faaliyetleriyle ilgili olarak bir malın veya hizmetin satımından kaçınma suçu TCK'nın 240. maddesinde ekonomi sanayi ve ticarete karşı suçlar kapsamında düzenlenmiştir. Konuyla ilgili aşağıda detaylı açıklama yapıldığından burada sadece konunun zikredilmesiyle yetinilmiştir.

1.4.1.2. Haksız Fiyat Artışı ile Tekel (Tröst ve Kartel) İlişkisi

Mal ve hizmetlerin üretici, dağıtıcı, perakendeciler ile tüketiciler arasında herhangi bir engel olmadan serbestçe el değiştirmesini ifade eden serbest rekabet piyasasının önlemek istediği tekel piyasası haksız rekabet piyasalarından biridir. Bir iş kolunda faaliyet gösteren iki veya daha fazla şirketin aralarında anlaşarak rekabeti sınırlamalarına kartel anlaşması denilmektedir.²⁵⁸ Tröst anlaşmaları ise kartel anlaşmalarıyla aynı nitelikte olmakla birlikte tröstün kartelden farkı anlaşmanın birden fazla iş kolunda da yapılabilmesi ve ilgili firmaların birleşerek tek bir şirket gibi hareket etmeleridir.²⁵⁹

Kartel ve tröst anlaşmaları yoluyla piyasada serbest rekabet ihlâl edilmektedir.²⁶⁰ Bunun sonucunda ilgili ürünün piyasanın tekel (*monopol* veya *oligopol*) piyasası haline gelmesine neden olunmaktadır. Bir ürünün piyasanın tekel haline gelmesi ürünlerin fiyatlarının artmasına neden olduğundan, bu durum tüketicileri ürünleri daha pahalı bir fiyat üzerinden satın almak zorunda bırakmaktadır.²⁶¹ Böylelikle kısa vadede tüketicilerin zarara uğranmalarına yol açan tekel piyasaları, toplumun düşük gelirli gruplarından tekel sahiplerine kaynak aktarımına yol açması sebebiyle uzun vadede gelir dağılımının bozulmasına neden olarak toplumsal sorunlara yol açmaktadır.²⁶²

Bir piyasanın tekel haline gelmesinin en büyük zararlarından birisi de o piyasaya yeni teşebbüslerin gelmesinin engellenmesidir. Böylelikle bir mal veya hizmete yönelik tüketicilerin talebinin, anılan mal veya hizmeti arz eden bir ya da bir kaç teşebbüs tarafından sağlanmasına yol açılmaktadır. Bunun neticesinde ise söz konusu mal veya hizmetin fiyatının ilgili teşebbüsler tarafından istenildiği gibi fahiş biçimde

²⁵⁸ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*", 64.

²⁵⁹ Dinler, *İktisada Giriş*, 198.

²⁶⁰ Pınar, "Rekabet Hukuku ile", 67.

²⁶¹ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, "Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi", 79-80.

²⁶² Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 273.

belirlenebilmesi mümkün olmaktadır.²⁶³ Bu nedenle tam rekabet piyasalarında ender rastlanabilecek fahiş fiyat artışları, eksik rekabet piyasası olarak adlandırılan tekel piyasalarında çok daha yaygın olarak görülmektedir.

Bununla birlikte bazı mal ve hizmetlerin topluma arz edilmesinde doğadan veya kanundan kaynaklanan tekel piyasası benzeri durumlar söz konusu olabilmektedir.²⁶⁴ Örneğin liman ve demiryolları hizmetleri, doğal gaz ve elektrik hizmetleri gibi bazı durumlarda ilgili kanunlarda bulunan hükümler gereği bir mal veya hizmetin belirli bir niteliğe sahip kamu kuruluşları veya özel teşebbüsler eliyle verilmesi zorunluluk olabilir. Maden suyu işletmesi ve ormancılık gibi bazı faaliyetlerin doğası gereği belirli bir yerde verilmesi ya da kaynağının bulunduğu yere münhasır nitelikte bulunması söz konusudur. Bu gibi durumlar teşebbüsler arası anlaşmalar neticesinde ortaya çıkan tekel piyasası niteliğinde olmamakla birlikte böyle durumlarla ilgili kamu veya özel teşebbüslerin sınırlarının kanun ve idari düzenlemelerle net bir biçimde belirlenmesi önem arz etmektedir. Böylelikle söz konusu kanuni ya da doğal tekelden kaynaklanabilecek sorunların önüne geçilmesi mümkün bulunmaktadır.

1.4.1.3. Haksız Fiyat Artışı ile Azami Ücret Tarifeleri Arasındaki İlişki

Narh konusunda ürünlerin tavan fiyatlarının belirlenmesine ilişkin tarihsel süreçte yer verilmişti. Günümüzde azami ücret/tavan fiyat uygulamalarıyla çoğunlukla ürünlerin piyasasında oluşabilecek spekülasyon girişimlerinin önlenerek tüketicilerin korunması amacıyla temel ihtiyaç maddelerinin/hizmetlerin fiyatlarının sınırlandırılmasını amaçlanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ürünlerin fiyatlarının üst sınırı piyasa koşulları dışında yetkili idari otoritenin müdahalesiyle tespit edilmektedir.²⁶⁵ Bu kapsamda toplum için önem arz eden bazı temel mal ve hizmetlere yönelik olarak faaliyet gösteren teşebbüslerin bağlı bulunduğu esnaf ve sanatkârlar odaları gibi bazı birlikler, üyelerinin uygulayacağı fiyatların azami sınırlarını tarifeler yoluyla belirlemektedir.²⁶⁶ Böylelikle

²⁶³ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 9.

²⁶⁴ Reyhan Turgut, *Hâkim Durumun Fahiş Fiyat Yoluyla Kötüye Kullanılması*, (İstanbul: Kemerburgaz Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 13-15.

²⁶⁵ Ahmet Fatih Özkan, “Rekabet Hukuku’nda Fiyat Tarifeleri”, (İstanbul: Prof. Dr. Sabih Arkan’a Armağan, On İki Levha Yayıncılık, 2019), 934.

²⁶⁶ Pınar Uzun Şenol, “Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku Arasındaki İlişkinin Fiyat Tarifeleri Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2, (2021), 206.

üyeler tarafından söz konusu mal veya hizmetlerin bağlı bulundukları esnaf birliklerinin belirlemiş olduğu fiyatın üzerinde satılması yaptırıma tabi tutulmaktadır.

Azami fiyat tarifesi uygulamaları yoluyla toplum için önem arzeden bazı mal ve hizmetler hakkında tüketiciler korunduğu gibi ilgili oda ve birlik mensupları dahi korunmaktadır. Böylelikle toplum için gerekli temel bazı mal ve hizmetlere ilişkin olarak uygulanabilecek azami fiyatlar ilgili birlik veya oda tarafından tespit edildiğinden, söz konusu malı satan veya hizmeti sağlayan oda ve birlik mensupları arasında fiyat konusunda oluşabilecek anlaşmazlıkların da önüne geçilmiş olmaktadır.²⁶⁷

Söz konusu mal ve hizmetlerin belirlenen tavan fiyatın üzerinde satılmaması ve tüketicilerin bu mal ve hizmetleri daha önceden birlik veya oda tarafından belirlenen fiyat üzerinden satın almalarını sağlamaktadır. Hatta anılan tarifeler azami fiyat tarifesi niteliğinde olduğundan teşebbüsler arasında rekabetin söz konusu olduğu bazı durumlarda tarifeye konu mal ve hizmetlerin tarifede belirlenen fiyattan daha aşağı bir fiyat üzerinden satılmasına da rastlanılmaktadır. Bu durumun ise tüketiciler açısından faydalı olduğu görülmektedir. Ancak tarifenin çok altında yapılan satışların haksız rekabete de neden olabileceği göz önüne alınmalıdır.²⁶⁸

Tarifeye konu mal ve hizmetlerin azami fiyatının daha önceden ilgili birlik veya oda tarafından belirlenmesi üyelerin söz konusu mal ve hizmetlerin tarifeye belirlenen fiyatlarının üzerinde bir fiyatla satış yapmalarını engelleyecektir.²⁶⁹ Bu durum söz konusu mal ve hizmetin fiyatlarının sabitlenmesini de sağlayacaktır. Böylelikle azami fiyat tarifeleri uygulanmak suretiyle, ilgili mal ve hizmetin fiyatlarının dalgalanmasının önüne geçilerek fiyatların standardizasyonuna yol açılacaktır. Bu nedenle tavan fiyat uygulamaları doğrultusunda gerçekleştirilen artışlar fahiş fiyat kapsamına girmemektedir.²⁷⁰

5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'nun 12. maddesi uyarınca 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu'nun 125. maddesinde sayılan mal ve hizmetlerin azami fiyat tarifelerini kendi üyeleri için

²⁶⁷ Özkan, "Rekabet Hukuku'nda Fiyat Tarifeleri", 925-926.

²⁶⁸ Özkan, "Rekabet Hukuku'nda Fiyat Tarifeleri", 935

²⁶⁹ Güzel Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, (Ankara, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2021), 81.

²⁷⁰ Söyler, "Yeni Bir İdari Suç Olarak", 479.

belirlenmesi ve onaylanması ilgili odaların görevleri arasında sayılmıştır.²⁷¹ 507 sayılı Kanun, 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun 76. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Anılan maddede diğer kanunlarda 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununa yapılmış olan atıfların 5362 sayılı Kanuna yapılmış sayılacağı belirtilmiştir.

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun mülga 507 sayılı Kanun'un 125. maddesine tekabül eden “*fiyat tarifelerinin tespit şekli*” başlıklı 62. maddesinde anılan kanuna tabi esnaf ve sanatkarlar tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyat tarifelerinin, bağlı bulundukları odalar tarafından hazırlanacağı ve anılan odaların bağlı bulundukları birlik yönetim kurulu tarafından otuz gün içinde karara bağlanacağı belirtilmektedir.²⁷² Anılan maddede onaylanan fiyat tarifesinin belediye, mülki amirlik ve ilgili odaya yedi gün içerisinde bildirileceği, söz konusu tarifenin bildirim tarihinden itibaren yürürlüğe gireceği ve fiyat tarifelerinin uygulanacak azami sınırları gösterdiği de düzenlenmiştir. Söz konusu fiyat tarifelerini uygulamak zorunda olan ilgili birlik üyesi esnaf ve sanatkarların tarifeye konu olan mal ve hizmeti tarifele belirtilen fiyattan daha yüksek bir fiyat üzerinden satmaları yasaklanmıştır.²⁷³ İlgili esnaf ve sanatkarların tarifeye konu olan mal ve hizmeti tarifele belirtilen fiyattan daha düşük bir fiyat üzerinden satmalarında hukuki bir engel bulunmamaktadır.

5362 sayılı Kanun'un md. 24/6-c hükmü gereğince söz konusu fiyat tarifelerini uygulamak zorunda olan ilgili birlik üyesi esnaf ve sanatkarların tarifeye konu olan mal ve hizmetleri tarifele belirtilen fiyattan daha yüksek bir fiyat üzerinden satmalarının yaptırımını para cezası olarak tespit edilmiştir. Söz konusu para cezası kanunda disiplin cezası türünden bir para cezası olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda ilgili hakkında uygulanacak disiplin para cezasının miktarı yıllık aidatının iki katı tutarındadır. Söz konusu maddede tekerrüre ilişkin olarak hakkında para cezası uygulanan üyenin bir yıl içinde aynı eylem olup olmadığına bakılmaksızın para cezası gerektiren bir eylem gerçekleştirmesi halinde yıllık aidatın beş katı tutarında para cezasıyla cezalandırılacağı

²⁷¹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 80.

²⁷² Özkan, “Rekabet Hukuku’nda Fiyat Tarifeleri”, 923.

²⁷³ Uzun Şenol, “Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku” 212.

hüküm altına alınmıştır. İlgililer hakkında uygulanan para cezaları tahsil edildiğinde birliğe gelir olarak kaydedilecektir.

Azami fiyat tarifesine aykırı davranan üye hakkında uygulanan para cezası disiplin para cezası niteliğindedir.²⁷⁴ Söz konusu üye hakkında fahiş fiyat artırımı nedeniyle idari para cezası uygulanmasını engellemeyecektir. Disiplin cezasının mahiyeti ile Kabahatler Kanunu çerçevesinde uygulanacak idari para cezasının mahiyeti farklı niteliktedir. Bir ürünün fiyatında fahiş artış gerçekleştirmeleri nedeniyle haklarında idari para cezası uygulanan kişilere yönelik olarak fahiş fiyat artışı gerçekleştirdikleri ürüne ilişkin bağlı oldukları oda ve birliklerin azami fiyat tarifi bulunduğ hallerde söz konusu kişiler hakkında anılan tarife aykırı davrandıkları gerekçesiyle disiplin cezasının da ayrıca uygulanması gerektiği düşünülmektedir. 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu’nun md.93/4 hükmünde oda veya borsa üyelerine para cezası verilmesinin bunlar hakkında ayrıca disiplin cezası verilmesini engellemeyeceği belirtilmektedir. Ancak, 5362 sayılı Kanunun aksine, 5174 sayılı Kanun gereği uygulanabilecek disiplin cezaları içerisinde para cezası bulunmamaktadır.

Toplum için önemli nitelikteki bazı temel mal ve hizmetler hakkında sürekli uygulanan azami fiyat tarifelerinin yanı sıra bazı özel durumlarda bazı ürünlerin fiyatlarında geçici olarak tavan ücret tarifeleri de uygulanabilmektedir.²⁷⁵ Şöyle ki 14.07.2021 tarihli ve 31541 (2. Mükerrer) sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından düzenlenen Karayoluyla Yolcu Taşımacılığı Alanında Uygulanacak Tavan Ücret Tarifesi Hakkında Tebliği ile karayoluyla yolcu taşımacılığı alanında uygulanacak tavan ücretleri söz konusu Tebliğ’in yayımı tarihinden itibaren üç ay süreyle yürürlükte olmak suretiyle belirlenmiştir.²⁷⁶ Tebliğ ile Covid-19 salgınında uygulanan tedbirlerin ve yolcu taşımacılığındaki kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması sonrasında yolcu sayısında büyük miktarda artışların meydana gelebileceği dikkate alınarak yolcu bilet ücretlerinde fahiş fiyat uygulamalarının önüne geçilmesi amacıyla karayolu yolcu taşımacılığı alanında kilometreye göre uygulanacak tavan ücret

²⁷⁴ Özkan, “Rekabet Hukuku’nda Fiyat Tarifeleri”, 927.

²⁷⁵ Neslihan Cavlak - Murat Selim Selvi, “Covid-19 Dönemindeki Aşırı Fiyatlamalara İlişkin Tüketici Şikâyetleri ve Rekabet Hukuku Açısından Alınan Önlemler” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 18/3 (2022), 844.

²⁷⁶ Yasin Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına Karşı İdari Yaptırım Uygulanmasında Yetki Çatışması”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 79/1 (2021), 216.

fiyatının belirlenmesi suretiyle Tebliğ'in ekinde yer alan tavan ücret tarifesi yürürlüğe konulmuştur.²⁷⁷

1.4.1.4. Haksız Fiyat Artışı ile Asgari Ücret Tarifeleri Arasındaki İlişki

Tavan fiyat uygulamaları genellikle temel bazı mal ve hizmetler bakımından daha çok tüketicilerin korunma amacıyla uygulanmaktayken bazı serbest meslek gruplarının alabileceği ücretlerin alt sınır olarak belirlenmesi ise asgari ücret tarifeleri kapsamında gerçekleştirilmektedir.²⁷⁸ Böylelikle söz konusu meslek gruplarının elde edecekleri asgari kazanç tarife yoluyla belirlenmekte ve meslek mensuplarının piyasada oluşacak rekabet sonucunda elde edecekleri gelir kaybı önlenmektedir. Örneğin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çeşitli işçi gruplarına ilişkin olarak asgari ücret tarifesi, Türkiye Barolar Birliği'nin teklifi üzerine Adalet Bakanlığı tarafından Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi ve Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'nin teklif üzerine Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Asgari Ücret Tarifesi her yıl ilgili kuruluşlarca yeniden belirlenmektedir.²⁷⁹

Asgari ücret tarifelerinin asıl amacı belirli hizmetleri yapan ücretli kesimler ve belirli mesleğe mensup kişilerin elde edecekleri gelirin dolayısıyla refahlarının korunmasıdır.²⁸⁰ Bu nedenle söz konusu tarifelerde belirlenen asgari ücretin altında bir fiyat üzerinden işçi çalıştırılması/iş görülmesi meslek etiğine aykırı düştüğünden ilgili mevzuata aykırıdır.²⁸¹ Bu tip eylemler ilgili mevzuatta disiplin ve para cezası uygulamalarıyla cezalandırılmıştır. Ayrıca, söz konusu asgari ücret tarifelerinde ilgili iş veya meslek gruplarının yaptıkları işler hakkında asgari (taban) bir ücret öngörülmekle birlikte, söz konusu işler hakkında elde edilebilecek tavan ücret hakkında bir belirleme yapılmamaktadır. Tarafların aralarında anlaşarak söz konusu asgari ücretin üzerinde bir ücret belirlmeleri mümkündür.

²⁷⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210714M2-1.htm>, (Erişim 24 Ocak 2024).

²⁷⁸ Özkan, "Rekabet Hukuku'nda Fiyat Tarifeleri", 935; Uzun Şenol, "Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku" 206-207.

²⁷⁹ Özkan, "Rekabet Hukuku'nda Fiyat Tarifeleri", 927.

²⁸⁰ Eryürek, "*Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*", 83.

²⁸¹ Uzun Şenol, "Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku" 211.

Nitelikleri gereği bir hizmetin taban fiyatını belirlediklerinden asgari ücret tarifelerinin doğrudan doğruya fahiş fiyat artışına neden olmaları söz konusu değildir. Ancak bir iş veya mesleği yapan kişilerin sayıca az olması ve bunların asgari ücret tarifesi kapsamında korunması neticesinde iş sahipleriyle yapacakları anlaşmalar kapsamında alacakları ücretleri fahiş olarak belirlemeleri mümkündür. Böyle bir durumun da Perakende Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde fahiş fiyat uygulamaları kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Devlet tarafından ülke genelinde yetiştirilen bazı tarım ürünleri hakkında kalitelere göre taban fiyat uygulamaları (sübvansiyon) yapılmaktadır. Örneğin ürünlerin hasat zamanlarında devlet tarafından buğday, pamuk, fındık, pancar gibi yaygın olarak üretilen tarım ürünlerinin belirli bir taban fiyat üzerinden alınacağı yönünde belirlemeler yapılmaktadır. Böylelikle hem işgücü hem de üretici korunmaktadır. Ayrıca bu uygulamalar sayesinde ürünlerin fiyatlarında yaşanabilecek dalgalanmaların önüne geçilmektedir.²⁸²

1.4.2. Bazı Temel Kanunlarda Yer Alan Haksız Fiyatla İlişkili Kavramlar

Temel metin olarak Anayasa’da haksız fiyatla ilişkilendirilebilecek bazı hükümler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türk hukuk sisteminde, Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenen “aşırı yararlanma”dan (gabin) Türk Ceza Kanunu’nda yer alan fiyatları etkileme suçuna kadar çeşitli hukuk kurumları haksız fiyat artışıyla bağlantılıdır. Bu hükümlerden bazıları haksız fiyat artışlarıyla doğrudan ilgiliyken bazıları dolaylı yünden haksız fiyatın önlenmesini amaçlamaktadır. Aşağıda haksız fiyat ile ilgili oldukları değerlendirilen söz konusu temel kanunlarda yer alan bazı hükümlere yer verilmektedir.

1.4.2.1. Haksız Fiyatın Anayasal Hükümlerle İlişkisi

Ürünlerin fiyatlarında meydana gelebilecek fiyat artışları, Anayasa’nın “*Çalışma ve sözleşme hürriyeti*” başlıklı 48. maddesinin birinci fıkrasında yer alan herkesin dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahip olduğu ve özel teşebbüsler kurmanın serbestliğine ilişkin hükümle bağlantılıdır. Söz konusu maddede belirtilen haklar ekonomik haklardan olduğundan bu haklara ilişkin olarak devletin pasif davranma ve

²⁸² Dinler, *İktisada Giriş*, 98-99.

engel olmama görevi bulunmaktadır.²⁸³ Nitekim Anayasa Mahkemesi (AYM) kararında; özel teşebbüs özgürlüğünün, her gerçek veya özel hukuk tüzel kişinin tercih ettiği alanda iktisadi-ticari faaliyette bulunmak üzere teşebbüs kurabilmesi, dilediği mesleki faaliyete girebilmesi ve faaliyeti ile mesleğini devletin veya üçüncü kişilerin müdahalesi olmaksızın dilediği biçimde yürütebilmesi anlamına geldiği belirtilmektedir.²⁸⁴

Söz konusu hüküm, ekonomi modeli olarak devletin serbest piyasa ekonomisini ve rekabet özgürlüğü ilkesini benimsediğini ifade etmektedir.²⁸⁵ Bununla birlikte aşağıda üçüncü bölümde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun düzenleme yapma yetkisi başlığı altında ayrıntılı olarak açıklandığı üzere AYM tarafından Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na düzenleme yapma yetkisi veren kuralın, teşebbüs özgürlüğüne sınırlama getirdiği gerekçesiyle Anayasa’nın 13. ve 48. maddesine aykırı olduğuna hükmedilmiş ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na düzenleme yapma yetkisi veren Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünün üçüncü fıkrasının birinci cümlesinde yer alan “düzenlemeler yapmak,” ibaresinin iptaline karar verilmiştir.²⁸⁶

Anayasa’nın 166. maddesinde fiyatlarda istikrar sağlayıcı tedbirleri almak üzere devletin planlama görevinin bulunduğu düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasa’nın 167. maddesinde Devlet’in, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alacağı ve piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceği düzenlenmiştir. Söz konusu Anayasa hükümleri çerçevesinde devletin piyasaların sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlama yönünde Anayasa’dan kaynaklanan görev ve yetkisi bulunmaktadır.²⁸⁷ Bu kapsamda Anayasa’nın hem özel girişim serbestisini hem de planlamaya yer vermek suretiyle karma ekonomi modelini benimsediğini söylemek mümkündür.²⁸⁸ Bu çerçevede, haksız fiyat artışlarının denetlenmesi ve önlenmesinin

²⁸³ Bülent Tanör - Necmi Yüzbaşıoğlu. *1982 Anayasa’sına Göre Türk Anayasa Hukuku*, (İstanbul: 17.Bası, Beta Yayıncılık, 2018), 197.

²⁸⁴ AYM’nin 13.05.2015 tarihli ve E.2015/34, K.2015/48 sayılı kararı, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2015-48-nrm.pdf>, (Erişim 21 Ocak 2024).

²⁸⁵ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 24.

²⁸⁶ AYM’nin 01.06.2023 tarihli ve E.2020/56, K.2023/108 sayılı kararı.

²⁸⁷ Ahmet Fatih Özkan, “Ekonomik Kamu Düzeni ve Ekonomik Kolluk Faaliyeti”, *Ankara Barosu Dergisi*, 67/4, (2009), 85.

²⁸⁸ Pınar, “Rekabet Hukuku ile”, 62.

Anayasal olarak devletin ekonomik ve sosyal görevleri arasında yer aldığı düşünülmektedir.

1.4.2.2. Haksız Fiyat Artışı ile Türk Borçlar Kanunu Arasındaki İlişki

Türk Borçlar Kanunu (TBK)'nın 27. maddesinde bir sözleşmenin kanun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüz olduğu düzenlenmiştir. Perakende Ticaret Kanunu'nun Ek Madde 1 hükmünde yer alan bir mal veya hizmetin fiyatında fahiş fiyat artışının yapılamayacağı yönündeki düzenlemenin dahi emredici nitelikte olduğu gerekçesiyle buna aykırı olarak yapılan sözleşmelerinde kesin hükümsüz olacağı yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır.²⁸⁹

Perakende Ticaret Kanunu'nun Ek madde 1 hükmünde fahiş fiyat artışlarının yaptırımının idari para cezası olarak belirlenmiş olması ve fahiş fiyat artışı yapılan sözleşmelerin hükümsüz olduğu hususunda bir düzenlemenin de öngörülmemiş olması sebebiyle söz konusu değerlendirmelerin doktrinde tartışılması ve mahkeme kararlarına konu edilmesi neticesinde yerleşiklik kazanıp kazanmayacağı belirlenecektir. Ayrıca fahiş fiyat uygulanan bir sözleşmenin TBK'nın md.27/2 hükmü gereği kısmi hükümsüz sayılacağı, böyle bir durumda sadece fiyatın fahiş sayılan kısmının indirilerek işlemin geçerli sayılacağı yönündeki görüşler bulunmaktadır.²⁹⁰ Söz konusu görüşlerin fiyatın fahiş olduğunun tespitinin hangi merci tarafından yapılacağı veya tüketici işlemi gibi çok sayıda birey ile yapılan işlemler açısından uygulamasının nasıl sağlanacağı gibi konularda detaylandırılması gerektiği düşünülmektedir.

Haksız fiyatın özel hukuktaki görünüm şekillerinden biri olarak varsayılabilecek hükümler TBK'nın 28. maddesinde düzenlenen aşırı yararlanmaya (gabin) ilişkin hükümlerdir. Karşılıklı edim ve yükümlülük doğuran sözleşmede (*sinallagmatik sözleşme*) tarafların edimleri arasında açık bir oransızlık varsa aşırı yararlanmadan söz edilebilir.²⁹¹ Böylelikle karşılıklı edim ve yükümlülük doğuran sözleşmenin taraflarından biri, diğer tarafın/tarafların aleyhine gerek edimlerin yerine getirilmesi gerekse yükümlülüklerin karşılaştırılması halinde sözleşmeden kaynaklı aşırı bir avantaj

²⁸⁹ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 83-85.

²⁹⁰ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 87.

²⁹¹ Eraslan Özkaya, *Aşırı Yararlanma (Gabin) Davaları*, (Ankara: 4. Bası, Seçkin Yayınevi, 2020), 21.

sağlamaktadır. Ancak karşılıklı edim ve yükümlülük doğuran bir sözleşmede aşırı yararlanmanın söz konusu olabilmesi için anılan oransızlığın zarar görenin zor durumda olmasından, yaptığı sözleşmenin doğurduğu hüküm ve sonuçları hakkında düşünmemesinden veya tecrübesizliğinden karşı tarafın yararlanması suretiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.²⁹²

Bir sözleşmede aşırı yararlanmanın bulunması halinde zarar görenin iki seçeneği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sözleşme ile bağlı olmadığını diğer tarafa bildirmek ve kendi elde ettiği edimi iade etmek suretiyle ediminin geri verilmesini talep etmektir.²⁹³ İkinci seçenek ise sözleşmeye bağlı kalınarak edimler arasındaki oransızlığın giderilmesinin talep edilmesidir. Zarar gören seçeneklerden birini söz konusu sözleşmenin yapılmasındaki tecrübesizliği veya düşüncesizliğini fark ettiği veya içinde bulunduğu zor durumun ortadan kalktığı tarihten başlayarak bir yıl içinde kullanabilir. Her halükarda söz konusu seçeneklerin kullanımı sözleşmenin kurulduğu tarihten başlayarak beş yılı geçemez. Dolayısıyla bir sözleşmede mevcut bulunan aşırı yararlanma nedeniyle mağdur tarafın söz konusu mağduriyetini öğrendiği tarihten itibaren bir yıl, en fazla ise sözleşmenin yapıldığı tarihten başlamak suretiyle beş yıl geçtikten sonra aşırı yararlanma sebebiyle TBK hükümlerinin kendisine tanınmış olduğu imkânlardan yararlanması mümkün değildir.²⁹⁴

TBK’da haksız fiyatla ilgili olduğu düşünülebilecek bir diğer hüküm ise kanunun 36. maddesinde düzenlenen aldatmaya (hile) yönelik hükümdür. TBK’da düzenlenen aldatmaya ilişkin hükmü haksız fiyat kapsamında yorumlayacak olursak bir sözleşmede satıcının ürünün veya hizmetin fiyatında alıcıyı aldatması sonucu sözleşme düzenlenmişse alıcı bu sözleşmeyle bağlı değildir.²⁹⁵ Bu durumda alıcının sözleşme yapma iradesi satıcı tarafından bozulmaktadır. Aldatmanın yanılmadan (hata) farkı ise aldatmada aldatan tarafın kastının bulunması olduğundan ve bu kasıt sebebiyle sözleşme yapıldığından, aldatılan tarafın yanılmasının esaslı olmasına gerek bulunmamasıdır. Aldatan taraf ise sözleşmeyle bağlıdır. Dolayısıyla taraflar arasında hukuken geçerli bir

²⁹² Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 192.

²⁹³ Özkaya, *Aşırı Yararlanma (Gabin) Davaları*, 44.

²⁹⁴ Özkaya, *Aşırı Yararlanma (Gabin) Davaları*, 48-49.

²⁹⁵ Eraslan Özkaya, *Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları (Hata – Hile – İkraha Davaları)*, (Ankara: 5. Bası, Seçkin Yayınevi, 2023), 210.

sözleşme bulunmakla birlikte aldatılan taraf açısından söz konusu sözleşme askıda hükümsüzdür. Aldatılan taraf sözleşme kurulduktan sonra söz konusu sözleşmeye icazet vererek askıda hükümsüz halini ortadan kaldırabilir.²⁹⁶

Aldatılan taraf, aldatmayı öğrendiği andan başlayarak bir yıl içinde sözleşme ile bağlı olmadığını bildirerek veya verdiği şeyi geri isteyerek sözleşmeyi sona erdirebilme hakkına sahiptir. Aksi halde sözleşmeyi onaylamış sayılır. Ancak, aldatmadan dolayı askıdan hükümsüz olan bir sözleşmenin onanmış sayılması, aldatılan tarafın tazminat hakkını ortadan kaldırmaz.²⁹⁷

Aşırı yararlanmadan farklı olarak aldatma halinde aldatılan tarafın edimler arasındaki orantısızlığın giderilmesini talep etme imkânı bulunmamaktadır. Bunun yerine yukarıda da belirtildiği üzere tazminat talep edebilmesi mümkündür. Üçüncü bir kişinin aldatması neticesinde sözleşme yapan tarafın, sözleşmenin yapıldığı sırada karşı tarafın aldatmayı bilmesi veya bilecek durumda olması hâlinde, sözleşmeyle bağlı olmayacaktır. Ancak karşı tarafın üçüncü kişinin hilesini bilmediği durumlarda ise bu hile sözleşmenin geçerliliğini ortadan kaldırmayacaktır.²⁹⁸

1.4.2.3. Haksız Fiyat Artışının Haksız Rekabet ile İlişkisi

Haksız fiyat artışının, Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) md. 54 vd. düzenlenen haksız rekabete ilişkin hükümlerle ilişkisi bulunmaktadır.²⁹⁹ Bu kapsamda TTK md.54/2 hükmünde, aldatıcı ticari uygulamalar ile dürüstlük kuralına aykırı davranışların haksız ve hukuka aykırı olduğu düzenlenmiştir.³⁰⁰

TTK md.55 hükmüne göre; (1) Aşağıda sayılan hâller haksız rekabet hâllerinin başlıcalarıdır.

a) Dürüstlük kuralına aykırı reklamlar ve satış yöntemleri ile diğer hukuka aykırı davranışlar ve özellikle;

1. Başkalarını veya onların mallarını, iş ürünlerini, fiyatlarını, faaliyetlerini veya ticari işlerini yanlış, yanıltıcı veya gereksiz yere incitici açıklamalarla kötülemek,

²⁹⁶ Özkaya, *Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları*, 211.

²⁹⁷ Özkaya, *Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları*, 212.

²⁹⁸ Özkaya, *Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları*, 206.

²⁹⁹ Uzun Şenol, “Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku”, 200.

³⁰⁰ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 15.

2. Kendisi, ticari işletmesi, işletme işaretleri, malları, iş ürünleri, faaliyetleri, fiyatları, stokları, satış kampanyalarının biçimi ve iş ilişkileri hakkında gerçek dışı veya yanıltıcı açıklamalarda bulunmak veya aynı yollarla üçüncü kişiyi rekabette öne geçirmek,

3. Paye, diploma veya ödül almadığı hâlde bunlara sahipmişçesine hareket ederek müstesna yeteneğe malik bulunduğu zannını uyandırmaya çalışmak veya buna elverişli doğru olmayan meslek adları ve sembolleri kullanmak,

4. Başkasının malları, iş ürünleri, faaliyetleri veya işleri ile karıştırılmaya yol açan önlemler almak,

5. Kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmektir.³⁰¹ Bu kapsamda TTK'da ürünlerin fiyatlarına müdahale edilmesine yönelik bir hüküm bulunmamakla birlikte TTK md. 54 vd. da düzenlenen haksız rekabete ilişkin hükümlerin fahiş fiyat ile ilişkisi bulunmaktadır.³⁰² Bu kapsamda TTK md.55'te fahiş fiyatla ilgili özel bir hüküm bulunmadığından, TTK md.54/2'te düzenlenen genel nitelikteki hükmün uygulama alanı bulacağı belirtilmektedir.³⁰³

TTK md. 55/1-(a-1) hükmünde başkalarını veya onların mallarını, iş ürünlerini, fiyatlarını, faaliyetlerini veya ticari işlerini yanlış, yanıltıcı veya gereksiz yere incitici açıklamalarla kötülemek haksız rekabet olarak sayılmıştır.³⁰⁴ Fiyatların kötülenmesi, ürünün fiyatının yüksek veya düşük olduğu yönde beyan verilmesi şeklinde ortaya çıkar.³⁰⁵ Dolayısıyla, ürünün fiyatının fahiş olduğu yönünde bir beyanın haksız rekabet oluşturmaları mümkündür.

Dürüstlük kuralına aykırı ticari uygulamalar kapsamında TTK'nın md. 55/1-(a-2) hükmünde düzenlenen *“ürünlerin fiyatları hakkında gerçek dışı veya yanıltıcı açıklamalarda bulunmak”* hükmü haksız rekabet hallerindendir. Bu durumun söz konusu

³⁰¹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 46.

³⁰² Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 102.

³⁰³ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 184;

³⁰⁴ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 826.

³⁰⁵ Uzun Şenol “Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku”, 208.

olabilmesi için bir işletmenin kendi ürünleri hakkında yanlış ve yanıltıcı açılmalarda bulunması gerekmektedir.³⁰⁶ Ayrıca TTK'nın md. 55/1-(a-5) hükmünde yer alan *“ürünlerinin fiyatlarını gerçeğe aykırı, yanıltıcı rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde başkasının ürünlerinin fiyatlarıyla karşılaştırmak”* eylemleri de haksız rekabete neden olan hususlardır³⁰⁷

Fiyat artış sınırlamasına ilişkin olarak getirilen düzenleme bir iş şartı sayılabilecektir.³⁰⁸ Bu konuda, fahiş fiyat artışı yasağına aykırı davranışın, haksız rekabet şekillerinden ve dürüstlük kuralına aykırı davranışlar ile ticari uygulamalardan biri olan TK md. 55/1-e hükmünde yer alan *“...çevrede olağan iş şartlarına uymayanlar...”* kapsamında değerlendirilebileceği belirtilmektedir.³⁰⁹ Dolayısıyla bu kapsamda gerçekleştirilen fahiş fiyat artışları, özellikle fiyat tarifesi bulunan ürünlerin tarifenin üstünde bir fiyattan satılması halinde TTK kapsamında düzenlenen haksız rekabet hallerinden biri olarak sayılabilecektir.³¹⁰

Ürünlerin fiyatlarında yaşanan fahiş artışla mücadele edilmesinde TTK'da düzenlenen hükümlerin, daha çok özel hukuka özgü karakter taşıdıklarından başlı başına uygulanabilir nitelikte olmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, fahiş fiyat artışı nedeniyle TTK md. 54 vd. düzenlenen hükümlerin ihlâl edilmesi halinde TTK'nın hükümleri uygulama alanı bulacak olmakla birlikte söz konusu hükümlerin fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede kullanılmaya elverişli olmadıkları ileri sürülmektedir.³¹¹

Aralarında mevcut bulunan özel hukuk ilişkisi anlamında fahiş fiyat uygulanması nedeniyle zarara uğrayan kişiler tarafından, gerekli koşulların oluşması halinde TTK'nın söz konusu düzenlemelerinde yer alan hükümlerin ihlâli kapsamında TTK 56 ve devamında düzenlenen hükümler kapsamında maddi ve manevi tazminat davaları açabileceklerdir.³¹² Ancak bu husus, kişiler arasındaki hukuki ilişki bakımından hüküm ve sonuç doğuracağından, TTK'da düzenlenen hükümlerden kamu hukuku

³⁰⁶ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 186; Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 104-105.

³⁰⁷ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 15.

³⁰⁸ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 188.

³⁰⁹ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 16.

³¹⁰ Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 111.

³¹¹ Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 115.

³¹² Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 193; Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 17.

perpektifinden fahiş fiyatla mücadele edilmesi bağlamında sonuç doğurması beklenmemelidir.

1.4.2.4. Haksız Fiyat ile Fiyatları Etkileme ve Mal ve Hizmet Satımından Kaçınma Suçları Arasındaki İlişki

TCK’da, ekonomi sanayi ve ticarete karşı suçlar kapsamında haksız fiyat ile ilgili sayılabilecek iki temel suç düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi “*fiyatları etkileme*” suçudur. Diğerisi ise “*mal veya hizmet satımından kaçınma suçu*” dur. Söz konusu suçların TCK’da düzenlenmesi fahiş fiyat ve stokçulukla yakından ilgili bazı fiililerin önlenmesi bakımından önemli düzenlemelerdir. Ancak “*fiyatları etkileme*” suçu ile “*mal veya hizmet satımından kaçınma suçu*”nun TCK’da suçların düzenlenme biçiminden, söz konusu suçların ihdas edilmesinin doğrudan fahiş fiyat artışlarıyla mücadele edilmesi için olmadığı görülmektedir. Yine de söz konusu suçların düzenlendikleri kapsam çerçevesinde fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede cezai bakımdan kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

1.4.2.4.1. Fiyatları Etkileme Suçu

Fiyatları etkileme suçu ETCK’da da yer almaktaydı.³¹³ 5237 sayılı TCK’nın “fiyatları etkileme” başlıklı 237. maddesinde “(1) İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuran kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis ve adlî para cezası verilir. (2) Fiil sonucu besin veya malların değerleri veya işçi ücretleri artıp eksildiği takdirde ceza yarısı oranında artırılır. (3) Fail, ruhsatlı simsar veya borsa tellalı ise ceza ayrıca yarısı oranında artırılır.” hükümleri bulunmaktadır. Söz konusu maddenin gerekçesinde, fiyatları etkileme suçunun ihdas edilmesindeki amacın (hukuki yarar) “...serbest rekabet koşulları çerçevesinde fiyatların belirlenmesini ihlâl edici hareketlerin engellenmesi...” olduğu vurgulanmıştır.³¹⁴ Söz konusu suçun koruduğu hukuki yararın, fiyatların serbest rekabet şartları içinde oluşması ve piyasa istikrarı olduğu da belirtilmektedir.³¹⁵

³¹³ Berrin Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)* 20 (2015), 32-33; Arslan - Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 570.

³¹⁴ Arslan - Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 570.

³¹⁵ Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 35.

TCK’da fiyatları etkileme suçu, maddenin lafzından da anlaşılacağı üzere tehlike suçu tehlike suçu olarak düzenlenmiştir.³¹⁶ Suçun meydana gelmesi için maddede belirtilen “*yalan haber veya havadis yayma*” ve “*sair hileli yollara başvurma*” fiillerinin işlenmesi yeterlidir. Başka bir ifadeyle fiyatları etkileme suçunun oluşması için madde kapsamında belirtilen “*işçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesine*” gerek bulunmamaktadır. Bu kapsamda TCK md. 237 hükmünün ikinci fıkrasında anılan fiillerin işlenmesi sonucu söz konusu ücret veya malların değerinin eksilmesi ya da artması durumu “*ağırlaştırıcı sebep*” olarak kabul edilmiş ve verilecek cezanın yarısı oranında artırılacağı belirtilmektedir. Bu durum suçun netice sebebiyle ağırlaştırılmış, nitelikli halini oluşturmaktadır.³¹⁷

Maddenin lafzı sorunlu bir biçimde kaleme alınmış görünmektedir. Suçun fiillerinden “*sair hileli yollara başvurma*” ifadesi oldukça genel şekilde yazılmıştır. Dolayısıyla “*İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla başvurulanan sair hileli yolların*” her somut olay bazında değerlendirilmesi gerekecektir. Bu hususunda ceza hukukunun genel ilkelerinden en temel olan kanunilik ilkesine uygunluğu tartışmalıdır.³¹⁸

İkinci bir problem ise fiyatları etkileme suçunun konusunu oluşturan ürünlerin tespitinde yaşanacaktır. Madde metninde suçun konusunu oluşturan ürünler “*işçi ücretleri veya besin veya malların*” şeklinde ifade edilmiştir. Maddenin kaleme alınış tarzından suçun konusunu oluşturabilecek ürünlerin sayma usulüyle belirlendiği sonucuna ulaşmakla birlikte madde metninde yer alan “*veya malların*” ibaresi maddenin uygulama kapsamını genişletmektedir. Bu doğrultuda madde metninde yer alan “*veya malların*” ibaresinin besin mallarını mı nitelediği yoksa başlı başına bütün malların suçun konusunu oluşturduğu madde metninden anlaşılamamaktadır. Ayrıca maddenin lafzında yer alan “*besin*” ibaresinin de gıda maddeleri yiyecek ve içeceklerin fiyatları olarak yorumlanması gerekmektedir.³¹⁹ Aksi takdirde “*besin değerlerinin artıp eksilmesi*” sonucunu doğran fiillerin suçun konusunu oluşturmaları söz konusu olacaktır.

³¹⁶ Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 41; Arslan - Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 573.

³¹⁷ Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 51; Arslan - Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 574.

³¹⁸ Arslan - Özdemir, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 572.

³¹⁹ Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 38.

Suçun cezası ise “*bir yıldan üç yıla kadar hapis ve adli para cezası*”dır. Suçun failleri hakkında hapis cezası ve adli para cezası birlikte uygulanacaktır.³²⁰ Adli para cezasının miktarı kanunda belirtilmediğinden, genel kural gereği 5 günden 730 güne kadar hâkim tarafından takdir edilecektir.³²¹

Kannatimizce “*işçi ücretlerinin veya besin veya malların*” fiyatlarındaki fahiş artışlarının hileli yollarla yapılması halinde suçun nitelikli hali meydana gelmiş sayılacaktır. Sadece böyle bir durumda TCK’nın 237. maddesi hükümünün fahiş fiyat artışlarıyla mücadeleyle ilgili olarak enstruman olarak kullanılabileceği değerlendirilmektedir. Üstelik TCK md. 237 hükmü kapsamında fiyatları etkileme suçunun failleri hakkında ceza uygulanabilmesi için maddede sayılan ürünlerin değerlerinde yaşanacak artışın “*fahiş*” olmasına dahi gerek bulunmamaktadır. Söz konusu madde kapsamında suçun nitelikli halinin gerçekleşmesi için ürünlerin fiyatında değişiklik olması yeterli sayılmıştır.

Ürünlerin stoklanması veya fiyatlarında fahiş artış yapılması başlı başına hileli davranış kapsamında değerlendirilemez. Failin fahiş fiyat artışı veya stok yapma fiilinden sorumlu tutulabilmesi için mutlaka madde metninde yer verilen yalan haber veya havadis yayma ve sair hileli yollara başvurma fiillerini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

1.4.2.4.2. Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma Suçu

Haksız fiyat artışlarına neden olan fiillerden olan stokçuluk benzeri filler, bir malın veya hizmetin satımından kaçınma suçu olarak TCK’da ekonomi sanayi ve ticarete karşı suçlar kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre, TCK’nın 240. maddesinde belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olan kişinin, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Söz konusu suçun maddi unsurunu teşkil eden “*belli bir malı veya hizmeti satmaktan kaçınmak*” fiili esasen “*stokçuluk*”tan daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Söz konusu fiilin herhalükârda stokçuluğu da içine aldığı şüphe bulunmamaktadır.

Söz konusu suçun meydana gelebilmesi için sadece fiilin işlenmesi (neticesi hareketle bitişik suç) yeterli sayılmamıştır. Kanuni düzenlemede suça ilişkin fiilin özel

³²⁰ Akbulut, “Fiyatları Etkileme Suçu”, 52.

³²¹ Arslan - Özdemir. “Fiyatları Etkileme Suçu”, 575.

bir neticeye yol açması aranmıştır. Bu netice “*kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olmak*”tır.³²² Dolayısıyla failin işlediği “*belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak*” eyleminin neticesinde cezaya tabi tutulabilmesi için (objektif cezalandırılabilme şartı) söz konusu eyleminin kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olması gerekmektedir.³²³ Bu bağlamda kamu için acil ihtiyaç kavramı soyut nitelikte olmakla birlikte, et, süt, yağ ve ekmek gibi temel gıda maddeleri ile kamunun ısınma, aydınlanma, elektrik ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra tıbbi malzeme ve ilaç gibi ürünlerin de kamu ihtiyacı kapsamına girdiği değerlendirilmektedir.³²⁴ Neticede failin satmaktan kaçındığı ürünün kamu için acil bir ihtiyaç oluşturup oluşturmadığı somut olayın özelliklerine göre belirlenecektir.

Bu suçun olağanüstü durumlarda kamu için acil ihtiyaç niteliğindeki ürünlerin satılmasından kaçınma kapsamında söz konusu acil ihtiyaç ürününü hiçbir şekilde satmayarak stoklayan failler hakkında uygulanabileceği değerlendirilmektedir. Failin söz konusu ürünlerin fiyatında artış yapması ancak satışa devam etmesi halinde bu suç için öngörülen maddi unsur gerçekleşmiş sayılmaz.

TCK’nın 240. maddesine göre, mal ve hizmetten kaçınma suçunun faili bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır.³²⁵ Söz konusu suç, adli makamlar tarafından re’sen takip edilen suçlardan olduğundan soruşturulması ya da kovuşturulması şikâyete tabi değildir. Bu noktada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de, failin işlediği stokçuluk fiili neticesinde hem TCK’nın 240. maddesinde yer alan ceza hükmünü hem de Perakende Ticaret Kanunu’nun EK Madde 1 hükmünde düzenlenen idari yaptırımını birlikte ihlâl etmesi sonucunda, fail hakkında hangi yaptırımın uygulanacağı sorudur. Kabahatler Kanunu’nun md.15/3 hükmü bu hususu açıklığa kavuşturmuştur.

³²² Özlem Yenerer Çakmut, “Türk Ceza Yasası’nda Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma Suçu (TCK m.240)”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı)* 25/2 (Aralık 2019), 629.

³²³ TCK md. 238 hükmünde taahhüt ettiği işi yerine getirmeyerek kamu kurum ve kuruluşları veya kamu hizmeti veya genel bir felaketin önlenmesi için zorunlu eşya veya besinlerin ortadan kalkmasına veya önemli ölçüde azalmasına neden olan kimsenin cezalandırılmasına ilişkin kamuya gerekli şeylerin yokluğuna neden olma suçu düzenlenmiştir. Bu suç olağanüstü hallerde taahhüt edilen işin yerine getirilmemesi sebebiyle maddede belirtilen sonuçlara sebebiyet veren müteahhitlere yönelik özel nitelikte hükümler içermektedir.

³²⁴ Yenerer Çakmut. “Türk Ceza Yasası’nda”, 630.

³²⁵ Söz konusu ceza kanunun ilk halinde “*altı aydan iki yıla kadar*” düzenlenmişken, 23.6.2022 tarihli ve 7413 sayılı Kanunun 20 nci maddesiyle “*bir yıldan üç yıla kadar*” şeklinde değiştirilerek arttırılmıştır.

Anılan hükme göre, bir fiil hem suç hem de kabahat teşkil ediyorsa, ilgili hakkında sadece suçtan dolayı ceza uygulanacaktır. Ancak ilgili hakkında suçtan dolayı müeyyide uygulanamayan hallerde kabahat sebebiyle yaptırım uygulanabilecektir.

Haklı bir nedene dayanmaksızın ürünlerin fiyatlarının arttırılması anlamında haksız fiyatla ilgili olarak, ürünlerin fiyatını etkilemek sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuranlar hakkında uygulanmak üzere TCK md. 237’de fiyatları etkileme suçu bulunmaktadır. Bununla birlikte TCK md. 240’ta düzenlenen mal veya hizmet satımından kaçınma suçu da stokçulukla bağlantılı bulunduğu haksız fiyat ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte söz konusu iki suçun fahiş fiyat artışlarına karşı doğrudan uygulanabilir olmadığını belirtmek gerekir. Aşağıda belirtildiği üzere kanaatimizce luzumlu olmamakla birlikte ürünlerin fiyatlarında gerçekleştirilen fahiş artışların TCK kapsamında suç olarak düzenlenmesi yönünde kamuoyunda zaman zaman tartışmalar yer almaktadır. Kanun koyucunun iradesi fahiş fiyat artışlarının TCK kapsamında yaptırıma tabi tutulması yönünde gerçekleştiği takdirde TCK’nın md.237-240 hükümlerinde değişiklik yapılması suretiyle fahiş fiyat artışlarının cezai yaptırıma tabi tutulması mümkündür. Bu iki suç kapsamına giren fiilere uygulanabilecek cezai nitelikteki yaptırımların haricinde fahiş fiyat artışı eylemlerine karşı uygulanabilecek yaptırımlar idari niteliktedir.

2. BÖLÜM

HAKSIZ FİYATLA İLGİLİ ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELER

2.1. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA HAKSIZ FİYAT

Haksız fiyatın karşılaştırmalı hukukta nasıl düzenlendiği, Amerikan Hukuku ve Avrupa Birliği Hukuku (AB Hukuku) kapsamında incelenmiştir. Dünyanın en büyük ve gelişmiş ekonomisine sahip olması ve fiyat düzenlemeleri konusunda piyasa ekonomisi kuralları çerçevesindeki yaklaşımı nedeniyle konumuzla ilgili olarak Amerikan Hukuku düzenlemelere öncelikli olarak aşağıda yer verilmektedir. Türkiye'nin halen devam eden Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde yürürlükteki mevzuatımız büyük ölçüde AB düzenlemeleri esas alınmak suretiyle güncellendiğinden AB düzenlemeleri dahi karşılaştırmalı hukuk kapsamında değerlendirilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili olarak Birleşik Krallık'ta mevcut hukuki duruma yer verilmiştir. Son olarak fiyatların gözetimiyle ilgili olarak İsviçre örneği, İsviçre Fiyatların Gözetimi Kanunu (*Preisüberwachungsgesetz*) özelinde göz önüne alınmıştır.

2.1.1. Amerikan Hukuku'nda Haksız Fiyat

Amerikan Hukuku'nda haksız fiyat artışlarının karşılığı olarak, olağanüstü dönemlerde ürünlerin fiyatlarında herhangi bir nedene dayanmaksızın haksız biçimde yapılan fiyat artışlarıyla sınırlı olmak üzere “*Price Gouging*” terimi kullanılmaktadır.³²⁶ “*Price Gouging*”, olağanüstü dönemlerde insanların ihtiyaç duyduğu ürünlerin fiyatlarının arttırılması yoluyla yapılan bir fırsatçılıktır. Bu fırsatçılık yoluyla, sadece tüketicilere zarar verilmekle kalmayıp, serbest piyasa ekonomisi kurallarının geçerliliği de tehlikeye atılmaktadır.³²⁷ Bu kapsamda “*Price Gouging*”, temelini daha fazla kazanma hırsından alan ahlâki bir problem olarak görülmektedir. Bu fiili işleyenler toplumda adi suçlu gibi görünmekte toplumdan dışlanmakta ve haklarında ağır para cezaları uygulanabildiği gibi bazı eyaletlerde hapis cezalarına dahi çarptırılabilir.³²⁸

³²⁶ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 182; Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging”, 1102; Wilson, “Price Gouging, Construction Cartels”, 55.

³²⁷ Chen, “A Market-Based”, 129.

³²⁸ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 483.

Serbest piyasa ekonomisinin en ileri seviyede uygulandığı ülke olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), normal dönemlerde ürünlerin fiyatının piyasa mekanizması tarafından belirleneceği ve piyasa katılımcılarına mutlak bir hareket serbestisi (*laissez-faire, laissez-passer*) tanınması gerektiği kabul edilmektedir.³²⁹ Bu nedenle ABD'de olağan dönemlerde ürünlerin haksız fiyatlanmasına yönelik olarak kamu otoriteleri tarafından müdahale edilmesine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.³³⁰ AB Rekabet Hukuku'nun aksine ABD Rekabet Hukuku'nda olağan dönemde üreticiler, dağıtıcılar veya perakendeciler tarafından haksız rekabet yoluyla fiyatlara müdahale edilmesi yoluyla fiyatların aşırı arttırılması (*excessive price*) başlı başına rekabetin ihlali anlamına gelmemektedir.³³¹ ABD'de olağan dönemde piyasa katılımcılarına ürünlerinin fiyatlarını istedikleri kadar yüksek belirlemelerinde bir sakınca bulunmamaktadır.³³² Amerikan Hukuku'nda fahiş fiyat artışlarına müdahale edilebilmesi için mutlaka olağanüstü bir durumun gerçekleşmesi ve bu durumun yerel ya da ulusal düzeyde ilan edilmesi gerekmektedir.³³³

Fahiş fiyat artışlarına yönelik olarak olağanüstü dönemlerde dahi piyasaya müdahale edilmesine gerek bulunup bulunmadığı tartışılmakla birlikte genel görüşün bu dönemlerde temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının sınırlanması yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede olağanüstü hal durumlarında söz konusu olağanüstü halin ortaya çıkardığı durumun giderilmesinde faydalı olan ürünlerin, temel ihtiyaç maddelerinin, e-ticaretin ve evlere servis hizmetlerinin fiyatlarının izlenmesi gerektiği kabul edilmektedir.³³⁴

ABD'de rekabete aykırı, aldatıcı ve adil olmayan iş uygulamalarını önleyen federal rekabet ve tüketiciyi koruma yasalarını uygulamak üzere 1914 yılında Federal Ticaret Komisyonu (*Federal Trade Commission*) kurulmuştur. Federal Ticaret Komisyonu düzenlemelerinde normal dönemlerde fahiş fiyat artışlarının yaptırıma tabi tutulmasına yönelik hükümler bulunmamaktadır. Fırtına, yangın ve salgın hastalık gibi

³²⁹ Marchisio, "Price Increases During The Pandemia", 162.

³³⁰ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 11.

³³¹ <https://www.justice.gov/sites/default/files/atr/legacy/2014/05/30/278823.pdf> (Erişim 27 Ocak 2024).

³³² Pınar Akman, Luke Garrod, "When Are Excessive Prices Unfair?", *Journal of Competition Law & Economics* 7/2 (2011), 407.

³³³ Jeremy Snyder, "What's the Matter with Price Gouging?" *Business Ethics Quarterly* 19/2 (2009), 276.

³³⁴ Ivana Rakić, "Competition Law in the Age of Covid-19", *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu* LXVIII/2 (2020), 29.

olağanüstü dönemlerde Federal Ticaret Komisyonu tarafından yapılan basın duyurularıyla, söz konusu olağanüstü dönem nedeniyle ihtiyaç duyulan ürünlerin fiyatlarında yapılan fahiş artışlarla ilgili olarak yapılacak şikâyetlere ve uygulanacak yaptırımlara ilişkin olarak kamuoyunun bilgilendirilmesi sağlanmaktadır. Covid-19 pandemisi nedeniyle tüketicileri ve piyasada rekabeti korumakla görevli Federal Ticaret Komisyonu ve ABD Adalet Bakanlığı tarafından kapsamlı bir dizi tedbir ilan edilmiştir.³³⁵ Söz konusu tedbirler kapsamında Covid-19 ile ilgili tıbbi ürünler (aşılar dâhil) ve tedaviler, bunların ara ürünleri, aktif farmasötik bileşenler ve ham maddeler, tıbbi cihazlar, hastane ve tıbbi ekipmanlar (ventilatörler, koruyucu giysiler ve ekipmanların yanı sıra teşhis dâhil), gerekli hammaddeler dezenfektanlar ve bunların ara ürünleri ve bunların üretimi için gerekli olan ham kimyasal maddelerin fiyatlarında fahiş artışlar yapılması haksız rekabet olarak sayılmıştır. Ayrıca ABD’de olağanüstü dönemlerde yapılan fahiş fiyat artışları (*price gouging*) eyaletlerin beşte dördünde çeşitli sınırlamalara ve yaptırımlara tabi tutulmuştur.³³⁶

2.1.1.1. Amerika’daki Haksız Fiyat Düzenlemeleriyle İlgili Genel Bilgiler

ABD’de, fiyat düzenlemelerine ilişkin olarak yakın tarihî sürece kısaca yer verilmek suretiyle haksız fiyat artışlarıyla ilgili uygulamalara yönelik genel yaklaşıma ilişkin hususlar aşağıda belirtilmektedir.

2.1.1.1.1. Amerika’da Fiyat Kontrolleriyle İlgili Tarihî Süreç

Amerika’da fiyat kontrollerinin tarihiyle ilgili en önemli kurumlardan birisi ikinci dünya savaşının başlamasından sonra Acil Durumlar Yönetim Ofisi (*The Office for Emergency Management*) bünyesinde 28.08.1941 tarihinde kurulan Fiyat İdaresi Ofisi (*The Office of Price Administration*)’dir.³³⁷ 1942 tarihli Acil Durumlar Fiyat Kontrolü Kanunu (*The Emergency Price Control Act of 1942*) ile ürünlerin fiyatlarının (enflasyonun) ve kiralalarının kontrolü için kurulan Fiyat İdaresi Ofisi bağımsız bir idari otoriteye dönüşmüştür.

³³⁵ <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2020/03/federal-trade-commission-justice-department-announce-expedited-antitrust-procedure-guidance> (Erişim 27 Ocak 2024).

³³⁶ Rik Chakraborti, Gavin Roberts, “Learning to Hoard: The Effects of Preexisting and Surprise Price-Gouging Regulation During the COVID-19 Pandemic”, *Journal of Consumer Policy* 44/4 (2021), 508.

³³⁷ Kore ile yapılan savaş nedeniyle, ABD’de 1950-1953 yıllarında faaliyet gösteren Ekonomik İstikrar Ajansı (*Economic Stabilization Agency*) Fiyat İdaresi Ofisi’ne benzer görevleri yürütmüştür.

Fiyat İdaresi Ofisi tarımsal ürünler dışındaki diğer bütün ürünlerin fiyatlarına tavan koyma ve otomobil, otomobil lastiği, ayakkabı, naylon, şeker, akaryakıt, kahve, et ve işlenmiş gıdalar da dâhil olmak üzere diğer temel tüketim ürünlerinin satışını karneye bağlama yetkisini haizdi. Kurumun aktif olarak faaliyet gösterdiği dönemde perakende gıda fiyatlarının neredeyse %90'ı dondurulmuştu.³³⁸ Fiyat İdaresi Ofisi, 29.05.1947'de başkan Harry S. Truman tarafından bazı yetkileri diğer kurumlara devredilmek suretiyle kaldırılmıştır.³³⁹

1950 tarihli Üretimin Korunması Kanunu (*The Defense Production Act of 1950*)'nun savaş ve ulusal savunma (*war and national defense*) başlıklı 50. bölümünün üretimin korunması (*defense production*) başlıklı 55. kısmında düzenlenen 4512. maddesinde ABD Başkanı tarafından belirlenen kıt malzemelerin stokçuluğa konu edilmesi yasaklanmıştır.³⁴⁰ Söz konusu maddeyle hiç kimsenin ABD Başkanı tarafından bir kararname ile belirlenecek temel ihtiyaç maddelerini iş, kişisel veya ev tüketiminin makul miktarından fazla olarak mevcut piyasa fiyatının üzerindeki bir fiyatla satmak amacıyla stoklayamayacağı düzenlenmiştir. Bu hükmün ihlâlinde uygulanacak ceza ise Kanun'un 4513. maddesinde 1 yıldan fazla olmamak üzere hapis cezası ve/veya OnBin dolardan fazla olmamak üzere para cezası olarak belirlenmiştir.

İhtiyaç duyulan olağanüstü dönemlerde başkan tarafından kararname ile belirlenen ürünler için stokçuluğun ve bu yolla ürünlerin fahiş fiyat üzerinden satışının önlenmesi amacıyla anılan federal düzenleme uygulanmıştır. Nitekim son olarak, ilaç ve tıbbi malzemelerin stoklanmasının ve fahiş fiyatla satılmasının önlenmesi amacıyla “*COVID-19'un Yayılmasını Engellemek İçin Sağlık ve Tıbbi Kaynakların Stoklanmasının Önlenmesi*” başlıklı 23.03.2020 tarih ve 13910 sayılı Başkanlık Kararnamesi yürürlüğe konulmuştur.³⁴¹

³³⁸ Arthur Herman, *Freedom's Forge: How American Business Produced Victory in World War II*, (New York: Random House, 2012), 162-165.

³³⁹ Fiyat İdaresi Ofisi'nin; şeker, şeker ürünleri ve prinç fiyatları üzerindeki yetkileri Tarım Bakanlığı'na, fiyat ihlalleriyle ilgili davalar kapsamındaki yetkileri Adalet Bakanlığı'na ve diğer bazı yetkileri Ticaret Bakanlığı'na devredilmiştir.

³⁴⁰ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2020-title50/pdf/USCODE-2020-title50-chap55-subchapI-sec4512.pdf> (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁴¹ <https://www.federalregister.gov/documents/2020/03/26/2020-06478/preventing-hoarding-of-health-and-medical-resources-to-respond-to-the-spread-of-covid-19> (Erişim 27 Ocak 2024).

2.1.1.1.2. Amerikan Hukuku'ndaki Genel Yaklaşım

Elli eyalet (*state*) ve başkent Washington'un bulunduğu DC (*District of Columbia*) bölgesinden oluşan ABD'de hukuk, federal kanunlar ve eyaletlerin kanunları olmak üzere ikili bir çerçevede oluşmuştur. Ülkenin bütününe ilgilendiren hususlar federal düzenlemelere konu olurken yerel birimlerin ihtiyaçları ise eyalet meclisleri tarafından çıkarılan yasalara konu olmaktadır. Bu bakımdan olağanüstü dönemlerde yaşanan fahiş fiyat artışıyla (*price gouging*) ilgili olarak federal bir düzenleme bulunmamakla birlikte eyaletlerin büyük çoğunluğunda çeşitli farklı kanunlarda ve şekillerde düzenlemeler bulunmaktadır.³⁴²

Ülke genelinde uygulanmak üzere, 2007 ve 2011 yıllarında Fahiş Fiyat Artışının Önlenmesi Federal Kanunu (*Federal Price Gouging Prevention Act*) tasarısı hazırlanmış ancak kanunlaşmamıştır.³⁴³ Benzer şekilde, 2022 tarihinde Covid-19 Fahiş Fiyat Artışının Önlenmesi Kanunu (*Covid-19 Price Gouging Prevention Act of 2022*) federal kanun taslağı olarak hazırlandıysa bile söz konusu kanun taslağı dahi mevcut durumda kanunlaşmamıştır. Tasarıda Kamu Sağlık Hizmetleri Kanunu (*Public Health Service Act*) kapsamında ilan edilen kamu sağlığı acil durumu süresi boyunca ticari olarak alışverişe konu edilen yiyecek, içecek, su, buz, ilaç, kişisel veya kimyasal hijyen malzemeleri ile sağlık, temizlik ve evlere servis hizmetlerinin fiyatlarında yapılacak fahiş fiyat artışları haksız ve aldatıcı eylem kabul edilerek bu tip eylemlerin yaptırıma tabi tutulması düzenlenmiştir.³⁴⁴

ABD'de fahiş fiyat artışıyla ilgili eyaletlerin düzenlemeleri birbirinden farklıdır. Bu farklılığın en temel nedenleri yerel ihtiyaçların eyaletten eyalete değişiklik göstermesi ve ilgili eyaletlerdeki yetkililerin konuya bakış açılarının farklı olması şeklinde özetlenebilir. Şöyle ki acil durumlarda ürünlerin fiyatının artması firmalar açısından karlılığı arttırdığından söz konusu ürünlerin arzının da artmasına neden olduğu ve bu durumun piyasanın dengeye gelmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir.³⁴⁵ Fiyat

³⁴² Marchisio, "Price Increases During The Pandemia", 146; Snyder, "What's the Matter", 276; Söylar, "Yeni Bir İdari Suç Olarak" 466; Matt. Zwolinski, "The Ethics of Price Gouging." *Business Ethics Quarterly* 18/3 (2008), 348.

³⁴³ Wilson, "Price Gouging, Construction Cartels", 63.

³⁴⁴ <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/675/text> (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁴⁵ Snyder, "What's the Matter", 278.

düzenlemeleri yoluyla oluşturulan yapay ve bastırılmış fiyatların aşırı tüketime yol açması nedeniyle piyasa mekanizması çerçevesinde fiyatların dengeye gelmesine engel olduğu ileri sürülmektedir.³⁴⁶ Bu bağlamda fahiş fiyat artışlarına müdahale eden düzenlemelerin piyasada mal ve/veya hizmetlerin kıtlığına yol açtığı değerlendirilmektedir.³⁴⁷ Başka bir ifadeyle olağanüstü hal durumlarında dahi eyaletler tarafından fiyatlara müdahale edilmesinin ürünlerin, stoklanmasına yol açarak piyasadan çekilmesine neden olduğu ve bu durumun acil durum malzemelerine ulaşılmasını daha da zorlaştırdığı yönünde görüşler bulunmaktadır.³⁴⁸

Olağanüstü durumlarda ürünlerin fiyatlarında görülen artışların, çoğu zaman tüketicilerin söz konusu ürünleri stoklamak amacıyla taleplerinin artması sonucunda meydana geldiğinden fiyat artışlarının rekabetçi piyasayı koruduğu ileri sürülmektedir.³⁴⁹ Buna göre fahiş fiyat artışlarına ilişkin düzenlemelerin etkili olmadıkları ve eyaletlerin konu hakkında ayrı düzenlemelerinin bulunmasının olağanüstü durumlarda fahiş fiyat artışı uygulamalarını daha da yaygınlaştırmakta olduğundan düzenleme yapılması yerine federal bir acil yardım sisteminin oluşturulmasının daha faydalı olacağı ileri sürülmektedir.³⁵⁰

Olağanüstü dönemlerde ürünlerin fiyatlarına müdahale edilmesinin zorunlu olduğunu ileri süren görüşlere göre ise acil durumlarda toplumun şişe su, ekmek, petrol, çadır, sağlık ve hijyen malzemeleri gibi temel ihtiyaç ürünlerine olan talebi aniden artış göstermekte ve söz konusu ürünlerin temini güçleşmektedir. Dolayısıyla artan talep ya da fırsatçılık sonucunda temel ihtiyaç ürünleri fiyatlarında yaşanan ani sıçramalar nedeniyle olağanüstü halden etkilenen toplumun ekonomik olarak daha zayıf olan kesimlerinin bu ürünleri elde etmeleri zorlaşmaktadır. Ayrıca bu dönemlerde piyasa mekanizmasının kendiliğinden devreye girmesi ve ekonomik dengenin oluşması için belirli bir sürenin geçmesi gerekmektedir.³⁵¹ Söz konusu zaman dilimi içerisinde acil nitelikli ihtiyaçları olan insanların büyük problemler yaşaması muhtemeldir. Bu hususlar dikkate alındığında

³⁴⁶ Chen, “A Market-Based”, 133.

³⁴⁷ Chakraborti - Roberts, “Learning to Hoard”, 509.

³⁴⁸ Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging”, 1102.

³⁴⁹ Wilson, “Price Gouging, Construction Cartels”, 56.

³⁵⁰ Brewer, “Planning Disaster: Price Gouging”, 1103.

³⁵¹ Matt Zwolinski, “Price Gouging and Market Failure”, *New Essays on Philosophy, Politics & Economic: Integration and Common Research Projects*, Gerald Gaus, Julian Lamont and Christi Favor, eds., Stanford University Press (2010), 350-354.

yangın, fırtına, sel ve salgın hastalık gibi olağanüstü durumlarda özellikle temel ihtiyaç ürünlerinin ve olağanüstü durum nedeniyle ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin fiyatlarının sınırlandırılmasının daha uygun olduğu belirtilmektedir.³⁵²

Bu tezin hazırlandığı tarih itibariyle ABD’de aralarında Nevada, Washington ve Ohio gibi eyaletlerin bulunduğu sekiz eyalette fahiş fiyat artışıyla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu eyaletlerde satıcılar tarafından yapılan haksız fiyat uygulamaları, tüketicinin korunması hakkında mevzuatta yer alan haksız ticari uygulama yasakları kapsamında yaptırıma tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak eyaletlerin uyguladığı politikaları; herhangi bir düzenlemesi olmayan eyaletler, söz konusu politikaları sadece acil durumlarda valilik kararnameleri gibi geçici düzenlemelerle yürürlüğe koyan eyaletler ve mevcut kanunlarında olağanüstü durumlarda yürürlüğe girmek üzere hükümler bulunan eyaletler olarak üçlü bir ayrım çerçevesine incelenebilecektir.³⁵³

Bazı eyaletlerde fahiş fiyat artışının denetimi süresiz uygulama bulmaktayken bazılarında ise söz konusu denetimin olağanüstü durum dönemi olarak adlandırılan tarihler arasında geçerli olacağı düzenlenmiştir. Örneğin Alaska ve D.C.’de 11.03.2020 tarihinde başlayan fahiş fiyat artışına ilişkin kısıtlamaların sırasıyla 14.02.2021 ve 20.05.2021 tarihlerinde sona ereceği kararlaştırılmıştır. Kaliforniya için bu tarihler 04.03.2020-09.04.2021 olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, Arizona ile Kentucky ve Michigan gibi diğer bazı eyaletlerde de 2020’nin Mart ayında uygulamaya konulan fahiş fiyat denetimlerinin ne zaman sona ereceği hususunda bir belirleme yapılmamıştır.³⁵⁴ Dolayısıyla, söz konusu kısıtlamaların sona ereceği tarihle ilgili belirleme yapan eyaletlerin olağanüstü durumun sona ermesini bekledikleri muhtemel tarihi esas aldıkları, belirleme yapmayan eyaletlerin ise olağanüstü durumun ortadan kalktığı tarihte söz konusu düzenlemeleri yürürlükten kaldırmayı hedefledikleri düşünülmektedir.

³⁵² Snyder, “What’s the Matter”, 281.

³⁵³ Chakraborti - Roberts “Learning to Hoard”, 508.

³⁵⁴ Christopher E. Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging A Cost-to-Cost Refereance Guide*, (<https://prfirmppwwcdn0001.azureedge.net/azstgacctpwwct0001/uploads/7ca55e2510456bd6ce679b3b4c3abc52.pdf>),4-5, (Erişim 27 Ocak 2024).

Fahiş fiyat artışlarının önlenmesiyle ilgili diğer bazı eyaletlerde yer alan düzenlemelerde, fahiş fiyat artışının söz konusu olabilmesi için ürünün fiyatında yaşanan artışın belli bir oranın üstünde olması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Şöyle ki Alabama ve Kansas'ta ürünlerde yaşanan fiyat artışın fahiş sayılabilmesi için artış oranının ürünün satıcıya veya hizmet sağlayana maliyetinin %25'ini aşması gerekirken, Michigan ve Minnesota'da bu oran %20, Oregon ve Maine'de %15 olarak belirlenmiştir. Aralarında Kaliforniya, Kentucky, Utah ve Delaware'nin de bulunduğu dokuz eyalette ise bu oran %10 olarak belirlenmiştir.³⁵⁵ Bunun yanı sıra diğer bazı eyaletlerde yer alan düzenlemelerde ise oransal belirleme yapılmamıştır. Ancak fahiş fiyatın söz konusu olabilmesi için fiyatlarda meydana gelen artışın Arizona ve Indiana'da ağır biçimde (*grossly exceeds*), Colorado'da herhangi bir neden olmadan aşırı (*unreasonably excessive*), Florida, Illinois ve Virginia'da makul olmayan ve fahiş (*unconscionable*) veya Texas, New York ve North Carolina'da aşırı (*excessive*) olması şartı aranmıştır.³⁵⁶

Eyaletlerin düzenlemelerinde fahiş fiyat artışlarına ilişkin kanunların uygulanmasına ilişkin zaman aşımı süreleri de farklılık göstermektedir. En uzun zamanaşımı süresi on yıl ile Louisiana ve Rhode Island'ta iken, Oregon ve Oklahoma'da ise fahiş fiyat artışı uygulamaları için açılacak davalar, olağan üstü hal süresinin sona ermesinden itibaren bir yıl sonra zamanaşımına uğrayacaktır.³⁵⁷

ABD'de bazı eyaletler olağanüstü hal boyunca bütün ürünlerin fahiş fiyat üzerinden satışı yasaklanmışken bazı eyaletlerde özellikle bazı ürünler bu kapsamda sayılmıştır. Örnek vermek gerekirse Illinois'te sadece petrol ürünlerinin fahiş fiyat artışına konu edilmesi yasaklanmışken, Colorado'da inşaat malzemeleri, gıda maddeleri, enerji sağlayıcılar, benzin, ilaç ve medikal ürünlerin yanı sıra tamir, ulaşım ve saklama hizmetleri gibi hizmetlerin de olağanüstü hal süresince fahiş fiyat üzerinden satışı yasaklanmıştır.

ABD'de fahiş fiyat artışı soruşturmalarının nasıl yapıldığına değinecek olursak, haksız fiyat uygulamasına maruz kaldığını düşünenler konu hakkında eyaletin

³⁵⁵ <https://www.proskauer.com/report/interactive-state-by-state-price-gouging-map> (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁵⁶ Brewer, "Planning Disaster: Price Gouging", 1112-1116.

³⁵⁷ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 6-7.

başsavcılığına (*state attorney general*) başvuruda bulunmaktadır. Ayrıca konu hakkında duyuruda bulunulması halinde federal soruşturma için Federal Ticaret Komisyonu'na da başvuruda bulunulabilir.³⁵⁸ Başvuruda mağazanın adı, yeri, satılan ürününün markası, tipi ve satış fiyatı da dâhil olmak üzere bazı bilgilerin yer alması gerekmektedir. Söz konusu başvuru sonucunda savcılık tarafından yapılacak soruşturmada, ürünün fiyatında yaşanan artışın nedeni araştırılmaktadır. Ürünün olağanüstü hal ilanından önceki fiyatı ve mevcut fiyatı karşılaştırılmaktadır. Eğer artışın nedeni satıcı tarafından nakliye ücretleri, işçi giderleri, ürünün üretim maliyetindeki artış ve üretim zincirinde meydana gelen çeşitli artışlar gibi bir nedene dayandırılmıyorsa, ürünün fiyat artışının fahiş olduğu kabul edilecektir.

ABD'de eyaletlerde yürürlükte olan düzenlemelerde fahiş fiyat artışının söz konusu durumlarda uygulanacak yaptırımlar çeşitlilik göstermektedir. Fahiş fiyat artışına karşı uygulanacak yaptırım genellikle idari para cezası olmakla birlikte, bazı eyaletlerde böyle durumlarda hapis cezası veya hem para hem de hapis cezası uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bazı eyaletlerde ise somut olayın özelliğine göre para veya hapis cezası arasında seçimlik ceza uygulanması veya alacaklıların zararının tazmin edilmesi gibi yaptırımlar düzenlenmiştir. Bununla birlikte acil durumlarda olsa dahi piyasa mekanizması içinde artış gösteren ürünlerin fiyatlarına müdahalede bulunmanın tüketiciler ve diğer piyasa katılımcıları açısından fayda sağlayıp sağlamadığı yönündeki tartışmalar devam etmektedir.³⁵⁹

2.1.1.2. Eyaletlere Göre Haksız Fiyat Düzenlemelerinin İncelenmesi

Yukarıda da belirtildiği üzere, her ne kadar konu hakkında bir tasarı hazırlanmış olsa da ABD de fahiş fiyat artışlarıyla ilgili federal bir düzenleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla her eyalet konuyu kendi mevzuatı içinde düzenlemiştir. Bununla birlikte Kaliforniya gibi bazı eyaletlerde fahiş fiyat artışıyla ilgili hükümler ceza kanunlarında düzenlenirken Newyork ve Teksas gibi diğer eyaletler konuyu ticaret hukukuna ilişkin kanunlarda düzenlemiştir. Illinois ve Iowa gibi eyaletlerde ise fahiş fiyat artışı konusu, eyaletin idare kanunlarında (*Administrative Code*) düzenlenmiştir. Örnek teşkil etmesi

³⁵⁸ <https://www.ftc.gov/news-events/features/coronavirus/enforcement> (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁵⁹ Marchisio, "Price Increases During The Pandemia", 157-161.

bağlamında söz konusu eyaletlerin fahiş fiyat artışlarıyla düzenlemelerine aşağıda yer verilmektedir.³⁶⁰

2.1.1.2.1. Kaliforniya'daki Düzenlemeler

Örnek olarak zikredilen beş eyaletten sadece Kaliforniya'da fahiş fiyat artışlarına ilişkin hüküm ceza kanunu içerisinde düzenlenmiştir. Bu hükmün uygulanabilmesi için Birleşik Devletler Başkanı veya eyalet valisi tarafından veya herhangi bir bölgede bu bildirim yapma yetkisine sahip bir yetkili, kurul veya başka bir yönetim organı tarafından genel veya bölgesel olağanüstü hal (*state of emergency*) ilan edilmesi gerekmektedir. Olağanüstü hal durumları deprem, sel, yangın, ayaklanma, kuraklık ve pandemi gibi durumlarda bölgesel veya genel olarak ilan edilebilir.³⁶¹ Dolayısıyla olağanüstü hal ilanının söz konusu olmadığı durumlarda hükmün uygulanmasına imkân bulunmamaktadır.

Kaliforniya'da zaruri ürünlerin olağanüstü hal dönemi boyunca fahiş fiyat artışlarına konu edilmesi cezaya tabi tutulmuştur. Zaruri ürünlerin kapsamına temel tüketim ürünleri ve malları, acil temizlik ve acil durum malzemeleri, tıbbi malzemeler, inşaat malzemeleri, konut ısıtma ürünleri, ulaşım, nakliye ve depolama hizmetleri veya benzin veya diğer motor yakıtları için kullanılan ürün ve hizmetler girmektedir.³⁶² Kaliforniya Valisi'nin 4.3.2020 tarihinde yayımladığı N-3-21 sayılı kararnameyle, olağanüstü hal ilan edilmiş ve söz konusu olağanüstü hal ilanını takip eden otuz gün boyunca zaruri ürünlerin olağanüstü hal ilan tarihinden veya ilanda belirtilen tarihten önceki fiyatından yüzde %10'dan fazlasına satılması veya satılmasının teklif edilmesi yasaklanmıştır. 3.4.2020 tarihinde yayımlanan N-44-20 sayılı kararname ile bu süre sadece acil durum malzemeleri ve tıbbi araç ve gereçler için 4.4.2020 tarihinden 4.9.2020 tarihine kadar uzatılmıştır.³⁶³ Söz konusu kararnameyle, yiyecek maddeleri ile tüketici mallarının da fahiş fiyat artışlarıyla ilgili yasaklar kapsamına alınması kararlaştırılmıştır.

³⁶⁰ Bu bağlamda örnek teşkil etmesi bakımından kanuni düzenlemelerinden yola çıkılarak seçilen eyaletlerin birbirinden farklı özellikleri bulunmaktadır.

³⁶¹ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 13.

³⁶² Zwolinski, "The Ethics of Price Gouging", 349.

³⁶³ <https://www.gov.ca.gov/wp-content/uploads/2020/04/4.3.20-EO-N-44-20.pdf>, (Erişim 27 Ocak 2024).

Ayrıca, ilgili ürünlerin tamamı veya bir kısmı için olağanüstü hal kapsamındaki bu süre yetkili otoriteler tarafından daha da uzatılabilmektedir.³⁶⁴

Kaliforniya’da fahiş fiyat artışlarının sınırlandırılmasıyla, satıcı ve hizmet sağlayıcıların, zor koşullar altında bulunan tüketiciler üzerinden haksız kazanç elde etmelerinin önlenmesi hedeflenmektedir.³⁶⁵ Bununla birlikte söz konusu ürünlerin fiyatında meydana gelen artışların sebebi satıcı veya hizmet sağlayanın sorumluluğunun tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda yaşanan fiyat artışları hakkında Kaliforniya Ceza Kanunu’nun md.396/b hükmünde iki istisna hükmü yer almaktadır.³⁶⁶

Bunlardan birincisi ürünlerin fiyatlarında meydana gelen %10’dan fazla artışın, olağanüstü hal sırasında ürünün tedarikçisi tarafından malların fiyatına doğrudan eklenen maliyetlerden veya hizmeti sağlamak için kullanılan malzemelerden ve/veya işçilikten dolayı oluşan ek maliyetlerden kaynaklanması halinde satıcı veya hizmet sağlayan sorumluluktan kurtulacaktır.

İkinci olarak söz konusu ürünlerin fiyatında yaşanan artış, satıcının toplam maliyeti ile olağanüstü hâlin ilanından önce bu ürün için söz konusu satıcı tarafından genel olarak uygulanan kâr miktarının toplamından %10 fazla değilse fiyat artışı fahiş kabul edilmeyecektir.³⁶⁷ Böylelikle yaşanan fiyat artışlarından sorumlu olmayan satıcı ve hizmet sağlayıcıların sorumluluğu hafifletilmiştir.

Kaliforniya Ceza Kanunu’nun md.396/b hükmünde vurgulamamız gereken bir diğer düzenleme ise ürünlerin maliyetleri ile ilgilidir. Söz konusu maddenin son cümlesine göre satıcı, müteahhit, işletme veya diğer kuruluş sağladığı mal veya hizmetler nedeniyle olağanüstü hal ilanından önce karşı taraftan bir bedel talep etmemişse olağanüstü halin ilanından sonra İş ve Meslekler Kanunu (*Business and Professions Code*)’nun 17026. bölümünde tanımlanan maliyetinin % 50’sini aşacak bir bedel talep

³⁶⁴ Söz konusu süre daha sonra yayımlanan diğer bir kararname ile 4.9.2021 tarihine kadar uzatılmıştır

³⁶⁵ Zwolinski, “The Ethics of Price Gouging.” 349

³⁶⁶ https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?lawCode=PEN§ionNum=396 (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁶⁷ Michael Giberson, “The Problem with Price Gouging Laws”, *Regulation* 34/1 (2011), 50.

edemez.³⁶⁸ Bu noktada maliyetin tanımlanması önem kazanmaktadır. Kaliforniya İş ve Meslekler Kanunu’nun 17026. bölümünde “*maliyet*” üreticiler, dağıtıcılar ve garanti hizmet sözleşmeleri bağlamında detaylı olarak tanımlanmıştır. Buna göre üretime konu olan mallar için maliyet, hammadde, işçilik ve üreticinin tüm genel giderlerini içerir. Dağıtıcılar için maliyet, ürünün dağıtıcı ve satıcıya fatura bedeli veya satılan malı yerine koyma maliyetinden daha düşük olanına dağıtıcı ve satıcının işini yürütmesinden kaynaklanan maliyetin eklenmesiyle hesaplanır. Dağıtıcı ve satıcının işini yürütmesinden kaynaklanan maliyetinin kanıtlanamaması halinde fatura bedeli veya satılan malı yerine koyma bedelinin %6’ya kadar fazlası işi yürütmenin maliyeti olarak varsayılır. Garanti hizmet sözleşmelerine uygulanan maliyet ise parçaların maliyeti ile nakliyesini, işçiliği ve servis acentesinin tüm genel giderlerini içerir. Nakit ödemelerde verilen indirimler maliyeti düşürmek için kullanılmaz.

Kaliforniya Ceza Kanunu’nun 10. bölümünün md. 396/h hükmüne göre, fahiş fiyat artışında bulunanların işledikleri suç kabahat türünden sayılmıştır. Buna göre söz konusu hükümleri ihlâl edenler bir yılı geçmeyen bir süre için şehir hapisanesinde hapis cezası ve/veya OnBin dolara kadar para cezasıyla cezalandırılacaktır.³⁶⁹ Söz konusu hükümde fahiş fiyat artışı yapanlar hakkında hapis ve para cezasının üst sınırı belirlenerek somut olayın özelliklerine göre her iki cezanın birlikte uygulanabileceği düzenlenmiştir.

2.1.1.2.2. Teksas’taki Düzenlemeler

Teksas’ta fahiş fiyat artışlarına ilişkin hükümler, Teksas Ticaret Kanunu (*Business and Commerce Code*)’nda tüketici hukukuna ilişkin hükümler içerisinde aldatıcı ticari uygulamaların kanuna aykırı olduğuna ilişkin başlık altında düzenlenmiştir.³⁷⁰ Anılan Kanunun 17.46 hükmüne göre herhangi bir ticari işlemde veya ticaretin yürütülmesinde yanlış, yanıltıcı veya aldatıcı eylem ve uygulamalar yasaklanmıştır. Ayrıca ilan edilmiş doğal felaket (*disaster*) süresince fahiş fiyat artışının yapılması bu kapsamda sayılmıştır. Dolayısıyla bu hükmün uygulanabilmesi için eyalet valisinin yönetim yetkisi dâhilinde Teksas Yönetim Kanunu’nun (*Government Code*)

³⁶⁸ https://leginfo.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?lawCode=BPC&division=7.&title=&part=2.&chapter=4.&article=2. (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁶⁹ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 14.

³⁷⁰ Giberson “The Problem with Price Gouging”, 51.

418. bölümü uyarınca yerel hükümet veya birleşik devletler başkanı tarafından federal olarak doğal felaket ilan edilmesi gerekmektedir.³⁷¹ Teksas'taki düzenlemeye göre fahiş fiyat artışı yasağı söz konusu doğal felaket ilanının sona erdiği tarihten sonraki otuz gün boyunca da geçerlidir.

Söz konusu doğal felaket ilanı süresi boyunca bütün ürün ve hizmetler fahiş fiyat artışı yasağı kapsamına alınmamıştır. Bu kapsamdaki ürün ve hizmetler kanunda tek tek sayılmak suretiyle gösterilmiştir. Buna göre söz konusu doğal felaket ilanı süresi ve ilanı takip eden otuz gün boyunca akaryakıt, gıda, ilaç, barınma, inşaat malzemeleri, inşaat aletleri veya diğer ihtiyaç maddelerini fahiş veya aşırı bir fiyata satmak veya kiralamak aldatıcı ticari uygulama olarak sayılmış ve yasaklanmıştır.³⁷² Dolayısıyla bu düzenlemede sayılan ürünlerin Kaliforniya'daki düzenlemede yer alan ürünlere kıyasla daha kapsamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Teksas eyaletinde fahiş fiyat artışlarıyla ilgili uygulanacak ceza konusunda mağdurun yaşı da dikkate alınarak ikili bir ayrım benimsenmiştir. Teksas Ticaret Kanunu'nun 17.47/(c) hükmüne göre haksız fiyat artışı yapan kişiler ihlâl başına OnBin dolardan fazla olmayan bir tutarı devlete idari para cezası olarak ödemek zorundadırlar. Ancak takibata konu fiil veya uygulama olay anında 65 yaş ve/veya üzerinde olan bir tüketiciden para almayı veya başka bir mal ya da emlaktan yoksun bırakmayı amaçladığı takdirde uygulanacak para cezasına İkiyüzelliBin doları aşmayacak bir miktar eklenebilir.³⁷³ Buna göre, fahiş fiyat artışı için uygulanacak yaptırımında mağdurun yaşı uygulanacak idari para cezası açısından ağırlaştırıcı bir neden olarak öngörülmüştür.

2.1.1.2.3. New York'taki Düzenlemeler

1979 yılı kış aylarının çok sert geçmesi sonucu evlerin ısıtmasında kullanılan fuel-oil fiyatlarında yaşanan fahiş artışlar sebebiyle New York Eyaleti ABD de haksız fiyat uygulamalarına yaptırım uygulanmasına yönelik hukuki düzenlemeleri yürürlüğe koyan ilk eyalettir.³⁷⁴ Teksas eyaletinde olduğu gibi New York Eyaleti'nde de fahiş fiyat

³⁷¹ Bu kapsamda, Teksas Eyaleti'nde 06.03.2020 tarihinde Covid 19 pandemisi nedeniyle eyalet valisi tarafından 31.12.2021 tarihine kadar geçerli olmak üzere olağanüstü hal ilan edilmiştir.

³⁷² <https://statutes.capitol.texas.gov/Docs/SDocs/BUSINESSANDCOMMERCECODE.pdf> (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁷³ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 54.

³⁷⁴ Giberson "The Problem with Price Gouging", 50.

artışlarına ilişkin hükümler New York Genel Ticaret Kanunu (*General Business Law*)’nda düzenlenmiştir. Ancak Teksas eyaletinde söz konusu hükümler tüketici hukukuna ilişkin bölümde düzenlenmişken NewYork eyaletinde söz konusu düzenlemelere hukuka aykırı satış uygulamaları başlığı altında yer verilmiştir.³⁷⁵

New York Genel Ticaret Kanunu’nun 396-R hükmüne göre tüketicilerin veya halkın sağlığı, güvenliği ve refahı için gerekli mal ve hizmet piyasasının herhangi bir nedenle anormal şekilde bozulduğu süre boyunca bu tür mal ve/veya hizmetlerin dağıtım zincirindeki hiçbir taraf söz konusu mal ve/veya hizmeti “*makul olmayan aşırı bir fiyat üzerinden*” satamaz ve satmayı teklif edemez. Söz konusu tanımda yer alan “*piyasanın anormal şekilde bozulması*” ifadesi; gerçekleşmiş ya da gerçekleşmesi beklenen hava koşulları, deprem, elektrik veya diğer enerji kaynaklarının arızası/kıtlığı, grev, sivil itaatsizlik, savaş, askeri hareket, yerel/ulusal acil durum veya vali tarafından olağanüstü hal ilan edilmesiyle sonuçlanan piyasanın anormal şekilde bozulmasına neden olan herhangi bir nedenden kaynaklanan risklerden dolayı piyasadaki değişikliği ifade etmektedir.³⁷⁶

New York Genel Ticaret Kanunu’nun 396-r(2) hükmüne göre mal ve hizmet piyasasının herhangi bir nedenle anormal şekilde bozulduğu süre içinde söz konusu mal ve/veya hizmetin makul olmayan aşırı bir fiyat üzerinden satılamaması yasağı, ürünün satıldığı veya satılmadan önce eyalette bulunduğu zamanda bir ürün veya hizmetin üreticisi, tedarikçisi, toptancısı, dağıtıcısı veya perakende satıcısı veya her ikisi de dâhil olmak üzere dağıtım zincirindeki bütün taraflar için uygulanmaktadır. Burada geçen mal ve hizmetler ise öncelikle kişisel, ailevi veya ev ile ilgili amaçlar için kullanılan, satın alınan veya sunulan tüketim malları ve hizmetleri, bakım, tedavi, herhangi bir hastalık veya hastalığın hafifletilmesi, tedavisi veya önlenmesi için gerekli olan tıbbi malzemeler ve hizmetleri, kamunun sağlığını veya refahını geliştirmek için kullanılan diğer temel ürün ve hizmetlerdir.

³⁷⁵ https://newyork.public.law/laws/n.y._general_business_law_section_396-r (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁷⁶ NewYork Eyaletinde, 07.03.2020 tarihli ve EO 202 sayılı eyalet valisi kararıyla Covid-19 pandemisi nedeniyle olağanüstü hal ilan edilmiştir. Söz konusu olağanüstü hal 24.06.2021 tarihine kadar geçerliydi.

Bu hükmün piyasa fonksiyonun ve kapasitesinin farkına varılmadan düzenlendiği, bu gibi durumda yaşanan fahiş fiyat artışlarının ürünlere karşı olan talebin aşırı biçimde artması sonucunda piyasa dengesi içinde olduğu ve tavan fiyat uygulamalarının piyasanın dengesini bozarak yarardan çok zarar verdiği ileri sürülmektedir.³⁷⁷ Ancak olağanüstü durumlarda satıcılar tarafından ürünlerin fiyatında yapılan fahiş fiyat artışlarının talep fazlasından ileri gelmediği aksine söz konusu ürünlere oluşabilecek talep artışı dikkate alınarak satıcılar tarafından fırsatçılık yapılmak suretiyle gerçekleştirildiği hususları da gözönüne alınmalıdır.

Süt ve süt türevleri için ise New York Genel Ticaret Kanunu'nun 396-RR hükmünde özel hükümler bulunmaktadır.³⁷⁸ Bir ürünün fiyatının fahiş olarak artırıldığı mahkeme tarafından takdir edilir. Mahkeme fahiş fiyat artışlarının varlığını fiyattaki fazlalık tutarının sebepsiz yere aşırı olması, fiyatın haksız bir sömürüye yol açması veya ölçsüz yöntemler kullanılarak belirlenmesi hususlarını gözönüne alarak tespit edecektir.³⁷⁹

Buna ilaveten New York Ticaret Kanunu fahiş fiyat artışlarına ilişkin bir karine (*prima facie proof*) düzenlemiştir. Buna göre fahiş fiyat artışlarıyla ilgili başlatılan herhangi bir kovuşturmada kovuşturmaya konu edilen ürün ve hizmetle ilgili hali hazırda talep edilen fiyat ile söz konusu ürün ve hizmetin olağan üstü hal nedeniyle piyasanın bozulmaya başlamasından hemen önceki satıldığı veya satışa sunulduğu fiyatı arasında büyük bir orantısızlık mevcutsa ve/veya fahiş fiyat artışı kovuşturmasına konu edilen ürün ve hizmetle ilgili talep edilen fiyatın söz konusu ticaret bölgesinde aynı veya benzer mal veya hizmetlerin fiyatından oldukça fazla olduğu durumlarda aksi ispat edilinceye kadar fiyatın fahiş şekilde arttırıldığı kabul edilecektir.³⁸⁰

New York Genel Ticaret Kanunu'nun md.396-r(3) hükmünde fahiş fiyat artışının tespitiyle ilgili yukarıda yer verilen karinenin nasıl çürütüleceğine ilişkin de hükümler bulunmaktadır. Buna göre fahiş fiyat artışı kovuşturmasına konu edilen ürün ve

³⁷⁷ Brewer, "Planning Disaster: Price Gouging", 1121-1122.

³⁷⁸ https://newyork.public.law/laws/n.y._general_business_law_section_396-rr (Erişim 27 Ocak 2024).

³⁷⁹ Brewer, "Planning Disaster: Price Gouging", 1112. Kaliforniya düzenlemesinde artış oranının %10'u geçemeceği düzenlenmişken, NewYork düzenlemesinde daha soyut bir ifade kullanılarak artış oranının makul olmayan aşırı bir miktar olamayacağı belirtilmiştir.

³⁸⁰ Brewer, "Planning Disaster: Price Gouging", 1114-1115.

hizmetlerin fiyatlardaki artış, olağan üstü hal nedeniyle piyasanın bozulmaya başlamasından önce davalının söz konusu mal ve hizmetlerin satışından elde ettiği kârı korumak maksadıyla yapılmışsa ve/veya fahiş fiyat artışı kovuşturmasına konu edilen ürün ve hizmetle ilgili talep edilen fiyatın artmasının sebebinin davalının kontrolü dışındaki ek maliyet gibi sebeplerden kaynaklanması halinde söz konusu karine çürütülebilecektir.

New York eyaletinde fahiş fiyat artışı uygulamalarıyla ilgili ceza, diğer eyaletlerden farklı olarak seçimlik ceza olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte New York kanunlarında fahiş fiyat artışı uygulamalarıyla ilgili olarak hapis cezasına yer verilmemiş, sadece para cezası tesisine yönelik hükümler düzenlenmiştir. Anılan düzenlemeye göre, fahiş fiyat artışı uygulamasında bulunan toptancı perakendeci gibi satıcılar hakkında Mahkeme, ihlâl başına YirmibeşBin doları aşmayan bir para cezası veya ilgili mal veya hizmetlerin fahiş fiyat ile satışından elde edilen gelirin üç katı tutarında (hangisi daha fazlaysa) para cezası verir.³⁸¹

Bu durum son zamanlarda ceza hukukuna egemen olan ekonomik suça ekonomik ceza verilmesi ilkesine örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte kanunda seçimlik ceza şekilde düzenlenen bu yaptırım şeklinin somut olay adaletini sağlamada önemli bir tercih olduğu düşünülmektedir. Ayrıca New York Genel Ticaret Kanunu md. 396-r(4) hükmünde Mahkeme'nin durumun özelliği çerçevesinde fahiş fiyat artışı uygulamasında bulunan tarafından mağdurun zararının tazmin edilmesine karar verebileceği düzenlenmiştir.

2.1.1.2.4. Illinois'deki Düzenlemeler

Illinois Eyaleti'nde fahiş fiyat artışına ilişkin hükümler Illinois İdare Kanunu (*Administrative Code*)'nda düzenlenmiştir. Illinois İdare Kanunu, temel olarak eyaletin yönetimine ve eyalette yapılan hukuki faaliyetlere ilişkin oldukça kapsamlı bir kanundur. Esasen Illinois İdare Kanunu'nun bu yönüyle sadece bir idare veya teşkilat kanunu olmaktan ziyade eyalette sürdürülen bütün faaliyetlere ilişkin olarak birçok konuyu kapsayan düzenlemeler bütünü olduğunu söylememiz mümkündür. Şöyle ki Kanunda

³⁸¹ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 42.

eyaletin idari teşkilatından tarım ve hayvancılığa, finansal kurumlardan ticari faaliyetlere ve kamu sağlığından toplu taşımaya kadar çok çeşitli hükümler içeren otuzüç ana başlık bulunmaktadır.³⁸²

Illinois İdare Kanunu'nun fahiş fiyat artışlarına ilişkin hükümlerine dönecek olursak bu hükümler kanunun ticaret (commerce) ana başlıklı 14. kısmının 465. bölümünde düzenlenmiştir. Buna göre piyasalarda yaşanan herhangi bir acil durum sırasında petrolle ilişkili işletmelerin herhangi bir petrol ürününü nedensiz olarak fahiş fiyat üzerinden satması veya satmayı teklif etmesinin haksız veya aldatıcı bir eylem veya uygulama olduğu kabul edilmiştir. Kanun'da piyasada yaşanan acil durumların; herhangi bir petrol ürünleri piyasasının anormal şekilde bozulması, doğal felaketler, elektrik gücünün veya diğer enerji kaynaklarının arızası veya kıtlığı, grev, sivil kargaşa, savaş eylemi, terör saldırısı, ulusal veya yerel olağanüstü hal ilan veya diğer olağanüstü olumsuz koşullar olabileceği düzenlenmiştir.³⁸³

Illinois İdare Kanunu'nda piyasada yaşanan acil durumun, acil durumun ortaya çıktığı andan itibaren kırkbeş gün olduğu yönünde bir karine bulunmaktadır. Dolayısıyla fahiş fiyat artışlarıyla ilgili kuralların piyasada yaşanan acil durumun başladığı tarihten itibaren en az kırkbeş gün geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan petrol ürünleri ise arabalar için kullanılan akaryakıtın yanı sıra konutlarda ve ticari ünitelerde ısıtma ve pişirme amaçlı kullanılan her türlü yakıtı ifade etmektedir. Kanun'da petrolle ilişkili işletmeler ise petrol ürünlerini üreten, tedarik eden, dağıtan, toptan veya perakende satan bütün işletmeler olarak tanımlanmıştır. Talep edilen fiyat ile petrol ürününün fiyatı arasında büyük ve orantısız bir fark varsa ve bu orantsızlık piyasalardaki olağanüstü halin başlamasından hemen önce olağan iş koşullarında petrol ile ilgili sektör tarafından aynı ürünün satıldığı veya satışa sunulduğu fiyattan veya aynı veya benzer petrol ürününün aynı ticaret bölgesindeki diğer alıcılar tarafından mevcut durumda satın alınabildiği fiyattan farklı olmasının esas olarak önemli ölçüde petrolle ilgili iş tedarikçileri tarafından

³⁸² <https://www.ilga.gov/commission/jcar/admincode/titles.html>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁸³ Illinois Eyaleti'nde 01.04.2020 tarihinde Covid-19 pandemisi nedeniyle yapılan olağanüstü hal ilanına göre, söz konusu olağanüstü hal sürerken; tıbbi malzeme, ilaç ve Covid-19'in önlenmesi ya da tedavisi için yardımcı olan diğer mal ve hizmetlerin satış fiyatında artış yapılamayacağı düzenlenmiştir.

uygulanan fiyat artışlarına veya olağanüstü hal nedeniyle piyasada oluşan artan maliyetlere atfedilmemesi hallerinde fiyat fahiş kabul edilecektir.³⁸⁴

Petrol ürünlerinin yanı sıra, herhangi bir hastalığın/rahatsızlığın bakımı, tedavisi, hafifletilmesi, tedavisi veya önlenmesi için kullanılan temel tıbbi malzeme ve hizmetlerde kanun kapsamına girmektedir. Dolayısıyla Illinois Eyaleti'nde fahiş fiyat artışıyla ilgili düzenlemelerin, temel ihtiyaç olarak öngörülen petrol ve medikal ürünlere münhasır kılındığını söylememiz mümkündür. Ancak Covid-19 pandemisi nedeniyle eyalet valisi tarafından yayımlanan olağanüstü hal kararında fahiş fiyat artışıyla ilgili düzenlemelerin kapsamı dezanfektan ve tuvalet kâğıdı gibi ürünleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.³⁸⁵

Söz konusu hükmün ihlâl edilmesi durumunda verilecek ceza ise Illinois Tüketici Dolandırıcılığı ve Aldatıcı Ticari Uygulamalar Kanunu (*Consumer Fraud and Deceptive Business Practices Act*)'nda düzenlenmiştir.³⁸⁶ Kanunun 505. maddesinin ikinci fıkrasında fahiş fiyat uygulamalarında bulunan kişilerin üretim zincirinin hangi aşamasında olursa olsun sorumlu olacağı kabul edilmiştir. Buna göre toptancı, tedarikçi, satıcı ve diğer şahıslar hakkında Başsavcı veya herhangi bir Eyalet Başsavcısı ya da nüfusu bir milyondan fazla olan bir belediye tarafından ihtiyati tedbir davası açılabilceği gibi bu bölümün herhangi bir hükmünü ihlâl eden herhangi bir kişiye karşı temyiz mahkemesi tarafından ElliBin doları aşmayan bir para cezası uygulanması talep edilebilecektir.³⁸⁷

Anılan Kanunda tekrerrür halinde ilgiliye verilecek cezanın arttırılacağı da hüküm altına alınmıştır. Buna göre Kanunun söz konusu bölümün herhangi bir hükmünü veya bölüm kapsamında çıkarılan kural ve düzenlemeleri ihlâl eden herhangi bir kişi, ilk ihlâl için A Sınıfı kabahat ve ikinci veya müteakip ihlâl için 3. sınıf ağır suçtan suçlu olacaktır. İlgilinin son yapılan ihlâlden önceki beş yıl içinde aynı ihlâlden dolayı mahkûm olması halinde tekrerrür hükümlerinin uygulanması söz konusu olacaktır.

³⁸⁴ <https://www.ilga.gov/commission/jcar/admincode/014/014004650000300R.html>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁸⁵ Chakraborti - Roberts. "Learning to Hoard", 511.

³⁸⁶ <https://www.ilga.gov/legislation/ilcs/ilcs3.asp?ActID=2356&ChapterID=67>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁸⁷ Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 23.

2.1.1.2.5. Iowa'daki Düzenlemeler

Iowa Eyaleti'nde de fahiş fiyat artışına ilişkin hükümler Illinois'e benzer şekilde Iowa İdare Kanunu (*Iowa Administrative Code*)'nda düzenlenmiştir. Söz konusu hükümler kanunun başsavcılık (*attorney general*) bölümünde (61. Bölüm) fahiş fiyat artışına (*price gouging*) ilişkin 31 numaralı alt başlık içinde yer almaktadır.³⁸⁸ Söz konusu düzenlemeye göre doğal afet alanı ilan edilen bölgede olağanüstü hal ilanı süresince ve bu süreyi müteakip iyileşme dönemi boyunca insanlar tarafından ihtiyaç duyulan ürünler için aşırı fiyat (*excessive price*) talep edilmesi Tüketici Dolandırıcılığı Yasası'nın (*Consumer Fraud Act*) 714.16 bölümü uyarınca haksız fiyat uygulaması olarak kabul edilmektedir. Bu düzenlemeyle olağanüstü hal ilanı süresince ve olağanüstü hal süresini takip eden iyileşme dönemi boyunca ihtiyaç duyulan malların aşırı fiyatlandırılması bir tür tüketici dolandırıcılığı olarak varsayılmıştır. Düzenlemede ilgili kişilere ihlâlin mahiyetine göre Bin dolar ila KırkBin dolar arasında para cezası uygulanacağı ayrıca para cezası uygulanmasının ilgililerin cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı hüküm altına alınmıştır.³⁸⁹

Bu madde de geçen, “*müteakip iyileşme dönemi*” ifadesi doğal afetin afet bölgesinde piyasa bozulmalarına neden olmaya devam ettiği ancak olağanüstü halin ilanından itibaren altı ayı geçmeyen dönemdir.³⁹⁰ İnsanlar tarafından ihtiyaç duyulan ürünlerin kapsamına temizlik veya onarım için su, içecek su, yiyecek, ilaç, sıhhi tesisat malzemeleri, elektrik ve su gibi kamu hizmetleri, inşaat malzemeleri gibi ürünler ve bu ürünlerin tedariki için yapılan hizmetler girmektedir. Ancak kanunda söz konusu malzeme, mal ve hizmetler örnek olarak sayılmıştır. Dolayısıyla somut olayın özelliğine göre ilgili diğer ürünler de haksız fiyata konu olabilecektir.

Iowa düzenlemelerine göre aşırı fiyat (*excessive price*), satıcının satılan ürünü edinme, üretme, satma, taşıma ve teslim etme konusundaki fiili maliyetlerine eklediği makul bir kârdan daha fazla olan fiyattır. Dolayısıyla Kaliforniya'daki düzenlemenin aksine Iowa da fahiş fiyat artışına ilişkin oransal belirleme yapılmamıştır. Satıcının fiili maliyetlerinin hesaplanmasında satılan ürünü geri yerine koymak (ikame) için

³⁸⁸ <https://www.legis.iowa.gov/docs/iac/rule/01-01-1997.61.31.1.pdf>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁸⁹ <https://www.legis.iowa.gov/docs/code/714.16.pdf>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁹⁰ Iowa Eyaleti'nde, Covid-19 pandemisi nedeniyle 09.03.2020-07.03.2021 tarihleri arasında olağanüstü hal ilan edilmiştir.

katlanılacak güncel maliyetler dikkate alınacaktır. Bu bağlamda satıcının sattığı ürünün fiyatını aynı ürünü tekrar geri almak istediğinde vermesi gereken fiyatı dikkate alarak belirlemesi halinde fahiş fiyat artışı söz konusu olmayacaktır. Ayrıca fahiş fiyat artışının söz konusu olabilmesi için satıcının sattığı ürünün fiyatını kendisine maliyetinin yanı sıra ürünü sattığı anda piyasada oluşan fiyata eklencek makul bir kâr majının üzerinde satması gerekmektedir.³⁹¹ Herhangi bir ticari eşyanın olağanüstü halin başlangıcından hemen önce perakende veya toptan olarak satıldığı veya satışa sunulduğu fiyatının olağanüstü halin ortaya çıkmasından sonra maliyetlerdeki artış veya herhangi bir sebep olmaksızın yükseltildiği durumlarda fiyatın fahiş olduğu varsayılmaktadır.

Iowa’da fahiş fiyat artışı uygulamalarının Tüketici Dolandırıcılığı Yasası’nda belirtilen cezalara tabi olduğu yukarıda belirtilmişti. Buna ilaveten herhangi bir şekilde fahiş fiyat artışı gerçekleştirdikleri Mahkeme tarafından tespit edilen kişi veya kişiler hakkında, eyalet başsavcısı tarafından talep edilmesi halinde mahkeme tarafından ihlâl başına KırkBin doları geçmemek üzere idari para cezası verilebilir. Bununla birlikte fahiş fiyat artışı uygulamasının birden fazla kişiye karşı tekrarlanması dolayısıyla yapılan ihlaller farklı ihlaller olarak değerlendirilmez.³⁹² Dolayısıyla bu durumda içtima hükümleri söz konusu olacaktır.

2.1.1.3. Amerikan Hukuku’nda Fahiş Fiyat Artışları Hakkında Yaptırım Uygulanması İçin Gereken Şartlar

Amerikan Hukuku’nda olağan durumlarda fahiş fiyat artışı uygulamalarıyla ilgili olarak herhangi bir yaptırım uygulanması söz konusu değildir. Bu bakımdan Amerikan Hukuku’nun olağan dönemlerde fahiş fiyat uygulamalarının tamamen piyasa mekanizmasının ilkeleri ve liberal ekonomi yaklaşımı çerçevesinde çözülmesine bıraktığını söylememiz mümkündür. Piyasa mekanizması çerçevesinde fahiş fiyat uygulayan satıcının müşterilerinin daha uygun fiyatla satış yapan diğer satıcıları tercih etmeleri sonucunda ürünlerini satamaması ve iflasıyla sonuçlanacak bir yaptırımla karşılaşması mümkündür.

³⁹¹ Wilson, “Price Gouging, Construction Cartels”, 64.

³⁹² Ondeck vd., *Proskauer on Price Gouging*, 25.

Amerikan Hukuku çerçevesinde bir haksız fiyat uygulamasının cezalandırılabilmesi için ürünün fiyatının fahiş olması, olağanüstü veya acil bir durumun varlığı ve fahiş fiyat artışının söz konusu olduğu hizmet veya ürünün temel ihtiyaç maddelerinden veya acil durum sebebiyle ortaya çıkan ihtiyacı karşılamaya yönelik olması gerekmektedir.³⁹³ Yukarıda da belirtildiği üzere eyaletler arasında farklılıklar bulunmakla birlikte olağanüstü hal ya da acil durumun ortaya çıkmasıyla birlikte ürünün veya hizmetin fiyatının makul olmayan/belirli bir oranda artması halinde fahiş fiyat artışı yapıldığı kabul edilmektedir. Olağanüstü dönemlerde ürün veya hizmetlerin fiyatlarında fahiş artış gerçekleştirenler hakkında hapis cezasından yüksek tutarda idari para cezalarına kadar çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır.

2.1.2. Avrupa Birliği Hukuku’nda Haksız Fiyat

Avrupa Birliği (AB) müktesebatında haksız fiyatla ilgili bağımsız bir direktif bulunmamaktadır. Ancak piyasadaki hâkim güçlerini kötüye kullanarak haksız fiyat uygulayan şirketlerin AB rekabet hukuku hükümleri ve tüketicinin korunmasına yönelik düzenlemeler çerçevesinde yaptırıma tabi tutulmaları mümkündür. Ayrıca AB Hukuku’nda, Avrupa Birliği’nin İşleyişine İlişkin Antlaşma’da (*Treaty on the Functioning of the European Union*/Avrupa Birliği Anlaşması) genel düzenlemeler bulunmakla birlikte rekabet hukukuna ilişkin hususlarda üye ülkelerin ulusal rekabet otoriteleri her türlü soruşturmayı yapmaya yetkilidir.

Covid-19 pandemisi nedeniyle İtalya, Yunanistan ve İspanya’da ilgili rekabet otoriteleri tarafından dezenfektan ve sağlık malzemelerinin satışını yapan online mağazacılık ve sağlık hizmeti veren kuruluşlarla birlikte pandemi kapsamında ihtiyaç duyulan ürünlerin toptan ve/veya perakende satışlarıyla ilgili olarak çeşitli şirketler hakkında soruşturma başlatılmıştır.³⁹⁴

2.1.2.1. Avrupa Birliği Rekabet Hukuku’ndaki Düzenlemeler

AB Hukuku’nda haksız fiyatla ilgili en genel düzenlemenin Avrupa Birliği Anlaşması’nda yer aldığını söylememiz mümkündür.³⁹⁵ Söz konusu anlaşmanın 101.

³⁹³ Giberson “The Problem with Price Gouging”, 50.

³⁹⁴ Rakić, “Competition Law”, 30-31.

³⁹⁵ Akman - Garrod. “When Are Excessive Prices Unfair?”, 403-404.

maddesi üye ülkeler arasındaki ticareti etkileyebilecek nitelikte rekabeti sınırlayıcı veya bozucu anlaşmalar yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak alım veya satım fiyatlarının belirlenmesi yasaklamaktadır.³⁹⁶ Avrupa Birliği Anlaşması'nın hâkim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin 102. maddesine göre ise bir veya daha fazla teşebbüsün iç pazardaki veya bunun önemli bir bölümündeki hâkim durumunu kötüye kullanması, üye devletler arasındaki ticareti etkileyebileceği ölçüde iç pazarla bağdaşmaz ve yasaktır.³⁹⁷ Hemen hemen bütün üye devletlerin Rekabet Hukuku'na ilişkin kanunları Avrupa Birliği Anlaşması'nda yer alan hükümler doğrultusunda hazırlandığından, söz konusu üye devletlerin rekabet hukukuna ilişkin kanunlarında da benzer nitelikte hükümler bulunmaktadır.³⁹⁸

AB Rekabet Hukuku'nda hâkim durum; teşebbüse, rakiplerinden, müşterilerinden ve nihai olarak tüketicilerinden önemli ölçüde bağımsız davranma gücü vererek ilgili pazarda etkin rekabeti önleme olanağı sağlayan ekonomik güce sahip olunması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekirse bir piyasada hâkim durumda bulunmak başlı başına bir sorun teşkil etmemektedir. Avrupa Rekabet Hukuku'nun yasakladığı husus hâkim durumun kötüye kullanılmasıdır. Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu dahi şirketler tarafından hâkim durumun kötüye kullanılması veya anlaşma yapılması suretiyle rekabetin bozulmasının engellemek için gerekli tedbirleri almaktadır.³⁹⁹

Avrupa Birliği Anlaşması'nın 102. maddesi uyarınca doğrudan veya dolaylı olarak haksız alım veya satım fiyatlarının ya da diğer adil olmayan ticaret koşullarının hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla dayatılması yasaklanmıştır.⁴⁰⁰ Ayrıca Avrupa Birliği Anlaşması'nın 102. maddesinde hâkim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin olarak çeşitli örnekler verilmiştir.⁴⁰¹ Ancak bu durumlar sınırlı sayıda değildir.

³⁹⁶ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>, (Erişim 28 Ocak 2024).

³⁹⁷ N. Ayşe Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara Nasıl Yaklaşalım?", *Rekabet Dergisi* 11/3 (2010), 139.

³⁹⁸ Alexandre De Streel – Massimo Motta, "Excessive Pricing in Competition Law: Never say Never?" (*Kalmar, Sweden: Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices*, 2007), 16.

³⁹⁹ Rakić, "Competition Law", 42-43.

⁴⁰⁰ Turgut, *Hâkim Durumun Fahîş Fiyat*, 7.

⁴⁰¹ Düzenlemede sayılan örnek durumlar aşağıda yer almaktadır:

Dolayısıyla somut olayın özelliğine göre hâkim durumun kötüye kullanıldığı örnekleri çoğaltmak mümkündür. Düzenlemede tezin konusu ilgilendiren husus (a) bendinde doğrudan veya dolaylı olarak adil olmayan alış veya satış fiyatları veya diğer haksız ticaret koşulları uygulanması şeklinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda bir veya daha fazla hâkim durumda (*dominant position*) bulunan işletmeler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak haksız alış veya satış fiyatları uygulanması rekabetin ihlâli olarak öngörülmüştür.⁴⁰² Söz konusu düzenlemenin uygulamasında mal ve hizmetler bakımından herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla haksız fiyata konu edilen bütün mal ve hizmetler hükmün kapsamına girmektedir.

Söz konusu düzenleme aşırı ve ayrımcı fiyatlandırma kısıtlamalarına konu uygulamalarda bulunan hâkim durumdaki şirketlerin tespit edilmesinde yetkili otoritelerin genişletici bir yaklaşımı benimsemesini de mümkün kılmaktadır. Ancak söz konusu düzenlemenin dar yorumlanması kanaatinde olanlara göre aşırı fiyatlandırma piyasaya yeni girişimcilerin girmesini teşvik edeceğinden rekabetçi fiyatın oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda aşırı fiyatlandırmayı önlemeye yönelik düzenlemelerin rekabeti ve yatırımları etkileyeceğinden uzun vadede tüketicilerin refahını azaltacağı ileri sürülmektedir.⁴⁰³

Avrupa Komisyonu on yıl öncesine kadar fiyatlandırmanın piyasaların, piyasaya girişlerin ve yeniliklerin üzerindeki etkisini göz önünde tutarak hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla fahiş fiyat artışlarının rekabeti ihlâl ettiği hususunda daraltıcı yorumu terih etmekteydi.⁴⁰⁴ Ancak son on yılda yaşanan gelişmeler ve özellikle Covid-19 salgınında yaşanan fahiş fiyat artışları nedeniyle bu konuyu daha geniş yorumlamaya başlamıştır. Şöyle ki Avrupa Komisyonu hâkim durumun kötüye kullanılması kriterlerini;

(a) Adil olmayan (haksız) alış veya satış fiyatları veya diğer adil olmayan ticari şartların, doğrudan veya dolaylı olarak dayatılması,

(b) Üretimin, piyasaların veya teknik gelişmelerin tüketicilerin zararına olacak şekilde sınırlandırılması,

(c) Ticari ilişkinin diğer taraflarına eş değer işlemler için farklı koşullar uygulanması suretiyle, onların rekabet edilebilirlik açısından dezavantajlı duruma getirilmesi;

(d) Sözleşmelerin yapılmasının, nitelikleri gereği veya ticari teamüllere göre bu tür sözleşmelerin konusuyla ilgisi olmayan ek yükümlülüklerin taraflarca kabulü şartına bağlanması.

⁴⁰² Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 20-21.

⁴⁰³ James Killick- Assimakis Komninos “Excessive Price in the Pharmaceuticial Market How the CAT Shot Down the CMA’s Pfizer/Flynn Case”, *Journal of European Competition Law & Practice* 9/8 (2018), 531.

⁴⁰⁴ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 24.

fiyatlarda artış yapabilme gücünün hâkim durumun göstergesi sayılması, rakip firmalarca birlikte hareket edilmek suretiyle hâkim durum sağladıklarının tespit edilmesi ve geçici hâkim durum sağlamayı da hâkim durumun sağlandığının bir göstergesi olarak kabul edilmesi suretiyle genişletmiştir.⁴⁰⁵ Dolayısıyla hâkim durumdaki teşebbüsün hâkim durumunu kullanmak suretiyle ürünlerin fiyatını rekabetçi fiyat seviyesinin üstüne çıkardığı hallerde aşırı fiyatlandırmadan (*excessive price*) söz edilmesi mümkündür.⁴⁰⁶

Ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışların fahiş olup olmadığının tespitinde söz konusu artışların maliyetlerde yaşanan artışlarla ilgisinin bulunup bulunmadığı önem kazanmaktadır. Aynı şekilde rakip firmaların benzer nitelikteki ürünlerinin fiyatları da hâkim durumun kötüye kullanılıp kullanılmadığının tespitinde başvurulabilecek yöntemlerden biridir.⁴⁰⁷ Başvurulacak diğer bir tespit yöntemi ise fiyat artışlarının yaşandığı dönem ile bu dönemden önceki dönemde şirketin kârlılığının karşılaştırılmasıdır.⁴⁰⁸ Satışların maliyetinde/genel yönetim giderlerinde önemli bir artış bulunmamasına rağmen Şirket'in kârlılığında yaşanan önemli artışın toplam satış hasılatından kaynaklandığı durumlarda ürünlerin fiyatının fahiş biçimde arttırıldığı sonucuna ulaşılabilir. Yine ürünün fiyatının ürün piyasaya girdikten belirli bir süre geçtikten sonra makul bir sebebe dayanmaksızın önemli bir miktarda artması da aşırı fiyatın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bütün bu kriterlere rağmen ürünlerin rekabetçi/adil fiyatının ne olduğu konusunda sınırları belirlemenin kolay bir faaliyet olmadığını belirtmek gerekir. Benzer şekilde Avrupa Birliği Adalet Divanı verdiği kararlarda olağan dönemlerde AB Rekabet Hukuku hükümleri kapsamında bir ürünün fiyatının fahiş olarak arttırıldığının tespitinin güçlük taşıdığı belirtilmektedir.⁴⁰⁹

Doktrinde fahiş fiyat artışıyla ilgili olarak 1978 tarihli “*United Brands Co vs. Commission of the European Communities*” davası olarak bilinen davada hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla meydana gelen fahiş fiyat uygulamaları hakkında çeşitli

⁴⁰⁵ Marchisio, “Price Increases During The Pandemia”, 140.

⁴⁰⁶ Rakić, “Competition Law”, 45.

⁴⁰⁷ Nils Wahl, “Exploitative High Prices and European Competition Law – A Personal Reflection”, (Kalmar, Sweden: *Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices*, 2007), 57.

⁴⁰⁸ Mark Williams, “Excessive Pricing”, (Kalmar, Sweden: *Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices* (2007), 133-134.

⁴⁰⁹ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 47-48

kriterlere yer verilmiştir.⁴¹⁰ Söz konusu “*United Brands Test*” olarak bilinen Ekonomik Değer Testi kriterlerine göre fiyatın belirlenmesinde ürünün arzıyla ilgili doğrudan ya da dolaylı maliyetler ve bu maliyetlere eklenecek makul bir kârın dikkate alınması gerekmektedir.⁴¹¹ Buna göre ürünün maliyeti ile piyasaya sunulduğu fiyat arasındaki marjın çok fazla olduğu ve/veya ürünün benzer nitelikteki rakip ürünlere göre fiyatının bariz şekilde yüksek olduğu durumlarda fiyatın fahiş olduğu kabul edilmektedir.⁴¹² Başka bir ifadeyle Avrupa Birliği Adalet Divanı’nın anılan kararında ürünün, ekonomik değeri ile makul bir orantı olmayacak şekilde fiyatlandırılması fahiş sayılarak kanuna aykırı bulunmuştur.⁴¹³

United Brands kararına konu olan *Chiquita* muz ile markasız muz fiyatları arasında % 20 ila % 40 arasında fiyat farkı bulunmaktaydı. Kararda fiyatların ilgili coğrafi pazarda hâkim muz satıcısının diğer satıcılara göre fiyatlarının en az %15 oranında yüksek olması halinde fiyatın fahiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karara konu olan somut olayda Almanya, Danimarka ve Hollanda’daki müşterilere uygulanan fiyatların ve İrlanda’daki müşterilere uygulanan fiyatlardan %100’e kadar daha yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir.⁴¹⁴ Bu kapsamda haksız fiyatın tespitinde bir piyasada hâkim durumda bulunan firmanın aynı ürün için hâkim durumda olmadığı diğer pazarlarda uyguladığı fiyatların karşılaştırılması da önem taşımaktadır. Ayrıca piyasadaki hâkim durumun neredeyse tekel gücü şeklinde olduğu, fiyatların emsal ürünlere ya da ürünün maliyetine göre çok yüksek belirlendiği ve piyasaya yeni girişimcilerin katılmasının veya benzer nitelikteki ürünlerin sunulmasının engellendiği durumların da kriter olarak kullanılabileceği yönünde çeşitli değerlendirmeler (Evans-Padilla Test ve O’Donoghue-Padilla Test gibi) bulunmaktadır.⁴¹⁵

Birleşik Krallık Adil Ticaret Ofisi (*Fair Trade Office*)’nin Napp ilaç şirketinin ilaç fiyatlarını aşırı arttırdığını söz konusu kriterleri uygulamak suretiyle kanıtlayarak şirket

⁴¹⁰ De Streel - Motta, “Excessive Pricing”, 16.

⁴¹¹ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 75-76; Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 30.

⁴¹² Akman – Garrod, “When Are Excessive Prices Unfair”, 404; Wahl, “Exploitative High Prices”, 59-60.

⁴¹³ John Davies - Jorge Padilla, “Another Look at the Economics of the UK CMA’s Phenytoin Case.” In: *Katsoulacos, Y., Jenny, F. (Eds.) Excessive Pricing and Competition Law Enforcement. International Law and Economics* Springer, 2018: 73.

⁴¹⁴ Williams, “Excessive Pricing”, 152-153; Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 35-36.

⁴¹⁵ De Streel – Motta, “Excessive Pricing”, 21-22.

hakkında verdiği ceza Birleşik Krallık Rekabet Temyiz Mahkemesi tarafından onanmıştır.⁴¹⁶ Son yıllarda Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın kararlarında (AKKA/LAA Kararı gibi) üye ülkeler arasında gelir düzeyinin farklı olması nedeniyle, üye ülkelerde faaliyet gösteren rakip teşebbüslerin ürünlerinin fiyatlamasında söz konusu ülkenin satın alma paritesi gücünün de dikkate alınması gerektiği yönünde tespitler bulunmaktadır.⁴¹⁷

Fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede AB Rekabet Hukuku'nda kullanılabilecek diğer bir hüküm, Avrupa Birliği Anlaşması'nın md.101 hükmünde düzenlenen tarafların aralarında anlaşma yapmak suretiyle fiyatları yükselttiklerinin tespit edildiği durumlarda söz konusudur. Taraflar arasında anlaşmanın varlığı tespit edilmese bile tarafların davranışlarından birlikte hareket ettikleri sonucuna varılıyorsa haksız rekabet söz konusu olacaktır.⁴¹⁸

Hâkim durumun kötüye kullanılması ya da anlaşma veya uyumlu hareket yoluyla meydana getirilen fahiş fiyat artışının tespit edilmesi her durum için kolay değildir. Bu kapsamda fahiş fiyat artışının tespitini kolaylaştırabilmek için yapılacak düzenlemelerde fahiş fiyat artışına ve fahiş fiyat artışları belirleyen hususlara yönelik açık bir tanımlamanın yapılması gerekmektedir. Ayrıca kanuni olarak ürünlerin fiyatında hangi düzeyde yapılan fiyat artışlarının fahiş kabul edileceği konusunda önceden düzenleme yapılmalı ve yapılacak düzenlemede bu husustaki belirlemelere ve kriterlere açıkça yer verilmelidir. Buna ilaveten söz konusu kanuni düzenlemeler kolayca uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Bu hususta son olarak belirtmek gerekirse yapılacak düzenlemenin taraflar arasındaki ticareti kısıtlayıcı nitelikte olmaması, aksine tüketicilerin refahını arttırmaya yönelik olması gereklidir.⁴¹⁹ Zira fiyatları belirlemeye yönelik yapılacak düzenlemelerin piyasayı bozucu etkileri de bulunmaktadır.

AB Hukuku'nda haksız rekabet hükümleri çerçevesinde haksız fiyat artışlarına yaptırım uygulanmasının piyasaya yeni girişleri, yatırımları ve hâkim durumdaki firmaların yapacakları yeni uygulamaları önleyeceği tartışılmaktadır.⁴²⁰ Bu kapsamda fiyat düzenlemelerinin uygulamasında güçlük bulunduğu, aşırı fiyatlandırmanın

⁴¹⁶ De Streel – Motta, “Excessive Pricing”, 38-39.

⁴¹⁷ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 79.

⁴¹⁸ Marchisio, “Price Increases During The Pandemia”, 142-143.

⁴¹⁹ Akman - Garrod, “When Are Excessive Prices Unfair”, 408-410.

⁴²⁰ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 59.

tespitinin oldukça zor olduğu ve fiyat sınırlamalarının piyasa mekanizmalarını bozacağından piyasa başarısızlığına (*market failure*) yol açabileceği de ileri sürülmektedir.⁴²¹

2.1.2.2. Avrupa Birliği Tüketici Hukuku'ndaki Düzenlemeler

AB'de tüketicilerin korunmasına ilişkin kurallar etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu kapsamda serbest piyasa ekonomisini kabul eden AB'de tüketicinin yüksek düzeyde korunmasının sistemin temel saç ayaklarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla tüketici hukuku bağlamında AB'nin mükteşebatı oldukça geniştir. Bu düzenlemelerden bazıları 93/13/ECC sayılı Tüketici Sözleşmelerinde Haksız Koşullara İlişkin Direktif (*Directive 93/13/ECC Unfair Terms in Cosumer Contracts*), 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi (*98/6/EC Price Indication Directive*), 2005/29/EC sayılı Haksız Ticaret Uygulamaları Direktifi (*2005/29/EC Unfair Commercial Practices*) ve 2011/83/EU sayılı Tüketicinin Korunması ve Hakları Direktifi (*2011/83/EU Consumer Protection and Rights Directive*) şeklinde sıralanabilir. Konunun kapsamının dışına çıkılmaması amacıyla söz konusu düzenlemelerden 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi'nde yer alan haksız fiyatla ilgili hususlara aşağıda yer verilmektedir.⁴²²

2.1.2.2.1. 98/6/EC sayılı Fiyat Belirtme Direktifinde Düzenlenen Hususlar

Tüketicilerin korunmasına yönelik AB düzenlemelerinde haksız fiyatın yaptırıma tabi tutulması ve satıcılar tarafından ürünlerin fiyatlarıyla ilgili olarak gerçekleştirilen aldatici veya yıkıcı fiyat uygulamalarından tüketicilerin zarar görmemesi hedeflemektedir. Bu bağlamda 98/6/EC sayılı FBD'de, piyasadaki işlemlerin şeffaflığının tüketicinin korunmasını amacıyla doğru bilgi verilmesinin sağlanmasına ve işletmeler ile ürünler açısından sağlıklı bir rekabet ortamının oluşturulmasına yönelik hükümler yer almaktadır.⁴²³

⁴²¹ De Streel - Motta, "Excessive Pricing", 17-19.

⁴²² AB mükteşebatında satış fiyatı, birim fiyat, satıcı ve tüketici ilgili temel kavramların tanımlarına 98/6/EC sayılı Direktifte yer verilmiştir.

⁴²³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31998L0006&qid=1707538879210> (Erişim 28 Ocak 2024).

Düzenlemenin temel amacı satıcılar tarafından tüketicilere sunulan bütün ürünler için satış fiyatının ve birim başına fiyatın belirlenmesidir. Fiyatların belirtilmesi tüketicilerin çeşitli satıcılar tarafından piyasaya sunulan ürünlerin fiyatlarını karşılaştırmalarını ve kendileri açısından en uygun olanı seçmelerini kolaylaştırır. Böylelikle piyasanın rekabet kuralları çerçevesinde işlenmesi de sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda, ürünlerin satış fiyatı belirli, kolayca tespit edilebilir ve açıkça okunabilir olmalıdır. Öte yandan, 27.11.2019 tarihinde yayımlanan 2019/2161/EU sayılı Direktifle, tüketici hakları ve tüketicilerin korunması ile ilgili dört temel direktifte değişiklikler yapılmıştır.

2.1.2.2.2. 2019/2161/EU sayılı Direktifle Getirilen Değişiklikler

27.11.2019 tarihinde 2019/2161/EU sayılı Direktifle, AB'nin tüketicilerin korunmasına yönelik düzenlemelerinin modernize edilmesi ve daha iyi uygulanması amacıyla AB'nin yukarıda belirtilen 93/13/ECC sayılı Tüketici Sözleşmelerinde Haksız Koşullara İlişkin Direktifi, 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi, 2005/29/EC sayılı Haksız Ticaret Uygulamaları Direktifi ve 2011/83/EU sayılı Tüketicinin Korunması ve Hakları Direktifi'nde değişiklikler yapılması öngörülmüştür.⁴²⁴

2019/2161/EU sayılı Direktif'in 7. maddesinde üye devletlerin 28.11.2021 tarihine kadar direktifle getirilen düzenlemere uyum sağlamaları ve düzenlemelerin uygulanması için gerekli önlemleri almaları ve bunları yayımlamaları gerektiği düzenlenmiştir. Söz konusu değişikliklerin üye ülkeler tarafından 28.05.2022'e kadar tamamlanması gerektiği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla anılan düzenlemeler 28.05.2022 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu değişikliklerden 2019/2161/EU sayılı Direktif'in 2. maddesiyle, 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi'ne eklenen 6/a maddesiyle getirilen düzenleme dikkat çekicidir.⁴²⁵ Söz konusu düzenlemeyle ürünlerin gerçek fiyatları üzerinden satışını

⁴²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L2161>, (Erişim 28 Ocak 2024).

⁴²⁵ Söz konusu 6a maddesi aşağıdaki şekildedir:

1. Herhangi bir fiyat indirimi duyurusu, fiyat indiriminin uygulanmasından önce belirli bir süre için satıcı tarafından uygulanan önceki fiyatı gösterecektir.
2. Önceki fiyat, fiyat indiriminin uygulanmasından en az 30 gün önce satıcı tarafından uygulanan en düşük fiyat anlamına gelir.

sağlamak için belirli kurallar getirerek fiyat indirimlerinin şeffaflığı konusunu ele almaktadır. Madde 6/a hükmünde yer alan düzenleme ise satıcıların referans fiyatı suni olarak artırmalarını ve/veya indirim miktarı konusunda tüketicileri yanıltmalarını önlemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle ürünlerin fiyatı hakkında şeffaflığı artması ve bir fiyat indirimi duyurulduğunda tüketicilerin ürünler için gerçekten daha az ödeme yapması hedeflenmektedir. Fiyat indirimlerine ilişkin yeni hükümle, indirimin dayandığı referans (önceki) fiyata ilişkin net kurallar belirlendiğinden uygulama ve piyasa gözetimi makamlarının fiyat indirimlerinin adilliğini daha kolay kontrol etmelerini sağlayacaktır.⁴²⁶

Bu konuda vurgulanması gereken diğer bir husus uygulanacak yaptırımlara ilişkindir. 2019/2161/EU sayılı Direktif'in 2. Maddesiyle, 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi'nin yaptırımlara ilişkin 8. maddesi değiştirilmiştir. Düzenlemeye göre anılan Direktif uyarınca üye devletler tarafından düzenlenen ulusal hükümlerin ihlâli halinde uygulanacak yaptırımlara ilişkin kuralların belirlenmesi üye devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Ancak uygulanacak yaptırımların etkili, orantılı ve caydırıcı olması gerektiği düzenlenmiştir. Başka bir ifadeyle, konuyla ilgili AB Direktifleri'nde yer alan hükümlerin ihlâli halinde uygulanacak yaptırımlara ilişkin olarak, Direktifler'de genel bir çerçeveye yer verilmiş ancak yaptırımın türünün, miktarının ve süresinin üye devletler tarafından belirlenmesi gerektiği kabul edilmiştir.

2019/2161/EU sayılı Direktif'te, üye devletler tarafından uygulanacak yaptırımlara ilişkin yapılacak düzenlemeler açısından bazı kriterlerin dikkate alınması

3. Üye Devletler, çabuk bozulabilir veya son kullanma tarihi geçme olasılığı bulunan mallar için farklı kurallar koyabilir

4. Ürünün 30 günden daha kısa bir süredir piyasada olması durumunda, üye devletler 2. paragrafta belirtilen süreden daha kısa bir süre belirleyebilir.

5. Üye Devletler, fiyat indirimi kademeli olarak yükseltildiğinde, önceki fiyatın, fiyat indiriminin uygulamasından önceki fiyat olacağını belirleyebilir.

⁴²⁶ 2019/2161/EU sayılı Direktif'in 2. maddesiyle, 98/6/EC sayılı FBD'ye eklenen 6/a maddesi, 18.02.2022 tarihli ve 31754 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Fiyat Etiketleri Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in dördüncü maddesi ile mevzuatımıza alınmıştır. Söz konusu madde ile 28.06.2014 tarihli ve 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Fiyat Etiketleri Yönetmeliği'nin 11. maddesinin birinci fıkrası değiştirilmiştir. Ayrıca anılan değişiklikle, malın birim fiyatı ve satış fiyatı kavramları tanımlanmış, birim fiyatın; bir malın ticari teamül ile yerleşmiş satış usul ve şekillerine göre adet, uzunluk, ağırlık, alan veya hacim ölçülerinden malın türüne uygun olan ölçü biriminin net miktarıyla ifade edilen tüm vergiler dâhil fiyatını, satış fiyatının ise satılan bir malın net miktarı üzerinden hesaplanan tüm vergiler dâhil peşin fiyatını veya sunulan hizmetin tüm vergiler dâhil peşin fiyatını ifade ettiği düzenlenmiştir.

gerektiği vurgulanmıştır. Bu kriterler; ihlâlin niteliği, ağırlığı, boyutu ve süresi, satıcı tarafından tüketicilerin uğradığı zararı azaltmak veya gidermek için yapılan eylemler (zararın tazmini), satıcı tarafından yapılan önceki ihlâller (tekerrür), ilgili veriler mevcutsa ihlâl nedeniyle satıcının elde ettiği mali faydalar veya kaçındığı kayıplar (elde edilen menfaatin miktarı), diğer üye devletlerde aynı ihlâl için satıcıya uygulanan cezalar ve somut olayın koşullarına uygulanan diğer ağırlaştırıcı veya hafifletici faktörler olarak sayılmıştır. Bu bağlamda söz konusu hükümlerin ihlâli halinde ilgiliye uygulanacak yaptırımın düzenlenmesinde üye devletler tarafından yukarıda sayılan kriterler dikkate alınacaktır. Uygulacak yaptırımlar hafif olandan ağır olana doğru kademeli bir şekilde belirlenecek somut olayda ilgilinin yapmış olduğu ihlâlin niteliğine göre yaptırıma tabi tutulması sağlanacaktır.

2.1.2.3. Avrupa Birliği ile Amerikan Hukuku’ndaki Hükümlerin Karşılaştırılması

Avrupa Birliği Anlaşması’nın md.101 ve md.102 hükümlerinde düzenlenen aşırı fiyatlandırma (*excessive pricing*) ilgili haksız rekabet hükümleri, yukarıda yer verilen Amerikan Hukuku’nda geçerli olan olağanüstü dönemlerde ilgili ürünlerin fiyatlarında yapılan fahiş artışlarına (*price gouging*) yönelik hükümlerden farklılık göstermektedir.⁴²⁷ Zira AB Hukuku’nda düzenlenen hükümler olağan/olağanüstü her durumda geçerliken Amerikan Hukuku’nda yer alan düzenlemeler mutlaka bir olağanüstü hal kapsamında geçerli olan ve söz konusu olağanüstü halin etkilerini gidermeye yönelik geçici nitelikte hükümlerdir. Ancak AB Hukuku’nda düzenlenen hükümlerin de istisnai nitelikte olduğu, özellikle piyasanın kendi kendini düzeltme yeteneğinin olmadığı ya da piyasanın makul bir zaman dilimi içerisinde düzeltilemediği durumlarda uygulanması gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır.⁴²⁸ Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Avrupa Komisyonu da daha önceleri fahiş fiyat artışları konusunda bir belirleme yapma konusunda daha tutucu davranmaktaydı. Ancak son on yılda ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışlar nedeniyle AB

⁴²⁷ AB Hukuku’ndaki düzenlemelerle ilgili yapılan akademik çalışmalarda bu farkın belirtilmesi için aşırı fiyatlandırma “*excessive pricing*”nın bir türü olarak sömürücü fiyatlandırma “*exploitative pricing*” terimi kullanılmaktadır ki bu terim ABD Hukuku’nda kullanılan “*price gouging*” terimine daha yakın anlam içermektedir.

⁴²⁸ Dietta Danieli, “Excessive Pricing in the Pharmaceutical Industry: Adding Another String to the Bow of EU Competition Law” *Health Economics, Policy and Law* 16 (2021), 67.

Hukuku’nda hâkim durumun kötüye kullanılması suretiyle haksız fiyat uygulamalarına müdahale edilmesi yönünde eğilimin hızlandığını belirtmek gerekir.

AB Hukuku’nda fahiş fiyat artışlarının önlenmesine yönelik hükümlerin daha ziyade piyasanın korunmasını hedefleyerek haksız rekabetin önlenmesi kapsamında koruma sağladığını, Amerikan Hukuku’nda düzenlenen hükümlerin ise daha çok tüketicilerin korunmasına yönelik olduğunu söylemek mümkündür.⁴²⁹ Bu bağlamda olağanüstü hallerde acil müdahale edilmesi ve tüketicilerin korunması açısından Amerikan Hukuku’nda fahiş fiyat artışlarının önlenmesine ilişkin hükümlerin AB Hukuku’ndaki hükümlerine oranla daha hızlı ve etkili sonuç doğurduğunu söylemek mümkündür. Ancak AB Hukuku’nda yer alan hükümlerin ise fahiş fiyat artışı sorununu daha yapısal ve kalıcı şekilde çözüme bağlamayı amaçladığı gözönünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla ABD düzenlemelerinin daha özgürlükçü ve serbest piyasa ekonomisi kurallarına yönelik olmasına karşın AB düzenlemelerinin daha müdahaleci ve normatif olduğu sonucuna ulaşılması mümkündür.⁴³⁰

2.1.3. Birleşik Krallık Hukuku’nda Haksız Fiyat

Birleşik Krallık’ta haksız fiyatla ilgili olarak doğrudan bir düzenleme bulunmamakla birlikte fahiş fiyat artışları hâkim gücün kötüye kullanılma biçimi (*a form of abuse of dominance*) olarak kabul edilmektedir.⁴³¹ Bu kapsamda Birleşik Krallık’ta haksız fiyat uygulamaları hem rekabetin korunmasına ilişkin hükümler hem de tüketicilerin korunması hukuku çerçevesinde incelenen bir konudur. Dolayısıyla Birleşik Krallık’ta haksız fiyat artışlarıyla ilgili yürütülen uygulamaların ABD ve AB uygulamalarının bir tür birleşimi olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.3.1. Birleşik Krallık’ta Haksız Fiyat Artışlarıyla İlgili İdari Otorite

Birleşik Krallık’ta haksız fiyatla ilgili uygulamaları Birleşik Krallık Rekabet ve Piyasalar İdaresi (*Competition and Markets Authority*) tarafından denetlenmektedir.⁴³²

⁴²⁹ Rakić, “Competition Law”, 46.

⁴³⁰ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 25-26.

⁴³¹ Fung San Sau – Roberts Simon, “Covid-19 and The Role of a Competition Authority: The CMA’s Response to Price Gouging Complaints”, *Journal of European Competition Law & Practice* 12/10 (2021), 735.

⁴³² Competition and Markets Authority, <https://www.gov.uk/government/organisations/competition-and-markets-authority>, (Erişim 04 Şubat 2024).

Rekabet ve Piyasalar İdaresi, piyasalarda rekabeti sağlamak ve adil olmayan davranışlarla mücadele etmek üzere 2012’de Rekabet Komisyonu (*Competition Commission*) ve Adil Ticaret Ofisi’nin (*Office of Fair Trading*) birleşmesiyle kurulmuştur. Böylelikle Birleşik Krallık’ta rekabetin ve tüketicilerin korunması fonksiyonları birleştirilerek yetkili tek bir idari otorite tarafından yerine getirilmektedir.

Birleşik Krallık’ta yürürlükte bulunan düzenlemelere göre ürünlerin fiyatların yükselmesi tek başına ürünün fiyatının haksız olduğu anlamına gelmez. Zira ürünlerin fiyatları haklı nedenlerle de yükselebilir. Şöyle ki üretim maliyetlerinde yaşanan artışlar, işçi ücretlerine yapılan zamlar ve nakliye giderlerinin artması gibi çeşitli nedenlerden dolayı ürünlerin fiyatlarında artış yaşanabilir. Bu gibi nedenler haklı neden olarak kabul edilmektedir. Ancak herhangi somut bir nedene dayanmadan olağanüstü hal veya benzeri durumlarda fırsatçılık yapmak ve daha fazla kazanmak amacıyla ürünlerin fiyatlarında yapılan artışlar haksız fiyata neden olacaktır.

Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından gerçekleştirilen haksız fiyat incelemelerinde, öncelikle ürünün pazarının niteliğini belirlenmektedir. Bu kapsamda incelemeye konu ürünün/teşebbüsün pazarda hâkimiyetinin bulunup bulunmadığı incelenmektedir. Daha sonra ürünün fiyatı ile maliyetleri arasında aşırı farkın bulunup bulunmadığı, bu farkın rakip ürünler veya rekabetçi ürünler ya da tüketiciler açısından haksızlık oluşturup oluşturmadığı dikkate alınmaktadır. Anılan belirlemeleri yaparken ilgili ürünün fiyatında yaşanan artışın ne zaman ve hangi olay üzerine başladığı da sorgulanmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda ilgili ürünün fiyatının makul bir seviyeden yukarıda artış gösterdiği sonucuna ulaşırsa fahiş fiyat artışı söz konusu olacaktır. İlgili ürünün fiyatında fahiş fiyat artışı yapıldığı sonucuna varılması halinde ise fahiş fiyat artışının giderilmesi için yapılabilecek işlemler ve verilecek cezaların tespiti aşamasına geçilmektedir.⁴³³

Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından verilen cezalarda ihlâlin büyüklüğü, fahiş fiyatın uygulandığı ürün ile pazar, satıcının elde ettiği kâr ve tüketicilere verilen zarar gibi hususlar dikkate alınmaktadır. Bazen oldukça yüksek tutarlarda ceza uygulandığı da görülmektedir. Nitekim 2016 yılında Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından doktrinde

⁴³³ Davies - Padilla, “Another Look at the Economics”, 81.

“Phenytoin Case” olarak bilinen bir soruşturmada, bir tür epilepsi ilacı olan ürünün fiyatını fahiş şekilde artırırmaları nedeniyle Pfizer ve Flynn ilaç şirketlerine sırasıyla SeksendörtMilyon ve BeşMilyon sterlin tutarında idari para cezası uygulanmıştır.⁴³⁴ Aynı davada Rekabet ve Piyasalar İdaresi ilaç sektöründe adil fiyatı, maliyetlere ilaveten %6 kâr uygulanması olarak belirlemiş, bu oranın üzerindeki fiyatların haksız olduğu gerekçesiyle anılan ilaç şirketlerinden söz konusu ilacın fiyatının düşürülmesini talep etmiştir.

Rekabet ve Piyasalar İdaresi’nin anılan kararının temyiz edilmesi üzerine Birleşik Krallık Rekabet Temyiz Mahkemesi (*UK Competition Appeal Tribunal*) tarafından Rekabet ve Piyasalar İdaresi’nin anılan soruşturmada verdiği karar bozulmuştur.⁴³⁵ Rekabet Temyiz Mahkemesi’nin kararında Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından ilgili şirketlerce hâkim durumun kötüye kullanıldığı ve maliyetlere ilaveten %6 kar oranı üzerindeki fiyatın fahiş olarak kabul edilmesinin hatalı olduğu, fahiş fiyat artışının tespitinde emsal ilaçların satış fiyatlarının dikkate alınması gerektiği ve diğer pazarlarla karşılatırmalı bir inceleme yapılmadığı gibi gerekçelerle Rekabet ve Piyasalar İdaresi’nin anılan kararına karşı yapılan temyiz istemi kabul edilmiştir.⁴³⁶

2.1.3.2. Covid- 19 Salgını Kapsamında Birleşik Krallık’ta Haksız Fiyat Artışlarıyla İlgili Uygulamalar

Rekabet ve Piyasalar İdaresi’nin görevleri arasında ticaretin adil bir şekilde yürütülmesi için fiyat kontrolleri ve ülke iç piyasasının etkin bir şekilde işleyişi konusunda merkezi yönetime uzman desteği ve bağımsız tavsiyelerde bulunmak da yer almaktadır. Nitekim Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından Covid-19 salgını süresince, tedarikçilerin tüketicileri haksız yere sömürmek için mevcut koşullardan yararlandığına dair endişeleri gidermek ve haksız fiyat uygulamalarını incelemek amacıyla ayrı bir Covid-19 görev birimi kurulmuştur.⁴³⁷ Ayrıca 03.07.2020 tarihinde çeşitli perakende ve toptancı birlikleriyle ortak olarak yapılan duyuruda, söz konusu Covid-19 görev birimi kurulduktan sonra en fazla fiyat şikâyetinin ve fiyat artışının (ortalama %400 civarında) el dezenfektanlarıyla ilgili olduğu, bunun dışında ağrı kesici/ateş düşürücü ilaç, un, et,

⁴³⁴ Danieli, “Excessive Pricing in the Pharmaceutical Industry”, 69.

⁴³⁵ Killick - Komninos. “Excessive Price in the Pharmaceuticial Market”, 534.

⁴³⁶ <https://www.catribunal.org.uk/cases/127611217-pfizer-inc-and-pfizer-limited>, (Erişim 06 Şubat 2024).

⁴³⁷ Fung - Roberts. “Covid-19”, 740.

tuvalet kâğıdı, pirinç ve yumurta gibi ürünlerinin fiyatlarının ortalama %160 arttığı belirtilerek, söz konusu fiyat artışlarından etkilenen tüketicilerin Rekabet ve Piyasalar İdaresi'ne şikâyetle bulunabilecekleri belirtilmiştir.⁴³⁸

İngiltere'de Covid-19 salgını süresince piyasa mekanizması kendiliğinden işlememiş, piyasada hâkim pozisyonda bulunanlar tarafından fiyatlarda fahiş artışlar gerçekleştirilmiştir. Salgın sürecinde kapanma dönemlerinde alışveriş noktaları neredeyse alternatifsiz hale gelmiş, tedarik zinciri aksamış, bazı mahallerde tüketiciler için pazara ürün arzı kesilmiş ve bu çarpıklıklar uyanık bazı tedarikçilere pazar gücünü kârlarını beklenmedik şekilde arttırma imkânı sağlamıştır. Rekabet ve Piyasalar İdaresi'ne, Mart-Kasım 2020 döneminde YüzonbeşBinden fazla tüketici tarafından şikâyetle bulunulmuştur. Bu şikâyetlerin OnbeşBinden fazlası gıda ve hijyen ürünlerinin fiyat artışlarıyla ilgilidir.⁴³⁹ Rekabet ve Piyasalar İdaresi söz konusu şikâyetleri önce kategorize edip daha sonra rekabet soruşturmaları başlatmıştır. Bu süreçte, işletmelerin bazıları gönüllü olarak fiyatlarını pandemi öncesi normal düzeye düşürme konusunda rıza göstermişlerdir. Ayrıca soruşturma başlar başlamaz bazı işletmeler ürünlerin fiyatlarını kendiliğinden düşürdükleri anlaşılmıştır.⁴⁴⁰ Bu durum Rekabet ve Piyasalar İdaresi'nin yetkilerini kullanması halinde işletmeler üzerinde etkin bir nüfuzunun olduğunu göstermektedir.

Bu konuda Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından Covid-19 salgını süresince yapılan incelemelerde izlenen yönteme değinmekte yarar bulunmaktadır. Rekabet ve Piyasalar İdaresi tarafından başlatılan incelemelerde ilk olarak tedarikçilerin ya da perakendecilerin ilgili ürünün pazarında hâkim bir konumda olup olmadıklarını göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonra fahiş fiyat artışına konu edilen ürünün satıştan önceki fiyatı değerlendirilmiştir. Söz konusu fiyat artışının, ürünün maliyeti veya pazarda meydana gelen gelişmeler gibi haklı bir gerekçeye dayanılmaksızın ürünün piyasaya sürülmesinden çok daha sonra yüksek ve ani bir şekilde gerçekleşmesi fahiş olduğunun

⁴³⁸ <https://www.gov.uk/government/publications/cma-and-trade-bodies-joint-statement-against-price-gouging/joint-statement-against-price-gouging>, (Erişim 04 Şubat 2024).

⁴³⁹ Fung - Roberts. "Covid-19", 740-741.

⁴⁴⁰ Fung - Roberts. "Covid-19", 743.

göstergesi kabul edilmiştir. Ayrıca ürünün talep esnekliğinin yüksek olup olmadığı da fahiş fiyat artışlarının tespitinde dikkate alınmıştır.⁴⁴¹

2.1.4. İsviçre Fiyat Gözetimi Kanunu

Fiyatların izlenmesi anlamında diğer bir çarpıcı örnek İsviçre Konfederasyonu Federal Meclisi tarafından 20.12.1985 tarihinde kabul edilen Fiyatların Gözetimi Kanunu (*Preisüberwachungsgesetz*)’dur.⁴⁴² Krediler de dâhil olmak üzere piyasada etkin rekabet oluşmayan elektrik, gaz, kablolu televizyon, huzurevleri, implantlar ve ilaçlar gibi mal ve hizmetlerin fiyatları anılan kanun kapsamındadır. Kredi faiz oranlarına ilişkin fiyatların izlenmesinde İsviçre Merkez (Ulusal) Bankası ve Federal Finansal Piyasa Denetleme Kurumu ile istişare edilmek suretiyle hareket edilmektedir. İsviçre Merkez (Ulusal) Bankası’nın kredi faaliyetleri ile iş hukuku kapsamında verilen ücretler ve sağlanan faydalar ise kanunun kapsamı dışında tutulmuştur.

İsviçre’de fiyat gözetim ve denetim işleri Federal Ekonomi İşleri Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Federal Konsey fiyatları izlemek üzere bir temsilci (fiyat denetleyicisi) seçer.⁴⁴³ Fiyat Denetleyicisi fiyat denetimi işlerini Rekabet Komisyonu ile işbirliği çerçevesinde yürütür. Fiyatların denetlenmesi, kanun kapsamındaki mal veya hizmetlerin fiyatlarında yaşanacak haksız fiyat artışlarını engellemek anlamına gelmektedir. Bu kapsamda bir ürünün fiyatının haksız şekilde artırıldığından şüphesi olan herkes bu durumu yazılı olarak fiyat denetleyicisine bildirir. Fiyat denetleyicisi ürünün fiyatında haksız bir artış olup olmadığını inceler. Ürünün fiyatında haksız artış olduğu kanaatine varırsa konu hakkında ilgileri uzlaştırmaya çalışır. Karşılıklı bir anlaşmaya varılamaması halinde fiyat denetleyicisi artışın bir kısmını veya tamamını yasaklayabileceği gibi ürünün fiyatında indirim yapılmasına da karar verebilir.

Fiyatların Gözetimi Kanunu’nun 13. maddesinde haksız fiyatın ilgili pazarda etkin bir rekabetin bulunmaması halinde ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bu kapsamda fiyat denetiminin etkin rekabetin bulunmadığı sağlık sektörü, toplu taşıma, elektrik, su,

⁴⁴¹ Talep esnekliği, ürünün talebini etkileyen fiyat gibi unsurlarında meydana gelen değişimin ürüne olan talebi ne kadar değiştirdiğini belirten kavramdır. Talep esnekliği düşük olan ürünlerde ürünün fiyatı ne kadar yükselirse yükselsin ürüne olan talep o ölçüde azalmamaktadır. Bunun tersi olarak talep esnekliği yüksek olan ürünlerde fiyat değişikliği halinde ürüne olan talep hızlı bir biçimde azalmakta ya da artmaktadır.

⁴⁴² Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 123-124.

⁴⁴³ <https://www.preisueberwacher.admin.ch/pue/de/home.html> (Erişim 29 Ocak 2024).

gaz ve telekomikasyon gibi alanlarda yapıldığı görülmektedir. Esasen bu alanlarda fiyat denetleyicisi bir nevi kamu denetçisi (*ombudsman*) gibi faaliyet göstererek taraflar arasında anlaşma tesis etmeye çalışmaktadır.

Fiyat denetleyicisi kendisine yapılan başvuru kapsamında ilgili ürünün fiyatının tespitini de yapmaktadır. Fiyat denetleyicisi tarafından yapılan fiyat tespiti işlemi ortalama on ila onbeş gün sürmektedir.⁴⁴⁴ Fiyat tespitinde; ürünün başlangıç fiyatı, karşılatırılabilir piyasalardaki fiyat gelişmeleri, ürünün maliyetinde meydana gelen değişimler, makul kâr elde etme ihtiyacı ve özel piyasa koşulları dikkate alınır.

Fiyat denetleyicisi tarafından tespit edilen fiyatın uygulanmaması veya uygulandıktan sonra ürünün fiyatında yeniden artış yapılması halinde ilgililer hakkında YüzBin İsviçre Frangına kadar idari para cezası tesis edilebilir. Ayrıca, fiyat denetleyicisine eksik ya da yanlış bilgi veren veya hiç bilgi vermeyenler YirmiBin İsviçre Frangına kadar idari para cezası ile cezalandırılabilir. İdari para cezasıyla ilgili kovuşturma yapma ve icari para cezası uygulamaya yetkili makam Federal Ekonomi İşleri Dairesi'dir. Federal Ekonomi İşleri Dairesi tarafından idari para cezaları İsviçre İdari Ceza Hukuku Kanunu (*Verwaltungsstrafrechtsgesetz*) çerçevesinde tesis edilmektedir.

2.2. HAKSIZ FİYAT İLE İLGİLİ TEMEL DÜZENLEMELER

Serbest piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde devletin piyasalara müdahale etmesi, müdahale edecekse müdahalenin ölçüsü öteden beri tartışılmalı bir sorundur. Bununla birlikte devletin piyasaları düzenleme ve bu düzenlemelere aykırı davranışlara müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Anayasa'nın 167. maddesinde yer verildiği üzere, devletin piyasaların sağlıklı ve düzenli işlenmesini sağlama yönünde Anayasa'dan kaynaklanan görev ve yetkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla haksız fiyatın önlenmesini amaçlayan yürürlükteki düzenlemelerin dayanağını Anayasa'dan aldığını söylememiz mümkündür.

Türk Hukuk Sistemi'nde fahiş fiyat artışı yasağına ilişkin temel hükümler, Perakende Ticaret Kanunu Ek Madde 1 hükmünde yer alan düzenlemeler ile bu

⁴⁴⁴ https://www.preisueberwacher.admin.ch/pue/de/home/themen/diverse/verwaltungsgebuehren_des_bundes_allgebv.html (Erişim 29 Ocak 2024).

düzenlemelerin uygulamasına yönelik olarak yürürlüğe konulan Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan hükümlerdir. Bununla birlikte konunun mukayeseli olarak ele alınabilmesini teminen, doktora tezinin bu bölümünde söz konusu hükümler, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (Rekabet Kanunu) ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (Tüketici Kanunu) haksız fiyatla ilgili olarak yer alan düzenlemelerle birlikte değerlendirilecektir.⁴⁴⁵

Haksız fiyat artışı ile ilgili olarak çeşitli kanunlarda yer alan düzenlemeler kendi düzenledikleri alan ile ilgili olarak yaşanabilecek haksız fiyat artışlarının etkisini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Rekabet Kanunu'nda rekabetin korunması perspektifi çerçevesinde haksız rekabetin önlenmesi amacıyla haksız fiyat yaptırıma tabi tutulmuşken Tüketici Kanunu'nun konu hakkındaki yaptırımı tüketicilerin korunması amacına hizmet etmektedir.⁴⁴⁶ Haksız fiyat artışlarıyla mücadelenin ve haksız fiyat artışlarının önlenmesinin başlı başına bir hedef olması gerektiği düşünülmektedir. Haksız fiyat artışlarının önlenmesi mal ve hizmet fiyatlarının istikrara kavuşmasını sağlamak suretiyle vatandaşların refahını arttıracak gibi ülke ekonomisine olan güvenin artmasına önemli katkı sağlayacaktır.

17.04.2020 tarih ve 31102 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7244 sayılı Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (7244 sayılı Kanun) ile Perakende Ticaret Kanunu'na eklenen maddelerde fahiş fiyat artışı düzenlenmiştir.⁴⁴⁷ Böylelikle fahiş fiyat artışlarıyla mücadele edilmesi kanuni bir düzenlemeye doğrudan konu edilmiştir.⁴⁴⁸ Getirilen bu yeni düzenlemeyle satışa sunulan her türlü mal ve hizmetin fiyatının üreticiler, tedarikçiler ve/veya perakende işletmeler tarafından haklı bir neden bulunmaksızın artırılması idari yaptırıma bağlanmıştır. Böylelikle piyasada rekabetin sağlanması veya tüketicilerin korunması amaçları gerçekleştirilmekle birlikte bir mal veya hizmetin fiyatının haksız yere

⁴⁴⁵ 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun gibi bazı kanunlarda da fahiş fiyat artışlarıyla ilgili hükümler bulunmakla birlikte haksız fiyat artışı, sadece rekabet hukuku ve tüketici hukuku ile karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

⁴⁴⁶ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1646.

⁴⁴⁷ Söyler, "Yeni Bir İdari Suç Olarak", 469.

⁴⁴⁸ Özkan, "Türk Ticaret Kanunu Kapsamında", 99.

artırılması perakende ticaretin düzenlenmesi kapsamında idari para cezasına tabi tutulmuştur.

Yürürlüğe konulan bu yeni düzenlemeyle piyasada serbest rekabeti engelleyen ya da bozan ve/veya tüketicilerin haklarını ihlâl eden haksız fiyat artışları halinde hangi kanunun uygulanacağı konusu dahi önem kazanmıştır. Haksız fiyat artışıyla ilgili yürürlükteki mevzuatta farklı kanunlarda çeşitli hükümlerin bulunmasının mal ve hizmet fiyatlarında yaşanacak haksız fiyat artışlarında görevli ve yetkili kurumun hangisi olduğu konusunda tartışmalara yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca bu durum haksız fiyat artışlarıyla ilgili olarak uygulanacak yaptırımın belirlenmesinde yetki ve norm çatışmalarına da neden olabilecektir.⁴⁴⁹

2.2.1. Perakende Ticaret Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat

Salgın hastalık, yangın, deprem ve sel gibi olağanüstü durumlarda ekonomik ve sosyal hayat olumsuz etkilenmektedir. Bu gibi olağanüstü hallerin ekonomik ve sosyal hayattaki olumsuz etkilerden birisi de söz konusu olağanüstü durum nedeniyle ihtiyaç duyulan bazı mal veya hizmetlerde görülen fahiş fiyat artışlarıdır. Dünyanın son yüzyılda yaşadığı en büyük salgın hastalık olan koronavirüs salgınında da Türkiye’de ve dünyada bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarında fahiş artışlar yaşanmıştır.

Bu bağlamda koronavirüs salgınının meydana getirdiği olumsuz etkilerin azatılması ve giderilmesi amacıyla 7244 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile salgın hakkında bir dizi tedbir öngörülmeyle birlikte konumuzu ilgilendiren değişiklikler Kanunun 13 ve 14. maddelerinde düzenlenmiştir.

2.2.1.1. Perakende Ticaret Kanunu’nun Genel Yaklaşımı

7244 sayılı Kanun’un 14 üncü maddesiyle Perakende Ticaret Kanunu’na eklenen “*Fahiş fiyat artışı, stokçuluk ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu*” başlıklı EK Madde 1 ile fahiş fiyat artışı ve stokçuluk idari yaptırıma bağlanmıştır.⁴⁵⁰ Söz konusu düzenlemeye göre üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artış yapılamaz. Üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler

⁴⁴⁹ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 234; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 874-884.

⁴⁵⁰ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 468; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 825; Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 262.

tarafından piyasada darlık yaratıcı, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozucu faaliyetler ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyici faaliyetlerde bulunulamaz. Üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapmak, gerektiğinde denetim ve incelemelerde bulunarak idari para cezası uygulamak ve her türlü tedbiri almak amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu oluşturulur.⁴⁵¹

Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek 1 inci maddesinin birinci fıkrasında fahiş fiyat artışı düzenlenmişken maddenin ikinci fıkrasında ise stokçuluk düzenlenmiştir.⁴⁵² Söz konusu düzenleme uyarınca üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artışın yapılamayacağı belirtilmiştir.⁴⁵³ Böylelikle haksız fiyat artışının sadece satıcılar/perakende işletmeler tarafından değil tedarikçi ve üreticiler tarafından dahi yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. Söz konusu hükümde fahiş fiyat artışının bir mal veya hizmetin satış fiyatında gerçekleştirilebileceği belirlenmiştir. Ayrıca fahiş fiyat artışları hakkında inceleme yapmak ve gerektiğinde yaptırım uygulamak amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kurulmuştur.⁴⁵⁴

Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışı idari para cezasına tabi tutulmasına rağmen fahiş fiyat artışının ne olduğu konusunda bir tanıma yer verilmemiştir.⁴⁵⁵ Stokçuluk ise EK Madde 1’in ikinci fıkrasında tanım olarak yer almasa dahi madde metninde “üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından piyasada darlık yaratıcı, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozucu faaliyetler ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyici faaliyetler” olarak belirlenmiştir.

Perakende Ticaret Kanunu’nun “*Ceza hükümleri*” başlıklı md.18/1 hükmünde, kanunda düzenlenen çeşitli hükümlere aykırı davranışlara karşı uygulanacak idari para cezalarına ilişkin belirlemeler yapılmıştır. 7244 sayılı Kanun’un 13 üncü maddesiyle Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/1 hükmüne eklenen “*k) bendiyle*” fahiş fiyat artışı ve stokçuluk yapanlar hakkında uygulanacak yaptırım belirlenmiştir. Söz konusu hükmün

⁴⁵¹ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 469.

⁴⁵² Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 861, Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1642.

⁴⁵³ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 5.

⁴⁵⁴ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 219; Cavlak – Selvi, “Covid-19 Dönemindeki”, 848.

⁴⁵⁵ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1649.

eski şeklinde Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek 1 inci maddesinin birinci fıkrasına (fahiş fiyat atışı) aykırı hareket edenlere OnBin TL’den Yüzbin TL’ye kadar, ikinci fıkrasına (stokçuluk) aykırı hareket edenlere ise Yüzbin TL’den İkiMilyon TL’ye kadar idari para cezası verileceği düzenlenmişti.⁴⁵⁶ Anılan ceza tutarları 29.05.2024 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7511 sayılı Kanun’un 21. maddesiyle artırılmış, fahiş fiyat artışı için YüzBin TL’den BirMilyon TL’ye kadar, stokçuluk için ise BirMilyon TL’den OnikiMilyon TL’ye kadar olacak şekilde düzenlenmiştir.

7244 sayılı Kanun’un 13 üncü maddesiyle Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/4 hükmünde yapılan değişiklikle fahiş fiyat ve stokçuluk hakkında idari para cezası tesis etmeye yetkili idare belirlenmiştir. Buna göre 18 inci maddenin birinci fıkrasının (k) bendinde öngörülen idari para cezalarını uygulama yetkisi Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na, bu maddede öngörülen diğer idari para cezalarını uygulama yetkisi ise Bakanlığa aittir. Bakanlığa ait olan idari para cezası uygulama yetkisi taşra birimlerine devredilebilir. Bu hükmün karşıt anlamından Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun yetkili olduğu idari para cezalarını uygulama yetkisinin, Bakanlığın taşra birimlerine devredilemeyeceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fahiş fiyat ve stokçuluk ile ilgili hükümlere aykırı hareket edenler hakkında idari para cezası tesis etmeye sadece Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu yetkili kılınmıştır.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun idari teşkilat içindeki konumuna aşağıda üçüncü bölümde detaylı olarak yer verildiğinden bu kısımda diğer kanunlarda haksız fiyat ile ilgili olarak yer alan düzenlemelerle karşılaştırma yapılabilmesini teminen 7244 sayılı Kanun’un fahiş fiyat artışlarıyla ilgili temel esaslarına yer verilmiştir.

2.2.1.2. Fahiş Fiyat Artışı Tanımında Kanunilik Problemi

7244 sayılı Kanun ile Perakende Ticaret Kanunu’na eklenen hükümlerde fahiş fiyat artışına ilişkin bir tanımlama yapılmamıştır. Bununla birlikte fahiş fiyat artışı, Perakende Ticaret Kanunu’nun 16 ncı, 17 nci, 18 inci ve Ek 1 inci maddelerine

⁴⁵⁶ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 220; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 870-871. 06.01.2022 tarih ve 7350 sayılı Kanunun 7 nci maddesiyle stokçuluğa ilişkin idari para cezası ağırlaştırılmış ve daha önceki düzenlemede yer alan “*elli bin Türk Lirasından beş yüz bin Türk Lirasına*” ibaresi “*yüz bin Türk Lirasından iki milyon Türk Lirasına*” şeklinde değiştirilmiştir. Ancak fahiş fiyat artışına yönelik cezada bir değişiklik yapılmamıştır.

dayanılarak hazırlanan 28.05.2020 tarih ve 31138 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde tanımlanmıştır.⁴⁵⁷ Haksız Fiyat Yönetmeliği’ndeki tanıma göre fahiş fiyat artışı, olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından satışa sunulan ve kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetlerin fiyatında girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış gibi haklı bir sebebe dayanmaksızın yapılan aşırı ve adil olmayan artışı ifade etmektedir.⁴⁵⁸

Özellikle idari yaptırım öngören düzenlemelerde kanunilik ilkesine uygun hareket edilmesi hukuk devletinin gereklerindendir. Bu bağlamda doktrinde kanunda fahiş fiyat artışına ilişkin bir tanımlama yapılmamasının ancak söz konusu tanımın yönetmelikte yapılmasının idare hukukuna egemen olan kanunilik ve hukuki öngörülebilirlik ilkelerine aykırılık teşkil ettiği belirtilmektedir.⁴⁵⁹ Kabahatler Kanunu’nun 4. maddesinde düzenlenen “*Kanunilik ilkesi*”ne göre hangi fiillerin kabahat oluşturduğu kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabilecektir. Dolayısıyla Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyata ilişkin kabahat teşkil eden fiilin asli özelliğini belirleyen fahiş fiyat artışının ne olduğuna yönelik bir tanımın yer almaması konu hakkındaki çerçevenin kanunilik ve hukuki öngörülebilirlik ilkesine uygun biçimde çizildiği konusunda tereddüte yol açmaktadır.

2.2.1.3. Olağanüstü Dönemler ve Acil Durumlar

Haksız Fiyat Yönetmeliği’ndeki tanıma göre fahiş fiyat artışının söz konusu olabilmesi için “*Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumların*” mevcut bulunması gerekir.⁴⁶⁰ Dolayısıyla Haksız Fiyat Yönetmeliği’ndeki tanıma göre olağan dönemlerde mal ve hizmet fiyatlarında yapılan artışların fahiş fiyat

⁴⁵⁷ Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 100; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 827.

⁴⁵⁸ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1649; Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 476; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 861; Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 179; Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 262.

⁴⁵⁹ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 474.

⁴⁶⁰ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1653.

artışı olarak değerlendirilmesi söz konusu olmayacaktır.⁴⁶¹ Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin “*Amaç ve Kapsam*” başlıklı 1. maddesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda faaliyet göstereceği belirtilmek suretiyle bu husus açıkça vurgulanmıştır.

Perakende Ticaret Kanunu'nun “*Fahiş fiyat artışı, stokçuluk ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu*” başlıklı EK Madde 1 hükmünde, söz konusu hükümlerin sadece olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda geçerli olacakları yönünde bir belirleme yapılmamıştır.⁴⁶² Bunun aksine söz konusu hükmün kaleme alınış biçiminden, madde de yer alan hükümlerin olağan/olağanüstü durum ayrımı olmaksızın her durumda geçerli olacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevcut durum itibarıyla Perakende Ticaret Kanunu'ndaki hükümlerin kapsamının, Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde düzenlenen hükümlerle daraltıldığı görülmektedir.⁴⁶³ Bu durumun kanun koyucunun iradesinin idare tarafından sınırlandırılmasına yol açtığı dikkate alındığında idare hukukunun temel ilkelerinden olan kanuni idare ilkesinin ihlâline sebebiyet verebileceği değerlendirilmektedir.⁴⁶⁴

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan söz konusu hükmün üst düzenleme olan Perakende Ticaret Kanunu'nun Madde Ek-1 hükmüne aykırı olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durumda Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde düzenlenen ve fahiş fiyat artışları ve stokçuluk uygulamalarıyla ilgili olarak Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan hükümlerin kapsamını daraltan “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlar*” ifadesinin dikkate alınmaması gerektiği ileri sürülmektedir.⁴⁶⁵ Ancak Haksız Fiyat Yönetmeliği düzenleyici bir işlem niteliğinde olduğundan diğer idari işlemler gibi hukuka uygunluk karinesinden yararlanacaktır. Böyle bir değerlendirmenin ise ancak düzenleyici işlemin iptali talebiyle açılacak bir dava kapsamında Danıştay tarafından yapılabileceği düşünülmektedir.

⁴⁶¹ Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 101.

⁴⁶² Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1653.

⁴⁶³ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 857; Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 475-477.

⁴⁶⁴ Kanuni idare ilkesi, kısaca idarenin teşkilatının, görev ve yetkilerinin kanunla düzenlenmesi anlamına gelmektedir.

⁴⁶⁵ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1654.

Kanuni düzenlemede yer almayan ancak Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde geçen “*Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumların*” hangi durumlar olduğu konusu da tartışmaya açıktır. Şöyle ki olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumların ne olduğu ve nasıl tespit edileceği hususunda ne Perakende Ticaret Kanunu'nda ne de Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde bir düzenleme yer almamaktadır. Dolayısıyla söz konusu durumlardan kastedilen hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.⁴⁶⁶

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan “*olağanüstü hal*” ifadesinden kastedilenin Anayasa'nın 119. maddesinde yer alan Olağanüstü Hal Yönetimi anlamına gelip gelmediğinin ortaya konulması gerekmektedir.⁴⁶⁷ Ancak “*olağanüstü hal*” durumunun hangi durumları kapsadığı ve resmi olarak ilanının gerekip gerekmediği yönünde Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde bir hükmün bulunmamaktadır. Kanaatimizce Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan olağanüstü hal ifadesi Anayasa'da belirtilen olağanüstü hal yönetimini kapsamakla birlikte ondan daha geniş bir durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan hükümlerinin uygulanabilmesi için resmi olarak olağanüstü hal ilanına gerek bulunmadığı değerlendirilmektedir.⁴⁶⁸

Olağanüstü dönemin toplumun tamamını ya da bir kısmını etkileyen deprem, sel, yangın gibi doğal olaylar ya da ayaklanma, savaş, terör gibi sosyal olaylar gibi objektif nedenlere dayalı olan ve piyasa ile piyasaya ürünlerin arz edilmesini etkileyen hususlardan kaynaklanan süreç olarak tanımlanabilir.⁴⁶⁹ Dolayısıyla söz konusu durumlarda ürünlerin fiyatlarında yaşanan haklı nedene dayanmayan artışların fahiş fiyat artışı kapsamında değerlendirilmesi mümkündür.

⁴⁶⁶ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 477-478.

⁴⁶⁷ T.C. Anayasa'sının 119. maddesine göre, “*Cumhurbaşkanı; savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, seferberlik, ayaklanma, vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık ya da ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.*” Nitekim, 06.02.2023 tarihinde Anayasa'nın 119. maddesi gereğince Kahramanmaraş'ta meydana gelen ve 11 ili etkileyen büyük depremde üç ay süreyle olağanüstü hal ilan edilmiştir.

⁴⁶⁸ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 179.

⁴⁶⁹ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 178.

Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki fahiş fiyat tanımında yer alan “afet dönemleri” ibaresi de muğlak gözükmetedir.⁴⁷⁰ Öncelikle yangın, sel ve deprem gibi doğal olayların olağanüstü durumlar ve afetler olduğunda şüphe yoktur.⁴⁷¹ Bu noktada belirtmek gerekirse madde metninde “salgın hastalık” ifadesine yer verilmemekle birlikte salgın hastalıklar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak Haksız Fiyat Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde fahiş fiyat düzenlemelerinin uygulanabilmesi için resmi olarak afet ilanı gerekip gerekmediği konusu belirsizliğini korumaktadır.⁴⁷²

Örneğin 2021 yılı Temmuz ayının sonlarında Türkiye’de özellikle Akdeniz Bölgesi’nde yaşanan yangınlar sonucunda Antalya, Muğla, Mersin, Adana ve Osmaniye illerinde orman yangınlarından etkilenen alanlar “Genel Hayata Etkili Afet Bölgesi” ilan edilmiştir.⁴⁷³ Nitekim bu dönemde Ticaret Bakanlığı ülkemizin yangınlarla mücadele ettiği bu dönemde, çalışmaları sekteye uğratacak olan her türlü suistimal cezasız kalmayacağı ve fırsatçılar cezalandırılacağı ve bu çerçevede Bakanlık Ticaret İl Müdürlükleri tarafından gerekli denetimlere başlanıldığını açıklamıştır.⁴⁷⁴ Benzer şekilde aynı yılın Ağustos ayında Orta Karadeniz Bölgesinde yaşanan sel felaketi sonucunda, Kastamonu, Bartın ve Sinop’ta selden etkilenen yerler “Genel Hayata Etkili Afet Bölgesi” ilan edilmiştir.⁴⁷⁵

Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki fahiş fiyat tanımında yer alan “afet dönemi” ifadesinin, hukuki belirliliğin sağlanmasını teminen 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun kapsamında ilan edilen afet hallerine münhasır olarak dar yorumlanabilir. Bununla birlikte, söz konusu düzenlemede yer alan “afet dönemi” ifadesinin resmi olarak afet ilan edilen durumları içerdiği gibi resmi olarak afet ilanının olmadığı ancak fiilen yaşanan afetleri de

⁴⁷⁰ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 857.

⁴⁷¹ Afet, 15/7/2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4 numaralı (Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında) Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 31 inci maddesinin b) bendinde, toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanmıştır.

⁴⁷² Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 217.

⁴⁷³ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/yangindan-etkilenen-yerler-afet-bolgesi-ilan-edildi-598804.html> (Erişim 9 Şubat 2024).

⁴⁷⁴ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 865.

⁴⁷⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-selden-etkilenen-yerlerin-afet-bolgesi-ilan-edildigini-acikladi/2333533> (Erişim 9 Şubat 2024).

kapsamına alacak şekilde geniş yorumlanmasının düzenlemenin ruhuna daha uygun düştüğü düşünölmektedir.

Ekonomik dalgalanma dönemleri ifadesinin anlamı dahi yukarıda yer alan diğer terimler gibi geniş yorumlanmaya elverişlidir.⁴⁷⁶ Öncelikle bu ifadeden ekonomideki istikrarın kaybolduğu dönemler anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse “*ekonomik dalgalanma dönemi*” ifadesinin, Türkiye’de 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan büyük ekonomik krizleri kapsadığı açıktır. Bununla birlikte anılan ifadenin söz konusu ekonomik kriz dönemlerinden daha küçük ya da bölgesel ekonomik dalgalanmaları da kapsamına aldığı düşünölmektedir. Dolayısıyla Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde, ekonomik dalgalanma döneminin hangi dönem olduğunun nasıl tespit edileceği, bu dönemin ne zaman başlayıp ne zaman sona erdiği, ölkede ekonomisinin bütününün dalgalandığı dönemler için mi söz konusu olduğu yoksa bölgesel ya da sınırlı sayıda mal veya hizmetin piyasasında yaşanan daralma veya genişleme durumlarının da bu kapsama girip girmediği gibi hususlar açıklığa kavuşturulmamıştır.

Haksız Fiyat Yönetmeliği’ndeki “fahiş fiyat” tanımında “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri*” ifadelerinin yanında “*diğer acil durumların*” ifadesi de yer almaktadır. Burada “*diğer acil durumlar*” ifadesi olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemlerinin kapsamına girmeyen ancak fahiş fiyat artışıların yaşadığı başka durumları ifade etmektedir. Bu bağlamda terör olayları, ayaklanma, savaş ve kıtlık gibi durumların diğer acil durumlar kapsamına girmektedir.⁴⁷⁷

Fahiş fiyat artışının gerçekteştiği bir olayda Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin uygulanması için “*Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlar*”ın söz konusu olması gerekmektedir. Ancak bu kavramlar Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Dolayısıyla Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yer alan hükümlerde fahiş fiyat artışı uygulamalarının denetlenmesine ilişkin olarak Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun yetkisinin ne zaman başladığı ve sona erdiği konusu kesin bir biçimde ortaya konulmamıştır. Kanaatimizce “*Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlar*”ın söz konusu

⁴⁷⁶ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 178-179; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 858.

⁴⁷⁷ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 477.

olduğu durumlarda Ticaret Bakanlığı veya Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından kamuoyuna bir açıklama yapılarak haksız fiyat artışlarına ilişkin denetimin başladığının ilan edilmesi bu eksikliğin giderilmesi yönünden faydalı olacaktır.

Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumların tayin edilmesinde, Ticaret Bakanlığı ya da Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun takdir hakkının bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda idarenin takdir hakkını kullanırken söz konusu mal veya hizmetin piyasasında yaşanan gelişmeleri de dikkate alarak gerekçeli şekilde bir değerlendirme yapması gerekmektedir. Ancak hukuki belirlilik ilkesi gereğince bu kavramların Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde daha net olarak tanımlanması ve bu durumların hangi idare tarafından ilan edileceği hususlarının açıklığa kavuşturulması zorunludur.⁴⁷⁸ Ancak uygulamada aşağıda üçüncü bölümde de belirtildiği üzere, Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü bünyesinde ksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun sekreteryası işlerinin görülmesi amacıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Bu doğrultuda fahiş fiyat artışına yönelik denetimler gerek şikâyetler üzerine gerekse sektörel temelli olarak olağan/olağanüstü durum ayrımı yapılmaksızın sürdürülmektedir.⁴⁷⁹ Dolayısıyla hali hazırda fahiş fiyat artışı denetimleri için söz konusu durumların yaşandığına dair bir tespitle bulunulmadan Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından incelemelere devam edilmektedir.

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin mevcut haliyle Perakende Ticaret Kanunu'nun kapsamını daralttığından kanuna aykırı hususlar içerdiği değerlendirilmektedir. Fahiş fiyat artışı ve stokçuluğa ilişkin idari denetim ve uygulanacak müeyyidenin olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarına münhasır kılınması isteniyorsa bu konunun Perakende Ticaret Kanunu'nun ilgili hükümlerinde değişiklik yapılması suretiyle sağlanması gerekmektedir. Bunun neticesi olarak Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumların tanımlarının yapılarak konuyla ilgili hükümlerin açıklığa kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir.

⁴⁷⁸ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1654-1655.

⁴⁷⁹ Nitekim Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 10. maddesinin altıncı fıkrasında "*Kurul, ihtiyaç duyulması halinde sektör ve/veya ürün özelinde alt çalışma komisyonları kurulmasına karar verebilir.*" hükmü bulunmaktadır.

2.2.1.4. Fahiş Fiyat Artışı Yapabilecek Birim ve Kişiler

Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki fahiş fiyat tanımına göre fahiş fiyat artışı “*üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından satışa sunulan mal veya hizmetler*” için söz konusu olabilir.⁴⁸⁰ Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemlerinin aksine, üretici, tedarikçi ve perakende işletmelere ilişkin tanımlara yer verilmiştir. Ancak bu tanımların tam ve yeterli olduğunu söylemek zordur. Şöyle ki Haksız Fiyat Yönetmeliği'ne göre üretici, “*perakende işletmelerde satışa sunulan malları üreten gerçek veya tüzel kişiyi*” ifade etmektedir.⁴⁸¹ Ancak bu tanımda hizmet üreten kişilere yönelik bir saptama yapılmamıştır. Fahiş fiyat artışının tanımı gereği hizmet fiyatlarında yapılan fahiş artışlar dahi Haksız Fiyat Yönetmeliği kapsamına girdiğinden, hizmet üreticilerinin de üretici kapsamında sayılması gerekmektedir. Dolayısıyla “*perakende işletmelerde satışa sunulan bir mal veya hizmeti üreten gerçek veya tüzel kişiler*” üretici olarak tanımlanabilecektir.

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde tedarikçi ise “*satışa sunulması amacıyla üreticilere veya perakende işletmelere mal ve hizmet sağlayan, üretici dışındaki gerçek veya tüzel kişi*” olarak tanımlanmıştır.⁴⁸² Dolayısıyla bir mal veya hizmetin üretilmesi için üreticiye mal veya hizmet sağlayan ya da üreticinin ürettiği mal veya hizmeti perakende işletmelere ulaştıran gerçek veya tüzel kişiler tedarikçi olarak adlandırılır.⁴⁸³ Bu bağlamda ürünü üreticiden satın alarak perakende işletmelere satışını yapan toptancılar da tedarikçi kapsamında değerlendirilmelidir.

Perakende işletme, ise alışveriş merkezi, büyük mağaza, zincir mağaza, bayi işletme, özel yetkili işletme, perakende ticaretle uğraşan diğer ticari işletmeler ile esnaf ve sanatkâr işletmeleridir. Bu bağlamda Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan perakende işletme tanımıyla ürünün nihai tüketiciye satışını yapan gerçek veya tüzel kişiler kastedilmektedir.⁴⁸⁴ Perakende işletmeyi üretici ile tüketici arasındaki zincirin

⁴⁸⁰ Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 267-268.

⁴⁸¹ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 470.

⁴⁸² Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 861.

⁴⁸³ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1651.

⁴⁸⁴ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1652.

tüketiciden önceki son halkası olarak tanımlamakta mümkündür. Bu zincirde üretici ile perakende işletme arasında ise tedarikçi (dağıtıcı) bulunmaktadır.

Bu çerçevede, Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek 1 maddesi kapsamında fahiş fiyat artışında yalnızca “*üreticiler, tedarikçiler ve perakende işletmeler*” bulunabilecektir.⁴⁸⁵ Ayrıca bir mal veya hizmetin, üretiminden nihai tüketiciye ulaştığı aşamaya kadar geçtiği her aşamada fiyatında meydana gelebilecek haklı bir sebebe dayanmayan aşırı fiyat artışları fahiş fiyat yasağı kapsamındadır. Bununla birlikte bir mal veya hizmetin üretimi veya tedarigi süreci boyunca geçirdiği aşamaların herhangi birinde meydana gelebilecek fiyat artışlarının bir sonraki aşamada maliyet artışı olarak fiyata yansıtacağı da dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla fahiş fiyat artışının tespitinde, üretim ve tedarik zincirinin hangi aşamasında yapılan artışın fahiş fiyata neden olduğunun belirlenmesi önem kazanmaktadır.

2.2.1.5. Fahiş Fiyat Artışına Konu Olabilecek Mal ve Hizmetler

Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünde, fahiş fiyat artışı yapılabilecek mal ve hizmetlere ilişkin bir sınırlama yapılmayarak herhangi bir mal veya hizmetin fiyatında fahiş fiyat artışı yapılması yaptırıma tabi tutulmuştur. Ancak Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde ise fahiş fiyat artışına konu olabilecek mal ve hizmetlerin kamunun temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetler olduğu düzenlenmiştir.⁴⁸⁶ Dolayısıyla yukarıda belirtilen olağanüstü hallere ilişkin hükümde olduğu gibi fahiş fiyat artışına konu olabilecek ürünler bağlamında da Perakende Ticaret Kanunu’nda yer alan hükmün kapsamı Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yer alan hüküm vasıtasıyla daraltılmıştır.

Düzenleme yapma tekniğine uygun olmasa da Haksız Fiyat Yönetmeliği uyarınca fahiş fiyat artışlarına yönelik denetim ve yaptırımın kamunun temel ihtiyaçlarına münhasır kılınmasının amacının serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı Türkiye’de fiyat kontrolünün yaygınlaşmasının önlenmesi olduğu düşünülmektedir. Bu yönde bir sınırlama piyasa mekanizmasını esas alan liberal ekonomik politikaları uygulayan ülkeler açısından yerindedir. Bu çerçevede, Haksız Fiyat Yönetmeliği’ne göre fahiş fiyat

⁴⁸⁵ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 470; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 863.

⁴⁸⁶ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 88.

artışından bahsedilebilmesi için, söz konusu artışın kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetlerin fiyatında gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁴⁸⁷ Söz konusu temel ihtiyaçlar kapsamında verilen hizmetler dahi bu kapsamda değerlendirilecektir.⁴⁸⁸ Dolayısıyla kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarının dışındaki mallarda yapılabilecek fahiş fiyat artışları Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin koruması kapsamına girmeyecektir.⁴⁸⁹

Temel ihtiyaçlar çok çeşitli olabileceğinden söz konusu hükmün oldukça geniş bir alanı kapsamına aldığını söylemek mümkündür.⁴⁹⁰ Bu kapsamda, AYM ve Yargıtay gibi yüksek yargı kararlarında, “*yarına güvenle bakabilmek, yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım ve kültür gibi*” hususların temel ihtiyaçlar kapsamında yer aldığı belirtilmektedir.⁴⁹¹ Bu bağlamda her türlü temel ihtiyaç maddesinin fiyatı üzerinde gerçekleştirilecek fahiş artışlar kamuyu olumsuz etkileyecektir. Bu durumda fahiş fiyatla karşı karşıya kalan tüketiciler ya söz konu ürünün muadili sayılan ürünleri tercih etmekte ya da ürünü satın almaktan kaçınmaktadır.⁴⁹²

Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki ilgili düzenlemede yer alan “*gibi*” ibaresinden yola çıkarak, beslenme, sağlıklı yaşama ve korunmanın dışında kalan kamunun diğer temel ihtiyaçlarının dahi düzenleme kapsamında olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁹³ Dolayısıyla fahiş fiyatın tanımında beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi kamunun üç temel ihtiyacı örnek olarak sayılmış, bunlar gibi kamunun temel ihtiyacı sayılabilecek diğer mal ve hizmetlerinde bu kapsamda değerlendirilebileceği düzenlenmiştir. Bu çerçevede söz konusu “*gibi*” ibaresi, Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin amacına uygundur. Zira ihtiyaçların çeşitliliği ve değişkenliği dikkate alındığında kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma dışında kalan başka temel ihtiyaçları da söz konusu olabilecektir. Ancak buradaki “*gibi*” ifadesinin, hukuki belirlilik ilkesine aykırı

⁴⁸⁷ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 181; Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 478; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 862.

⁴⁸⁸ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 471.

⁴⁸⁹ Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 263.

⁴⁹⁰ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1651.

⁴⁹¹ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 13-14.

⁴⁹² Şahin, “Tüketiciler İçin İyi Haber mi?”, 89.

⁴⁹³ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 864.

olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁹⁴ Söz konusu tanımda yer alan “kamu” ifadesinin ise bireyleri ve toplumu ifade ettiğini belirtmek gerekir.

Temel ihtiyaçların fiyatları üzerinde meydana gelen fahiş fiyat artışları Haksız Fiyat Yönetmeliği kapsamında yaptırıma tabi tutulabilecekken, lüks nitelikte sayılan malların fiyatları bu kapsamın dışında kalacaktır.⁴⁹⁵ Örneğin kamunun barınma ihtiyacını korunma kapsamında değerlendirecek olursak ev fiyatlarında yaşanabilecek “fahiş fiyat” artışları Haksız Fiyat Yönetmeliği kapsamında haksız fiyat incelemesine konu teşkil edebilecekken pırlanta fiyatlarında yaşanacak artışların bu kapsamın dışında kalacağını söylemek mümkündür. Bu çerçevede Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yer alan kamunun temel ihtiyaçları ifadesinin beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi ihtiyaçları dışında kalan ürünler bakımından dar yorumlanması gerektiğini düşünülmektedir.

Kamunun temel ihtiyaçları dışında kalan diğer ürünlerin fiyatlarında yaşanacak fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak görevli ve yetkili diğer kurumların uygulamalarını saklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu konuda örneğimize dönecek olursak fahiş fiyat artışına konu edilemeyecek olsa da pırlanta fiyatlarında yaşanabilecek artışlar haksız rekabet kuralları çerçevesinde Rekabet Kurumu tarafından veya haksız ticari uygulama nedeniyle tüketici hukuku kapsamında Reklam Kurulu tarafından denetlenebilecektir. Ayrıca pırlanta fiyatlarında meydana gelen artışların stokçuluktan kaynaklanması durumunda ilgililerin stokçuluktan dolayı Perakende Ticaret Kanunu’ndan doğan sorumlulukları da bulunmaktadır.

Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünde ürünlerle birlikte hizmetlerin fiyatları hakkında fahiş artış yapılamayacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda hizmet üreten tedarik eden veya sağlayan işletmelerin hizmet fiyatlarında gerçekleştirdikleri fahiş artışların söz konusu hüküm kapsamında idari yaptırıma tabi tutulması mümkündür.⁴⁹⁶ Ayrıca Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yer alan söz konusu düzenlemeye kamunun temel ihtiyaçlarının karşılamak için zorunlu olan mal ve

⁴⁹⁴ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 478.

⁴⁹⁵ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 14.

⁴⁹⁶ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 471.

hizmetlerin yanı sıra olağanüstü hal nedeniyle ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerinde eklenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2.2.1.6. Fiyat Artışında Haklı Sebepler: Kurtuluş Beyyinesi

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan fahiş fiyat tanımında girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artışlar, mal veya hizmetin fiyatında yaşanabilecek haklı artışlar olarak sayılmış ve bu tip artışların fahiş fiyat artışından istisna olduğu dolaylı olarak vurgulanmıştır.⁴⁹⁷ Dolayısıyla bir ürünün fiyatında yaşanan artışın fahiş fiyat artışı olarak kabul edilebilmesi için yaşanan artışın girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış gibi bir nedene dayanmaması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle mal ve hizmetlerin girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış gibi nedenlerden dolayı fiyatlarının artması halinde bu artışın fahiş fiyat artışı olarak değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.⁴⁹⁸ Ayrıca fahiş fiyata ilişkin Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki tanımda fiyat artışına gerekçe teşkil eden haklı sebepler sınırlı sayıda (*numerus clausus*) sayılmamıştır. Girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış ve bunlar gibi olduğu varsayılan diğer artış nedenlerinin de haklı sebep olarak değerlendirilmesi mümkündür. Örneğin enflasyon veya döviz kurunun yükselmesi sebebiyle maliyetlerde artış yaşandığından ürünlerin fiyatının artması söz konusu olabilecektir.⁴⁹⁹

Bir ürünün fiyatının artmasına neden olan haklı sebepleri doğrudan sebepler ve dolaylı sebepler olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. Doğrudan sebepler bir ürünün üretim aşamalarında yararlanılan kaynak, hammadde vb. etkenlerin veya üretim ya da dağıtım sürecindeki girdilerin fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanan nedenlerdir. Dolayısıyla bir ürünün üretim veya dağıtım zincirlerinin halkalarından birinde yaşanan artışların ürün fiyatlarında artışa neden olması doğrudan sebeptir. Örneğin pastörize süt, yoğurt ve peynir fiyatlarında yaşanan artışların hammadde olarak çiğ süt fiyatlarında meydana gelen artışlardan kaynaklanması halinde haklı doğrudan sebebin varlığı sözkonusudur. Benzer şekilde çiğ süt fiyatlarında yaşanan artışın yem fiyatlarında ya da süt hayvanı bakım maliyetlerinde yaşanan artışlardan kaynaklanması durumunda da doğrudan haklı sebebin varlığı kabul edilebilecektir.

⁴⁹⁷ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 862.

⁴⁹⁸ Söyler, "Yeni Bir İdari Suç Olarak", 478-479.

⁴⁹⁹ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1647.

Dolaylı sebepler ise doğrudan ürünün üretim aşamalarında yaşanan artışlardan kaynaklanmayan ancak ürünün dağıtımını veya saklanması gibi diğer aşamalarında yaşanan fiyat artışlarından kaynaklanan nedenlerdir. Örneğin akaryakıt fiyatlarında meydana gelen artışın nakliye fiyatlarını arttırması sebebiyle dağıtım maliyetlerinde yaşanan artışların ürünlerin fiyatını dahi arttırması dolaylı haklı sebeptir. Benzer şekilde ürünlerin stoklanması için kiralanan deponun kirasının artması ürünün fiyatının dolaylı olarak artmasına neden olacaktır.

Dolayısıyla bir ürünün fiyatının fahiş biçimde artırılmasında haklı sebebin bulunup bulunmadığı bağlamında söz konusu ürünün üreticisinden nihai tüketiciye ulaşana kadar üretim ve tedarik zinciri içerisinde geçirdiği bütün aşamalarda yapılan fiyat artışlarının göz önünde bulundurulması ve bu aşamaların hangisinde yapılan artışın “fahiş” olduğunun belirlenmesi önem kazanmaktadır. Somut olayın özelliğine göre aynı nedenin bir ürün için doğrudan haklı sebep olabileceği gibi başka bir ürün için ise dolaylı haklı sebep olarak görülebileceği de dikkate alınmalıdır. Şöyle ki yukarıda verdiğimiz örnekte akaryakıt fiyatlarında yaşanan artış, nakliye hizmetleri bakımından doğrudan haklı artış sebebi olarak görülmekteyken nakliye fiyatlarına olan etkisinden dolayı dağıtım maliyetlerinde yaşanan artışların ürünlerin fiyatını arttırması ise dolaylı haklı sebep olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolaylı haklı nedenler kapsamında bir ürünün fiyatında artış yapılması, söz konusu ürünün üretiminden nihai tüketiciye ulaşana kadar geçirdiği diğer aşamalarda da fiyat artışlarına neden olacaktır. Zincirleme haklı sebep olarak adlandırabileceğimiz bu durumda ürünlerin fiyatında yaşanan artışın üretim ve tedarik zincirlerinin hangi halkasında başladığı önem kazanmaktadır. Üretimin ilk aşamalarında ya da üretim ve tedarik zincirinin uzun olduğu durumlarda hammadde fiyatlarında yaşanan artışlar, ürün nihai tüketiciye ulaşana kadar geçen her aşamada ürünün fiyatının katlanarak artmasına sebep olacaktır. Bu durumda üretim ve tedarik zincirinin her aşamasında fiyatlarda artış yaşanacağından nihai tüketiciye ulaşana kadar ilgili ürünün fiyatında büyük artışların yaşanması söz konusu olacaktır.

Bir ürünün fiyatının fahiş biçimde artmasına haklı sebep teşkil eden artışın, doğrudan ya da dolaylı haklı sebepten kaynaklandığına bakılmaksızın ürünün fiyatında yaşanan artış ile doğru orantılı olması gerekmektedir. Bu hususu yukarıdaki örnek

çerçevesinde somutlaştıracak olursak çiğ süt fiyatlarında meydana gelen artışın, pastörize süt, yoğurt ve peynir fiyatlarında yaşanan artışlar için haklı sebep oluşturabilmesi için artışların aynı oranda ya da mukabil derecede olması gerekmektedir. Örneğin çiğ süt fiyatları %10 artmasına rağmen pastörize süt fiyatlarının %50 artması haklı sebep olarak kabul edilemeyecektir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken diğer husus ise her durumda ürünlerin fiyatında yapılan artışın birebir aynı oranda olmasının gerekmemesidir. Zira üretim girdilerinde meydana gelen artış üretim sürecinde değişik maliyetlere neden olabilir. Dolayısıyla çiğ süt fiyatlarının %10 artmasının, pastörize süt fiyatlarında %20’lik bir artışa neden olduğu durumlar söz konusu olabilir. Ayrıca, çiğ süt fiyatlarında meydana gelen artışın pastörize süt fiyatları ile yoğurt ve/veya peynir fiyatlarında farklı artışlara neden olabileceği dahi somut olayın özellikleri çerçevesinde dikkate alınmalıdır.

Ürünlerin fiyatlarında artışa neden olan haklı sebeplerin varlığının, fahiş fiyat artışında bulunanlar tarafından ileri sürülerek ispat edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla fahiş fiyat artışında haklı sebebin var olup olmadığı her somut olay bazında olayın sınırları içinde ayrıca değerlendirilmelidir. Somut olayda haklı sebebin varlığı ispat edildiğinde ilgili hakkında fahiş fiyat artışı nedeniyle idari yaptırım uygulanmamalıdır.

2.2.1.7. Fiyat Artışının Aşırı Olması ve Adil Olmaması

Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yer alan fahiş fiyat artışı tanımıdaki son şart, fiyat artışının aşırı (*excessive*) olması ve adil (*fair*) olmamasıdır.⁵⁰⁰ Bu bağlamda söz konusu şartın gerçekleşmesi için her iki unsurun da birlikte bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla adil nitelikteki (haklı sebebe dayanan) aşırı fiyat artışları yasak kapsamına girmemektedir. Esasen fiyat artışının “aşırı olması” ve “adil olmaması” şartları soyut kavramlardır. Bu kavramların somut olayda bulunup bulunmadıkları ise her olayın kendi özellikleri çerçevesinde belirlenmelidir. Fahiş fiyat tanımında yer alan fiyat artışının “aşırı” olması şartı, pozitif şart olarak tanımlanabilir. Buna göre, bir mal veya hizmet fiyatında yapılan artışın, fahiş sayılabilmesi için gereğinden fazla ve/veya çok olması gerekir.

⁵⁰⁰ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 471; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 862.

Dolayısıyla mal ve hizmet fiyatlarında olağan sayılabilecek artışlar fahiş fiyat kapsamında değildir.

Bir ürünün fiyatında aşırı artış olup olmadığı piyasa şartları ve ürünün fiyatını etkileyen diğer unsurların gözönüne alınması yoluyla tespit edilebilecektir.⁵⁰¹ Örneğin üretiminde ithal ürün kullanılan veya doğrudan ithal edilen ürünlerin fiyatında döviz fiyatlarında yaşanan artış oranında artış yapılması olağan sayılacaktır. Bunun gibi tarım ürünlerinde yağışın az olması nedeniyle sulama maliyetlerindeki artış nedeniyle ya da mahsulün az olması sonucunda ürünün arzının azalması ve/veya ürüne yönelik talebin artması sonucunda yaşanabilecek fiyat artışları dahi ekonominin genel kuralları çerçevesinde normal kabul edilebilecektir.⁵⁰² Buna göre piyasa koşullarının değişmesi sonucunda yapılacak fiyat artışları hukuka aykırı sayılmayacaktır.⁵⁰³

Fahiş fiyat tanımıda yer alan fiyat artışının “*adil olmamasını*” ise negatif şart olarak sınıflandırmak mümkündür. Yukarıda tarihi kökenlerine yer verilmek suretiyle açıklandığı üzere adil fiyat, daha çok felsefi temellere dayanan bir kavram olmakla birlikte, Perakende Ticaret Kanunu’nda yer verildiği şekilde haklı bir sebebe ve piyasa koşullarına dayanmayan artışları ifade etmektedir.⁵⁰⁴ Dolayısıyla bir ürünün maliyetine, kalitesine, tedarik koşullarına, teslimat süresine ve ödeme seçeneklerine göre belirlenen satış fiyatını adil fiyat olarak tanımlamak mümkündür. Söz konusu ürünün fiyatının anılan şartlar gözönüne alınmadan ve/veya maliyetinden çok yüksek olarak belirlenmesi halinde adil fiyat artışından söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu anlamda bir mal veya hizmetin fiyatının adil olmayan şekilde yüksek olarak belirlenmesi halinde fahiş fiyat artışı söz konusu olacaktır.

Bir ürünün fiyatında piyasa koşullarından, maliyetlerin yükselmesinden, döviz kurunda meydana gelen artışlardan ya da enflasyondan kaynaklı olarak yaşanan artışların adil fiyat artışı olarak kabul edilmesi mümkündür. Bunlara ilaveten vergi oranlarında yaşanan bir yükselme nedeniyle ürünlerin fiyatının da aynı oranda yükseltilmesi de adil fiyat artışı kapsamında değerlendirilebilecektir.

⁵⁰¹ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 7.

⁵⁰² Söylü, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 472.

⁵⁰³ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 180.

⁵⁰⁴ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 7.

2.2.2. Rekabet Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat

Haksız fiyat uygulamalarına ilişkin hükümlerini incelemeye geçmeden önce rekabet hukukunun temel amaçları ve hedefleri hakkında genel hususlara değinmek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda rekabet hukukunun temelini, serbest piyasa ekonomisi gerekleri çerçevesinde teşebbüsler arasındaki rekabetin korunmasının oluşturduğunu söylememiz mümkündür. Teşebbüsler arası rekabet, serbest piyasa ekonomisinin varlığı ve etkinliği için en önemli unsurdur. Başka bir ifadeyle serbest piyasa ekonomisinin istenilen sonuçları üretmesi ancak rekabet esasının benimsenmiş olması ile mümkündür.

Rekabet hukuku liberal ekonomik sistemin temelini oluşturmaktadır.⁵⁰⁵ Bu kapsamda bir piyasada rekabetin oluşması için piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması ve girişim özgürlüğünün bulunması gerekmektedir. Söz konusu özgürlükler yoluyla piyasada oluşacak rekabetin korunması, ekonomik gücün tek bir elde toplanmasını önleyerek ekonomik refahın toplumda yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca teşebbüsler arası rekabetin yaygın olduğu bir piyasada satıcılar piyasaya arz edecekleri ürünlerini serbestçe belirleyebilme, tüketiciler ise ekonomiyle ilgili tercihlerini herhangi bir sınırlama, yönlendirme ve aldatılma olmadan serbest bir şekilde yapabilme imkânına sahiptir.⁵⁰⁶

Ekonomide piyasalar rekabet yönünden tam rekabet piyasası ve eksik rekabet piyasası olarak iki kısımda incelenmektedir. Tam rekabet piyasası alıcıların ve/veya satıcıların kendi başlarına toplam arz miktarını ve dolayısıyla ürünlerin fiyatlarını etkileme gücüne sahip olmadıkları ve piyasaya diğer teşebbüsler tarafından giriş çıkışlarının serbest olduğu bir piyasa şekli olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰⁷ Bunun tersi olarak ürünlerin fiyatının piyasadaki alıcılar ya da satıcılardan biri veya bir kaç tarafından çeşitli yöntemler uygulanmak suretiyle değiştirilebildiği durumlarda ise eksik/aksak rekabet piyasası söz konusu olacaktır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 21.

⁵⁰⁶ Pınar, "Rekabet Hukuku ile", 63.

⁵⁰⁷ Dinler, *İktisada Giriş*, 72-74; Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, 211; Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, 252.

⁵⁰⁸ Dinler, *İktisada Giriş*, 193-195; Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 21.

Rekabete ilişkin hukuk kuralları piyasaların kendi doğal oluşumları içinde gelişmesinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu kurallar piyasaların, devletin ya da özel teşebbüslerin her türlü müdahalelerinden korunmasına ilişkin hükümler içermektedir. Dolayısıyla rekabet konusundaki mevcut yasal düzenlemelerin devletin piyasalara veya ekonominin işleyişine müdahalesi şeklinde anlaşılmaması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle rekabet hukuku ne piyasalara müdahaleye ne de tüketicileri korumaya yönelik bir hukuktur. Bununla birlikte tam rekabet piyasasının etkin olduğu bir ekonomik sistem tüketiciler ve toplum açısından çok büyük faydalar sağlamaktadır.⁵⁰⁹

2.2.2.1. Rekabet Hukuku İle İlgili Temel Kavramlar

Anayasa'nın 167. maddesinde devletin piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşmeyi önlemek görevinden söz edilmesine rağmen konu hakkında Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar düzenleme faaliyetlerinde bulunulmamıştır. 24.01.1980 tarihinden itibaren uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisinin gerekleri (24 Ocak kararları) ve 1990'lı yılların başında giderek yoğunlaşan AB üyeliliği hedefi doğrultusunda AB'ye verilen taahhütler kapsamında başlatılan çalışmalar sonucunda 07.12.1994 tarihi ve 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun kabul edilmiştir.⁵¹⁰ Türkiye'de Rekabet Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihe kadar rekabet hukukunun kapsamına giren konuları düzenleyen bir kanun olmadığı gibi Türk Ticaret Kanunu'nun yukarıda yer verilen haksız rekabete ilişkin hükümleri dışında rekabet hukuku konusunda bir düzenleme de bulunmamaktaydı.

Rekabet Kanunu'nun amacı, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti bozan veya sınırlandıran anlaşma, uyumlu eylem ve kararları ve piyasadaki hâkim durumun kötüye kullanılmasını önlemek ve rekabetin korunmasını sağlamaktır.⁵¹¹ Nitekim Rekabet Kanunu'nun "Amaç" başlıklı birinci maddesinde bu hedef mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hâkimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamak şeklinde

⁵⁰⁹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 22-23.

⁵¹⁰ Özkan, "Rekabet Hukuku'nda Fiyat Tarifeleri", 941; Pınar, "Rekabet Hukuku ile", 60; Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 64.

⁵¹¹ Uzun Şenol "Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku", 205.

belirtilmiştir.⁵¹² Bu bağlamda rekabet hukukunun amacının, teşebbüslerin serbest piyasa koşulları çerçevesinde herhangi bir engelle karşılaşmadan rekabet edebilmelerinin sağlanması olduğunu söylemek mümkündür.⁵¹³

Teşebbüs ise Rekabet Kanunu'nun 3. maddesinde piyasada mal veya hizmet üreten, pazarlayan, satan gerçek ve tüzel kişilerle, bağımsız karar verebilen ve ekonomik bakımdan bir bütün teşkil eden birimler olarak tanımlanmıştır. Buna göre rekabet hukuku anlamında teşebbüs neredeyse ekonomik faaliyet yürüten her türlü varlığı ifade etmekte olduğundan ticari işletmeden daha geniş bir kavramı ifade etmektedir.⁵¹⁴ Aynı maddede teşebbüs birliği ise teşebbüslerin belirli amaçlara ulaşmak için oluşturduğu tüzel kişiliği haiz veya tüzel kişiliği olmayan her türlü birlikler olarak tanımlanmıştır. Bu haliyle Rekabet Kanunu'nun, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun rekabet hukukunun kaynağını teşkil eden 1957 tarihli Roma Anlaşması esas alınmak suretiyle düzenlendiğini söylemek mümkündür.⁵¹⁵

Rekabet Kanunu'na göre mal ve hizmet piyasalarında rekabetin bozulması, birleşme ve devralma gibi diğer durumlar haricinde iki temel durum için söz konusu olabilmektedir. Bu durumlar rekabeti bozucu veya sınırlayıcı anlaşmalar kapsamında uyumlu eylem ve kararlar ile piyasaya hâkim olan teşebbüslerin hâkim durumlarını kötüye kullanmalarıdır.⁵¹⁶ Yukarıda da belirtildiği üzere Avrupa Birliği Anlaşması'nın 101 ve 102. maddelerinde de rekabeti bozucu veya sınırlayıcı anlaşmalar, uyumlu eylem ve kararlar ile hâkim durumun kötüye kullanılmasına ilişkin durumlara yer verilmiştir.

Rekabet Kanunu ile rekabete yönelik hususlar hakkında görevli ve yetkili idare olarak Rekabet Kurumu kurulmuştur. Nitekim Rekabet Kanunu'nun 20. maddesinde Türkiye'de mal ve hizmet piyasalarının serbest ve sağlıklı bir rekabet ortamı içinde oluşmasının ve gelişmesinin temini ile Rekabet Kanunu'nun kendisine verdiği görevleri yerine getirmek ve uygulanmasını gözetmek üzere kamu tüzel kişiliğini haiz idarî ve malî

⁵¹² Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 62; Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 29.

⁵¹³ Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara", 142.

⁵¹⁴ Turgut, *Hâkim Durumun Fahiş Fiyat*, 29.

⁵¹⁵ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 64.

⁵¹⁶ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1657.

özerkliğe sahip Rekabet Kurumu'nun kurulduğu belirtilmektedir.⁵¹⁷ Rekabet Kurumu'nun karar organı ise Rekabet Kurulu'dur.

2.2.2.2. Rekabeti Bozucu Anlaşma, Karar ve Uyumlu Davranışlar

Rekabet Kanunu'nun md.4/1 hükmünde, rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararların hukuka aykırı ve yasak olduğu belirlenmiştir.⁵¹⁸ Dolayısıyla anılan madde kapsamında, üç temel konunun serbest rekabete aykırı kabul edildiğini ve yasaklandığını söylememiz mümkündür. Bu konular teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler (davranışlar) ve teşebbüs birlikleri kararlarıdır. Söz konusu anlaşma, uyumlu eylem ve kararların hukuka aykırı olduklarının kabul edilebilmesi ve yasaklanabilmesi için amaçlarının ya da doğurdıkları ekonomik etkilerin rekabeti sınırlayıcı nitelikte olması zorunludur.⁵¹⁹ Bu bağlamda, teşebbüsler arasındaki bir anlaşma, uyumlu davranış veya birlik kararları henüz uygulanmaya konmamış ve dolayısıyla piyasadaki rekabeti henüz bozmamış olsa bile anlaşma uyumlu davranış veya birlik kararının kapsamından piyasadaki rekabeti engellemeye, bozmaya veya kısıtlamaya yol açacak olduğu ya da bu sonucu amaçladığı anlaşılıyorsa bunların uygulamadaki etkilerini görmek için beklenilmesine gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla rekabeti engellemeye veya sınırlandırmaya yönelik bir anlaşma, uyumlu davranış veya birlik kararının Rekabet Kanunu kapsamında yaptırıma tabi tutulması için piyasadaki rekabeti bozacak nitelikte olması ya da piyasada rekabeti bozmayı amaçlaması yeterlidir.

Teşebbüsler tarafından anlaşmayla ve/veya uyumlu davranışlar yoluyla veya teşebbüs birliklerinin benzer nitelikteki eylemleriyle belirlenen ürün fiyatının haksız rekabet konusu olması için fahiş biçimde arttırılmasına gerek bulunmamaktadır. Ürünlerin fiyatlarını arttırma amacıyla yapılan bu tip davranışlar neticesinde çoğu zaman ürünlerin fiyatları fahiş biçimde artsa bile rekabet hukuku anlamında müeyyide uygulanabilmesi için bu tip davranışların varlığı yeterlidir. Dolayısıyla rekabet hukukunda rekabeti ihlâl eden durum netice (haksız fiyat artışı) değil söz konusu

⁵¹⁷ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 29

⁵¹⁸ Rekabet Kanunu'nun md.4/1 hükmüne göre belirli bir mal veya hizmet piyasasında doğrudan veya dolaylı olarak rekabeti engelleme, bozma ya da kısıtlama amacını taşıyan veya bu etkiyi doğuran yahut doğurabilecek nitelikte olan teşebbüsler arası anlaşmalar, uyumlu eylemler ve teşebbüs birliklerinin bu tür karar ve eylemleri hukuka aykırı ve yasaktır.

⁵¹⁹ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 842-843.

davranışın yapılmasıdır. Bu çerçevede bir ürünün fiyatının, teşebbüsler tarafından anlaşmayla ya da uyumlu davranışlar yoluyla veya teşebbüs birliklerinin benzer nitelikteki eylemleriyle belirlenmesi haksız rekabet kapsamına girmektedir.⁵²⁰ Zira söz konusu anlaşma ve davranışlarla teşebbüsler, güçlerini birleştirerek tek bir şirket haline dönüşerek piyasaya hâkim olmaktadır. Piyasada hâkimiyetin kurulmasından sonra ilgili ürünün üretimini azaltmak suretiyle piyasaya arzının kısıtlanmasını sağlayarak fiyatının artmasına neden olabilirler. Bu durumda şirketlerin üretimi azaltmak suretiyle ürünlerin fiyatlarını arttırmaları piyasayı birçok yönden olumsuz etkiler.⁵²¹ Ayrıca piyasaya hâkim olan söz konusu şirketler, ürünlerin fiyatını doğrudan yüksek olarak belirleme imkânına da sahip bulunmaktadır.

Bu tip anlaşma ve davranışlar, ilgili ürünün fiyatının yapay biçimde artmasına neden olmakla birlikte aynı zamanda daha az ürün üretilmesine sebebiyet vereceğinden istihdamın da azalmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla ilgili ürünün üretim aşamasından nihai tüketiciye ulaşana kadar ki süreçte meydana gelen bütün ekonomik aşamalardaki birimlerin olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Bu nedenle, Rekabet Kanunu’nun 4. maddesi, birden fazla teşebbüsün birlik oluşturarak veya anlaşmalarla ya da uyumlu davranışlarıyla rekabeti sınırlamalarını yasaklamaktadır.⁵²² Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlara örnek teşkil eden durumlar tek tek sayılmak suretiyle belirlenmiştir. Maddede sayılan durumlar dışında da rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar söz konusu olabilir. Diğer bir ifadeyle Rekabet Kanunu’nun md.4/2 hükmünde sayılan durumlar sınırlı sayıda (*numerus clausus*) değildir.⁵²³

Ayrıca Rekabet Kanunu md.4/2 hükmünde sayılan rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar ile Rekabet Kanunu md.6/2 hükmünde belirtilen hâkim durumun kötüye kullanıldığı haller benzerlik göstermektedir. Şöyleki Rekabet Kanunu’nun, md.4/2 (d) hükmü piyasaya yeni gireceklerin engellenmesi yönünde anlaşma yapılmasını rekabetin ihlâli olarak kabul ederken md.6/2 (a) benzer eylemleri

⁵²⁰ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*”, 63.

⁵²¹ Cavlak - Selvi. “Covid-19 Dönemindeki”, 840-844.

⁵²² Yukarıda AB düzenlemelerine ilişkin kısımda da belirtildiği üzere, ABİİA’nın md.101/1(a) hükmünde “doğrudan veya dolaylı olarak, alış veya satış fiyatlarının ya da diğer ticaret koşullarının belirlenmesi” bu madde kapsamında haksız rekabet hallerine örnek olarak sayılmıştır.

⁵²³ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 225.

hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla yapılmasını yasaklamıştır. Yine Rekabet Kanunu'nun ayrımcılığı düzenleyen md.4/2(e) hükmü ile md.6/2(b) ve ek yükümlük koymayı düzenleyen md.4/2 (f) hükmü ile md.6/2 (c) hükümleri, madde metinlerin kaleme alınış biçiminde küçük farklılıklar bulunmakla birlikte benzer hususları düzenlemektedir.⁵²⁴ Bu nedenle aşağıda Rekabet Kanunu'da yer verilen anlaşma çeşitleri başlığı altında yer verilen piyasaya girişlerin engellenmesi, ayrımcılık ve ek yükümlülük koymak gibi başlıklar altında yer verilen hususların bünyesine uygun düştüğü ölçüde hâkim durumun kötüye kullanılması halleri olarak değerlendirilmesi mümkündür.

2.2.2.2.1. Rekabeti Bozan Anlaşma Türleri

Rekabet Hukuku'nda yaygın olarak kullanılan anlaşma terimi, Borçlar Hukuku hükümlerine göre iki taraf arasında geçerli olarak kurulan bir sözleşmeden çok daha geniş kapsamlı, sözlü mutabakata dayanan davranışları da içine alan bir kavramdır. Her ne kadar nadiren yazılı olarak yapılabilse dahi rekabeti sınırlamak amacıyla yapılan anlaşmalar genellikle gizli olarak yapılır.⁵²⁵ Taraflar arasında rekabet hukukunu ihlâl eden bir anlaşmanın varlığını tespit etmek genellikle kolay değildir.

Tarafların arasında bir anlaşmanın varlığının kabulü için her ne sebeple olursa olsun tarafların kendilerini bu anlaşmayla bağlı kabul etmeleri yeterlidir. Burada tarafların birlikte hareket ettiklerini gösteren ticari davranışları ve söz konusu davranışlar neticesinde piyasada oluşan fiili durum gibi kriterler anlaşmanın varlığının tespit ve ispatında önem kazanmaktadır. Hukuken bağlayıcı olmayan centilmenlik anlaşmaları da tarafların fiilen buna uygun davranış göstermeleri halinde rekabeti bozucu nitelikteki anlaşma olarak kabul edilmelidir. Rekabet Hukuku'nda taraflar arasındaki anlaşmalar, üretim ve tedarik zinciri içerisinde yapıldığı konuma göre yatay ve dikey anlaşmalar olmak üzere iki ana kategori çerçevesinde sınıflandırılmaktadır.

2.2.2.2.1.1. Yatay Anlaşmalar

Bir ürün üretiminden nihai tüketiciye sunulana kadar geçen süreçte çeşitli aşamalardan geçer. Bu aşamalar her ürünün özelliğine göre farklılık gösterebilir. Bu aşamaların ana noktalarını üretim aşaması, pazarlama aşaması, dağıtım aşaması ve

⁵²⁴ Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara", 141.

⁵²⁵ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 64.

perakende olarak satılma aşaması olarak dört ana kısımda incelemek mümkündür. Aynı veya benzer nitelikte bir ürünün üretiminden nihai tüketimine kadar geçen aşamalar içerisinde aynı seviyede olan teşebbüsler tarafından yapılan anlaşmalara yatay anlaşma denilmektedir.⁵²⁶

Ekonomi biliminde kartel olarak adlandırılan yatay anlaşmalar üretici ile üreticinin, tedarikçi ile tedarikçinin ve perakendeci ile perakendecinin aralarında yapmış oldukları rekabeti ihlâl eden nitelikte anlaşmalardır.⁵²⁷ Aslında aynı veya benzer nitelikte bir ürünün üretilmesinde, pazarlanmasında, dağıtılmasında ve perakende olarak satılmasında birbirinden ayrı iki ticari işletmenin birbirlerinin rakibi olması gerekmektedir. Bu bağlamda rekabet hukukunda yatay anlaşmaların rekabeti bozucu olduğu kabul edilmekte ve bu anlaşmalar yasaklanmaktadır.⁵²⁸ Bu anlaşmaların taraflar arasındaki rekabete olumlu etkisi olmadığı gibi rekabeti ortadan kaldıracağı kabul edilmektedir.

2.2.2.2.1.2. Dikey Anlaşmalar

Rekabeti sınırlayıcı ya da bozucu bir anlaşmaya konu edilen ürünler aynı veya benzer nitelikte olsa bile tarafların sürecin farklı aşamalarında olması örneğin taraflardan birinin üretici diğerrinin dağıtıcı olduğu durumlarda söz konusu ticari işletmeler birbirlerinin rakibi olarak kabul edilmez. Farklı aşamalarda yer alan teşebbüslerin aralarında anlaşması da Rekabet Kanunu tarafından yasaklanmıştır. Bu anlaşmalara dikey anlaşmalar denilmektedir.

Yatay anlaşmaların aksine dikey anlaşmalar ürünlerin üretiminden tüketimine kadar olan süreçte farklı aşamalarda faaliyet gösteren teşebbüslerin aralarında yaptıkları anlaşma türleridir.⁵²⁹ Başka bir ifadeyle üretici ile tedarikçi veya perakendeci ya da bunların birbirleri arasında yaptıkları anlaşmalar dikey anlaşmalardır. Dikey anlaşmaların bazı durumlarda verimliliği arttırılması, maliyetten tasarruf edilmesi ve

⁵²⁶ İ. Yılmaz Aslan, *Rekabet Hukuku Dersleri*, (Bursa: 5. Bası, Ekin Kitapevi Yayınları, 2015), 85.

⁵²⁷ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 71.

⁵²⁸ Selvi - Cavlak. "Tüketicilere Yönelik", 372.

⁵²⁹ Aslan, *Rekabet Hukuku Dersleri*, 85.

ürünlerde standardizasyonun sağlanması gibi olumlu sonuçları olmasına rağmen rekabet hukukunda dikey anlaşmalar da yasaklanmıştır.

Yatay veya dikey olup olmadığına bakılmaksızın rekabeti sınırlayıcı amaçlı olmasa bile bir anlaşmanın hükümleri fiilen rekabeti bozucu, kısıtlayıcı veya engelleyici etkiler doğuruyorsa bu anlaşmayı yapan ticari işletmelerin hangi amaçla söz konusu anlaşmayı yaptıkları önem taşımamaktadır.⁵³⁰ Dolayısıyla anlaşmaların rekabeti bozucu, engelleyici veya kısıtlayıcı olup olmadıklarının değerlendirilmesinde teşebbüslerin anlaşmayı yapma gayelerinden ziyade piyasada oluşan fiili durumun dikkate alınması gerekmektedir. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere teşebbüsler arasında yapılan rekabeti bozmayı, engellemeyi ve kısıtlamayı amaçlayan anlaşmalar bu yönde bir sonuç ortaya çıkmasa dahi rekabeti ihlâl etmektedir.⁵³¹

2.2.2.2.2. Rekabet Kanunu’nda Anlaşma Çeşitleri

Rekabet Kanunu’nda rekabeti sınırlayıcı anlaşmalara örnek teşkil eden durumlar kanunun md.4/2 hükmünde tek tek sayılmak suretiyle belirtilmiştir. Söz konusu anlaşmaların tamamı rekabeti engelleyici, bozucu ya da sınırlayıcı nitelikte olduğundan ürünlerin fiyatlarının da haksız şekilde artmasına neden olmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekirse zaman içinde ürünlerin fiyatları üzerinde olumsuz etkilerini göstermesi ve haksız fiyat oluşumuna neden olmaları beklenmekle birlikte rekabeti engelleyen, bozan ve sınırlayan anlaşmaların başlangıcında fiyatların fahiş biçimde artması söz konusu olmayabilir. Rekabeti ihlâl eden anlaşmaların fiyatlar üzerindeki etkisi bazen doğrudan sonuç verirken bazen de belli bir zaman dilimine yayılabilir. Hatta bazen söz konusu anlaşmalar yoluyla ürünlerin fiyatlarının geçici bir süreyle düşürülmesi kararlaştırılabilir. Bununla birlikte bu nitelikteki anlaşmalar fiyatları etkilemese/düşürse dahi rekabeti ihlâl edici niteliktedir.⁵³² Daha önce de ifade edildiği üzere, rekabetin ihlâli için sonucun gerçekleşmesi gerekmemekte rekabeti engelleyen, bozan veya sınırlandıran bir anlaşmanın varlığının tespiti yeterli olmaktadır.

Rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşmalar Rekabet Kanunu md.4/2 hükmünde sayılanlarla sınırlı değildir. Rekabet Kanunu’nun md.4/2 hükmünde

⁵³⁰ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 70.

⁵³¹ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 848.

⁵³² Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 70.

“...bu haller özellikle şunlardır...”ifadesiyle hükümde sayılan durumlar dışında dahi teşebbüsler arasında rekabeti engelleyici, bozcucu veya kısıtlayıcı anlaşmaların mevcut olabileceği belirtilmiştir.⁵³³ Bu bağlamda tezin konusuyla sınırlı olmak üzere aşağıda Rekabet Kanunu md.4/2 hükmünde sayılan rekabeti engelleyici, bozcucu ya da sınırlayıcı nitelikte anlaşmalara kısaca yer verilmektedir.

2.2.2.2.1. Fiyatların ve Diğer Ticari Koşulların Tespiti

Piyasaya sunulan ürünlerin fiyatlarında yapılan aşırı artışlar haksız rekabetin konusunu teşkil eder.⁵³⁴ Bu bağlamda ürünlerin fiyatları arasında rekabetin bulunması, rekabet hukukunun gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli sonuçlardan birisidir. Bu nedenle üreticilerin, tedarikçilerin veya perakendecilerin belirli bir mal veya hizmetin satış fiyatlarını, aralarında yapacakları bir anlaşmayla belirlemeleri rekabetin ihlâlüne yol açar. Zira ürünlerin fiyatlarının pazar koşullarına göre, arz ve talebin karşılanmasıyla denge fiyatı üzerinden oluşması gerekmektedir.⁵³⁵ Fiyatın pazar koşulları dışında belirlenmesi ise her zaman rekabeti bozucudur. Dolayısıyla rekabet hukuku kurallarının ihlâl edilerek ürünlerin fiyatlarının anlaşmayla belirlenmesi haksız fiyat artışlarına yol açmaktadır.⁵³⁶

Fiyatların belirlenmesi aynı piyasada aynı seviyede faaliyet gösteren teşebbüslerin aralarındaki anlaşmayla yapılabileceği gibi üreticisinin tedarikçilerle ya da perakendecilerle anlaşarak ürünün belirli bir fiyatın altında satmamalarını temin etmesi veya satış fiyatının yeniden belirlenmesi şeklinde de ortaya çıkabilir. RK tarafından 17.02.2022 tarih ve 22-09/130-50 sayılı kararla, “.....Gıda San. ve Tic. A.Ş. 'nin, ...bölgesinde yer alan perakende seviyesinde faaliyet gösteren teşebbüslerin satış fiyatlarını yeniden belirlemek suretiyle 4054 sayılı kanunun 4. maddesini ihlâl etmesi sebebiyle, 4054 sayılı Kanun'un 16. maddesinin üçüncü fıkrası ve Rekabeti Sınırlayıcı Anlaşma, Uyumlu Eylem ve Kararlar İle Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması Halinde Verilecek Para Cezalarına İlişkin Yönetmelik'in 5. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi, ikinci fıkrası ve üçüncü fıkrasının (b) bendi ile 7. maddesinin birinci fıkrası

⁵³³ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1658.

⁵³⁴ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 70.

⁵³⁵ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 61-63.

⁵³⁶ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 225-226.

uyarınca Gıda San. ve Tic. A.Ş. hakkında 2020 yılı gayrisafi gelirleri üzerinden takdiren 4.407.979,26 TL idari para cezası... ” uygulanmıştır.⁵³⁷

Rekabet hukukunda fiyat tespiti denince genellikle satış fiyatları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte alış fiyatlarının tespiti yoluyla da rekabetin ihlâli mümkündür. Fiyatların anlaşma ile bir süre düşük tutulması (damping) yıkıcı fiyat uygulaması olması nedeniyle diğer teşebbüslerin pazardan çekilmelerine yol açmaktadır. Bunun neticesi olarak piyasa kalan firma/az sayıda firmalar, fiyatları istedikleri gibi belirleyerek orta ve uzun vadede çok yüksek kârlar elde etmekte ve rekabetin ortadan kalkmasına neden olmaktadır.⁵³⁸ Bu çerçevede, Rekabet Kanunu’nun md.4/2-a hükmünde, mal veya hizmetlerin, alım ya da satım fiyatının, fiyatı oluşturan maliyet, kâr gibi unsurlar ile her türlü alım yahut satım şartlarının tespit edilmesi yasaklanmıştır.⁵³⁹ Bir mal veya hizmetin fiyatının, ekonominin genel kuralları uyarınca arz talep dengesi içerisinde oluşması gerekirken, ilgili teşebbüsler tarafından anlaşma, uyumlu eylem veya karar alınarak tespit edilmesi hukuka aykırı ve yasak olarak kabul edilmiştir.⁵⁴⁰ Dolayısıyla bu tip eylemler sonucunda bir mal veya hizmetin fiyatında fahiş artışların gerçekleşmesi de anılan hüküm kapsamında hukuka aykırılık teşkil etmektedir.⁵⁴¹

2.2.2.2.2. Pazar Paylaşmak ve Üretim Sınırlaması

Rekabet Kanunu hükümleriyle, mal ve/veya hizmet piyasalarının teşebbüslerin aralarında yapılan anlaşmalarla bölüşülmesi ve her türlü piyasa kaynaklarının veya unsurlarının paylaşılması ya da denetlenmesi yasaklanmıştır. Pazar paylaşma anlaşmaları genellikle coğrafi bölge, müşteri ve kullanım sınırlamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁵⁴² Aynı sektörde faaliyet gösteren iki rakip işletmenin aralarında anlaşarak

⁵³⁷ <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=72c7dbe8-9f9e-4be0-aae0-c2f942e3f3a0> (Erişim 9 Şubat 2024).

⁵³⁸ Anık, “AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun”, 191-192.

⁵³⁹ Selvi - Cavlak, “Tüketicilere Yönelik”, 370, 371; Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1658.

⁵⁴⁰ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 67.

⁵⁴¹ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 226.

⁵⁴² İlgili coğrafi pazarın tanımlanması, teşebbüsün yerleştiği yerin ve faaliyetinin niteliğine bağlıdır. İlgili coğrafi pazar, homojen rekabet koşullarının varlığı ile karakterize edilir. Coğrafi pazar; belirli bir pazarın topraksal sınırı, taşıma maliyetleri (paketleme), malın çürüyebileceği dağıtım sisteminin alanı ve etkinliği, belirli sağlayıcılar bakımından tüketici tercihleri ve hatta geleneksel alışkanlıklar gibi faktörlere bağlıdır. Dışarıdan gelen ürünler, herhangi bir engelle karşılaşmadan bu homojen rekabet koşulları içine girebiliyorsa rekabeti sınırlayıcı bir durum söz konusu olmayacaktır. Coğrafi pazarın tespitinde ayrıca rakip teşebbüslerin pazar içindeki potansiyel rekabet olanakları da dikkate alınmalıdır.

ülkeyi bölgelere ayırmaları ve birbirlerinin bölgelerine girmemeyi kabul etmeleri pazar paylaşma anlaşmalarının en klasiğidir. Bu yolla pazarın coğrafi olarak paylaşılması söz konusu olacaktır.

Üretim sınırlaması, ürünlerin arz ve/veya talep miktarlarının teşebbüsler tarafından piyasa dışında belirlenmesidir.⁵⁴³ Bu durum ise piyasalara müdahale anlamına geleceğinden rekabeti sınırlayıcı bir durum olarak kanunda sayılmıştır. Esasen iki ya da daha fazla teşebbüsün bir araya gelerek ürünlerin arz miktarlarını sınırlamaları açıkça rekabeti sınırlayıcı bir anlaşmadır. Böylelikle ürünlerin fiyatların haksız bir şekilde artması ve fahiş fiyatların oluşması söz konusu olacaktır. Teşebbüsler üretim sınırlamasını ellerinde atıl kapasite bulundurarak üretimlerini arttırmayarak veya stok yaparak gerçekleştirebilirler. Örneğin aynı sektörde faaliyet gösteren iki işletmenin on yıl süreyle üretim miktarını arttırıcı hiçbir yatırım yapmayacakları konusunda anlaşmaları rekabeti sınırlayıcı anlaşmadır. Bu bağlamda teşebbüslerin ellerinde atıl kapasite bulundurmaları piyasaya girebilecek yeni girişimcilerin önün tıkanmasına yol açacaktır.

Rekabet Kanunu'nun md.4/2-c hükmüyle mal veya hizmetin arz ya da talep miktarının kontrolü veya bunların piyasa dışında belirlenmesi hukuka aykırı ve yasak olarak kabul edilmiştir. Zira teşebbüsler tarafından ürünlerin arz veya talep miktarlarının kontrol edilmesi fiyatların piyasa koşulları dışında belirlenmesine yol açacağından ürünlerin fiyatını doğrudan etkileyecek niteliktedir.⁵⁴⁴

2.2.2.2.3. Pazara Yeni Girişlerin Engellenmesi ve Ayrımcılık

Pazara yeni girişlerin engellenmesi ve ayrımcılık konusunda teşebbüsler tarafından yapılan anlaşmalar Rekabet Kanunu'nun md.4/2 hükmünde sayılan rekabeti sınırlayıcı durumlardan sayıldığı gibi aynı zamanda kanunun md.6/2 hükmünde belirtilen hâkim durumun kötüye kullanıldığı hallerdendir.⁵⁴⁵ Bu bağlamda, iki veya daha fazla teşebbüsün aralarında anlaşarak pazara yeni girişleri önleyici tedbirler almaları daima

Coğrafi pazar, ülkenin bir bölümü veya tamamı olabilir. Ülkenin bir bölümü, geri kalanından yalıtılmış homojen pazar koşullarına sahipse, sadece bu bölüm ilgili coğrafi pazar olarak kabul edilir.

⁵⁴³ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 63.

⁵⁴⁴ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 71.

⁵⁴⁵ Turgut, *Hâkim Durumun Fahiş Fiyat*, 33.

rekabeti sınırlayıcı etkiler gösterir. Zira bu gibi uygulamalar genellikle üretim zincirinin farklı seviyesindeki işletmeler arasında görülür. Örneğin belirli bir malın üreticileri birliğiyle, aynı malın dağıtıcıları birliği arasında birlik üyesi olmayanlardan ürün alınmaması veya birlik üyesi olanlara farklı fiyat uygulanması (ayrımcı fiyatlandırma) rekabeti olumsuz yönde etkileyecektir.⁵⁴⁶

Piyasaya girişlerin engellenmesi yönündeki anlaşmaların etkili olabilmesi için, anlaşmaya katılan işletmelerin önemli bir pazar gücünün olması gerekmektedir. Bununla birlikte bir ürünün piyasasında fiyatların yüksek olması her zaman için piyasaya yeni teşebbüslerin girmesi yönünde bir teşvik unsuru olarak kabul edilmektedir.⁵⁴⁷ Ancak bazı durumlarda bir piyasada faaliyet gösteren teşebbüsler, rakiplerini veya müşterilerini sektör dışında bırakmak için boykot uygulamasına başvurabilir. Bu uygulama kapsamında aralarında anlaşarak boykot uygulayacakları ticari işletmeye mal veya hizmet vermeyebilirler. Bu gibi boykot uygulamaları da piyasada rekabetin bozulmasına yol açmaktadır.

Ekonomik ve rasyonel sebeplerle açıklanmayan ve müşterilerden birini diğerine göre rekabette dezavantajlı duruma sokan ayrımcılıklar rekabeti sınırlayıcı olarak kabul edilmektedir.⁵⁴⁸ Teşebbüsler tarafından münhasır bayilik hariç olmak üzere eşit haklar, yükümlülükler ve edimler için eşit durumdaki kişilere farklı şartların uygulanması rekabetin bozulmasına yol açmaktadır.⁵⁴⁹ Ayrıca, teşebbüsler tarafından yürütülen ticari faaliyetlerde fiyat ayrımcılığı yapılması da rekabeti ihlal edici niteliktedir.⁵⁵⁰ Bu hükmün amacının işletmelerin aralarında anlaşarak ticari ilişkide bulundukları taraflardan birini diğerine göre rekabette daha kötü duruma düşürmelerini engellemek olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁵¹ Teşebbüsler tarafından ticari faaliyetlerde uygulanan her ayrımcılık rekabeti sınırlayıcı nitelikte değildir. Dolayısıyla bir ticari faaliyette ayrımcılık yapıp yapılmadığı somut olayın özelliklerine göre değerlendirilecektir. İşletmeler tarafından ticari faaliyette uygulanan ayrımcılığın ekonomik veya rasyonel bir nedene dayanması halinde rekabetin ihlâl edilmesi söz konusu değildir. Bu kapsamda, Rekabet Kanunu'nun

⁵⁴⁶ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 68.

⁵⁴⁷ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 45.

⁵⁴⁸ Kamer, *İslam Hukuku'na Göre*, 21-22.

⁵⁴⁹ Şahin, "Tüketiciler İçin İyi Haber mi?", 91.

⁵⁵⁰ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 74.

⁵⁵¹ Turgut, *Hâkim Durumun Fahîş Fiyat*, 36.

md.4/2(e) hükmünde münhasır bayilik sözleşmeleri açısından ayrımcılık yapılmasına izin verilmiştir.

2.2.2.2.4. Ek Yükümlülük Koymak

Rekabet Kanunu'nun md.4/2(f) hükmünde, teşebbüsler arasındaki anlaşmanın niteliğine veya yerleşik ticari uygulamalara aykırı olarak bir ürün ile birlikte diğer bir ürünün satın alınmasının zorunlu kılınması, teşhir edilmesinin şart koşulması veya arz edilen bir ürünün yeniden arz edilmesine ilişkin koşulların ileri sürülmesi ek yükümlük koyma kapsamında sayılmıştır.⁵⁵² Kanun koyucu söz konusu üç durumda rekabetin ihlâl edildiğini hüküm altına almıştır.⁵⁵³

Yukarıda anılan hükümde sadece başka bir ürünün satın alınması, teşhiri veya tekrar arzıyla ilgili ek yükümlülüklerden bahsedilerek daha farklı nitelikteki ek yükümlülükler kapsam dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla bu hükmün amacının bir sözleşmenin yapılmasını sözleşmeyle ticari teammül ve nitelik bakımından ilgisi bulunmayan ek yükümlülüklerin karşı tarafça kabul edilmesi koşuluna bağlamayı engellemek olduğundan hükmün daha dar yorumlanmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu konularda teşebbüsler arasında yapılan anlaşmalara ise bağlayıcı anlaşma denilmektedir.⁵⁵⁴

2.2.2.3. Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması

Rekabet Kanunu'nun 3. maddesine göre hâkim durum, bir veya birden fazla teşebbüsün rakiplerinden ve müşterilerinden bağımsız hareket ederek fiyat, arz, üretim ve dağıtım miktarı gibi ekonomik parametreleri belirleyebilme gücüdür. Dolayısıyla esas olarak hâkim durum teşebbüsün/teşebbüslerin ekonomik gücünün ifadesidir.⁵⁵⁵ Bununla birlikte Rekabet Kanunu'nda hâkim durumun tespit edilmesi hususuna ilişkin bir düzenlemeye yer verilmemiştir.⁵⁵⁶

Bir teşebbüs bazı nedenlerden dolayı bir ürünün pazarında hâkim durumda olabilir. Rekabet Kanunu'nun 6. maddesine göre, bir teşebbüs veya teşebbüsler

⁵⁵² Kamer, *İslam Hukuku'na Göre*, 23-25.

⁵⁵³ Anık, "AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun", 192-193.

⁵⁵⁴ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 75.

⁵⁵⁵ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 843.

⁵⁵⁶ Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara", 144.

tarafından belirli bir bölgede veya ülkenin bütününde bir mal veya hizmet piyasasındaki hâkim durumun tek başına veya başka teşebbüslerle anlaşma yapmak ya da birlikte hareket etmek suretiyle kötüye kullanılması hukuka aykırı ve yasaktır.⁵⁵⁷ Bu bağlamda rekabet hukukunun önem atfettiği husus söz konusu teşebbüsün hâkim durumda gösterdiği davranış biçimidir.⁵⁵⁸ Dolayısıyla Rekabet Kanunu'nun sistematığında bir teşebbüsün ilgili pazarda hâkim durumda olmasının değil söz konusu hâkim durumunu kötüye kullanılmasının yasaklandığı göze çarpmaktadır.⁵⁵⁹ Bu noktada belirtmek gerekirse Rekabet Kanunu'nun 6. maddesi büyük ölçüde Avrupa Birliği Anlaşması'nın 102. maddesiyle uygunluk göstermektedir.⁵⁶⁰

Hâkim durumun kötüye kullanılması hallerinden biri olan yıkıcı fiyat uygulamalarıyla büyük işletmeler tarafından ölçek ekonomisinden yararlanamayan, maliyetini düşüremeyen ve yeterli sermayesi bulunmayan küçük işletmelerin zaman içinde ortadan kalkmalarına neden olunmaktadır.⁵⁶¹ Zira küçük işletmelerin uzun süre düşük fiyatlarla rekabet etmesi mümkün değildir. Bunun ardından piyasada kalmayı başaran az sayıda işletmenin piyasada tekel oluşturmak suretiyle fiyatları istedikleri gibi fahiş oranlarda belirleme imkânına kavuşmaları sağlanmaktadır. Dolayısıyla hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla ürünlerin fiyatlarının düşük olarak tespit edilmesi de rekabetin ihlâl edildiği haksız fiyat uygulamalarındandır.⁵⁶²

2.2.2.3.1. Hâkim Durumun Unsurları

Hâkim durumun unsurlarını ekonomik güç, bağımsızlık ve devamlılık olarak belirlemek mümkündür.⁵⁶³ Hâkim durumun söz konusu olabilmesi için teşebbüsün tedarikçilerden, müşterilerden ve rakiplerden bağımsız olarak davranabilme gücünün bulunması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle piyasada hâkim durumunun söz konusu olması için teşebbüsün ticari kararlarını verirken dışsal etkenlerden bağımsız olarak kendi öncelikleri doğrultusunda karar almasını sağlayacak nitelikte bir ekonomik güce sahip

⁵⁵⁷ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 70; Pınar, “Rekabet Hukuku ile”, 67; Uzunallı, “Yıkıcı Fiyat Uygulamaları”, 67; Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 66.

⁵⁵⁸ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 226-228.

⁵⁵⁹ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1659; Kamer, *İslam Hukuku'na Göre*, 17.

⁵⁶⁰ Odman Boztosun, “Tek Yanlı Davranışlara”, 140.

⁵⁶¹ Uzunallı, “Yıkıcı Fiyat Uygulamaları”, 62-64.

⁵⁶² Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 73; Şahin, “Tüketiciler İçin İyi Haber mi?”, 88.

⁵⁶³ Kamer, *İslam Hukuku'na Göre*, 15.

olması gerekir.⁵⁶⁴ Dolayısıyla hâkim durumu sağlayacak oranda ekonomik gücü bulunan teşebbüs ticari davranışlarında pazar koşullarını dikkate almadan karar verebilir. Ekonomik güç aslında bir çeşit tekel gücüdür.⁵⁶⁵

Bağlı bulunduğu bir şirketler grubundan aldığı güçle hâkim durumunu kötüye kullanan bir teşebbüsün piyasaya hâkim durumunun değerlendirmesinde bağlı ortaklık niteliğindeki söz konusu teşebbüsün tek başına değil grubun tamamının göz önünde bulundurulması gerekir. Her ne kadar bağlı ortaklığın grubun diğer ortaklıklarından bağımsız bir tüzel kişiliği olsa dahi bu işletmeler ekonomik olarak birlikte hareket ediyorlarsa hâkim durumun tespitinde bu birlikteliğin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda teşebbüsün ana gruba bağlı hareket etmesi hâkim durumun tespitindeki bağımsızlık koşulunu sağlamadığı anlamına gelmemektedir.

Teşebbüsün pazardaki ekonomik gücünün, hâkim güç sayılabilmesi için ekonomik gücün belli bir süre devam etmesi gerekir.⁵⁶⁶ Piyasaya geçici bir hâkimiyet hâkim durumun göstergesi olamaz. Bir teşebbüs tek başına bir pazara sahip olsa bile pazara yeni girişlerin mümkün olduğu durumlarda o pazarda geçici bir tekel durumu söz konusu olacağından söz konusu teşebbüsün ilgili ürünün piyasasında hâkim durumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla birlikte somut olay kapsamında bir teşebbüsün ilgili ürünün piyasasındaki hâkim durumunu kötüye kullanmaya yetecek kadar sürdürdüğü anlaşılabiliyorsa ve söz konusu teşebbüsün pazara hâkim olduğu süre içinde hâkim durumunu kötüye kullanmaya yönelik davranışlar yapılabilmişse devamlılık şartı gerçekleşmiş varsayılır.

2.2.2.3.2. Hâkim Durumun Tespiti

Bir teşebbüsün ilgili ürün pazarında hâkim durumda bulunduğu çeşitli göstergeler vasıtasıyla tespit edilebilecektir. Öncelikle bir teşebbüsün ilgili pazardaki hâkimiyet gücünün söz konusu pazardaki payına bakılarak tespit edilmesi mümkündür.⁵⁶⁷ Şöyle ki rakiplerinin pazar payının oranlarının %1-2 olduğu durumlarda pazar payı oranı %30 olan bir teşebbüsün ilgili pazarda hâkim durumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu

⁵⁶⁴ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 68.

⁵⁶⁵ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 849-850.

⁵⁶⁶ Odman Boztosun, “Tek Yanlı Davranışlara”, 166.

⁵⁶⁷ Turgut, *Hâkim Durumun Fahîş Fiyat*, 10.

teşebbüsün rakipleri de %25, %20 gibi oranlarda pazar payına sahipse söz konusu teşebbüs ilgili pazarda hâkim durumda sayılmayacaktır. O halde hâkim durumun tespitine ilişkin pazar payı kriterinde esas olan rakiplerine göre büyüklüktür.

Hâkim durumun varlığını kabul etmekte ilgili teşebbüsün pazar payının yeterli görülmediği ve/veya pazar payının çok yüksek olmadığı durumlarda, pazara giriş engelleri de göz önünde bulundurulacaktır. Pazara giriş engelleri varsa bu durumun pazar payı ile birlikte değerlendirildiğinde hâkim durumun göstergesi olarak varsayılması mümkündür.⁵⁶⁸ Ayrıca teşebbüsün, üretiminden dağıtımına kadar bir ürünün pazara ulaştırılmasındaki zincirde her halkayı kendisi oluşturacak şekilde ilgili pazarda bütünlük sağladığı durumlarda (dikey bütünlük) pazarda hâkimiyetten söz etmek mümkündür. Zira dikey bütünlük teşebbüsün ilgili pazardaki rakipler için önemli bir giriş engeli oluşturur. Dikey olarak bütünleşmek ilgili teşebbüslere rakiplerine göre maliyet avantajları sağladığından olası bir fiyat savaşında teşebbüsün rekabete daha uzun süre dayanmasını sağlamaktadır.

Pazar önderi bir firmanın sahip olduğu yeni ve üstün bir teknoloji her durumda rekabeti engelleyen olumsuz bir özellik olarak kabul edilmese de rakiplerin bu pazara girmelerini önleyerek giriş engeli oluşturur. Özellikle bu durumlar teknolojik buluşlardan kaynaklanıyorsa ve rakip teşebbüslere karşı kötüye kullanılmıyorsa olumlu kabul edilir.⁵⁶⁹ Buna ilaveten bir teşebbüsün faaliyet gösterdiği sektörde kullanmadığı kapasitesinin büyüklüğü diğer teşebbüslerin bu alana yatırım yapmaları önleyeceğinden ilgili pazarda hâkim durumun oluşmasına neden olabilecektir.

Bir teşebbüsün ilgili sektörde ürettiği ürünlerin çok çeşitli olması ve ürün farklılaştırılması, ürünlerin arasındaki gerçek bir kalite farklılığından değil de reklamlar veya ticari davranışlar neticesinde yapay olarak yaratılmışsa ilgili pazara giriş engeli olarak varsayılabilecektir. Üründe çeşitliliğin yanı sıra müşterilerin belirli bir ürüne bağlı oldukları durumlarda dahi hâkimiyetten söz etmek mümkündür. Bu durumda bir teşebbüsün belirli bir ürün için uyguladığı indirim veya promosyon sistemleri alıcıları

⁵⁶⁸ Şahin, “Tüketiciler İçin İyi Haber mi?”, 92-93.

⁵⁶⁹ Anık, “AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun”, 193-194.

ürüne bağlayabilmekle birlikte somut olayda diğer unsurların bulunması halinde hâkim durumun göstergesi olarak kabul edilebilecektir.

2.2.2.3.3. Hâkim Durumun Rekabeti İhlâl Eden Kötüye Kullanma Halleri

Rekabet Kanunu'nun md.6/2 hükmünde hâkim durumun kötüye kullanma halleri beş ayrı bentte sayılmış olmakla birlikte, bu bentlerde Avrupa Birliği Anlaşması'nda yer alan hükümlerin aksine hâkim durumun kötüye kullanılarak haksız fiyat artışı yapılmasına yer verilmemiştir. Ancak bir teşebbüsün bir mal veya hizmet piyasasındaki hâkim durumunu kötüye kullanarak söz konusu mal veya hizmetin fiyatında fahiş fiyat artışı yapması da bu madde kapsamında hukuka aykırı ve yasak kabul edilmektedir.⁵⁷⁰ Yukarıda yer verilen Rekabet Kanunu'nun md.4/2 hükmünde sayılan rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlarda olduğu gibi kanunun md.6/2 hükmünde belirtilen hâkim durumun kötüye kullanıldığı haller de örnek olarak sayılmıştır.⁵⁷¹ Dolayısıyla kanunda sayılan durumların dışında kalan hâkim durumun kötüye kullanılması halleri somut olayın özelliklerine göre belirlenecektir.

Rekabet hukukunda aşırı fiyatlandırma genellikle hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla ortaya çıkmaktadır. Aslında hâkim durumdaki teşebbüsler tarafından yapılan aşırı fiyatlandırma başlı başına bir hâkim durumun kötüye kullanılması halidir.⁵⁷² Hâkim durumun kötüye kullanılması suretiyle ürünlerin aşırı fiyatlandırılmasının tespiti zor olmakla birlikte ürünün ekonomik değeri ilgili ürünün pazarında oluşan fiyatlar ve ürünün maliyetleri göz önüne alınarak belirlenmektedir.⁵⁷³

2.2.2.4. Rekabet Kurulu Kararları Çerçevesinde Aşırı Fiyat Artışı

Rekabet hukuku kapsamında rekabeti ihlâl eden fiyat artışları aşırı fiyatlandırma (*excessive price*) ya da sömürücü fiyat (*exploitative price*) terimleri kullanılmaktadır. Bu bağlamda fiyat artışlarına yönelik olarak rekabet hukuku terminolojisinde fahiş fiyat artışı terimi tercih edilmemektedir. Ayrıca Türkiye'de rekabet hukukunun Rekabet Kurulu'nun verdiği kararlar doğrultusunda bir içtihad hukuku (*case law*) olarak geliştiğini de

⁵⁷⁰ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 826.

⁵⁷¹ Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara", 145.

⁵⁷² Şahin, "Tüketiciler İçin İyi Haber mi?", 90.

⁵⁷³ Anık, "AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun", 190-191.

vurgulamak gerekir.⁵⁷⁴ Şüphesiz rekabet hukukunda yaşanan bu gelişmelerin sağlanmasında Rekabet Kurulu'nun kararlarına karşı itiraz mercii olarak idare mahkemelerinin belirlenmesi etkili olmuştur.

Rekabet Kanunu'nun 6. maddesinde düzenlenen hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla fiyatların fahiş biçimde arttırılması mümkündür. Nitekim Rekabet Kurulu'nun 06.04.2001 tarih ve 01-17/150-39 sayılı kararıyla (...) adlı firmanın kendisine sağlanan imtiyazı kullanmak suretiyle kömür fiyatlarını aşırı derecede yüksek belirlemesinin Rekabet Kanunu'nun 6. maddesinin ihlâl edilmesi sonucunu doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁷⁵ Anılan kararda Rekabet Kurulu, yukarıda yer verilen Ekonomik Değer Testi'ne ilişkin kriterleri uygulamak suretiyle (...)’nun tekel hakkı sahibi olduğu ithal kömürleri benzer firmalara göre yaklaşık %50-60 oranında yüksek tuttuğu tespit edilmiştir.⁵⁷⁶

Rekabet Kurulu'nun 01.10.2018 tarihli ve 18-36/584-285 sayılı kararında internet üzerinden ilan hizmeti veren (...)com adlı şirket hakkında, 2014'ten 2017 yılına kadar ziyaret sayılarında sürekli artış yaşanan şirket'in hâkim durumunu kötüye kullanmak suretiyle rakiplerine göre ilan fiyatlarında çok yüksek oranda artış gerçekleştirdiği gerekçesiyle idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁷⁷

Bu kararın aksine Rekabet Kurulu'nun 01.03.2007 tarihli ve 07-18/164-54 sayılı kararında (...) firmasının biletin internetten ya da çağrı merkezinden alınmasına göre %11 ilâ 18 oranında uyguladığı kâr marjının aşırı olmadığı ve dolayısıyla rekabetin ihlâl edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁷⁸ Yine, Rekabet Kurulu'nun 26.05.2006 tarihli ve 06-36/462-124 sayılı kararında, (...) marka kombilerin yedek parçalarıyla başka bir firma tarafından ithal edilen benzer nitelikteki kombilerin yedek parçaları arasında tespit edilen %25-30 oranındaki fiyat farklılığı aşırı fiyat artışı olarak görülmemiştir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Odman Boztosun, “Tek Yanlı Davranışlara”, 143.

⁵⁷⁵ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 72; Ünal, “*Aşırı Fiyat Kavramı*” 67-71.

⁵⁷⁶ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 80; Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 67-71.

⁵⁷⁷ <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=8a58df07-f31b-457e-b936-9fa3afd5fdbf>, (Erişim 9 Şubat 2024).

⁵⁷⁸ <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=83ba3b23-24dd-42d8-b336-e29c68923b2e>, (Erişim 11 Şubat 2024).

⁵⁷⁹ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 74.

Rekabet Kurulu’nun 30.12.2020 tarihli ve 20-57/798-355 sayılı kararında koronavirüs salgını sırasında maske üreten 13 şirket hakkında birlikte fiyatları artırarak Rekabet Kanunu’nu ihlâl ettikleri şüphesiyle başlattığı soruşturmada, “ *Dosya kapsamında derlenen bilgi ve belgeler ile ulaşılan bulguların, Rekabet Kanunu’nun 4. maddesi çerçevesinde soruşturmaya taraf teşebbüsler arasında maske fiyatlarının yükseltilmesi yönünde rekabete aykırı bir anlaşmaya işaret etmediği, 23.03.2020 tarihinden itibaren pazarın tamamen Sağlık Bakanlığı/USHAŞ’ın kontrolüne geçtiği ve fiyat artışlarının talep artışı ve kısmi olarak da maliyetlerdeki yükselişten kaynaklanmış olabileceği* ” gerekçeleriyle ilgili pazarda rekabetin ihlâl edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁸⁰

Anılan kararda aynı zamanda konu hakkında “*hem iktisadi verilerin incelenmesinden hem de dosya kapsamında toplanan diğer bilgi ve belgelerden 2020 yılında maske fiyatlarında yüksek oranda fiyat artışlarının yaşandığı görüldüğü, mevcut dosya konusunda olduğu gibi salgın, doğal afet vb. krizlerden kaynaklanan olağanüstü koşullardan faydalanmak suretiyle fahiş fiyat artışları gerçekleştiren teşebbüsler hakkında Haksız Fiyat Değrlendirme Kurulu tarafından yaptırım uygulanabildiği, bu doğrultuda dosya kapsamında ulaşılan yüksek fiyat artışlarının gerçekleştiğine ve bu artışların maliyet artışları ile karşılanamadığına, pandemi ile pazarın yapısında meydana gelen değişikliklerin de haksız fiyat artışlarını kolaylaştırdığına ilişkin tespitler, görüşler ve sair sonuçlar hakkında Haksız Fiyat Değrlendirme Kurulu’na bilgi verilmesine*” karar verilmesi dikkat çekicidir. Söz konusu karar kapsamında Rekabet Kurulu tarafından rekabetin ihlâl edilmediği sonucuna varılmakla birlikte “*salgın, doğal afet vb. krizlerden kaynaklanan olağanüstü koşullardan faydalanmak suretiyle fahiş fiyat artışları gerçekleştiren teşebbüsler hakkında Haksız Fiyat Değrlendirme Kurulu tarafından yaptırım uygulanabildiği*” gerekçesiyle inceleme hakkında Haksız Fiyat Değrlendirme Kurulu’na bilgi verilmesine karar verilmesi esasen her iki idare arasındaki yetkinin sınırını ortaya koymaktadır.

Perakende temizlik ve gıda ürünleri ticareti yapan zincir marketler ve bunların tedarikçileri toptancı ve üreticiler olmak üzere toplam 30 şirket hakkında koronavirüs

⁵⁸⁰ <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=5d512066-dfae-4306-8db8-f109b6446b89>, (Erişim 11 Şubat 2024).

salgını sırasında gösterdikleri rekabeti ihlâl edici nitelikteki davranışları nedeniyle başlatılan soruşturma sonucunda şirketlerin aralarında yapmış oldukları yazışmalarda yer alan ifadelerin de delil olarak kullanılması suretiyle Rekabet Kurulu'nun 30.12.2020 tarihli ve 20-57/798-355 sayılı kararıyla, altı zincir market ve bir üretici hakkında, *“aralarında doğrudan veya ortak tedarikçiler aracılığıyla dolaylı temaslar yoluyla fiyatların ve fiyat geçişlerinin koordinasyonunun sağlandığı yine doğrudan veya ortak tedarikçiler aracılığıyla geleceğe dönük fiyatlar, fiyat geçiş tarihleri, dönemsel aktiviteler ve kampanyalar gibi rekabete hassas bilgilerin paylaşıldığı fiyat indirimine giden veya pazar genelinde fiyatların arttığı dönemde henüz fiyat artışı yapmayan teşebbüslerin fiyatlarına tedarikçiler aracılığıyla müdahale edilmek suretiyle söz konusu fiyatların tüketiciler aleyhine yükseltilmesinin sağlandığı, (...) böylelikle adı geçen teşebbüslerin satışa sundukları pek çok ürünün perakende satış fiyatlarının tespiti amacına sahip, topla-dağıt (hub and spoke) özelliği de sergileyen kartel niteliğindeki anlaşma veya uyumlu eylemler yoluyla, 4054 sayılı Kanun'un 4. maddesini ihlâl ettikleri”* gerekçeleriyle idari para cezası uygulanmasına karar verilmiştir.⁵⁸¹ Ayrıca anılan kararda, soruşturmaya konu edilen diğer 23 zincir market/toptancı ve üreticiler hakkında rekabeti ihlâl ettikleri yönünde kesin delile ulaşılamadığından idari yaptırım uygulanmamasına karar verilmiştir.

Rekabet Kurulu konu hakkında verdiği kararlarda esas aldığı kriterlerine göre Rekabet Kurulu'nun öncelikle somut olayda hâkim durumun (pazar gücünün) mevcudiyetini sorgulamaktadır. Somut olayda ilgili teşebbüsün söz konusu ürünün pazarında hâkim durumda olduğu tespit edilebiliyorsa Ekonomik Değer Testi, maliyet-satış fiyatı, ilgili pazarda rakip firmaların fiyatlamaları, kârlılık oranları gibi test ve kriterlere başvurulmak suretiyle ürünün aşırı fiyatlandırılması konusunda sonuca ulaşılmaktadır.

2.2.2.5. Danıştay Kararları Çerçevesinde Aşırı Fiyat Artışı Uygulamaları

RK kararlarına karşı hukuki başvuruların incelemesinin idari yargılama hukukuna tabi olması, rekabet hukuku alanında yargı içtihadlarının oluşmasını sağlamıştır. Böylelikle, Türkiye’de otuz yıla yakın geçmişi bulunan rekabet hukukuna ilişkin genel

⁵⁸¹ <https://www.rekabet.gov.tr/Karar?kararId=82884ab7-9d26-405c-9019-e2b9ee10f2c7>, (Erişim 11 Şubat 2024).

ilkelerin, yargı mercilerinin özellikle de Danıştay'ın verdiği kararlar doğrultusunda yerleşmesi ve gelişmesi mümkün olabilmektedir.

Yukarıda Rekabet Kurulu'nun 06.04.2001 tarih ve 01-17/150-39 sayılı kararıyla (...) adlı firmanın kendisine sağlanan imtiyazı kullanmak suretiyle kömür fiyatlarını aşırı derecede yüksek belirlediği gerekçesiyle hakkında idari para cezası uygulanmasının iptali talebiyle açılan davada Danıştay 10. Dairesi'nin 05.12.2003 tarihli ve E.2001/4817, K.2003/4770 kararında, Rekabet Hukuku'yla ilgili AB düzenlemelerine yer verildikten sonra, Rekabet Kanunu'nun Kanun'un 6. maddesinde gösterilen hâkim durumun kötüye kullanma hallerinin örnek olması, sınırlayıcı olmaması, dolayısıyla Rekabet Kurumu ve Danıştay'ın başkaca kötüye kullanma durumları tespit edebilmesine engel bulunmaması karşısında “aşırı fiyat uygulaması”nın kötüye kullanma hallerinden olup olmadığının tespitinin zorunlu olduğu” belirtilmiştir.⁵⁸²

Anılan Danıştay kararında “aşırı fiyat uygulaması”na rekabet hukuku kuralları çerçevesinde müdahale edilmesine yönelik doktrinde var olan görüşler serbest piyasa ekonomisinin gerekleri çerçevesinde tartışılarak rekabet koşullarının bulunmadığı, piyasanın kendi kendini düzeltemediği, aşırı fiyatlandırmanın yeni girişleri teşvik etmediği, giriş engellerinin bulunduğu, bilgi akışının tam ve homojen olmadığı bir ekonomide rekabet düzenlemelerinin asli amacının gerçekleşmesi söz konusu olamayacağından, rekabetin işleyişi, tüketici yararı ve kamu vicdanı yönünden sakıncalar doğuran bu gibi istismar edici eylemlere rekabet kuralları aracılığıyla müdahale edilebileceğinin kabulü gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Anılan karar hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla aşırı fiyatlandırmanın Rekabet Kanunu'nun ihlâli anlamına geldiği yönünde içtihad oluşturmuştur.⁵⁸³

Danıştay söz konusu kararında, bir ürünün fiyatının aşırı olup olmadığının tespiti konusunda iki temel kriterin bulunduğunu vurgulamıştır. Buna göre;

a) aşırı fiyatla piyasaya sunulduğu öne sürülen ürünün fiyatının, emsali niteliğindeki ürünün fiyatıyla karşılaştırılması ya da

⁵⁸² <https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=18234400>, (Erişim 11 Şubat 2024).

⁵⁸³ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 71.

b) ürünün maliyetinin ortaya konulması

gerekmektedir. Bazı durumlarda yapılacak incelemelerde ise her iki kriterin birlikte kullanılmasının gerekebileceği de belirtilmiştir.⁵⁸⁴ Danıştay’ın anılan kararında konu hakkında yapılan detaylı değerlendirmeler neticesinde Rekabet Kurulu’nun 06.04.2001 tarih ve 01-17/150-39 sayılı kararı hukuka uygun bulunarak davanın reddine karar verilmiştir.

Diğer bir karar ek yükümlülük koymak suretiyle rekabetin ihlâl edildiğine ilişkin Danıştay 13. Dairesi’nin E.2020/3741, K.2021/2653 sayılı kararıdır.⁵⁸⁵ Anılan kararda Danıştay tarafında Rekabet Kurulu’nun (...) ın, hac ve umre seyahati düzenleyen acentelerin tur öncesi yaptırmak zorunda olduğu paket tur sigorta poliçesini kendi iştiraki olan bir teşebbüsten almalarını zorunlu kılarak 4054 sayılı Kanun’un 4. maddesini ihlâl ettiği sonucuna varıldığından bahisle (...) hakkında uyguladığı idari para cezasının, hac ve umre seyahati sunan hizmet sektörü yönünden yapılan incelemede, tur şirketlerinin yaptırmakla yükümlü oldukları yolcu sigortasını (...)’a ait şirkete rekabeti engelleyecek biçimde yaptırmakla yükümlü tutulup tutulmadıkları hususunun açıklığa kavuşturulmasını gerektirdiği, (...) tarafından hac ve umre seyahati gerçekleştiren tur şirketlerinin kendilerine sigorta yaptırmaları için rekabeti engeller nitelikte mecburî kılındığının mevcut inceleme ile açıklığa kavuşturulamadığı, bu durumda (...) ın 4054 sayılı Kanun’un 4. maddesini ihlâl ettiği açık ve somut olarak ortaya konulamadığından, dava konusu Kurul kararının iptaline yönelik idare mahkemesi ve bölge idare mahkemesi tarafından verilen kararların onanmasına karar verilmiştir. Anılan iptal kararında, dava konusu sigorta ücretlerinin fahiş nitelikte olmadığı, hatta çok ucuz olması sebebiyle diğer sigorta şirketlerinin poliçe düzenlemeye istekli olmamaları önemli bir gerekçe niteliğindedir.

Yıkıcı fiyat uygulamak suretiyle hâkim durumun kötüye kullanılması haline örnek olarak Danıştay 13. Dairesi’nin 29.12.2021 tarihli ve E.2015/4517, K.2021/5446 sayılı kararı bulunmaktadır.⁵⁸⁶ Bu kararda Danıştay, davacı (...) Deniz Taşımacılığı Şirketi’nin Türkiye’den İtalya ve Fransa varışlı Akdeniz ro-ro deniz taşımacılığı piyasasında Rekabet

⁵⁸⁴ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 74.

⁵⁸⁵ <https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=675721400>, (Erişim 14 Şubat 2024).

⁵⁸⁶ <https://karararama.danistay.gov.tr/getDokuman?id=789863700>, (Erişim 14 Şubat 2024).

Kanunu'nun 6. maddesi kapsamında (...) Deniz Taşımacılığı A.Ş. (UND Deniz)'yi piyasanın dışına ittiği hususunda Rekabet Kurulu'nun davacı şirket hakkında vermiş olduğu idari para cezasını hukuka uygun bularak davanın reddine karar verilmiştir. Kararın gerekçesi olarak özetle davacı şirketin başka bir deniz taşımacılığı şirketiyle birlikte söz konusu piyasada hâkim durumda olduğu, (...) Deniz'in piyasasaya girdikten ve pazar payı yakaladıktan belirli bir süre sonra sürekli fiyat indirimi yaparak maliyetinin altında taşımacılık faaliyetine devam ettiği, bu yolla (...) Deniz'in Pazar dışında kalmasına neden olduktan sonra fiyatlarını % 80 dolayında arttırdığı görüldüğünden Rekabet Kurulu'nun idari para cezası uygulama işlemi hukuka uygun bulunmuştur. Karara konu olan olayda, hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla yıkıcı fiyat uygulanması sonucunda rakip firmayı pazardan uzaklaştıran şirketin fiyatlarını yaklaşık %80 oranında arttırması dikkat çekicidir.

2.2.2.6. Rekabet Kanunu ve Haksız Fiyat Artışı

Rekabet Kanunu'nda düzenlenen hükümlerin genel amacı mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti bozan veya sınırlayan anlaşma, uyumlu eylem ve kararları ve piyasadaki hâkim durumun kötüye kullanılmasını önlemek ve rekabetin korunmasını sağlamaktır.⁵⁸⁷ Rekabet Kanunu'nun sistematığında birleşme ve devralma gibi durumlar hariç tutulursa piyasalarda mevcut bulunması gereken rekabet, rekabeti sınırlayıcı anlaşma, uyumlu eylem ve kararlar veya hâkim durumun kötüye kullanıldığı iki temel sebeple ihlâl edilmektedir.⁵⁸⁸ Rekabet hukukunun haksız fiyat konusuna yaklaşımı rekabetin ihlâli ile sınırlıdır.⁵⁸⁹ Dolayısıyla haksız fiyat artışlarının söz konusu olduğu ancak rekabetin ihlâl edilmediği durumlarda Rekabet Kanunu hükümlerinin olaya uygulanması söz konusu değildir.⁵⁹⁰

Rekabetin ihlâl edildiği bazı durumlarda mal ve hizmetlerin fiyatlarının fahiş biçimde artması söz konusu olabilir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Rekabet Kanunu'nun 6. maddesinde yer almasa dahi söz konusu maddenin esas alındığı Avrupa Birliği Anlaşması'nın 102. maddesinde yasaklanan haksız rekabet durumlarından birisi

⁵⁸⁷ Karasu - Özdemir, "Fahiş Fiyata İlişkin", 20.

⁵⁸⁸ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1658; Anık, "AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun", 188-189.

⁵⁸⁹ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 875.

⁵⁹⁰ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1659.

de hâkim durumun kötüye kullanılması suretiyle doğrudan veya dolaylı olarak haksız alış veya satış fiyatları belirlemesi olarak düzenlenmiştir.⁵⁹¹ Buna rağmen rekabetin ihlâl edildiği her durumda ürünlerin fiyatlarının fahiş biçimde etkilenmesi söz konusu olmayabilir. Hatta Rekabet Kanunu'nun sistematüğinde rekabeti ihlâl eden davranışların gerçekleştirilmesi haksız rekabetin oluşması için yeterli kabul edilmiş, bu davranışların sonuçlarının ortaya çıkmasına gerek duyulmamıştır.

Fiyatlarda yaşanan fahiş artışın tespitinde ürünün mevcut durumdaki satış fiyatının ürünün üretim maliyetleri ve rakip ürünlerin (emsal kabul edilebilecek) fiyatları veya pazarlardaki fiyatlar ile karşılaştırması önemlidir.⁵⁹² Ancak söz konusu maliyetin hesaplanmasında teşebbüsün verimsizliğinden (kendisinden) kaynaklanan maliyetlerin düşülmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁵⁹³ Maliyetlerde yaşanan artış nedeniyle yapılan fiyat artışlarının maliyetlerin düşmesi halinde fiyatlara indirim olarak yansımaması dahi örtülü olarak fahiş artış yapıldığını göstermektedir.⁵⁹⁴ Ayrıca ürünün satıldığı coğrafi bölge ve yer ile ürünün fiyatının zaman içindeki yükseliş eğiliminin göz önüne alınması fahiş fiyat artışının tespitinde önem kazanmaktadır.

Gerek rekabeti bozucu nitelikteki anlaşma, uyumlu eylemler ve kararlar yoluyla gerekse hâkim durumun kötüye kullanılması yoluyla rekabetin ihlâl edildiği durumlarda mal ve hizmetlerin fiyatında fahiş artış olup olmadığına bakılmaksızın rekabet hukukuna ilişkin düzenlemeler gereği Rekabet Kurulu tarafından idari yaptırım uygulanacaktır.⁵⁹⁵ Dolayısıyla Rekabet Kurulu'nun bir olayda rekabetin ihlâl edildiği sonucuna varması durumunda ilgililer hakkında yaptırım uygulaması Rekabet Kanunu'nun hükümleri gereğidir. Bu bakımdan Rekabet Kurulu'nun yetkisinin Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na oranla daha geniş olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁹⁶

Rekabet Kurulu'nun 30.12.2020 tarihli ve 20-57/798-355 sayılı kararında da belirtildiği üzere rekabetin ihlâl edilmediği olağanüstü dönemlerde kamunun zorunlu ihtiyacı olan temel ürünlerinin fiyatında fahiş artışlar yapılması halinde idari müeyyide

⁵⁹¹ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 65-66.

⁵⁹² Uzunallı, "Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Işığında", 68-70.

⁵⁹³ Odman Boztosun, "Tek Yanlı Davranışlara", 167.

⁵⁹⁴ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, "Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi", 72.

⁵⁹⁵ Karasu - Özdemir, "Fahiş Fiyata İlişkin", 21.

⁵⁹⁶ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1646.

uygulama yetkisinin ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na ait olduğundan şüphe bulunmamaktadır.⁵⁹⁷ Ancak Rekabet Kurulu ile Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu arasında oluşabilecek yetki çatışması durumu rekabetin ihlâl edilmesi sonucunda fahiş fiyat artışının meydana geldiği hallerde söz konusu olabilecektir. Zira Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak tek yetkili kurumun Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu olduğu yönünde bir hüküm bulunmamaktadır.⁵⁹⁸

İlk olarak Rekabet Kanunu'nun hükümlerinin özel hüküm niteliğinde olduğu kabul edilerek yetki çatışmasının önüne geçilebileceği düşünülebilir. Şöyle ki gerek rekabeti sınırlayıcı anlaşmalar, uyumlu eylemler veya kararlar sonucu gerekse hâkim durumun kötüye kullanılması nedeniyle ürünlerin fiyatlarında serbest rekabet koşullarında oluşabilecek fiyatın çok üzerinde fiyata neden olunması halinde söz konusu fahiş artışın haksız rekabetten kaynaklandığı ortadadır. Dolayısıyla böyle bir durum genel hüküm özel hüküm ayrımı çerçevesinde hukuki olarak yorumlandığında konuyla ilgili olarak Rekabet Kanunu'nda özel nitelikte hükümler bulunduğu konunun Rekabet Kurulu tarafından incelenerek sonuçlandırılabilmesi değerlendirilmektedir.⁵⁹⁹

Olağanüstü durumların söz konusu olduğu hallerde yapılan fahiş fiyat artışları hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun özel yetkili olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte söz konusu özel yetkinin Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan hükümler yoluyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na verilmemesi ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan hükümler kapsamında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun yetkisinin olağanüstü hallere mühasır kılınması bu konudaki tespitimizi karmaşık hale getirmektedir.

Doktrinde Rekabet Kurulu tarafından yapılan incelemelerin detaylı ve ayrıntılı nitelikte olması nedeniyle uzun sürdüğü ancak fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanacak müeyyidelerin olayın özelliği nedeniyle hızlı uygulanması gerektiği ve söz konusu üründe yaşanan fahiş fiyat artışına hemen müdahale edilmemesinin toplumda büyük mağduriyetlere neden olabileceği gibi hususlar dikkate alınarak Haksız Fiyat

⁵⁹⁷ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 874; Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1660.

⁵⁹⁸ Söyler, "Fahiş Fiyat Artışlarına", 236.

⁵⁹⁹ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1659; Söyler, "Fahiş Fiyat Artışlarına", 221.

Değerlendirme Kurulu'na ile Rekabet Kurulu'nun aynı anda yetkili olabileceği durumlarda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun yetkili sayılması gerektiği ileri sürülmektedir.⁶⁰⁰ Kanaatimizce bu görüş konu hakkındaki düzenlemelerin amacı dikkate alındığında Rekabet Kurulu ile Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu arasında meydana gelebilecek bir yetki uyuşmazlığının çözümünde pratikte yarar sağlayacaktır. Bununla birlikte, yaptırım hukukunda geçerli olan aynı ihlâl için iki kez ceza verilemeyeceği (*non bis in idem*) ilkesi gereği ilgililer hakkında uygulanabilecek yaptırım hakkında Kabahatler Kanunu'nun md. 15/1 hükmünde düzenlenen bir fiille birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatler için sadece para cezası öngörülmüşse bu para cezalarından en yüksek olanının uygulanacağı hükmüne tabi olacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁰¹

Rekabet Kanunu'nda yer alan idari para cezalarının tespitinde teşebbüslerin satış hasılatları dikkate alındığından bu idari para cezalarının Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyatla ilgili olarak düzenlenen idari para cezasından daha yüksek miktarlarda olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda uygulanacak cezanın miktarına göre yetkili idarenin belirlenmesi de başlı başına bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Zira böyle bir durumda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından fahiş fiyat artışı gerekçesiyle başlatılan bir incelemede rekabetin ihlâl edildiği sonucuna ulaşılması halinde Rekabet Kurulu tarafından verilecek cezanın hesap edilerek cezanın miktarına göre işlem tesis edilmesi gerekecektir. Bu durumda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulanacak ceza daha yüksekse sorun görünmemekle birlikte Rekabet Kurulu tarafından uygulanabilecek cezanın daha yüksek olması halinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından Rekabet Kanunu hükümlerine göre ceza tesis edilmesi yetki bakımından hukuka aykırı olacağından konunun değerlendirilmek üzere Rekabet Kurulu'na iletilmesi gerekmektedir. Rekabet Kurulu'nun yapacağı incelemede rekabetin ihlâl edilmediği sonucuna varılması halinde durum daha da karmaşık hale gelecektir.

Kabahatler Kanunu md. 15/1 hükmünün bir fiille aynı idarenin düzenlemelerinin ihlâl edilmesi halinde uygulanmasında sorun olmamakla birlikte işlenen kabahat fiilinin birden fazla idarenin düzenlemelerini ihlâl etmesi halinde yetkili idarenin ve verilecek

⁶⁰⁰ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 878-879.

⁶⁰¹ Mustafa Karabulut, "İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi", (Ankara: 1. Bası, Turhan Kitapevi, 2008), 166.

cezanın tespiti problemli gözükmemektedir.⁶⁰² Bu problem ilgili idarelerin yaptıkları işlemler sonucunda birbirlerine bilgi vermeleri yöntemiyle bir nebze olsun hafifletilebilir. Örneğin Rekabet Kurulu tarafından yapılan soruşturma neticesinde ilgililerin eylemleri neticesinde rekabetin ihlâl edilmediği fakat ürünlerin fiyatında fahiş artışa neden olduğu şüphesi bulunduğu sonucuna ulaşırsa konunun değerlendirilmek üzere Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na iletilmesine karar verilebileceği düşünülmektedir.⁶⁰³

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından yapılan bir incelemede rekabetin ihlâl edildiği şüphesi varsa konunun Rekabet Kurulu'na intikali sağlanabilir. Böyle bir durumda Rekabet Kurulu'nun konuyla ilgili piyasanın düzenlenmesini sağlamak için Rekabet Kanunu'nda düzenlenen diğer tedbirlere başvurabilmesi mümkündür. Nihayet konu hakkında Perakende Ticaret Kanunu'nda yapılacak bir düzenleme ile *“bu kanunla ilgili olarak Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından yaptırım uygulanmasının diğer idareler tarafından uygulanacak yaptırımları engellemeyeceği”* yönünde hüküm eklenmesi ilgili idareler arasında yaşanabilecek yetki sorunun çözülmesi açısından hukuki belirliliği sağlayacaktır.⁶⁰⁴ Ancak bu durumda ceza hukukunun temel ilkelerinden olan bir fiile iki ceza olmaz (*non bis in idem*) ilkesinin zedeleneyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁰⁵ Bununla birlikte idari tedbirler ceza olarak varsayılmadığından, böyle bir durumda bir idare tarafından para cezası uygulanması halinde diğer idare tarafından kanunda öngörülen idari tedbirlere hükmedilebileceği düşünülmektedir.

2.2.2.7. Yaptırımların Karşılaştırılması

Rekabetin ihlâl edildiği durumlarda Rekabet Kanunu'nun md.4 hükmüne aykırı nitelikteki anlaşmaların hükümsüz sayılması ve hâkim durumun kötüye kullanılması halinde oluşan zararın tazmin yükümlüğü gibi yaptırımlar bulunmakla birlikte söz konusu nitelikteki yaptırımlar özel hukuk alanını ilgilendirdiğinden tezimizin kapsamı dışında

⁶⁰² Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 238-239.

⁶⁰³ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 876. Nitekim RK tarafından 07.05.2020 ve 18.06.2020 tarihli kararları kapsamında yaptığı soruşturmada *“maske fiyatlarında yaşanan artış nedeniyle incelemeye aldığı 13 teşebbüs hakkında idari para cezası uygulanmamasına, soruşturma kapsamında yapılan tespitler ile ilgili olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kuruluna görüş gönderilmesine”* karar verilmiştir.

⁶⁰⁴ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 239; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 880.

⁶⁰⁵ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1661.

kalmaktadır. Kamu hukuku perspektifinden konuya yaklaştığımızda rekabetin ihlâli durumunda ilgililer hakkında uygulanacak temel yaptırımın idari para cezası ve idari tedbirler olduğu görülmektedir.⁶⁰⁶ Zira Rekabet Kanunu'nun genel sistematığında rekabetin ihlâlinde uygulanacak idari yaptırım idari para cezası olarak öngörülmektedir. Bununla birlikte Rekabet Kanunu'nun md.9/4 hükmünde Rekabet Kurulu'nun nihaî karara kadar ciddî ve telafi olunamayacak zararların ortaya çıkma ihtimalinin bulunduğu durumlarda, ihlâlden önceki durumu koruyucu nitelikte ve nihaî kararın kapsamını aşmayacak şekilde geçici tedbirler alabileceği düzenlenmiştir.

Rekabet Kanunu'nun md. 16/3 hükmü uyarınca rekabeti engelleyen, bozan ve kısıtlayan ya da bu amacı taşıyan, bu etkiyi doğuran/doğruabilecek olan anlaşma yapanlar veya uyumlu eylemde bulunanlar ve bu tür teşebbüs birliği kararları ve eylemleri ile hâkim durumun kötüye kullananlar hakkında, ceza verilecek teşebbüs ile teşebbüs birlikleri veya bu birliklerin üyelerinin nihai karardan bir önceki mali yılsonunda oluşan veya bunun hesaplanması mümkün olmazsa nihai karar tarihine en yakın mali yılsonunda oluşan ve Kurul tarafından saptanacak olan yıllık gayri safi gelirlerinin yüzde onuna kadar idarî para cezası verileceği düzenlenmiştir.⁶⁰⁷ Dolayısıyla, söz konusu madde kapsamında rekabetin ihlâli durumunda Rekabet Kurulu tarafından verilen idari para cezaları genel olarak teşebbüslerin yıllık gayri safi gelirlerine oranla hesaplandığından nispi nitelikte idari para cezalarıdır. Nispi idari para cezaları, hakkında ceza uygulanacak teşebbüsün ekonomik gücüne göre belirlendiğinden yüksek hasılat elde eden teşebbüsler için yüksek miktarlara çıkabilmektedir.⁶⁰⁸ Bu kapsamda, nispi olarak belirlenen idari para cezaları, ihlâli gerçekleştiren teşebbüsler hakkında adaletli bir uygulama olmasının yanı sıra caydırıcı nitelik taşıdığından idari yaptırım uygulamasının amacını sağlayan nitelikte düzenlemelerdir.⁶⁰⁹

Rekabet Kurulu tarafından idarî para cezası belirlenirken Kabahatler Kanunu md.17/2 hükmü bağlamında ihlâlin tekerrürü, süresi, teşebbüs veya teşebbüs birliklerinin piyasadaki gücü, ihlâlin gerçekleşmesindeki belirleyici etkisi, verilen taahhütlere uyup uymaması, incelemeye yardımcı olup olmaması, gerçekleşen veya gerçekleşmesi

⁶⁰⁶ Ünal, *Aşırı Fiyat Kavramı*, 48.

⁶⁰⁷ Ulusoy, Ali D. *İdari Yaptırımlar*, (İstanbul 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2013), 141-142.

⁶⁰⁸ Söyler, "Fahiş Fiyat Artışlarına", 240.

⁶⁰⁹ Söyler, "Fahiş Fiyat Artışlarına", 229.

muhtemel zararın ağırlığı gibi hususlar dikkate alınmaktadır. Ayrıca, Kurumla işbirliği yapılması gibi kanuna aykırılığın ortaya çıkmasına yardımcı olanlar hakkında gerekçesi belirtilmek suretiyle cezada indirim yapılabileceği hatta hiç ceza verilmeyebileceği de Rekabet Kanunu’nun md. 16/6 hükmünde düzenlenmiştir.⁶¹⁰

Haksız fiyat artışı için Perakende Ticaret Kanunu’nda öngörülen idari para cezası, alt ve üst sınırları belirlenmiş maktu idari para cezası niteliğindedir.⁶¹¹ Bu çerçevede Perakende Ticaret Kanunu’nda yapılacak değişikliklerle haksız fiyat artışı için öngörülen idari para cezasının nispi nitelikte düzenlenmesi büyük teşebbüsler hakkında uygulanacak yaptırımının caydırıcı hale gelmesini sağlayacaktır. Haksız fiyat artışı uygulamalarında bulunan teşebbüsler hakkında tesis edilecek idari para cezasının satış hasılatlarına oranla nispi nitelikte düzenlenmesinin haksız fiyatla daha etkin bir şekilde mücadele edilmesine katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

Rekabet Kanunu’nun md.55/1 hükmü gereği kanun kapsamında verilen idari para cezalarına karşı idare mahkemelerinde dava açılabilmesi düzenlenmişken, Perakende Ticaret Kanunu’nda haksız fiyat hakkında öngörülen idari para cezasına karşı açılacak davaya ilişkin yargı yolu konusunda bir belirleme yapılmamıştır. Bu durumda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından haksız fiyat sebebiyle tesis edilecek idari para cezaları hakkında başvurulabilecek yargı yolu genel kanun niteliğindeki Kabahatler Kanunu hükümleri gereği sulh ceza mahkemeleridir.⁶¹² Başvuru yollarının farklı olmasının neticesi olarak Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından haksız fiyat sebebiyle tesis edilecek idari para cezaları hakkında kanun yoluna başvurulması idari yaptırımın kesinleşmesini ve dolayısıyla takip ve tahsilini durduracakken Rekabet Kanunu kapsamında kesilecek idari para cezaları hakkında yargı yoluna başvurulması kararların uygulanmasını ve idari para cezalarının takip ve tahsilini durdurmayacaktır. Söz konusu idari para cezasının takip ve tahsilinin durması ancak idare mahkemesi tarafından verilecek yürütmenin durdurulması kararına bağlıdır.

⁶¹⁰ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 228.

⁶¹¹ Bu kapsamda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulanacak idari para cezasının tespitinde de Kabahatler Kanunu md.17/2 hükmü dikkate alınacaktır.

⁶¹² Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 482; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 872.

2.2.3. Tüketici Kanunu Kapsamında Haksız Fiyat

Tüketici hukukuna yönelik farkındalık ilk olarak XIX. yüzyılın sonlarında sanayi devriminin getirdiği seri üretim imkânlarının artması nedeniyle alım satım işlemlerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır.⁶¹³ Tüketici hukukundaki ilk hukuki düzenlemeler ise XX. yüzyılın başlarında ABD ve Kanada’da yapılmaya başlamıştır.⁶¹⁴ ABD’de tüketicilerin korunmasıyla ilgili yapılan kanuni düzenlemeler, 1872 yılında posta idaresi yoluyla tüketicilerin aldatılmasının suç sayılmasıyla başlamış ve 1930’lu yıllara kadar çeşitli sektörlerle ilişkin tüketicilerin korunmasıyla ilgili olarak yürürlüğe girmiştir.⁶¹⁵ Tüketici hukukunda Amerika kıtasında yapılan hukuki düzenlemeler Avrupa’yı da etkilemiş, İngiltere, İsviçre, Belçika, Fransa ve Almanya’da da tüketici hukukuna yönelik düzenlemelerin yapılmasına başlanılmıştır.⁶¹⁶

ABD ve AB ülkelerinde tüketici hukukuna yönelik farkındalık ve bu alanda hukuki düzenlemelerin yapılması çok daha önceki yıllarda meydana gelmiş olmasına rağmen, Türkiye’de ise bu farkındalık ve düzenleme ihtiyacı 1970’li yıllarda başlamıştır. 1970 yılında Ticaret Bakanlığı bünyesinde “*Tüketici Sorunları Şubesi*” kurulmuş, 1971 yılında ise Tüketicilerin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı hazırlanmış ancak bu tasarı yasalaşmadığı için kadük olmuştur.⁶¹⁷

Anayasa’nın 172. maddesinde Devletin tüketicileri koruyucu tedbirleri alacağı ve bu yöndeki girişimleri teşvik edeceği yönünde hüküm bulunmaktadır.⁶¹⁸ Ancak Türkiye’de rekabet hukukunda olduğu gibi 1990 yılların başlarında AB üyeliği yönündeki çalışmaların hızlanmasıyla tüketici hukuku önem kazanmaya başlamıştır.

⁶¹³ Fatma Zeynep Yolcu Altınır, “Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bu Gelişimin Türk Hukukuna Yansıması”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24/2, (Aralık 2018), 1113.

⁶¹⁴ Kapitalist sistemin en önemli unsurlarından birisi de tüketim toplumdur. Bu sebeple tüketim toplumunda tüketicinin korunması kapitalist sistemin etkili biçimde uygulanabilmesi açısından önem arz etmektedir.

⁶¹⁵ Ü.Ömer Ergün, “Tüketici Haklarının Uluslararası ve Ulusal Gelişim Aşamaları”, *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi* 7/1 (2023), 61.

⁶¹⁶ Ahmet Karakocalı - Ahmet Suphi Kurşun, “*Tüketici Hukuku (6502 sayılı Kanun ve İlgili Yönetmeliklere Göre)*”, (İstanbul: 1. Baskı, Aristo Hukuk Yayınevi, 2015), 2.

⁶¹⁷ Ergün, “Tüketici Haklarının Uluslararası” 71-72; Karakocalı - Kurşun, *Tüketici Hukuku*, 5.

⁶¹⁸ Yolcu Altınır, “Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi”, 1118.

2.2.3.1. Türkiye’de Tüketici Hukuku ve Tüketici İşlemleri

ABD ve AB ülkelerine oranla Türkiye’de tüketici hukuku ile ilgili farkındalık ve yürürlükte bulunan düzenlemeler oldukça yenidir. Nitekim Türkiye’de tüketicinin korunmasıyla ilgili olarak çıkarılan ilk yasal düzenleme, 23.02.1995 tarihli 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (ETKHK)’dur.⁶¹⁹ Daha sonra, 28.11.2013 tarihinde 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (Tüketici Kanunu) yürürlüğe girmiş ve 4077 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır.⁶²⁰

Tüketici Kanunu AB Hukuku’nda yaşanan gelişmelere, gelişen ihtiyaçlara ve bu alanda oluşan Yargıtay içtihadlarına dayalı olarak yapılan yeni düzenlemeleri içermektedir. 6502 sayılı Tüketici Kanunu’nun yürürlüğe konulmasının bir diğer nedeni de Türk Ticaret Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu’nun yürürlüğe girmesidir.⁶²¹ Bu temel iki kanun ile ilgili yaklaşık on yıl süren çalışmaların sonucunda 01.07.2012 tarihinde yürürlüğe konulmuş, tüketici hukukunun bu kanunlarla yakından ilişkili olması sebebiyle tüketici kanununda da değişiklik yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁶²²

Tüketici Kanunu’nun 1. maddesine göre kanunun temel amacı, tüketicinin güvenliği, sağlığı ve ekonomik çıkarlarının korunması, varsa uğradığı zararların tazmin edilmesi, çevresel tehlikelerden korunulması, tüketicilerin aydınlatılması, bilinçlenmesi ve haklarını öğrenmeleri için gerekli önlemlerin alması ve bu hususları gerçekleştirirken kamu yararına da uygun davranılmasının sağlanmasıdır.⁶²³ Bu doğrultuda Tüketici Kanunu’nun en temel amacı satıcılara oranla daha zayıf konumda bulunan tüketicilerin, tüketici işlemlerinden doğabilecek zararlarını önlemektedir. Dolayısıyla Tüketici Kanunu ile yürürlüğe konulan düzenlemeler bir yandan bireysel tüketicilerin haklarının korunmasına hizmet ederken diğer yandan kamu yararını sağlamaktadır. Bununla birlikte,

⁶¹⁹ Ay, (ed.) vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*, 72.

⁶²⁰ Mustafa Alper Gümüş, *6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi*, (İstanbul: 1. Bası, Vedat Kitapçılık, 2014), 1-7; Ebru Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar ve Uygulama Örnekleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 8/15 (2020), 126.

⁶²¹ Yolcu Altınır, “Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi”, 1120-1121.

⁶²² <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T1/WebOnergeMetni/dab30b0a-ee4c-41d8-b2bf-ed2fdf5b3018.pdf>. (Erişim 14 Şubat 2024).

⁶²³ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1645; Yolcu Altınır, “Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi”, 1121.

Tüketici Kanunu’nda yer alan düzenlemeler temel olarak mesleki veya ticari amaçla hareket etmeyen nihai tüketiciyi korumayı hedeflemektedir.⁶²⁴

Nitekim Tüketici Kanunu’nun 3. maddesinin (k) bendi uyarınca tüketici kapsamına mesleki veya ticari amaçlarla hareket eden tüzel veya gerçek kişiler girmemektedir. Tüketici işlemleri ise söz konusu amaçlarla hareket eden kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere tüzel veya gerçek kişiler ve bunlar hesabına ya da adına hareket edenlerle tüketicilerin yapmış oldukları her türlü sözleşme ve hukuki işlemidir.⁶²⁵ Tüketici işlemi Tüketici Kanunu’nun md. 3/(l) bendinde mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmelerde dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlem olarak tanımlanmıştır.⁶²⁶ Bir işlemde iki tarafın bulunduğunu dikkate alındığında taraflardan birisinin ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi (satıcı-sağlayıcı), diğer tarafın ise söz konusu amaçla hareket etmeyen gerçek veya tüzel kişi (tüketici) olduğu durumlarda (karşıt amaçla hareket eden) iki taraf arasında kurulan sözleşmelerin tüketici işlemi olduğunu söylemek mümkündür.⁶²⁷

Bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde Tüketici Kanunu’nda düzenlenen hükümlerin haksız fiyata ilişkin uygulamasında, sadece tüketici işlemi niteliğindeki işlemlerin dikkate alınması gerekmektedir. Dolayısıyla tüketici işlemleri dışında kalan ticari nitelikteki işlemlerden kaynaklanan haksız fiyat uygulamalarıyla ilgili olarak Tüketici Kanunu’nun hükümlerinin uygulanması söz konusu olmayacaktır.

2.2.3.2. Tüketici Kanunu’nun Haksız Fiyat Artışı İle İlişkisi

Ürünlerin fiyatlarına ilişkin olarak Tüketici Kanunu’nun md.54/1 hükmü uyarınca perakende satışa arz edilen malların veya ambalajlarının yahut kaplarının üzerine kolaylıkla görülebilir ve okunabilir şekilde tüketicinin ödeyeceği tüm vergiler dâhil satış fiyatı ve birim fiyatını gösteren üretim yeri ve ayırıcı özelliklerini içeren etiket konulması

⁶²⁴ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 88.

⁶²⁵ Karakocalı - Kurşun, *Tüketici Hukuku*, 13.

⁶²⁶ Ergün, “Tüketici Haklarının Uluslararası” 71-72.

⁶²⁷ Gümüş, *6502 Sayılı Tüketicinin Korunması*, 9.

gerekmektedir. Etiket konulması mümkün olmayan hâllerde ise aynı bilgileri kapsayan listelerin görülebilecek şekilde uygun yerlere asılması zorunludur. Aynı maddede hizmetlerin tarife ve fiyatlarını gösteren listeler de bu madde hükmüne göre düzenlenerek asılacağı da düzenlenmiştir.⁶²⁸ Tüketici Kanunu’nun md. 54/2 hükmü gereği etiket, tarife ve fiyat listelerinde belirtilen fiyat ile kasa fiyatı arasında fark olması durumunda tüketici lehine olan fiyat uygulanacaktır.

Anılan maddenin uygulanması kapsamında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 28.06.2014 tarihli ve 29044 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “*Fiyat Etiketleri Yönetmeliği*” yayımlanmıştır.⁶²⁹ Söz konusu yönetmelik yukarıda yer verilen AB’nin 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifiyle uygunluk göstermektedir. Anılan Yönetmelik’te 18.02.2022 tarihinde yapılan değişiklikle ürünlerin fiyatlarında yapılan değişiklik tarihine fiyat etiketinde yer verilmesi ve indirimlerin gerçek indirim olup olmadığının tespit edilebilmesi için yapılan indirimin ürünün son otuz gün içindeki en düşük fiyatına göre beirlenmesi düzenlenmiştir.⁶³⁰ Söz konusu yönetmelik değişikliği yukarıda belirtilen AB tarafından 98/6/EC sayılı Fiyat Belirleme Direktifi’nde yapılan değişikliklerle uyumludur.

Tüketici Kanunu’nda haksız fiyat artışına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Tüketici Kanunu’nun md.62/1 hükmüne göre bir ticari uygulamanın mesleki özenin gereklerine uymaması ve ulaştığı ortalama tüketicinin ya da yöneldiği grubun ortalama üyesinin mal veya hizmete ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya önemli ölçüde bozma ihtimalinin olması durumunda haksız olduğu kabul edilmektedir. Özellikle aldatıcı veya saldırgan nitelikte olan uygulamalar ile yönetmelik ekinde yer alan uygulamalar haksız ticari uygulamalardır. Tüketicilere yönelik haksız ticari uygulamalar yasaktır.⁶³¹ Bu bağlamda, Tüketici Kanunu’nun 62. maddesinde düzenlenen haksız ticari uygulamalara ilişkin hüküm, tüketicilere yönelik haklı olmayan her türlü ticari uygulamaları kapsadığından haksız fiyat artışlarının dahi “*haksız ticari uygulama*” kapsamında değerlendirilebileceği kabul edilmektedir.⁶³²

⁶²⁸ Ergün, “Tüketici Haklarının Uluslararası” 87.

⁶²⁹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 77.

⁶³⁰ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 81.

⁶³¹ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1643.

⁶³² Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 90; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 830; Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 221.

Tüketici Kanunu kapsamında haksız ticari uygulamalara yönelik olarak yaptırım uygulama yetkisi Ticaret Bakanlığı bünyesinde teşkil eden Reklam Kurulu'dur.⁶³³ Reklam Kurulu kararları Ticaret Bakanlığı'nın Basın Bültenleriyle kamuoyuna duyurulmaktadır. Ayrıca Tüketici Kanunu'nun 62. maddesinin dördüncü fıkrasında haksız ticari uygulamanın varlığının tespiti ve denetlenmesi hususlarının Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği (Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği) kapsamında belirleneceği düzenlenmiştir.⁶³⁴

Nitekim Reklam Kurulu'nun 25.03.2020 tarih ve 295 sayılı toplantısında *“yapılan görüşmeler neticesinde mesleki özenin gereklerine aykırı olarak COVID-19 salgınının tüketiciler nezdinde yarattığı olumsuz etkiden faydalanmak suretiyle maske, dezenfektan, kolonya, ıslak mendil ve gıda fiyatlarını piyasa mekanizmasının normal işleyişi dışında ve tüketicinin satın alma davranışını olumsuz etkileyecek şekilde arttırmasının TRHTUY'un 7/1, 7/4, 7/5-a, 7/5-ç; 9/1, 9/5; 11/1-b; 12/2; 28/1, 28/2, 28/4; 29/1, 29/2-a, 29/3; 32/1 maddeleri, “Haksız Ticari Uygulama Olarak Kabul Edilen Örnek Uygulamalar” başlıklı ekinin A/19 maddesi ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un; 61 ve 62 inci maddeleri, hükümlerine aykırı olduğuna karar verildiği”* belirtilerek, duyuru eki listede yer alan firma ve/veya şahıslar hakkında listede belirtilen tutarda idari para cezası tesis edildiği kamuoyuna duyurulmuştur.⁶³⁵

2.2.3.2.1. Tüketici Kanunu Kapsamında Haksız Ticari Uygulamalar

10.01.2015 tarih ve 29232 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği, AB'nin 2005/29/AT sayılı Haksız Ticari Uygulamalar Direktifi esas alınmak suretiyle düzenlenmiştir.⁶³⁶ Bu kapsamda herhangi bir ticari faaliyetin haksız şekilde icra edilmesi ve söz konusu ticari faaliyet gerçekleştirilirken haklı olmayan uygulamalarda bulunulması haksız ticari uygulama kapsamında sayılmaktadır. Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde bir hukuki işlem ya da sözleşmede tüketicinin karşı tarafında yer alan satıcı, üretici, tedarikçi gibi ticari uygulamada bulunanlar tarafından tüketicinin kararını

⁶³³ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 36; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 828.

⁶³⁴ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 126.

⁶³⁵ <https://covid19.ticaret.gov.tr/data/5e98a32913b8767bd0f19469/KARAR.pdf>, (Erişim 14 Şubat 2024).

⁶³⁶ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 35-36.

etkileyebilecek haksız ticari uygulamalar yasaklanmıştır.⁶³⁷ Yasaklamanın amacı tüketicilerin kararlarını verirken herhangi bir etkiden veya saptırmadan uzak bir biçimde özgür olarak davranmalarını, dolayısıyla aldatıcı ve saldırgan nitelikteki ticari uygulamalardan korunmalarını sağlamaktır.

Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği md.4/p hükmüne göre tüketiciye yönelik ticari uygulama bir mal veya hizmetin tüketicilere tanıtımı, satışı veya tedariki ile doğrudan bağlantılı olarak ticari uygulamada bulunan tarafından gerçekleştirilen eylem, ihmal, davranış biçimi, beyan, reklam ve pazarlama da dâhil olmak üzere her türlü ticari uygulamayı ifade etmektedir.⁶³⁸ Söz konusu tanım oldukça geniş kapsamlı yapılmış olmakla birlikte tüketicilere yönelik pazarlama da dâhil her türlü ticari faaliyetleri içine almaktadır. Ancak Tüketici Kanunu’nun md.62/3 hükmü uyarınca reklam yoluyla gerçekleştirilen haksız ticari uygulamaların kanunun 61. maddesine tabi olduğu belirtildiğinden haksız ticari uygulamanın reklam yoluyla gerçekleştirilenler dışında tüketicilere yönelik her türlü pazarlama faaliyetini kapsadığını söylemek mümkündür.⁶³⁹

Tüketici Kanunu’nun 62. maddesinde bir ticari uygulamanın “*haksız*” sayılabilmesi iki temel şarta bağlanmıştır.⁶⁴⁰ Buna göre, bir ticari uygulamanın haksız sayılabilmesi için, mesleki özenin gereklerine uymaması ve ulaştığı ortalama tüketicinin ya da yöneldiği grubun ortalama üyesinin mal veya hizmete ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya önemli ölçüde bozma ihtimalinin olması gerekmektedir.⁶⁴¹ Ortalama tüketici ise tüketiciye yönelik uygulamaların ya da tüketici işlemlerinin her aşamasında “*makul düzeyde*” bilgisi olan ve ticari ve/veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişileri ifade eder. Dolayısıyla bir ticari uygulamanın haksız sayılabilmesi söz konusu iki şartın birlikte gerçekleşmesiyle mümkün olabilecektir. Ayrıca ihlâlin gerçekleşmesi için ticari uygulamamanın ulaştığı tüketici grubunun ortalama üyesinin ürüne ilişkin davranış biçimini, bozması gerekmemekte bozma ihtimalinin bulunması yeterli sayılmıştır.

⁶³⁷ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 836.

⁶³⁸ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 127.

⁶³⁹ Karakocalı - Kurşun, *Tüketici Hukuku*, 212.

⁶⁴⁰ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 184.

⁶⁴¹ Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 89; Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 221-222.

2.2.3.2.1.1. Mesleki Özenin Gereklerine Uymama

Bir ticari uygulamanın haksız sayılabilmesi için gereken birinci şart mesleki özenin gereklerine uymamasıdır. Ancak “*mesleki özen*” ifadesi soyut bir kavram olduğundan ve ne Tüketici Kanunu’nun hükümlerinde ne de kanunun gerekçesinde “*mesleki özen*” hakkında bir açıklama bulunmadığından bu ifadeden kastedilen hususun yorumlanması gerekmektedir.⁶⁴² İlk bakışta “*mesleki özen*” kavramının, satıcı tacir ise Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlenen “*basiretli tacir gibi hareket etmeyi*” ifade ettiği düşünülebilir.⁶⁴³ Bununla birlikte “*mesleki özen*” ifadesi, Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenen vekâlet ve eser sözleşmesi gibi bazı sözleşmelerde de vekilin ve yüklenicinin özen borcu kapsamında da değerlendirilebilir. Ayrıca, satıcı çeşitli meslek ve sanat odalarına bağlı olarak faaliyet göstermekteyse, söz konusu meslek ve sanat odalarının belirlediği genel kurallarda bu kapsamda değerlendirilebilir.⁶⁴⁴

Kanaatimizce tüketici hukuku kapsamında yer alan haksız ticari uygulamalarda mesleki özenden kastedilen husus Türk Ticaret Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu’nda düzenlenen hükümlerden daha geniş yorumlanmalıdır. Zira tüketici ilişkileri çerçevesinde satıcının tacir olmasına gerek bulunmamaktadır. Bu ilişkiler kapsamında genellikle alıcı ile satıcı arasında bir satım sözleşmesi bulunmaktadır. Satım sözleşmesinden kaynaklanan satıcının özen borcu ise Türk Borçlar Kanunu kapsamında ancak ayıba ve zapta karşı sorumluluk borcu kapsamında değerlendirilebilir. Ancak bu hususlar Tüketici Kanunu’nda düzenlenen “*mesleki özen*” kavramından hukuki mahiyetleri itibarıyla farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda Tüketici Kanunu’nun 62. maddesinde yer alan “*mesleki özen*” kavramı, her somut olayın özelliğine göre değişebilmekle birlikte ilgili ticaret, meslek veya sanat faaliyetinin icrasında gereken dikkat ve hassasiyetin gösterilmesi ve yapılması gereken davranışlar çerçevesinde hareket edilmesi şeklinde tanımlanabilir.⁶⁴⁵

⁶⁴² Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 836.

⁶⁴³ Basiretli tacir kavramı, büyük ölçüde ticari teamüllere ve ticari örfe dayalı olarak gelişen ticaret hukukunda yerleşmiş bir kavram olmakla birlikte, yaptığı ticaretin ehli olan, risklerini ve getirilerini hesaplayabilen, ticari faaliyetlerini gerekli mesleki özen ve titizlik çerçevesinde devam ettiren tacir olarak tanımlanabilir.

⁶⁴⁴ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 132.

⁶⁴⁵ AB hukukunda 2005/29/EC sayılı Yönerge’nin md.2 hükmünde yer alan tanıma göre mesleki özen (*professional diligence*), “*tacirden makul şekilde tüketicilere karşı göstermesi beklenebilecek, dürüst*

Söz konusu ticari uygulama eğer bir meslek ve sanat faaliyeti kapsamında icra ediliyorsa faaliyetin icrasında özenli davranılıp davranılmadığının tespitinde, o mesleği veya sanatı yapan diğer kişilerin faaliyetleri sırasında gösterdikleri özenin dikkate alınması gerekir. Bu bağlamda somut olayda satıcı tarafından “*mesleki özen*”in gösterilip gösterilmediğinin saptanmasında, her somut olayın özelliği dikkate alınarak varsa ilgili meslek faaliyetinin bağlı bulunduğu meslek odalarının genel kabul ettiği ilkelerin ve ticari örfün de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu durum kısaca “*gereken/gerekli özeni gösterme*” (*due diligence*) olarak ifade edilebilir.

2.2.3.2.1.2. Ekonomik Davranış Biçiminin Bozulması

Bir ticari uygulamanın haksız sayılabilmesi için gereken ikinci şart, söz konusu uygulamanın ortalama tüketicinin ilgili ürüne ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya önemli ölçüde bozma ihtimalinin olmasıdır.⁶⁴⁶ Somut olayda haksız ticari uygulama söz konusu olmasaydı tüketicinin davranış biçiminin farklı olacağı hallerde bu şart gerçekleşmiş sayılacaktır. Bu bağlamda haksız ticari uygulama yoluyla ortalama tüketicinin ekonomik davranış biçimini bozulmak suretiyle karar verme yeteneği etkilenecek normalde taraf olmayacağı bir tüketici işlemine taraf olması sağlanmaktadır.⁶⁴⁷

Bu şartın gerçekleşmesi için haksız ticari uygulamanın ortalama tüketicinin ilgili ürüne karşı ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozma ihtimalinin bulunması dahi yeterli sayılmıştır. Dolayısıyla Tüketici Kanunu’na göre ikinci şart kapsamında bir ticari faaliyetin haksız sayılması için neticenin gerçekleşmesi gerekli görülmemiştir. Bu hususun tespiti zor olmakla birlikte ticari uygulamanın ortalama tüketici tarafından görülebilecek şekilde haksız olduğu durumlarda tüketicilerin davranış biçimlerini bozma ihtimalinin varlığı kabul edilmelidir.⁶⁴⁸

Tüketiciye ürünün özellikleri ve/veya kaynağı hakkında ya da teşebbüsün özellikleri hakkında doğru olmayan bilgiler verilmesi, tüketicinin karar vermesi için

piyasa uygulamaları ve/veya tacirin faaliyet alanındaki iyi niyet prensibine uygun özel beceri ve özen standardını” ifade etmektedir.

⁶⁴⁶ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına” 222; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 837.

⁶⁴⁷ Karakocalı - Kurşun, *Tüketici Hukuku*, 213.

⁶⁴⁸ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 130.

gerekli olan bazı bilgilerin tüketiciden saklanması durumunda tüketicinin ürüne olan ekonomik davranış biçimin bozulması ya da bozulma ihtimali olacaktır. Ancak ticari uygulamanın tüketicinin davranışında değişiklik meydana getirmediği veya getirme ihtimalinin bulunmadığı durumlarda söz konusu ticari uygulamanın haksız olduğunu söylemek mümkün değildir.

2.2.3.2.2. Aldatıcı ve Saldırgan Uygulamalar

Tüketici Kanunu’nun 62. maddesinde haksız ticari uygulamanın şartlarının yanı sıra, özellikle saldırgan ve aldatıcı nitelikte olan ticari uygulamaların ve yönetmelik ekinde sayılan uygulamaların haksız ticari uygulama olarak kabul edileceğine yer verilmiştir. Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nde haksız ticari uygulamalar aldatıcı eylemler, aldatıcı ihmaller, saldırgan ticari uygulamalar ve aldatıcı ticari uygulamalar olarak dörtlü bir ayırım çerçevesinde düzenlenmiştir.⁶⁴⁹

Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nin ekinde ise haksız ticari uygulama olarak kabul edilen örnek uygulamalara, aldatıcı ticari uygulamalar ve saldırgan ticari uygulamalar başlıkları altında yer verilmiştir.⁶⁵⁰ Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ve ekinde haksız ticari uygulamalar örnek verme usulüyle sayılmış olup, haksız ticari uygulamalar buralarda sayılanlarla sınırlı değildir. Dolayısıyla Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği ve ekinde sayılanların dışında da haksız ticari uygulamalar söz konusu olabilir.

Haksız ticari uygulamanın varlığı hakkında kanuni karine olarak adlandırabileceğimiz Tüketici Kanunu’nun md.62/2 hükmü tüketicilerin davranışlarının bozulma ihtimalinin saptanmasında önemli bir role sahiptir. Söz konusu karine uyarınca bir tüketici işleminde haksız ticari uygulamanın var olduğu iddiasının bulunması halinde ispat yükü yer değiştirmektedir. Dolayısıyla ticari uygulamanın haksız olmadığının ispatını ticari uygulamada bulunan tarafa yüklemiştir.⁶⁵¹ Bu hüküm eleştirilebilir nitelikte olmakla beraber tüketicinin satıcı, perakendeci veya hizmet sağlayıcıya karşı daha zayıf konumda olması göz önüne alındığında makul kabul edilebilir. Zira tüketiciye oranla satıcının, perakendecinin veya hizmet sağlayıcının ilgili ürün hakkındaki bilgisinin çok

⁶⁴⁹ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 829.

⁶⁵⁰ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 134-135.

⁶⁵¹ Karakocalı - Kurşun, “Tüketici Hukuku”, 213.

daha fazla olması, söz konusu ürünün haksız ticari uygulamaya konu edilip edilmediğinin ispatının bu kişiler tarafından yapılmasını kolaylaştırmaktadır.

Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nin md.29/2 hükmünde altı bent halinde aldatıcı eylemler sayılmıştır. Bu bentlerlerden “c bendi”, bir mal veya hizmetin fiyatı, fiyatının hesaplanma yöntemi, ödeme koşulları ya da belirli bir fiyat avantajı şeklinde düzenlenerek bu bent kapsamına giren hususlarda tüketicileri aldatan ya da aldatma ihtimali olan eylemler aldatıcı eylem olarak sayılmıştır.⁶⁵² Bu bağlamda bir ürünün fiyatı, fiyatının hesaplama biçimi, ödeme şartları veya fiyat avantajları hakkında yanlış bilgi içeren veya söz konusu bilgiler doğru olsa dahi sunumuyla ilgili koşullar değerlendirildiğinde ortalama tüketiciyi aldatan ya da aldatabilecek olan ve bu suretle tüketicinin normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olmasını sağlayan ya da bu olasılığı barındıran ticari uygulamalar aldatıcı olarak kabul edilecektir.⁶⁵³ Ürünlerin fiyatında meydana gelen haksız fiyat artışlarının, tüketicileri aldatması veya aldatma ihtimalinin bulunması halinde bu hüküm uygulanabilecektir.

Haksız fiyatla mücadele edilmesi amacıyla 31.08.2018 tarihli ve 30521 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nin Ekine haksız ticari uygulama olarak kabul edilen örnek uygulamalardan aldatıcı ticari uygulamalara örnek olarak A-19. madde eklenmişti. Söz konusu md. A-19 hükmü girdi maliyeti ve döviz kuru artışı gibi fiyat değişimlerinden etkilenmemesine rağmen bu durumlardan etkileniyormuş gibi hareket ederek tüketiciye sunulan mal veya hizmetin satış fiyatında haklı bir gerekçe olmaksızın artış yapılmasını aldatıcı ticari uygulama olarak belirlemişti.⁶⁵⁴ Anılan düzenlemeye göre fiyat artışını haksız kılan eylem, satıcılar tarafından aslında ürünün maliyetinde ya da döviz fiyatlarında yaşanan artışlardan etkilenilmemesine rağmen etkileniyormuş gibi davranarak fiyatların arttırılmasıydı.⁶⁵⁵ Böyle bir eylem ise aldatıcı ticari uygulama olması nedeniyle haksız ticari uygulama niteliğindedir. Söz konusu md. A-19 hükmü, 01.02.2022 tarihli ve 31737 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliğinde

⁶⁵² Selvi – Cavlak, “Tüketicilere Yönelik”, 367.

⁶⁵³ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 137-138.

⁶⁵⁴ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 222; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 840.

⁶⁵⁵ Özkan, “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında”, 97.

Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik'in 9. maddesiyle yürürlükten kaldırılmış ve yerine herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.⁶⁵⁶ Kanaatimizce bu hükmün yürürlükten kaldırılmasının nedeni Perakende Ticaret Kanunu'nun EK Madde 1 hükmüyle Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun ihdas edilmesi ve fahiş fiyat artışı ile stokçuluğun idari müeyyideye bağlanmasıdır.

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesinden sonra anılan hükmün yürürlükten kaldırılması olası yetki çatışmalarının önüne geçilmeye yönelik bir düzenleme olarak değerlendirilebilir.⁶⁵⁷ Nitekim Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin "*Geçiş hükümleri*" başlıklı Geçici 1. maddesinde yeralan 7244 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin yürürlüğe girdiği 17/4/2020 tarihinden önce fahiş fiyat artışı uygulamaları hakkında Ticaret Bakanlığı'na yapılan başvuruların, Tüketici Kanunu ve ikincil mevzuatı kapsamında Reklam Kurulu tarafından sonuçlandırılacağı yönünde hüküm bulunmaktadır.⁶⁵⁸ Bu hüküm, Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nin ekinde yer alan A-19 maddesinin yürürlükten kaldırılması yönündeki düzenlemenin olası yetki çatışmalarının önüne geçilmesi amacıyla yönelik olarak yapıldığı yönündeki düşüncemizi destekler niteliktedir. Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyatla ilgili düzenlemeler yürürlüğe girmeden önce söz konusu madde kapsamında yapılan başvurular Reklam Kurulu tarafından karar bağlanmaktayken Perakende Ticaret Kanunu'nun Ek Madde 1 hükmünün yürürlüğe girmesinden sonra fahiş fiyat artışı kapsamında yapılan başvurular Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından sonuçlandırılmaktadır.⁶⁵⁹

Kanaatimizce söz konusu hükmün kaldırılması yerinde olmamıştır.⁶⁶⁰ Zira Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde haksız fiyat artışına ve stokçuluğa ilişkin hükümler "*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlara*" münhasır kılınmıştır. Bu durumda olağan dönemlerde satıcılar tarafından girdi maliyeti ve döviz kuru artışı gibi fiyat değişimlerinden etkilenmemesine rağmen bu durumlardan etkileniyormuş gibi hareket edilmesi suretiyle tüketiciye sunulan mal veya hizmetin satış fiyatında haklı bir gerekçe olmaksızın artış yapılması suretiyle oluşturulan haksız fiyat

⁶⁵⁶ Bingöl, "Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat", 180.

⁶⁵⁷ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 841.

⁶⁵⁸ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 89.

⁶⁵⁹ Yavuz, "7244 Sayılı Kanunla", 261-262.

⁶⁶⁰ Aynı yönde, Karasu - Zorluoğlu Yılmaz, "Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi", 72.

uygulamalarının haksız ticari eylem kapsamı dışında kaldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.⁶⁶¹ Bununla birlikte Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünün lafzı bu sonuca ulaşmamızı engeller niteliktedir. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin aksine Perakende Ticaret Kanunu Ek Madde 1 hükmünde fahiş fiyat artışı “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlar*” gibi şartlar olmaksızın doğrudan idari yaptırıma tabi tutulmuştur.

Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nin md.28/4 hükmünde, Yönetmeliğin 29. maddesinde yer alan aldatıcı eylemlerin, 30. maddesinde yer alan aldatıcı ihmallerin ve 31. maddesinde yer alan saldırgan ticari uygulamalar ile ekinde yer alan aldatıcı ticari uygulamalar ve saldırgan ticari uygulamaların her hâlükârda haksız ticari uygulama olarak kabul edileceği düzenlenmiştir. Ancak konu hakkındaki iki hüküm değerlendirildiğinde, 01.02.2022 tarihli ve 31737 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik’in 9. maddesiyle yürürlükten kaldırılan hükmün doğrudan haksız fiyat artışlarını aldatıcı eylem olarak kabul ettiği, buna mukabil yukarıda yer verilen Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği’nin md.29/2-(c) hükmündeki düzenlemenin ise ürünlerin fiyatında yapılan aldatıcı uygulamaların aldatıcı eylem olarak varsayıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Başka bir ifadeyle ilga edilen hükmün, haksız fiyat artışlarıyla ilgili olarak yürürlükteki hükme oranla daha kesin hükümler içerdiğini ve yürürlükten kaldırılmasaydı haksız fiyat artışlarına ilişkin durumlara yönelik olarak doğrudan uygulanabileceğini söylememiz mümkündür.

2.2.3.3. Tüketici Kanunu ve Haksız Fiyat Artışı

Perakende Ticaret Kanunu Ek Madde 1 hükmünün yürürlüğe girmesinden önce haksız fiyat artışlarıyla ilgili şikâyetler Reklam Kurulu tarafından Tüketici Kanunu ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği hükümleri kapsamında sonuçlandırılmaktaydı. Nitekim bu husus Haksız Fiyat Yönetmeliği’ne eklenen Geçici Madde 1 de, anılan Ek Madde 1 hükmünün yürürlüğe girdiği 17/4/2020 tarihinden önce fahiş fiyat artışı uygulamaları hakkında Bakanlığa yapılan başvuruların Tüketici Kanunu ve ikincil mevzuatı kapsamında Reklam Kurulu tarafından sonuçlandırılacağı şeklinde

⁶⁶¹ Karasu - Özdemir, “Fahiş Fiyata İlişkin”, 6.

düzenlenmiştir. Bu hüküm Perakende Ticaret Kanunu'na eklenen hükmün yürürlüğü hakkında bir tür geçiş hükmü niteliği taşımaktadır.⁶⁶²

Tüketici Kanunu'da yer alan hükümler, tüketici işlemi niteliğindeki işlemler hakkında uygulanabilecektir. Ayrıca söz konusu hükümlerin uygulanabilmesi için somut olayda haksız ticari uygulama hallerinden birisinin mevcut olması ya da işlemin mahiyetinin haksız ticari uygulama niteliğinde bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla tüketici işlemi niteliğinde olmayan ve/veya haksız ticari uygulama özelliğini göstermeyen haksız fiyat artışlarının Tüketici Kanunu kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olmayacaktır.⁶⁶³ Perakende Ticaret Kanunu ile Tüketici Kanunu arasında yetki çatışmasına yol açabilecek Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nin ekinde yer alan ve haksız ticari uygulama olarak kabul edilen mülga A-19 uncu maddede yer alan girdi maliyeti ve döviz kuru artışı gibi fiyat değişimlerinden etkilenmemesine rağmen bu durumlardan etkileniyormuş gibi hareket ederek tüketiciye sunulan mal veya hizmetin satış fiyatında haklı bir gerekçe olmaksızın artış yapılmasına yönelik hükmün 01.02.2022 tarihinde yürürlükten kaldırılmasıyla bu iki kanun arasında oluşabilecek yetki çatışması halleri en alt düzeye indirilmiştir.⁶⁶⁴

Tüketici Kanunu kapsamındaki tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamaların ürünlerin fiyatlarında haksız fiyat artışı meydana getirdiği durumlar söz konusu olabilecektir. Zira fahiş fiyat artışıyla ilgili Reklam Kurulu'nun görevinin sona erdiğine ilişkin ne Perakende Ticaret Kanunu'nda ne de Tüketici Kanunu'nda bir hüküm bulunmamaktadır.⁶⁶⁵ Dolayısıyla, söz konusu durumlarda Tüketici Kanunu ile Perakende Ticaret Kanunu hükümleri arasında yetki çatışması olasılığı mevcuttur. Bu durumda haksız fiyat artışları hakkında Perakende Ticaret Kanunu hükümlerini genel nitelikteki hükümler, Tüketici Kanunu'nun hükümlerini ise özel nitelikte kabul etmek suretiyle yetki çatışmasının önüne geçilebilir. Şöyle ki somut olayda tüketici haklarının korunması yönü ağır basan ve Tüketici Kanunu ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği hükümleri kapsamında bir tüketici işlemi veya haksız ticari uygulama sonucunda yaşanan fahiş fiyat artışı söz konusu ise bu hükümlerin somut olaya tatbik

⁶⁶² Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1662.

⁶⁶³ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 829-830.

⁶⁶⁴ Karasu - Özdemir, "Fahiş Fiyata İlişkin", 6.

⁶⁶⁵ Söyler, "Fahiş Fiyat Artışlarına", 237.

edilmesi hukuka uygun olacaktır.⁶⁶⁶ Diğer taraftan tüketici işlemi ve/veya haksız ticari uygulama mahiyetini göstermeyen haksız fiyat artışları hakkında ise genel nitelikteki hükümler olarak kabul edebileceğimiz Perakende Ticaret Kanunu ve Haksız Fiyat Yönetmeliği hükümlerinin uygulama alanı bulacağı kabul edilmelidir. Zaten böyle bir durumda yetki çatışmasından söz etmek dahi mümkün olmayacaktır. Haksız Yönetmeliği'nde haksız fiyat artışına ilişkin hükümlerin “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlara*” münhasır kılınmasının söz konusu yetki çatışmasının azaltılmasına hizmet edeceği düşünülmektedir.

2.2.3.4. Yaptırımların Karşılaştırılması

Perakende Ticaret Kanunu'na 16.04.2020 tarihli ve 7244 sayılı Kanunla eklenen hükümlerle fahiş fiyat artışlarına yönelik hususların değerlendirilmesi ve gerektiğinde idari yaptırım uygulanması amacıyla Haksız Fiyat Denetleme Kurulu oluşturulmuşken Tüketici Kanunu'nda ise haksız ticari uygulamalara karşı tüketicilerin koruması ve gereken durumlarda idari yaptırım uygulanması yetkileri Reklam Kurulu'na verilmiştir.⁶⁶⁷ Dolayısıyla bir ticari uygulamanın haksız olup olmadığını inceleme ve konu hakkında idari yaptırım uygulama mercii Reklam Kurulu'dur. Tüketici Kanunu'nun 63. maddesine düzenlenen Reklam Kurulu birçok Bakanlık ve meslek örgütlerinin temsilcilerinin toplanmasıyla oluşan bir kurul niteliğinde olduğundan nitelik olarak Haksız Fiyat Denetleme Kurulu ile benzerlik göstermektedir.⁶⁶⁸

Haksız ticari uygulamada bulunanlar hakkında uygulanacak yaptırım ise Tüketici Kanunu md. 77/13 hükmünde yer almaktadır.⁶⁶⁹ Buna göre Reklam Kurulu tarafından haksız ticari uygulamada bulunanlar hakkında haksız ticari uygulamanın üç aya kadar tedbiren durdurulması veya (tamamen) durdurulması yaptırımı veya BeşBin TL idari para cezası uygulanabilecektir.⁶⁷⁰ Reklam Kurulu ihlâlin niteliğine göre haksız ticari uygulamanın üç aya kadar tedbiren veya tamamen durdurulması yaptırımı ile idari para cezasını birlikte veya ayrı ayrı verebilecektir. Ülke genelinde gerçekleşen haksız ticari uygulama hakkında uygulanacak idari para cezası ise on kat arttırılarak ElliBin TL olarak

⁶⁶⁶ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 242-243.

⁶⁶⁷ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 881.

⁶⁶⁸ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1681.

⁶⁶⁹ Ceylan, “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, 144.

⁶⁷⁰ Karakocalı - Kurşun, “Tüketici Hukuku”, 213.

uygulanacaktır. Ayrıca haksız ticari uygulamanın reklam yoluyla gerçekleştirildiği hallerde ise Tüketici Kanunu’nun md.77/12 hükmü uyarınca ihlâlin yapılış biçimi ve özelliğine göre BeşBin TL’den İkiyüzBin TL’ye karar idari para cezası uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

Tüketici Kanunu kapsamındaki tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamalar hakkında Reklam Kurulu’nun uygulayabileceği yaptırımlar ile bu uygulamalar sonucunda ürünlerin fiyatlarında haksız fiyat artışı meydana geldiği durumlarda Haksız Fiyat Denetleme Kurulu’nun uygulayabileceği idari para cezaları arasında miktar bakımından farklılık bulunmaktadır.⁶⁷¹ Haksız ticari uygulama hakkında Tüketici Kanunu’nun öngördüğü yaptırımın alt sınırı BeşBin TL iken haksız fiyat artışları kapsamında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu’nun uygulayacağı idari para cezasının alt sınırı YüzBin TL’dir.⁶⁷² Ayrıca, haksız ticari uygulamalar hakkında Tüketici Kanunu’da çeşitli idari tedbirler öngörülmüşken Perakende Ticaret Kanunu’nda ise fahiş fiyat artışı hakkında idari para cezası dışında idari tedbir türünden herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Lehe olan kanunun tespit edilmesinde yargı kararı ve öğretide genel kabul edilen görüşe göre, kanunlarda öngörülen idari para cezalarının üst sınırların aynı olması halinde alt sınırı az olan kanunun, alt sınırları aynı olması halinde ise üst sınırı az olan kanunun lehe olduğu kabul edilmektedir. Kanunlarda öngörülen idari para cezalarının alt ve üst sınırlarının farklı olması ya da bir idari para cezasının maktu diğerinin ise nispi olduğu durumlarda her iki cezanın da somut olaya uygulanarak bulunan miktarların karşılaştırılması yoluyla lehe olan kanun belirlenecektir.

Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinde düzenlenen bir fiil ile birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatlere ilişkin tanımlarda sadece idarî para cezası öngörülmüşse en ağır idarî para cezası verileceğine ilişkin hüküm gereği işlediği bir fiile birden fazla kanunda yer alan hükmü ihlâl eden kişiye en ağır idari para cezası verilecek

⁶⁷¹ Perakende Ticaret Kanunu kapsamında uygulanacak cezalara ilişkin hükümleri içeren 18. maddesi daha önce “Diğer kanunlara göre daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde” şeklinde başlamaktaydı. Böylelikle cezaya konu fiilerde diğer kanunlarda daha ağır cezaların öngörülmesi halinde diğer kanunlarda yer alan hükümlerin uygulanacağı hüküm altına alınmıştı. Ancak söz konusu ibare 26.01.2023 tarih ve 7435 sayılı Kanunla maddeden çıkarılarak uygulanacak hükmün tespiti biraz daha zorlaştırılmıştır.

⁶⁷² Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 882.

söz konusu ceza ile birlikte idari yaptırımlar uygulanması gerekiyorsa bu yaptırımlar da ayrıca uygulanacaktır. Bu bağlamda uygulanacak idari para cezasının alt ve üst sınırları dikkate alındığında Perakende Ticaret Kanunu’da düzenlenen idari para cezasının daha ağır olması sebebiyle fahiş fiyat artışına neden olan haksız ticari uygulamalara yönelik olarak Perakende Ticaret Kanunu hükümlerinin öncelikli olarak uygulanması gerekmektedir.

Tüketici Kanunu’nun md.77/20 hükmünde, anılan kanuna göre idari yaptırım uygulanmasının diğer kanunlar gereği yapılacak işlemleri engelleyemeyeceği düzenlenmiştir. Anılan hükmün lafzı fahiş fiyat artışına yol açan bir haksız ticari uygulamadan dolayı Reklam Kurulu tarafından idari para cezası uygulanması halinde aynı eylem hakkında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından Perakende Ticaret Kanunu hükümlerine göre idari para cezası tesis etmesini engellemeyeceği anlamı uyandırmaktadır.⁶⁷³

Kanaatimizce, burada “*diğer kanunlar gereği yapılacak işlemler*” ifadesi dar yorumlanarak idari para cezası dışında idarece uygulanabilecek idari tedbirlere hasredilerek anlaşılmalıdır. Aksi takdirde Tüketici Kanunu’nun md.77/20 hükmü ceza hukukunun temel ilkelerinden olan “*aynı eylem nedeniyle faile iki ceza erilemeyeceği*” (*non bis in idem*) ilkesine aykırı düşecektir. Her ne kadar kanunlar arasında hiyerarşi bulunmasa da yaptırım içeren kanunların ceza hukukunun temel prensiplerine uygun olması hukuk devletinin gereklerinden birisidir. Ayrıca Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/1 hükmünde yere verilen “*Diğer kanunlara göre daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde*” ifadesi Tüketici Kanunu hükümleri kapsamına uygulanacak yaptırımın Perakende Ticaret Kanunu uyarınca uygulanacak yaptırımdan ağır olması halinde Perakende Ticaret Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağını vurgulamaktadır.

Tüketici Kanunu’nun md.77/19 hükmünde Kanuna aykırılığın tespit edildiği tarih itibarıyla bir takvim yılında uygulanan toplam idari para cezası tutarının SeksenBin TL’yi aştığı durumlarda bu miktardan az olmamak kaydıyla ve YüzyirmiMilyon TL’yi geçmemek üzere cezayı muhatap gerçek ya da tüzel kişinin gayrisafi gelirlerinin yüzde beşini aşamayacağına yönelik bir hükme yer verilmiştir. Ancak anılan hükümde bu

⁶⁷³ Söylar, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 240.

hükmün haksız ticari uygulamalardan kaynaklı idari yaptırımları kapsamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla haksız ticari uygulamalar kapsamında ilgili gerçek veya tüzel kişiler hakkında uygulanabilecek toplam idari para cezalarının bir üst sınırı bulunmamaktadır. Aynı şekilde Tüketici Kanunu'nun md.77/A hükmünde uzlaşma müessesesi düzenlenmiştir. Ancak bu maddede Reklam Kurulu tarafından verilen idari para cezaları uzlaşma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Rekabet Kanunu kapsamında verilen idari para cezalarına karşı olduğu gibi Tüketici Kanunu'na göre verilen idari yaptırım kararlarına karşı da idare mahkemelerinde dava açılabilir. Nitekim Tüketici Kanunu'nun md.78/2 hükmünde bu hususa yer verilmekle birlikte konu hakkındaki idari işlemlere karşı işlemin tebliğ tarihini izleyen günden itibaren otuz gün içinde idare mahkemeleri nezdinde dava açılacağı düzenlenmiştir.⁶⁷⁴ Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, Perakende Ticaret Kanunu'nda, haksız fiyat hakkında öngörülen idari para cezasına karşı açılacak davaya ilişkin yargı yolu konusunda bir belirleme yapılmadığından Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından haksız fiyat sebebiyle tesis edilecek idari para cezaları hakkında başvurulabilecek yargı yolu, genel kanun niteliğindeki Kabahatler Kanunu hükümleri gereği sulh ceza mahkemeleridir.

Kabahatler Kanunu'nun md.27 hükmü gereği Perakende Ticaret Kanunu kapsamında kesilecek idari para cezaları hakkında yargı mercilerine başvurulması idari para cezasının takip ve tahsilini durduracakken Tüketici Kanunu kapsamında kesilecek idari para cezaları hakkında yargı yoluna başvurulması kanunda yer alan özel hüküm gereği kararların uygulanmasını ve idari para cezalarının takip ve tahsilini durdurmayacaktır. Ayrıca Tüketici Kanunu'na göre verilen idari para cezalarının, tebliğinden itibaren bir ay içinde ödenmesi gerekmektedir. Söz konusu idari para cezalarının takip ve tahsilinin durması ise ancak idare mahkemesince verilecek yürütmenin dururulması kararına bağlıdır.

⁶⁷⁴ Ceylan, "Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar", 144.

3. BÖLÜM

HAKSIZ FİYAT DEĞERLENDİRME KURULU VE HAKSIZ FİYAT ARTIŞININ YAPTIRIMI

Toplumda yeni bir düzenlemeye uygun davranma bilincinin yerleşmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Söz konusu düzenlemenin ihlâli halinde ihlâli gerçekleştiren kişilere uygulanacak yaptırımın niteliği ve büyüklüğü anılan bilincin oluşmasında en etkili faktörlerdendir. Bu doğrultuda düzenlemeye uyum bilincinin toplumda yerleşmesi halinde bile düzenleyici normun gücü, düzenlemenin ihlâli halinde uygulanacak yaptırımın büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla düzenleyici nitelikteki hukuk normlarının uygulanma kabiliyetinin (*enforcement*) yaptırım uygulama güçlerine (*sanctions*) bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Düzenleyici nitelikteki bir hukuk normunun ihlâli halinde idare ve/veya mahkemeler tarafından caydırıcı bir yaptırımın süratli ve etkili bir biçimde uygulanması söz konusu normun ihlâl edilmesi ihtimalini azaltacaktır. Böylelikle anılan normun koruduğu hukuki menfaatin garanti altına alınması ve düzenlemenin yürürlüğe konulmasıyla ulaşılmak istenen gaye sağlanacaktır. Özellikle kamu düzenini içeren hukuk kurallarının ihlâli halinde cayırıcı bir yaptırımın süratli ve etkili bir biçimde uygulanması idarenin ve devletin gücünü ortaya koyacaktır. Kamu düzenine ilişkin kuralların ihlâli halinde yaptırımların etkili ve hızlı biçimde uygulanmadığı veya uygulanan yaptırımların yerine getirilmesinde aksaklıkların söz konusu olduğu durumlarda ise toplumda kamu düzeninin sağlanmasında sorunlar yaşanılması kaçınılmaz olacaktır.

Bu başlık altında ilk olarak idarenin kolluk fakkiyetlerinden ekonomik kolluk faaliyetine yer verilerek Haksız Fiyat Yönetmeliği'ndeki hükümler kapsamında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun yapısı ve idari teşkilat içindeki yeri tespit edilecektir. Daha sonra fahiş fiyat artışında bulunanlar hakkında Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan hükümler çerçevesinde uygulanacak idari para cezalarının idari işlem niteliği değerlendirilecektir. Ayrıca Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilen idari para cezaları Kabahatler Kanunu hükümlerine tabi olduğundan Kabahatler Kanunu'nun ilgili hükümlerine yer verilecektir. Sonuç bölümünde ise fahiş fiyat artışı uygulamalarının tespiti ve önlenmesi kapsamında bazı öneriler ortaya konularak tartışılacaktır.

3.1. İDARENİN EKONOMİK KOLLUK FAALİYETİ

Kamu güvenliği, esenliği ve sağlığı ile genel ahlâk gibi unsurlardan oluşan kamu düzeni, toplumun barış ve güven içinde bir arada bulunduğu bireylerin böyle bir ortamda hayatlarını devam ettirdikleri idari düzendir.⁶⁷⁵ İdari kolluk faaliyetini ise kamu düzeninin sağlanması ve korunması ile bozulan kamu düzeninin tekrar sağlanması amacıyla yürütülen idari faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.⁶⁷⁶ İdari kolluk kamu güvenliğini silahlı kuvvet ve cebri nitelikte faaliyetlerle sağlayan polis ve jandarmadan oluşan genel idari kolluk ile genel idari kolluk dışında kalan özel kanunlarına göre kurulan ve belirli vazifeleri yerine getiren özel idari kolluk olarak ikili ayırım çerçevesinde incelenmektedir.

Ekonomik kolluk faaliyetlerini, ekonomik düzenin korunmasını ve serbest piyasa ve rekabet ilkeleri doğrultusunda işlmemesini sağlamaya yönelik idari nitelikteki faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.⁶⁷⁷ Ekonomik kolluk faaliyetleri yürürlüğe giren kanunlarda yer alan hükümler doğrultusunda idarenin genel ve özel düzenleyici işlemleriyle yürütülen faaliyetlerdir. Söz konusu faaliyetler ekonomik düzenin korunması yoluyla toplum düzeninin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Genel olarak anılan düzenleyici işlemlerle piyasasın düzenlenmesi sağlanmakta, piyasa düzenine aykırı davranışlar idari para cezası gibi idari yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Ekonomik kolluğun Anayasa’da öngörülen ekonomik sistemin sağlanması amacıyla özel teşebbüs özgürlüğünü sınırlayan özel kolluk olduğu belirtilmektedir.⁶⁷⁸

Perakende Ticaret Kanunu’nun EK Madde 1 hükmüyle ihdas edilen Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından gerçekleştirilen idari işlemler, ekonomik kolluk faaliyeti kapsamında değerlendirilmelidir. Anılan madde kapsamında fahiş fiyat artışı ve stokçuluk gibi ülkenin ekonomik düzenini bozucu faaliyetler hukuka aykırı kabul edilmiştir. Ayrıca fahiş fiyat artışı ve stokçuluk fiillerini irtikâp edenler hakkında idari para cezası yaptırımının uygulanacağı düzenlenmiştir. Ekonomik kolluk faaliyetlerini gerçekleştiren kurumlar idari teşkilat içerisinde düzenleyici ve denetleyici kurum olarak

⁶⁷⁵ Ramazan Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*, (Ankara: 1. Bası, Asil Yayın Dağıtım, 2006), 22.

⁶⁷⁶ Özkan, “Ekonomik Kamu Düzeni”, 78-79.

⁶⁷⁷ Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara: 12. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2020): 141.

⁶⁷⁸ Özkan, “Ekonomik Kamu Düzeni”, 83.

yer almaktadır. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun da düzenleyici ve denetleyici bir idari kurum olarak idari teşkilat içinde yer alması hususunda aşağıda sonuç ve öneriler kısmında değerlendirildiğinden bu kısımda düzenleyici ve denetleyici kurumlara ilişkin genel bilgilere yer verilmektedir.

3.1.1. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların İşlevleri

Bağımsız idari otoriteler olarak isimlendirilen düzenleyici ve denetleyici kurumların işlevleri, sosyal hayatın hassas alanlarındaki kamusal ve özel faaliyetleri düzenlemek, denetlemek ve izlemek, bu alanlarda hukuka aykırılıkların ortaya çıkmasını önlemek, gerçekleşen hukuka aykırılıklara yaptırım uygulamak ve bazı temel hak ve özgürlükler ile ekonomik düzeni korumaktır.⁶⁷⁹

Düzenleyici ve denetleyici kurumların faaliyet gösterdikleri alanlara yönelik genel politikaları belirlemesi ve gerekli düzenlemeleri yapması, bu alanlarda faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilere faaliyet izni vermesi, ilgililer tarafından yapılan işlem ve uygulamaların denetlemesi ve denetleme neticesinde tespit edilen hukuka aykırılıklar hakkında müeyyide uygulaması geniş anlamda düzenleme (*regulation*) kapsamında yer almaktadır.⁶⁸⁰ Regülasyonun biri dar biri de geniş olmak üzere iki anlama geldiğini söylemek mümkündür. Dar anlamda regülasyon, düzenleyici ve denetleyici kurumların sorumlu oldukları sektörle ilgili olarak çıkarmış oldukları yönetmelik, tebliğ, sirküler, kurul ilke kararı gibi düzenlemeleri ifade etmektedir. Geniş anlamda regülasyon ise anılan düzenlemelerin yanı sıra, bu kurumların söz konusu sektörde göstermiş oldukları denetim yapma, yaptırım uygulama gibi tüm faaliyetleri ifade etmektedir. Bu doğrultuda, devletin finansal, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli faaliyet göstermelerini teminen, gerekli tedbirleri almak suretiyle piyasaya müdahale etmesi, artık Türkçe'ye de iyice yerleşmiş bulunan regülasyon kavramı ile ifade edilmektedir.⁶⁸¹

Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, söz konusu işlevlerini yerine getirirken siyasi otoriteden, düzenlediği ve denetlediği sektörden, medyadan ve diğer kamu

⁶⁷⁹ E. Ethem Atay, "Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 264.

⁶⁸⁰ Cenk Şahin, *Amerikan Federal İdare Hukukunda "Regülasyon (ve Türk İdare Hukuku'na Yansımaları)*, (İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık A.Ş., 2010), 16.

⁶⁸¹ Bülent Kent, *Türk ve Alman Hukukunda Elektrik Piyasasının Düzenlenmesi ve Düzenleyici Kurumları*, (Ankara: 1. Bası, Adalet Yayınevi, 2012), 63.

idarelerinden bağımsızlık olmak zorundadırlar.⁶⁸² Burada kastedilen bağımsızlık, bu kuruluşların görev ve yetkileri kapsamındaki sektörlerin regülasyonuna yönelik aldıkları kararlarda her türlü dış etkidenden uzak olmaları ve bu etkilerden bağımsız olarak işlem tesis etmeleri anlamına gelmektedir. Düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlıkları, diğer kamu idareleri ile kıyaslandığında idari vesayet veya hiyerarşi ilişkisiyle yürütme organının doğrudan kontrolünde olmamalarını ifade etmektedir.⁶⁸³ Söz konusu bağımsızlık, Anayasa'nın 9. ve 138. maddelerinde yer alan, yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı ve mahkemelerin görevlerinde bağımsız olduğunu vurgulayan yargı bağımsızlığı anlamına da gelmemektedir.⁶⁸⁴ Türkiye'de düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından tesis edilen işlemler diğer idari işlemlerde olduğu gibi yargı denetimine tabidir.

Düzenleyici ve denetleyici kurumların kurul üyelerinin, atanma şartlarının kanunda açık olarak düzenlenmesi, düşünce ve kanaatlerini serbestçe dile getirip oylarını özgürce kullanabilmelerinin sağlanması bu kurumların organik bağımsızlığı olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸⁵ Bunun yanı sıra, düzenleyici ve denetleyici kurumların, mali olarak kendi bütçelerinin bulunmasının mali bağımsızlıklarını, bu kurumların işlem ve eylemlerinin yürütme organı tarafından geçersiz sayılamamasının ise işlevsel bağımsızlıklarını ifade ettiğini söylemek mümkündür.⁶⁸⁶

Düzenleyici ve denetleyici kurumların yukarıda belirtildiği anlamda bağımsız olmaları, idari teşkilattan tamamen ayrı birimler olmaları anlamına gelmemektedir. Bu kurumların kuruluş kanunları ve/veya CK'lar ile bir bakanlıkla "ilişkili" sayılmaktadır. Bu kurumların idari teşkilattaki mevcudiyeti, idarenin bütünlüğü ilkesine aykırılık teşkil etmemektedir.⁶⁸⁷

⁶⁸² Günday, *İdare Hukuku*, 505.

⁶⁸³ Nagehan Arslan, "Yönetimin Yeni Yapı Taşları, Bağımsız İdari Otoriteler, Yavru Leviathanlara Doğru", *Journal of Social Policy Conferences* 59 (2011), 28.

⁶⁸⁴ Kent, *Türk ve Alman Hukukunda*, 161.

⁶⁸⁵ Akyılmaz, vd., *Türk İdare Hukuku*, 296; Günday, *İdare Hukuku*, 505.

⁶⁸⁶ Mehmet Karakaş, "Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", *Maliye Dergisi* 154 (2008), 107-108.

⁶⁸⁷ Akyılmaz vd. *Türk İdare Hukuku*, 296.

3.1.2. Türkiye’deki Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar

Kamu hizmetinin hassas olarak adlandırılan alanlarda mevcut genel idare teşkilatı çerçevesinde verilmesi, her geçen gün daha da zorlaşmaktadır.⁶⁸⁸ Söz konusu kamu hizmetlerinin genel idare teşkilatı bünyesinde verimli ve etkin biçimde sunulması amacıyla Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren düzenleyici ve denetleyici kurumlar kurulmaya başlamıştır.⁶⁸⁹ Bu çerçevede, 1990’lı yıllardan itibaren tüm dünyada ortaya çıkan küreselleşme akımının da etkisi ile devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılarak küçültülmesi ve bu doğrultuda özel sektöre bırakılan bu alanların dışarıdan devlet tarafından regülasyon yoluyla düzenlenip denetlenmesi ihtiyacı Türkiye’de düzenleyici ve denetleyici kurumların kurulmasına yol açmıştır.⁶⁹⁰

Türkiye’de düzenleyici ve denetleyici kurumlar, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun merkezi yönetim bütçesi içinde (III) sayılı cetvelde sayılmıştır.⁶⁹¹ Bu cetvelin bütçe ayrımları doğrultusunda mali denetim bakımından düzenlenmiş bir liste olduğundan hareketle, bu listede yer almanın bir kuruma düzenleyici ve denetleyici kurum olma niteliğini sağlamadığı gibi bu listede yer almayan bazı kuruluşların (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu gibi) da düzenleyici ve denetleyici kurum olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹²

Türkiye’de kurulan düzenleyici ve denetleyici kurumların kişilerin temel hak ve özgürlükleriyle ilgili (RTÜK, BTK ve KVKK gibi) olanlar ve finansal piyasalar ile ilgili (BDDK, SPK ve Rekabet Kurumu) olanlar olmak üzere iki temel gruba ayırmak

⁶⁸⁸ Buradaki genel idare teşkilatından kastedilen, Anayasa’nın md. 123/2 hükmünde yer alan, “*idarenin kuruluş ve görevlerinin, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayandığı*” yönündeki genel düzenlemesidir.

⁶⁸⁹ Şahin, *Amerikan Federal İdare Hukukunda*, 113.

⁶⁹⁰ Günday, *İdare Hukuku*, 504.

⁶⁹¹ Buna göre düzenleyici ve denetleyici kurumlar; 1) Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, 2) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 3) Sermaye Piyasası Kurulu, 4) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 5) Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 6) Kamu İhale Kurumu, 7) Rekabet Kurumu, 8) Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 9) Kişisel Verileri Koruma Kurumu, 10) Nükleer Düzenleme Kurumu, 11) Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu’dur.

⁶⁹² D. Çiğdem Sever, “Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/1, (2015), 212.

mümkündür. Diğer taraftan, düzenleyici ve denetleyici kurumlardan yalnızca Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Anayasa’da ayrıca ve açıkça düzenlenmiştir.⁶⁹³

Anayasa’nın “*Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi*” başlıklı 167. maddesinin birinci fıkrasında devletin, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alacağı ve piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önleyeceği düzenlenmiştir.⁶⁹⁴ Doktrinde, bu hükmün finansal piyasalarda faaliyet göstermekte olan BDDK, SPK ve Rekabet Kurumu gibi kurumların Anayasal dayanağı ve kurulma gerekçesi olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹⁵ Piyasaların sağlıklı bir şekilde işleminin sağlanması için düzenlenmesi ve denetlenmesi bağlamında haksız fiyat artışlarının önlenmesi de büyük önem taşıdığından bu konuda yapılacak düzenlemenin Anayasa’nın 167. maddesine dayandırılabilirliği düşünülmektedir.

3.2. HAKSIZ FİYAT DEĞERLENDİRME KURULU

7244 sayılı Kanun’un 14. maddesiyle, 6585 sayılı Kanun’a eklenen EK Madde 1 kapsamında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kurulmuş ve fahiş fiyat artışı ile stokçuluk idari müeyyideye bağlanmıştır.⁶⁹⁶ Buna ilaveten, Kurulun oluşumu, görevleri, çalışma usul ve esasları, sekretarya hizmetleri ve Kurula ilişkin diğer hususlar ise 28.05.2020 tarih ve 31138 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Haksız Fiyat Yönetmeliği ile belirlenmiştir.⁶⁹⁷ Bu düzenlemeleri kapsam yönünden ele alacak olursak Perakende Ticaret Kanunu’nun EK Madde 1 hükmündeki “*fahiş fiyat*” ve “*stokçuluk*”la ilgili ifadelerin oldukça genel bir biçimde düzenlendiğini söylemek mümkündür. Söz konusu hükümlerde üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artışın yapılamayacağı belirtilmiştir. Fahiş fiyat artışının perakende

⁶⁹³ Buna göre, Anayasa’nın 133. maddesinin ikinci fıkrasında, RTÜK’e ilişkin temel niteliklere yer verilmek suretiyle, kuruluşu, görev ve yetkileri, üyelerinin nitelikleri, seçim usulleri ve görev sürelerinin kanunla düzenleneceği hüküm altına alınmıştır.

⁶⁹⁴ Karakaş, “Devletin Düzenleyici Rolü”, 110.

⁶⁹⁵ Günday, *İdare Hukuku*, 504.

⁶⁹⁶ Bingöl, “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat”, 180-181; Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1644; Karasu – Zorluoğlu Yılmaz, “Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi”, 71; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 857; Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 219; Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 263.

⁶⁹⁷ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 87. Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yayımlandığı tarihten itibaren günümüze kadar 2021, 2022 ve 2023 yıllarında üç değişiklik yapılmıştır. Söz konusu değişikliklerin birkaç madde ile sınırlı olduğu görülmektedir.

işletmelerle birlikte tedarikçi ve üreticiler tarafından yapılması dahi yasaklanmıştır. Başka bir ifadeyle bir ürünün üretiminden nihai tüketiciye ulaşana kadar herhangi bir aşamasında (üretim ve tedarik zincirleri) fiyatında meydana gelen fahiş artışlar Perakende Ticaret Kanunu hükümleri kapsamında yasaklanmıştır.⁶⁹⁸

Yukarıda belirtildiği üzere Perakende Ticaret Kanunu'nda “*fahiş fiyat*” ve “*stokçuluk*” uygulamalarının olağanüstü dönemler gibi herhangi bir zamanda veya dönemde uygulanacağına ilişkin ifade bulunmamaktadır. Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan tanımlarda “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlara*” vurgu yapılarak, “*fahiş fiyat artışı*” ve “*stokçuluk*” fiillerinin söz konusu dönemlerde gerçekleştirilmesi halinde yaptırıma tabi tutulacağı düzenlenmiştir. Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 1. maddesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun “*olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda*” faaliyet göstereceği açıkça ifade edilmiştir.⁶⁹⁹ Bu durum ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun geçici bir kurul olduğu yanılığına yol açmaktadır.

Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan hükümlerin lafzına göre olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlar haricinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun faaliyet göstermemesi gerekmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemler/durumlar dışında kalan dönemlerde (olağan dönemlerde) gerçekleşen haksız fiyat artışları Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin kapsamı dışında kalacaktır.⁷⁰⁰ Bu konuda yukarıda ikinci bölümde Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan düzenlemelere göre haksız fiyat başlığı altında ayrıntılı açıklamalarda bulunulduğundan, söz konusu başlık altında yer verilen hususlara atıf yapmakla yetinilmektedir.

3.2.1. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu ve Toplantı Usulü

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun idari teşkilat içindeki konumu yasal bir çerçeveye oturtulmamıştır. Şöyle ki Türkiye'nin idari teşkilatı 10.07.2018 tarihli ve

⁶⁹⁸ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 858.

⁶⁹⁹ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1645.

⁷⁰⁰ Nitekim bu husus Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin “Amaç ve kapsam” başlıklı 1 inci maddesinde “*Bu Yönetmeliğin amacı, olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda faaliyet gösterecek Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun oluşumu, görev ve yetkileri ile üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarının denetlenmesine ve idari para cezalarının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.*” şeklinde düzenlenmiştir.

30474 sayılı RG’de yayımlanarak yürürlüğe giren “1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi)⁷⁰¹ ile 15.07.2018 tarihli ve 30479 sayılı RG’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4 sayılı “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”nde (4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi) yer alan hükümler çerçevesinde düzenlenmiştir.⁷⁰²

Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmüyle kurulan Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na ilişkin, ne 1 ne de 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nde bir hüküm bulunmaktadır.⁷⁰³ Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun ekinde yer alan III Sayılı Cetvelde belirtilen düzenleyici ve denetleyici kurumlar arasında sayılmamaktadır.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu başkanlığının ve sekreteryâ hizmetlerinin Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından yapılması ve kararlarının Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanması sebebiyle Ticaret Bakanlığı’nın teşkilat yapısı içinde yer almış gibi görünmektedir. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun idari teşkilat içindeki konumunun kanuni olarak belirlenmesi gerekmektedir. Anayasa’nın 123. maddesi gereği “idarenin kuruluş ve görevlerinin kanunla düzenlenmesi” gerekmektedir.⁷⁰⁴ Bununla birlikte Perakende Ticaret Kanunu’nda ve 1 ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun Ticaret Bakanlığı’yla ilişkili mi yoksa bağımsız bir kurul mu olduğu konusunda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.⁷⁰⁵ Bu bağlamda kanuni idare ilkesi gereği Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun idari teşkilat içindeki konumu açıkça belirlenmelidir.⁷⁰⁶

⁷⁰¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.1.pdf>, (Erişim 17 Şubat 2024).

⁷⁰² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf>, (Erişim 14 Şubat 2024).

⁷⁰³ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1663-1667.

⁷⁰⁴ Bahtiyar Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, (Ankara: 10. Bası, 2019), 105- 106; Turan Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, (İstanbul: 7. Bası, 2018), 3-13.

⁷⁰⁵ Anayasa’nın 106. maddesinin onbirinci fıkrasına göre; Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir. Yine Anayasa’nın 123. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca Kamu tüzel kişiliği kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur. Bu bağlamda, Perakende Ticaret Kanunu Ek Madde 1 hükmü ile kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun idari teşkilat içindeki yerinin kanun ya da Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenmesi kanuni idare ilkesi gereğince elzemdir.

⁷⁰⁶ Genel olarak kanuni idare ilkesi, idarenin bütün faaliyetlerinin kanuna uygun şekilde ve kanun kapsamında gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Ayrıca, kanuni idare ilkesinin kapsamına idari

Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nın tüzel kişiliği bulunmamaktadır.⁷⁰⁷ Perakende Ticaret Kanunu'nda Ek Madde 1 hükmünün üçüncü fıkrası ile Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 4. maddesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun Başkanlığı'nın İç Ticaret Genel Müdürü tarafından yürütüleceği ve Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürü, Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürü, Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından görevlendirilen birer genel müdür, ilgili İç Ticaret Genel Müdür Yardımcısı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu tarafından görevlendirilen birer üye ve üretici ve tüketici örgütleri ile perakende sektörünü temsilen birer üye olmak üzere toplam on üç üyeden oluşacağı düzenlenmiştir.⁷⁰⁸

Perakende Ticaret Kanunu'nda ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun toplantı usulü, toplantı ve karar yeter sayıları ve kararın hangi idare tarafından uygulanacağı düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemelerde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun; ihtiyaç halinde Başkanın çağrısı üzerine Başkan dâhil en az yedi üye ile toplanacağı ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar alacağı, oyların eşit olması halinde Başkanın oy kullandığı tarafın çoğunluğu sağladığının kabul edileceği, kararlarının Ticaret Bakanlığı tarafından uygulanacağı ve sekreteryaya hizmetlerinin İç Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirileceği belirlenmiştir.

3.2.2. Görev ve Yetkileri

Perakende Ticaret Kanunu ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'ne göre Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun başkanı ve temsilcisi İç Ticaret Genel Müdürü'dür. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na verilen görevlerin yürütülmesi ve yetkilerin kullanılması başkan tarafından sağlanır. Fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına ilişkin inceleme ve denetimlere genellikle şikâyet üzerine başlanırken, başkan gerekli durumlarda kurul adına ilgili sektör ya da perakende satış bazında re'sen denetim başlatabilir. Başkan,

teşkilatın kanunla düzenlenmesi de girmektedir. Kanuni idare ilkesi Anayasa'nın md. 123/1 hükmünde "*İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.*" şeklinde düzenlenmiştir.

⁷⁰⁷ Anayasa'nın md.123/3 hükmü gereği "*Kamu tüzel kişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur.*" Ancak Perakende Ticaret Kanunu'nda Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun tüzel kişiliğinin bulunduğuna yönelik bir düzenleme yer almamaktadır.

⁷⁰⁸ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 860; Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1671-1672; Yavuz, "7244 Sayılı Kanunla", 263.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun gündemini belirler ve toplantıları yönetir.⁷⁰⁹ Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilen kararların icra edilmesini sağlar.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun görev ve yetkilerine ilişkin olarak hem Perakende Ticaret Kanunu’nda hem de Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde hükümler bulunmaktadır. Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünün üçüncü fıkrasında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapmak gerektiğinde denetim ve incelemelerde bulunarak idari para cezası uygulamak ve her türlü tedbiri almak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir.⁷¹⁰

Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin 7. maddesinde ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun görev ve yetkileri; fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına karşı piyasa dengesini ve tüketicileri korumaya yönelik gerekli tedbirleri almak ve bunların uygulanmasını sağlamak, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları ile ilgili denetim ve incelemeler yapmak veya yaptırmak, gerekli hallerde bu denetim ve incelemelere ilişkin üretici, tedarikçi ve perakende işletmenin savunmasını almak veya alınmasını sağlamak, Kanunun Ek 1 inci maddesinde belirtilen yükümlülöklere aykırı hareket ettiği tespit edilen üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler hakkında idari para cezası kararı almak ve bu kararın uygulanmasını sağlamak, fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları ile ilgili ilke ve kuralları belirlemek, Ticaret Bakanı tarafından fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları ile ilgili verilen diğör görevleri yerine getirmek şekilde tanımlanmıştır.⁷¹¹ Bu bağlamda, Perakende Ticaret Kanunu ve Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde düzenlenen Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun görevleri ve yetkileri düzenleme yapma, tedbir alma ve uygulama ile idari para cezası tesis etme olmak üzere üç ana başlık atında incelenebilir.

⁷⁰⁹ Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun kararlarının uygulanmasını takip etmek ve sekreteryaya hizmetlerini görmek amacıyla İç Ticaret Genel Müdürlüğü bünyesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Dairesi kurulmuştur.

⁷¹⁰ Aşağıda detaylı olarak yer verildiği üzere AYM’nin 01.06.2023 tarih ve E.2020/56, K.2023/108 sayılı kararıya Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun “düzenlemeler yapmak” yetkisi iptal edilmiştir. Söz konusu iptal kararı, kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasından itibaren 9 ay sonra (1.5.2024 tarihinde) yürürlüğe girmiştir.

⁷¹¹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 88; Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 858-859; Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 265.

3.2.2.1. Düzenleme Yapma Yetkisi

Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik “*düzenlemeler yapmak*” konusunda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu yetkili kılınmıştır. Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde ise “*Fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları ile ilgili ilke ve kuralları belirlemek*” şeklinde belirtilen hususun düzenleme yapma yetkisini de içine aldığını söylemek mümkündür.⁷¹² Bununla birlikte söz konusu hükümlerin yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından fahiş fiyat artışı ve/veya stokçuluk uygulamalarına yönelik kamuya ilan edilen herhangi bir düzenleme, ilke kararı veya kural bulunmamaktadır.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun düzenleme yapma yetkisinin; Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışı ve stokçuluk ile ilgili açık, net, anlaşılabilir bir tanımın yapılmadığı, bu hususların uygulanmasına ilişkin Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na tanınan düzenlemeler yapma yetkisinin içeriğinin belirsiz olduğu, bu belirsizliğin Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun uygulamalarına muhatap olacak üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin davranışlarını hukuki öngörülebilirlik içinde şekillendirmelerini engelleyeceği, kuralla temel ilkeleri ve çerçevesi belirlenmeksizin idareye sınırsız ve belirsiz bir düzenleme yetkisinin tanındığı, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na tanınan belirsiz yetkinin devletin piyasaları düzenleme ve denetleme yetkisini aşarak piyasaya doğrudan müdahale etmesi sonucunu doğurabileceği, bu yönüyle kuralın piyasa koşulları içinde arz ve talebin kendiliğinden oluşmasını engelleyebilecek nitelikte olduğu, Kurulun mal ve hizmetlerin fiyatını belirlemek suretiyle üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerinden oluşan özel teşebbüslerin mülkleri üzerinde tasarrufta bulunma, satış fiyatını alıcıya göre belirleme gibi mülkiyet hakkından doğan hakları ihlâl edebileceği gerekçeleriyle Anayasa’nın 2., 5., 7., 35., 48., 123. ve 167. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptaline ve yürürlüğünün durdurulmasına karar verilmesi talebiyle Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davası açılmıştır.

01.08.2023 tarihli ve 32266 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan AYM kararıyla; iptal davasına konu edilen kuralın Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’na üretici,

⁷¹² Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1673.

tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapma yetkisi tanımak suretiyle teşebbüs özgürlüğüne sınırlama getirdiği, Anayasa'nın 13. maddesine göre temel hak ve özgürlüklere sınırlama getiren düzenlemelerin kanunla yapılması ve Anayasa'da öngörülen sınırlama sebebine uygun ve ölçülü olması gerektiği, anılan kuralla üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapma konusunda herhangi bir kanuni çerçeve belirlenmeden ve temel ilke ve esaslar düzenlenmeden bu konuların düzenlenmesinin tamamıyla Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na bırakılmasının öngörüldüğü ve bu nedenle davaya konu edilen kuralın temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlanması gereğiyle bağdaşmadığı gerekçeleriyle Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na düzenleme yapma yetkisi veren Perakende Ticaret Kanunu'nun Ek Madde 1 hükmünün üçüncü fıkrasının birinci cümlesinde yer alan “düzenlemeler yapmak,” ibaresinin Anayasa'nın 13. ve 48. maddelerine aykırı olduğuna hükmedilmiş ve iptaline karar verilmiştir.⁷¹³

Anayasa Mahkemesi'nin mezkûr kararında söz konusu iptal hükmünün Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66. maddesi'nin üçüncü fıkrası gereğince kararın RG'de yayımlanmasından başlayarak dokuz ay sonra yürürlüğe girmesine karar vermiştir. Söz konusu karar 01.08.2023 tarihinde RG'de yayımlandığından, konu hakkında mevcut durumda yeni bir kanuni düzenleme yapılmadığından Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun düzenleme yapma yetkisi 01.05.2024 tarihinde sona ermiştir. Bu kapsamda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun düzenleme yapma yetkisinin devam etmesi isteniyorsa anılan Anayasa Mahkemesi kararının gereklerinin yerine getirilmesini teminen Perakende Ticaret Kanunu'nda, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun görev ve yetkileri hakkında bazı yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

3.2.2.2. Tedbir Alma Yetkisi

İdari yaptırımlar kanunların açıkça yetki verdiği ve yasaklamadığı durumlarda araya yargı kararı girmeden idarenin doğrudan doğruya bir işlemi ile idare hukukuna özgü

⁷¹³ AYM'nin 01.06.2023 tarihli ve E.2020/56, K.2023/108 sayılı kararı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/08/20230801-6.pdf> (Erişim 12 Ocak 2024).

usullerle uyguladığı yaptırımlardır.⁷¹⁴ Kabahatler Kanunu’nun sistematüğinde, idari yaptırım türleri idari para cezası ve idari tedbirler olarak ikili bir ayırım çerçevesinde incelenmektedir.⁷¹⁵ Kabahatler Kanunu’nda idari tedbirler ise mülkiyetin kamuya geçirilmesi ve ilgili kanunlarda yer alan diğer tedbirler olarak sayılmıştır. İdari tedbirlere ilişkin olarak Kabahatler Kanunu’nun 19. maddesinde diğer kanunlarda kabahat karşılığında öngörülen belirli bir süre için bir meslek ve sanatın yerine getirilmemesi, işyerinin kapatılması, ruhsat veya ehliyetin geri alınması, kara, deniz veya hava nakil aracının trafikten veya seyrüseferden alıkonulması gibi yaptırımlara ilişkin hükümlerin, ilgili kanunlarda Kabahatler Kanunu’nun hükümlerine uygun değışiklik yapılmıca kadar saklı olacağı düzenlenmiştir.⁷¹⁶ Dolayısıyla idari tedbirler ile ilgili olarak diğer kanunlarda bulunan yaptırımların Kabahatler Kanunu’nda düzenlenen konu hakkındaki genel ilkelere uygun olması gerekmektedir.

Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek Madde 1 hükmünün üçüncü fıkrasında fahiş fiyat artışı ve stokçuluk hakkında “*her türlü tedbiri almaya*” Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu yetkili kılınmıştır. Haksız Fiyat Yönetmeliğİ’nde ise bu husus fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarına karşı piyasa dengesini ve tüketicileri korumaya yönelik gerekli tedbirleri almak şeklinde belirtilmektedir. Dolayısıyla Perakende Ticaret Kanunu’nda yer alan “*her türlü tedbiri almak*” ibaresi, Haksız Fiyat Yönetmeliğİ ile “*piyasa dengesini ve tüketicileri korumaya yönelik gerekli tedbirler*”e hasredilmek suretiyle sınırlandırılmıştır.

Söz konusu tedbirlerin ne tür tedbirler olduğı hususunda ne Perakende Ticaret Kanunu’nda ne de Haksız Fiyat Yönetmeliğİ’nde bir hüküm bulunmamaktadır.⁷¹⁷ Açıkça belirtilmemekle birlikte Perakende Ticaret Kanunu ve Haksız Fiyat Yönetmeliğİ’nde yer alan “*her türlü tedbiri almaya*” ibaresinden, idari yaptırım türlerinden biri olan idari tedbirlerin kastedildiğı kuvvetle muhtemeldir.⁷¹⁸ Diğer idari yaptırımlarda olduğı gibi idari tedbirler de kanunilik ilkesine tabi olduğundan, fahiş fiyat uygulamaları hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun uygulayacağı idari tedbirlerin hangileri olduğı

⁷¹⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 23; Zeynel T. Kangal, *Kabahatler Hukuku*, (Ankara, 3. Bası, Adalet Yayınevi, 2022): 274.

⁷¹⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 319; Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 9.

⁷¹⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 61-62.

⁷¹⁷ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 480-481.

⁷¹⁸ Anayasa’nın 38. maddesi uyarınca idare, bireylerin özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran yaptırımlar uygulayamaz. Dolayısıyla idari yaptırımların, hürriyeti bağlayıcı ceza niteliğinde olması mümkün değildir.

ve nasıl uygulanacağı hakkında kanuni bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Oysa Perakende Ticaret Kanunu'nda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun uygulayacağı idari tedbirlere ilişkin herhangi bir ayrıntıya yer verilmemiştir. Bu durumda dayanağını kanundan almayan herhangi bir idari tedbirin Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulamasının hukuka aykırı olacağı değerlendirilmektedir.⁷¹⁹

Perakende Ticaret Kanunu'nda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun uygulayabileceği idari tedbirlere ilişkin ayrıntılı bir hükme yer verilmemesi, fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ürünlerin fahiş fiyatla satılması sonucunda tüketiciler ve toplum büyük zararlara uğramaktadır. Bu tip eylemlerden, makro ölçüde ülke ekonomisi de olumsuz etkilenmektedir. Kabahat teşkil eden eylemlerin önlenmesi bakımından idari tedbirler, idari para cezalarına göre daha çabuk etki gösteren yaptırımlardır. İdari tedbirlerin, kabahate konu eylemler üzerinde yaptırım gücü bulunduğu kadar söz konusu eylemleri önleyici niteliği de bulunmaktadır. Perakende Ticaret Kanunu'nda değişiklik yapılarak fahiş fiyat artışları ve stokçuluğa karşı Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulanabilecek idari tedbirlere ilişkin hükümlere yer verilmesinin bu eylemlerle mücadelede büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda fahiş fiyat uygulamalarında bulunanlar hakkında ihlâlin niteliği, ihlâlin toplumda meydana getirdiği zarar, fahiş fiyat artışı gerçekleştirilen ürüne toplumun duyduğu ihtiyaç, ilgilinin kastının yoğunluğu, fahiş fiyat artışının miktarı ve zamanı ile yeri gibi hususlar dikkate alınmak suretiyle idari tedbirlere başvurulabileceği hususunun ve söz konusu tedbirlerin Perakende Ticaret Kanunu'nda açıkça düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Fahiş fiyat artışları ve stokçuluk eylemleri hakkında fahiş fiyat artışı gerçekleştirilen ürünlerin mülkiyetinin kamuya geçirilmesi, ilgiliye konuyla ilgili verilmiş iş yeri açma/satış ruhsatların geçici veya sürekli olarak iptal edilmesi ya da işletmenin geçici veya sürekli olarak kapatılması gibi idari tedbirlerin ihlâlin niteliğine ve derecesine göre uygulanması söz konusu eylemlerin önlenmesinde etkili olacaktır. Bu kapsamda, ilgili tarafından gerçekleştirilen ihlâlin özelliği karşısında uygulanacak idari

⁷¹⁹ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1650.

tedbirlerin ve yaptırımların daha hafiften ağıra doğru tedrici bir sınıflandırma yapılmak suretiyle belirlenmesinin, fahiş fiyat artışları ve stokçulukla etkin bir şekilde mücadele edilmesi konusunda büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.⁷²⁰ Ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı gerçekleştiren üreticilerin, dağıtıcıların ve perakende satış yapanların, somut olayın özelliğine göre idari para cezasının dışında tedbir niteliğinde idari yaptırımlara tabi tutulabileceği ve söz konusu idari tedbirlerin hangileri olduğu hususlarının Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenmesinde fayda bulunmaktadır.

3.2.2.3. İdari Para Cezası Uygulama Yetkisi

İdari para cezası, idari ihlaller nedeniyle kanun verdiği açık yetkiye dayanılarak idari makamlar tarafından ceza hukukunun temel ilkelerine dayanılarak tesis edilen bir idari yaptırım çeşidi olarak tanımlanmaktadır.⁷²¹ Daha geniş şekilde tanımlanacak olursa genel veya özel nitelikte bir düzenlemenin ihlali neticesinde kamu düzeninin bozulmasına neden olan gerçek ve/veya tüzel kişiler hakkında idari para cezası uygulamaya kanunen yetkili kamu idaresi tarafından idari bir işlem ile tesis edilen malvarlıksal nitelikteki cezalara idari para cezası denilmektedir.⁷²²

Fiyat artışları ve stokçuluk uygulamaları nedeniyle tüketicilere ve topluma verilen zararlara mukabil olarak Perakende Ticaret Kanunu'nda ya da Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından alınabilecek idari tedbirlere ilişkin hukuki bir düzenleme bulunmadığından mevcut durumda fahiş fiyat artışları ve stokçuluk uygulamaları hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulanabilecek yaptırım sadece idari para cezasıyla sınırlıdır. Bu kapsamda, fahiş fiyat artışlarına ilişkin yaptırım Perakende Ticaret Kanunu'nun ceza hükümlerini içeren 18. maddesinin (k) bendinde düzenlenmiştir.⁷²³ Anılan düzenleme uyarınca somut olayda üretici, tedarikçi veya perkande işletmelerce ilgili ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapıldığının tespiti halinde ilgililer hakkında Yüzbin TL'den BirMilyon TL'ye

⁷²⁰ Nitekim 29.05.2024 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7511 sayılı Kanunla Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmüne eklenen cümle ile Ticaret Bakanlığı'nın, stokçuluk fiillerini bir takvim yılı içinde en az üç defa gerçekleştiren ve haklarında idari para cezası uygulanan üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin iş yerlerini altı güne kadar kapatmaya yetkili olduğu düzenlenmiştir. Söz konusu değişiklikle anılan kapatma yetkisi sadece "stokçuluk" fiilleri için düzenlenmiş, fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında herhangi bir tedbir öngörülmemiştir.

⁷²¹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 276. Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 23.

⁷²² Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 158-159.

⁷²³ Karasu - Özdemir, "Fahiş Fiyata İlişkin", 14.

kadar idari para cezası uyulanacaktır. Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin md. 15/4 hükmü ile Perakende Ticaret Kanunu'nun anılan hükmüne atıf yapılarak söz konusu idari para cezasının Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verileceği belirlenmiştir.⁷²⁴

Fahiş fiyat artışıyla ilgili olarak mevzuatta sadece idari para cezasının öngörülmesinin yeterli ve caydırıcı bir yaptırım olmadığı düşünülmektedir. Hatta söz konusu idari para cezasının Perakende Ticaret Kanunu'nda alt ve üst sınırlar arasında maktu olarak belirlenmesi de başka bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Mevcut düzenlemeler çerçevesinde, ürünlerinin fiyatlarını fahiş şekilde arttıran kişilerin sadece Yüzbin TL'den BirMilyon TL arasında bir idari para cezası ile cezalandırılmalarının genellikle uygulamada cezaların tercihen alt sınırdan uygulandığı hususu da dikkate alındığında orta ve büyük işletmeler açısından caydırıcı nitelikte olduğunu söylemek mümkün değildir.

Fahiş fiyat artışları için uygulanacak idari para cezasının tutarının belirlenmesinde ihlâlin yoğunluğuna ve türüne göre ilgililer tarafından elde edilen kazancın ya da toplam hasılatının belirli bir oranında öngörülecek (nisbi) nitelikte idari para cezası uygulanması düşünülebilir. Dolayısıyla Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun idari para cezası uygulamasına ilişkin mevcut hükümlerinin fahiş fiyat artışlarıyla etkili şekilde mücadele edilmesi için yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu konuda aşağıda haksız fiyat artışının yaptırımı hakkındaki bölümde detaylı açıklamalara yer verildiğinden bu kısımda sadece değinmekle yetinilmiştir.

3.2.3. Fahiş Fiyat Artışlarıyla İlgili Olarak İnceleme Yapma Usulü

Genellikle ürünlerin fiyatının fahiş biçimde artırıldığına ilişkin tüketicilerden gelen şikâyet üzerine Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından konuyla ilgili inceleme başlatılmaktadır. Bununla birlikte son zamanlarda basın ve yayın kuruluşlarında yer alan bilgilere göre fahiş fiyat artışı yapıldığına dair şüphe bulunan bazı sektörler hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından re'sen incelemeye başlanıldığı da görülmektedir.⁷²⁵

⁷²⁴ Söylar, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 480.

⁷²⁵ <https://ticaret.gov.tr/haberler/haksiz-fiyat-degerlendirme-kurulu-kararlari>, (Erişim 18 Şubat 2024). Anılan duyuruda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından “*Otomotiv sektörüyle ilgili olarak*,

3.2.3.1 Şikâyet veya Başvuru Yapılması

Fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamalarıyla ilgili olarak Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Başkanı tarafından re'sen başlatılan denetimlerin yanı sıra ilgililer tarafından yapılan şikâyet veya başvuru neticesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu denetim başlatabilir.⁷²⁶ Şikâyet başvurusu, şikâyetçiler tarafından dilekçe verilmek suretiyle veya Ticaret Bakanlığı tarafından kurulan şikâyet sistemi üzerinden ya da diğer elektronik başvuru yöntemleri vasıtasıyla Ticaret Bakanlığı'na veya ilgili Ticaret İl Müdürlüğüne yapılmaktadır.⁷²⁷ Şikâyetçiler tarafından yapılan şikâyet başvurularında, şikâyetçinin adı, soyadı, T.C. kimlik numarasına veya ticaret ünvanına ve iletişim bilgilerine yer verilmek zorundadır. Buna ilaveten şikâyet başvurularında, şikâyete konu üretici, tedarikçi veya perakende işletmeye ait bilgilere ve ilgili ürüne ilişkin fotoğraf, video görüntüleri gibi belge ve bilgilere yer verilmelidir.⁷²⁸ Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından belirlenen kurallara uygun olmayan ve yukarıdaki şartları taşımayan şikâyetler, ilgili merci tarafından reddedilerek gerekçeli olarak başvuru sahibine bildirilir.

Şikâyetler, Ticaret İl Müdürlükleri tarafından ön inceleme alınmaktadır. Ticaret İl Müdürlükleri tarafından yapılan inceleme sonucunda düzenlenen rapor, ilgililerin savunma yazısı ve diğer belgelerle birlikte Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na gönderilmektedir. Şikâyete konu olay ile ilgili olarak karar verilmeden önce ilgililerce yargıya başvurulması halinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından konu hakkında karar verilmemekte ve başvuru işleminden kaldırılmaktadır.

3.2.3.2. İlgililerin Savunmasının Alınması

Kabahatler Kanunu'nda idari para cezası tesisi için ilgilinin savunmasının alınmasına ilişkin bir düzenleme bulunmasa da idarenin yaptırım uygulamadan önce ilgililerin savunmasını alması Anayasa'da düzenlenen hak arama özgürlüğüne ilişkin

piyasada darlık yaratıcı, piyasa dengesini ve serbest rekabeti bozucu faaliyetler ile tüketicinin mallara ulaşmasını engelleyici faaliyetlerde bulunduğu değerlendirilen 8 işletme hakkında toplam 27.082.889 TL, fahiş fiyat artışı yaptığı tespit edilen 20 hazır beton ve çimento üreticisi işletmeye 15.239.294 TL ve tavukçuluk sektöründe faaliyet gösteren 8 işletmeye ise fahiş fiyat artışı nedeniyle 4.969.335 TL idari para cezası uygulandığı” kamuoyuna ilan edilmiştir.

⁷²⁶ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1673.

⁷²⁷ Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 266.

⁷²⁸ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1676.

genel bir ilkedir.⁷²⁹ Bu doğrultuda Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 11. maddesinin 28.05.2020 tarihli ve 31138 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan ilk halinde yapılan denetimlerde, Ticaret Bakanlığı, Ticaret İl Müdürlüğü ya da diğer yetkili idare tarafından üretici, tedarikçi ve perakende işletmeye denetimin yapıldığı günden başlamak üzere on günden az olmamak üzere savunma süresi verileceği düzenlenmişti.⁷³⁰ Daha sonra 02.05.2021 tarihli ve 31386 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan değişiklikle söz konusu on günlük süre yedi güne indirilmiş ve anılan ibare "...savunma süresi verilebilir." şeklinde değiştirilmek suretiyle savunma talebi idarenin takdirine bırakılmıştır.⁷³¹

Kanaatimizce Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin anılan hükmünde yapılan değişiklikle ilgilinin savunmasının alınmasının idarenin takdirine bırakılması isabetli olmamıştır. Söz konusu değişikliğin acil müdahalenin gerektiği durumlar göz önüne alınmak suretiyle gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Ancak acil durumlarda müdahalede bulunmak için Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak ilgililerin savunma hakkının idarenin takdirine bırakılmasının yerine Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde acil durumlarda uygulanmak üzere bazı idari tedbirlerin düzenlenmesi daha isabetli bir çözüm olarak görülmektedir.

Her ne kadar Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun bazı durumlarda somut olayın özelliğine göre acil müdahale etmesi ve yaptırım uygulaması gerekmekte ise de savunma hakkı Anayasal bir hak olan hak arama özgürlüğünün bir parçasıdır.⁷³² İlgilinin fahiş fiyat artışında bulunmasının haklı bir gerekçesi varsa bu ancak savunmasının alınması yoluyla bilinebilecektir.⁷³³ Bu bağlamda, somut olayda fahiş fiyat artışı fiilinin işlenip işlenmediğinin ilgilinin savunmasının alınmasından sonra Haksız Fiyat

⁷²⁹ Hayrettin Kurt, "İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2014), 137-142; Ulusoy, "İdari Yaptırımlar", 50. Her ne kadar doktrinde idari yaptırımın uygulanmasından önce hukukun evrensel ilkeleri uyarınca ilgilinin savunmasının alınması gerektiği ileri sürülmekteyse bile Kabahatler Kanunu'nda idari para cezası tesisinden önce ilgililerden savunma alınmasına ilişkin bir hüküm bulunmaması kanaatimizce isabetlidir. Zira Kabahatler Kanunu genel niteklkte bir düzenlemedir. Kabahatler Kanunu'nu bünyesinde ve diğer kanunlarda yer alan bütün idari yaptırımlar hakkında uygulama alanı bulmaktadır. Dolayısıyla durumun aciliyeti ve fiili imkânsızlık gibi bazı durumlarda mahiyet itibarıyla ilgililerden savunma alınması mümkün olmayabilecektir. Ancak Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen "*fahiş fiyat artışı*" ve "*stokçuluk*" gibi filler için ilgililerin savunmasının alınmasının hukukun genel ilkelerine daha uygun olduğu değerlendirilmektedir.

⁷³⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/05/20200528-8.htm> (Erişim 25 Şubat 2024).

⁷³¹ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1676.

⁷³² Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 44.

⁷³³ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 873.

Değerlendirme Kurulu tarafından tespit edilmesi ve gerekiyorsa yaptırım uygulanması hukukun genel ilkelerine daha uygun olacaktır. Bu nedenle idari para cezasının tesis edilmesinden önce ilgilinin savunmasının alınmasının yaptırım uygulanabilmesi için ön şart olarak düzenlendiği değişiklikten önceki metnin hukukun genel ilkelerine daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Hakkında denetim yapılan üretici, tedarikçi ve perakende işletme tarafından savunma yapılırken savunmaya dayanak teşkil eden her türlü bilgi ve belgenin savunma yazısına eklenmesi gerekmektedir. İlgilinin süresi içinde savunmasını hazırlaması mümkün değilse talebi üzerine savunma süresi bir defaya mahsus olarak yedi güne kadar uzatılabilecektir. Görüldüğü üzere Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde savunma talep edildiği durumlarda savunma süresi asgari olarak (denetimin yapıldığı günden başlamak üzere en az yedi gün) belirlenmiş, azami süresi ise somut olayın özelliğine göre idarenin takdirine bırakılmıştır. Bunun aksine savunma süresinin uzatılmasında idarenin takdir yetkisi belirli bir süre ile sınırlanmıştır. Bu kapsamda savunma süresi idare tarafından en fazla yedi güne kadar uzatılabilecektir.⁷³⁴ Söz konusu ek savunma süresi, daha önce idare tarafından belirlenen ilk savunma süresinin bittiği tarihten itibaren başlayacaktır.

İdarenin savunma istediği her olay hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından idari para cezası tesisi edilmesi ya da idari para cezası tesis edilmemesi yönünde bir karar verilmesi gerekmektedir. Perakende Ticaret Kanunu'nda Ticaret İl Müdürlüklerinin yaptırım uygulamaya yetkili olduğu durumların aksine fahiş fiyat ile ilgili olarak idari para cezası uygulama yetkisi Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na verildiğinden savunma istenen her olayın Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na sunulmak suretiyle sonuca bağlanması gerekmektedir.

İlgili hakkında tesis edilecek idari para cezası ilgiliden savunma istenen maddi olayın kapsamında verilmesi gerekmektedir. İlgiliden hangi düzenlemeye aykırı davranışı nedeniyle savunma istenmiş ise ilgili hakkında o düzenlemeye aykırılık nedeniyle idari

⁷³⁴ İdarenin bağlı yetkisi; hukuk kuralının lafzında, belirli durumlarda idarenin ne yapması gerektiğinin açık olarak belirtildiği durumlarda söz konusudur. Hukuk kurallarıyla, idarenin belirli durumlarda hangi işlemi yapacağını önceden kesin bir şekilde belirlenemediği durumlarda ya da idareye birden fazla karar arasında tercih imkânı verildiği hallerde takdir yetkisinin varlığı kabul edilmektedir. Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin anılan hükmünde idareye tanınan takdir yetkisinin üst sınırı (süresi) belirlenmiştir. Bu durumda bir tür bağlı takdir yetkisinden söz edilmesi mümkündür.

para cezası tesis edilebilecektir. Maddi olayın hukuki nitelendirilmesindeki değişiklik ilgilinin savunmasını da değiştirebilecektir. Örneğin ilgiliden haksız fiyat artışı nedeniyle savunma istenmesi neticesinde ilgilinin eylemi hakkında yapılan inceleme sonucu stokçuluk nedeniyle idari para cezası tesis edilememelidir. Bu durumda ilgilinin savunmasına konu edilen fiilinden başka bir ihlâlî tespit edildiyse söz konusu ihlâl nedeniyle ilgiliden yeni bir savunma istenmelidir.

Savunma istenen durumlarda yapılacak tebligata ilişkin esaslar 7201 sayılı Tebligat Kanunu’nda düzenlenmiştir. Savunma hakkından feragat edildiğinin kabulü için, savunma yazısının Tebligat Kanunu’nda belirtilen usullere uygun şekilde ilgiliye tebliği gereklidir. Usulüne uygun yapılan tebligat sonucunda ilgili tarafından süresi içinde savunma verilmemesi halinde, savunmadan feragat edildiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durumda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından ilgilinin savunması haricindeki dosyadaki mevcut bilgi ve belgeler üzerinden idari para cezası tesis edilebilecektir.⁷³⁵ Bu husus Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin md. 11/3 hükmünde *“Birinci fıkra çerçevesinde verilen süreler içinde savunma yapılmaması Kurul tarafından idari para cezası kararı alınmasına engel teşkil etmez.”* şeklinde düzenlenmiştir.⁷³⁶

3.2.3.3. Toplantı ve Karar Verme Usulü

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu’nun toplantıları Başkanın yazılı çağrısı üzerine yapılmaktadır. Toplantının gerçekleştirilebilmesi için on üç üyeden oluşan kurulun en az yedi üyesinin toplantıda hazır bulunması gerekmektedir.⁷³⁷ Bununla birlikte kurul tarafından karar verilmesi halinde telefon, e-posta gibi diğer iletişim vasıtaları ile de Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu toplantıya çağrılabilir. Yapılan çağrıda toplantının gündemi, yeri, tarihi ve saatine yer verilir. Yedi üyenin yazılı talebiyle toplantı öncesinde, toplantı başladıktan sonra ise toplantıda hazır bulunanların çoğunluğunun talebiyle toplantı gündemine yeni konular eklenebilir. Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde toplantı konularıyla ilgili olarak mefaaf çatışması yaşanabilecek durumlara ilişkin olarak, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Başkanı ve üyelerinin kendilerine, üstsoy ve altsoyundakiler ve eşleri ile üçüncü dereceye kadar akrabalarına ilişkin toplantılara katılamayacakları

⁷³⁵ Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 266.

⁷³⁶ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1677.

⁷³⁷ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1677.

düzenlenmiştir. Gerek duyulması halinde gerçek kişiler, tüzel kişilerin temsilcileri ve kamu kurum ve kuruluşlarından yetkili kişilerin de toplantılara davet edilmesi mümkündür.

Toplantıya ilişkin görüşmeler Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Başkanı tarafından yönetilir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra gündem maddeleri Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu üyeleri tarafından oylanır. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karar alır. Toplantıya katılan üyelerin verdiği oyların eşit olması durumunda ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Başkanı'nın oy kullandığı tarafın çoğunluğu sağladığı kabul edilir.⁷³⁸ Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilen kararlar bir tutanağa bağlanarak toplantıya katılan üyeler tarafından imzalanır. Karara muhalif kalan üyeler karara karşı muhalefet şerhi yazabilir.

3.2.3.4. Kararların Uygulanması ve Açıklanması

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından alınan kararların, hangi idare tarafından icra edileceği ve kamuoyuna açıklanıp açıklanmayacağı bu kararların etkinliği bağlamında önem arz etmektedir. Bu kapsamda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından alınan kararların uygulayıcısı Ticaret Bakanlığı'dır. Ayrıca bu kararlar toplumun aydınlatılması, bilgilendirilmesi ve mal ve hizmet piyasasında bulunan diğer tarafların ekonomik çıkarlarının korunması amacıyla Ticaret Bakanlığı tarafından kamuoyuna açıklanabilir.⁷³⁹

Örneğin Ticaret Bakanlığı'nın web sitesinde 08.01.2024 tarihinde yapılan açıklamada *“Ticaret Bakanlığı olarak, piyasaların düzenli, sağlıklı ve adil bir şekilde işleyişini sağlamak için 2023 yılı içerisinde otomotiv, emlak ve gıda sektörleri, fahiş fiyatlar ve stokçulukla mücadele kapsamında 18.780 gerçek ve tüzel kişiyi denetleyerek, uygulamalara aykırı davranan 2.528 gerçek ve tüzel kişiye toplamda 602.225.881 TL idari para cezası uygulandığı, denetim çalışmalarına ilişkin olarak, otomotiv ticareti ve otomotivde stokçuluk fiillerine yönelik denetimlerde 2.144 gerçek ve tüzel kişi denetlenirken, aykırılık tespiti yapılan 656 gerçek ve tüzel kişiye 375.417.064 TL idari*

⁷³⁸ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1678.

⁷³⁹ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 872; Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1679.

*para cezası, emlak sektörüne yapılan denetimlerde 1.899 gerçek ve tüzel kişiden 1.201 aykırı fiilde bulunan gerçek ve tüzel kişiye 91.207.655 TL, gıda sektöründe fahiş fiyat denetimlerinde ise 15.080 gerçek ve tüzel kişi denetlendiği ve 135.601.162 TL idari para cezası uygulandığı” kamuoyuna duyurulmuştur.*⁷⁴⁰

3.2.4. Yaptırım Uygulanması

Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları hakkında idare (Ticaret Bakanlığı-Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu) tarafından yürütülen işlemler inceleme ve karar olmak üzere iki aşamalı bir süreç olarak düzenlenmiştir.

Birinci aşamada, Ticaret Bakanlığı (İç Ticaret Genel Müdürlüğü) ilgililer tarafından yapılan başvuru üzerine veya re’sen denetim başlatmaktadır. Ticaret Bakanlığı üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerde denetim faaliyetini Ticaret İl Müdürlükleri vasıtasıyla da yerine getirebilir. Denetim faaliyeti sonucunda bir uygunsuzluğun tespit edilmesi durumunda, yukarıda da belirtildiği üzere ilgilinin savunması alınmakta ve konu hakkında inceleme yapılmaktadır. Bunun yanı sıra işyeri açma ve çalışma ruhsatı gibi ruhsatları vermeye yetkili belediye ve il özel idareleri ve ilgili diğer idareler Ticaret Bakanlığı’nın talebi üzerine üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı ve stokçuluk uygulamaları hakkında bir çeşit ön inceleme kapsamında denetim yapmaya yetkilidir. Belediye ve il özel idareleri ve ilgili diğer idareler tarafından yapılan denetimin sonucu Ticaret Bakanlığı’na bildirilmektedir.⁷⁴¹

İkinci aşama ise yapılan inceleme sonucunun karara bağlanması aşamasıdır. İnceleme sonunda karar yukarıda belirtilen usuller çerçevesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilmektedir. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından incelenen olayda Perakende Ticaret Kanunu’na ve Haksız Fiyat Yönetmeliği’ne aykırı eylemlerin tespit edilmesi halinde yukarıda da belirtildiği üzere ihlâli gerçekleştirenler hakkında idari para cezası uygulanacaktır.⁷⁴² Perakende Ticaret

⁷⁴⁰ Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/haberler/fahis-fiyat-ve-stokculuk-yapanlara-gecit-verilmedi>, (Erişim 12.01.2024).

⁷⁴¹ Yavuz, “7244 Sayılı Kanunla”, 267.

⁷⁴² Bu konuda Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin md.18/4 hükmü Kanunda yapılan değişiklikle birlikte yeniden düzenlenmiş, Kanunun ek 1 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkralarına aykırı hareket edenlere

Kanunu'nun ceza hükümlerini içeren 18. maddesinde fahiş fiyat artışı ve stokçuluğa ilişkin uygulanacak yaptırımlar (k) bendinde düzenlenmiştir.⁷⁴³ Anılan düzenleme uyarınca somut olayda üretici, tedarikçi veya perkande işletmelerce ilgili ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapıldığının tespiti halinde söz konusu kişiler hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından Yüzbin TL'den BirMilyon TL'ye kadar idari para cezası uyulanabilecektir. Somut olayda ilgili kişiler tarafından tüketicilerin ürünlere ulaşmasını engelleyici, serbest rekabeti ve piyayasa dengesini bozucu faaliyetlerde bulunulması ve piyasada darlık yaratıcı durumların oluşturulması (stokçuluk yapıldığının tespiti) halinde ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından ilgililer hakkında stokçuluk nedeniyle BirMilyon TL'den OnikiMilyon TL'ye kadar idari para cezası verilebilecektir.

İdari para cezaları hakkında kanuni düzenlemede belirlenen alt ve üst sınırlar arasında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından ilgiliye uygulanacak tutar Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/6 hükmü uyarınca, işlenen fiilin haksızlık içeriğine, büyüklüğüne, ilgili işletmenin türüne, bulunduğu sektöre, büyüklüğüne, fahiş fiyat artışı ve/veya stokçuluk uyulamasından sağladığı menfaate ve daha önce aynı konuda idari para cezası uygulanıp uygulanmadığına (tekerrür) ilişkin hususlar göz önünde bulundurularak belirlenecektir.⁷⁴⁴ Ayrıca anılan hükümde, verilecek idari para cezasının miktarının tespitinde failin kusurunun, neden olduğu zararın büyüklüğünün ve ekonomik durumunun dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Böylelikle anılan düzenlemeyle fahiş fiyat artışına neden olanlara verilecek idari para cezasının, failin kişisel durumunun da dikkate alınarak belirlenmesi hüküm altına alınmıştır.

Fahiş fiyat artışı kabahat niteliğinde bir fiil olduğundan söz konusu fiil hakkında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun yanı sıra Cumhuriyet Savcılarının da idari para cezası uygulama yetkisi bulunmaktadır. Kabahatler Kanunu'nun 23. maddesinde Cumhuriyet Savcılarının kabahat dolayısıyla üç durumda idarî yaptırım kararı vermeye yetkili oldukları düzenlenmiştir.⁷⁴⁵ Buna göre;

Kanunun 18 inci maddesinin birinci fıkrasının (k) bendinde öngörülen idari para cezalarının Kurul tarafından verileceği belirlenmiştir.

⁷⁴³ Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1655.

⁷⁴⁴ Yavuz, "7244 Sayılı Kanunla", 267. Bu konuda aşağıda detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

⁷⁴⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 408-410.

a) Kanunda açıkça yetki verilen hallerde idarî yaptırım kararı verebilir.

b) Bir suç dolayısıyla başlatılan soruşturma kapsamında bir kabahatin işlendiğini öğrenmesi halinde Cumhuriyet savcısı durumu ilgili kamu kurum ve kuruluşuna bildirebileceği gibi kendisi de idarî yaptırım kararı verebilir.

c) Soruşturma konusu fiilin kabahat oluşturduğunun anlaşılması halinde Cumhuriyet savcısı bu nedenle idarî yaptırım kararı verir. Ancak, bunun için ilgili kamu kurum ve kuruluşu tarafından idarî yaptırım kararı verilmemiş olması gerekir.⁷⁴⁶

Yürüttüğü bir soruşturma kapsamında öğrendiği veya soruşturmanın sonucunda failin fiilinin fahiş fiyat artışı niteliğinde olduğu kanaatine ulaşan Cumhuriyet Savcısı konu hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kuruluna bilgi verebileceği gibi doğrudan kendisi de idari para cezası uygulayabilecektir. Fahiş fiyat artışına ilişkin kabahatte olduğu gibi fiile ilişkin yaptırım uygulama yetkisini haiz kamu idaresinin mevzuatta belirli olduğu durumlarda Cumhuriyet Savcısının söz konusu kabahatle ilgili gerekli idari işlemlerin tesisini teminen konuyu ilgili idareye bildirmesinde fayda bulunmaktadır.⁷⁴⁷

3.3. FAHİŞ FİYAT ARTIŞININ YAPTIRIMI

Son yıllarda ceza hukukuna hâkim olan eğilim, suçların sayısının azaltılması ve sadeleştirilmesidir. Bu kapsamda kamu düzenini bozan eylemlere karşı ceza verilmesi yerine idari yaptırım uygulanması tercih edilmektedir. Bu durum ise idarenin görev ve sorumluluğunun artmasına neden olmaktadır. İdari yaptırımlara idari teşkilat içinde yer alan kurum ve kuruluşlar tarafından karar verilmektedir.⁷⁴⁸ Bu çerçevede, idari yaptırımlar, kamu düzenini bozan eylemlere karşı idarenin, araya yargı kararı girmeden doğrudan kanundan aldığı yetkiye dayanarak idare hukukuna özgü yöntemlerle söz konusu eylemleri gerçekleştirenler hakkında uyguladığı müeyyidelerdir.⁷⁴⁹

Her idari para cezası bir idari işlem yoluyla tesis edilmektedir. Başka bir ifadeyle, idari para cezası uygulamasına yönelik idari işlemin, idari işlemlerin tesisine ilişkin usul

⁷⁴⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 63-64.

⁷⁴⁷ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 64.

⁷⁴⁸ Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 133-134.

⁷⁴⁹ İl Han Özay, *İdari Yaptırımlar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1985), 35; Metin Günday, *İdare Hukuku*, (Ankara: 9. Bası, İmaj Yayınevi, 2004), 214-215; Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 5-8.

kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁷⁵⁰ Dolayısıyla idari para cezası tesisine yönelik idari işlemin yetki, sebep, konu, şekil ve maksat itibarıyla hukuka uygun olması gerekmektedir. Buna ilaveten, idari para cezası tesisine ilişkin idari işlem, ilgili olduğu kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde idari para cezalarına ilişkin Kabahatler Kanunu'nun genel hükümlerine bağlı olarak gerçekleştirilmelidir.

Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmünde fahiş fiyat artışı ile ilgili olarak uygulanacak yaptırım idari para cezasıdır. Söz konusu idari para cezasının alt ve üst sınırı, Yüzbin TL'den BirMilyon TL'ye kadar olmak üzere belirlenmiştir. Söz konusu idari para cezasını tesis etmeye Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu yetkilidir.⁷⁵¹

3.3.1. Fahiş Fiyat Artışı Nedeniyle İdari Para Cezası Tesis Edilmesine İlişkin İdari İşlemin Unsurları Bakımından İncelenmesi

TCK'da düzenlenen suç ve cezalara konu eylemlerin yaptırımı ceza mahkemeleri tarafından belirlenmektedir. Kabahatler Kanunu'na tabi olan ve kabahat türünden sayılan eylemlere ilişkin olarak fail hakkında yaptırım uygulanması ise idare hukukuna uygun idari aşamalardan geçilmesi suretiyle ilgili idare tarafından, tesis esdilen bir idari işlem ya da alınan idari nitelikteki bir karar sonucunda gerçekleştirilmektedir.⁷⁵² İdari işlemler ise idare tarafından kamu gücüne dayalı ve tek yanlı olarak tesis edilen, re'sen uygulanabilen, icrai nitelikte ve hukuka uygunluk karinesinden yararlanan hukuki tasarruflardır.⁷⁵³

Kabahat türünden eylemler hakkında uygulanacak yaptırımlara yönelik idari işlemlerin, ilgili usul kuralları çerçevesinde tesis edilmesi ve hukuka uygun olması gerekmektedir.⁷⁵⁴ İdari para cezasına ilişkin idarenin işlemi, bir idari işlemin bütün unsur ve özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu işlem, diğer bütün idari işlemler gibi hukuka uygunluk karinesinden de yararlanmaktadır. İdari para cezalarının tesisinde

⁷⁵⁰ M. Yasin Aslan, "İdari Yaptırımlar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 85 (2009), 177.

⁷⁵¹ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 89. Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/4 hükmü uyarınca fahiş fiyat artışlarında idari para cezası uygulama yetkisi Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'na ait olup, bu yetki başka idarelere ya da taşra birimlerine devredilemez.

⁷⁵² Sibel Can, "İdari Para Cezası", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 7/29 (Ocak 2017), 409; Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 10.

⁷⁵³ Akyılmaz vd. *Türk İdare Hukuku* 312; Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 436-437; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 294-296.

⁷⁵⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 95.

ve uygulanmasında ceza hukuku ve idare hukuku ilkelerinin birlikte geçerli olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁵⁵

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK) md.2 hükmü uyarınca idari işlemlerin hukuka aykırı olduğu iddiasıyla idare mahkemelerinde iptal davası açılabilmesine rağmen Kabahatler Kanunu'nun md. 27 hükmü uyarınca Kabahatler Kanunu kapsamında tesis edilmiş bir idari para cezası ve/veya mülkiyetin kamuya geçirilmesine yönelik idari yaptırım kararı hakkında, kararın tebliği veya tefhiminden itibaren 15 gün içinde sulh ceza mahkemelerine başvurulabilecektir.⁷⁵⁶ Sulh ceza mahkemesi tarafından yapılacak yargılamada ise CMK hükümlerinin geçerli olacağı hususunda tereddüt bulunmamaktadır. Sulh ceza mahkemesinin verdiği karara karşı ise CMK hükümleri çerçevesinde 7 gün içinde en yakın sulh ceza mahkemesine itiraz edilebilecektir. Sulh ceza mahkemelerinin itiraz üzerine verecekleri karar ise kesindir.⁷⁵⁷ Dolayısıyla Kabahatler Kanunu'nun idari para cezalarına karşı başvurulacak kanun yollarına ilişkin hükümlerinin, idari para cezalarının idari işlem oldukları yönünden ziyade cezai yaptırım niteliğinde olduklarını esas aldığını söylemek mümkündür.⁷⁵⁸

İdari para cezasının temelini bir idari işlem oluşturduğundan, söz konusu idari işleme karşı açılacak davalarda yapılacak yargılamada öncelikle idari işlemlerin iptali davasına ilişkin İYUK md.2/1(a) hükümlerinin tartışılması gerektiği düşünülmektedir. İYUK md. 2/1-(a) hükmü uyarınca iptal davalarının konusu olan idari işlemler yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden hukuka uygun olmak zorundadır.⁷⁵⁹ Bu doğrultuda ceza yargılamasında geçerli olan hâkimin re'sen araştırma yetkisi konu hakkında yapılacak yargılamada ceza hâkimine gereken serbestliği tanımaktadır. Yapılacak yargılamada idari işlemin sıhhatine karar verildikten sonra ceza yargılamasına yönelik hükümler çerçevesinde ilgili hakkında uygulanan yaptırımın incelenmesi suretiyle davanın sonuçlandırılması mümkün bulunmaktadır.

⁷⁵⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 52.

⁷⁵⁶ Pınar - Türkoğlu, "Fiyat Artışlarının Denetlenmesi", 859-860.

⁷⁵⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 501-511;

⁷⁵⁸ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 11.

⁷⁵⁹ Ramazan Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, (Ankara: 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2023): 364; Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 377; Gürsel Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Bursa: 6. Bası, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020): 245; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 363.

İdari para cezalarının, yetkili idare tarafından kanunda belirtilen şekil şartlarına uyularak, ihlâli gerçekleştiren kişi hakkında, hukuka uygun şekilde ve kamu yararını sağlamak amacıyla usulüne uygun olarak tesis edilen icrai nitelikte bir idari işlem neticesinde uygulanması gerekmektedir.⁷⁶⁰ Bu bağlamda aşağıda tezin konusuyla sınırlı olmak üzere idari para cezası tesis edilmesine yönelik idari işlemde bulunması gereken unsurlara yer verilmektedir.

3.3.1.1. Yetki Unsuru

İdare işlemin yetki unsuru kişi ya da organının ilgili hukuki düzenleme kapsamında kamu tüzel kişisi adına irade beyanında bulunabilme, işlem tesis edebilme ve karar verebilme yetkinliğini ifade eder.⁷⁶¹ Ayrıca ilgili kamu idaresinin de mevzuat kapsamında idari işlem tesis etme yetkisine sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla yetki kuralları çerçevesinde, hem işlemi tesis eden idarenin ilgili hukuk kuralları çerçevesinde söz konusu işlemi tesis edebilme hem de işlemi tesis eden kişi veya organın söz konusu işlemi tesis etme yetkinliğini haiz olması gerekmektedir.⁷⁶² İdarenin işlem tesis etme yetkisinin dayanağı hukuk kurallarıdır. İdarenin kullanacağı yetkilerin kapsam ve sınırları Anayasa, kanun gibi yasama organının kararlarıyla belirlenmektedir.⁷⁶³ Söz konusu kapsam ve sınırlar dâhilinde yönetmelik ve tebliğ gibi idarenin düzenleyici işlemleriyle konunun detayları belirlenmektedir. Söz konusu yetkinin idare adına hangi makam, kurul, organ veya kişi tarafından kullanılabileceği de anılan hukuk kurallarıyla düzenlenmektedir.⁷⁶⁴

İdari işlemlerin yetkili idare, kurul veya organ tarafından yapılması kamu düzenindedir. Yetkisiz makam veya kişinin yaptığı işlemin hukuki sonucu yoktur.⁷⁶⁵ Yetkisiz makam veya kişi tarafından yapılan işleme yetkili idare tarafından icazet verilmesi dahi söz konusu işlemi hukuka uygun hale getirmez.⁷⁶⁶ Bir idari işlemin yoklukla malul olduğu konu hakkında açılacak davanın her aşamasında ileri sürülebilir.

⁷⁶⁰ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 213-216.

⁷⁶¹ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 363-364; Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 386.

⁷⁶² Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 363-369.

⁷⁶³ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 387.

⁷⁶⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 97.

⁷⁶⁵ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 364.

⁷⁶⁶ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 478.

Ayrıca idari işlemin yoklukla malul olduğunun taraflarca ileri sürülmesine de gerek bulunmamaktadır. Bu durum Mahkeme tarafından re'sen dikkate alınır.⁷⁶⁷

Kabahatler Kanunu'nun "*İdari yaptırım kararı verme yetkisi*" başlıklı 22. maddesinde kabahatler nedeniyle, ilgili kanunda açıkça belirtilen idari kurul, makam veya kamu görevlilerinin (kanunda açıkça belirtilmediği durumlarda ilgili kamu kurum ve kuruluşunun en üst amiri) idari yaptırım kararı vermeye yetkili oldukları, bu kişilerin ancak ilgili kamu kurum ve kuruluşun görev alanına giren yerlerde işlenen kabahatler dolayısıyla idari yaptırım kararı vermeye yetkili oldukları düzenlenmiştir.⁷⁶⁸ Anılan hükümde CMK'nın yer bakımından yetki kurallarının kabahatler bakımından da geçerli olduğu belirtilmektedir.⁷⁶⁹

İdari işlemlerde yetki unsuru haksız fiyat artışına yönelik tesis edilecek idari işlemler çerçevesinde incelendiğinde, Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde haksız fiyat artışları nedeniyle idare tarafından yapılacak işlemlerin, denetim yapma ve müeyyide uygulama olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. İlk olarak, haksız fiyat artışı nedeniyle re'sen veya yapılan şikâyet üzerine denetim yapma yetkisi, Ticaret Bakanlığı, ticaret il müdürlükleri ve çalışma ile işyeri açma ruhsatını vermeye yetkili belediye, il özel idaresi gibi diğer idarelere aittir. İkinci olarak haksız fiyat artışı nedeniyle idari para cezası tesis etmeye ise Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu yetkilidir.⁷⁷⁰

Fahiş fiyat artışı nedeniyle Perakende Ticaret Kanunu uyarınca Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'dan başka bir kurum veya kuruluş tarafından idari para cezası tesis edilmesi halinde bu işlem yetki unsuru bakımından hukuka aykırı olacaktır.⁷⁷¹ Perakende Ticaret Kanunu md. 18/4 hükmünde ise Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen diğer

⁷⁶⁷ Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 247-249.

⁷⁶⁸ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 98.

⁷⁶⁹ CMK'da yer bakımından yetki ile ilgili farklı düzenlemeler olmakla birlikte bu hususta en temel kural, yetkili mahkemenin suçun işlendiği yer mahkemesi olduğu yönündeki genel kuraldır. Bazı durumlarda sanığın yakalandığı yer, sanığın yerleşim yeri gibi hususlarda yer bakımından yetkinin belirlenmesinde esas alınmakla birlikte tezminin kaspsamını aşması nedeniyle diğer yer bakımından yetki kurallarına burada yer verilmemiştir.

⁷⁷⁰ Söyler, "Yeni Bir İdari Suç Olarak", 480.

⁷⁷¹ Kanunda aksi öngörülmedikçe, yetki verilmiş bir kişi veya makamın yetkisini devretmesi veya yetkisini kullanmaktan imtina etmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, kanunda açık düzenleme bulunması durumunda, üst durumdaki kamu görevlisi alt durumdaki görevliye yazılı şekilde yetki devri yapılabilir. Ancak yetki devri istisnai olup ancak kanunla açıkça öngörülen haller ve işlemler için uygulanabilir.

idari para cezalarının uygulama yetkisinin Ticaret Bakanlığı'na ait olduğu, bakanlığın söz konusu yetkisini taşra birimlerine devredebileceği düzenlenmiştir.

3.3.1.2. Şekil Unsuru

İdari işlemlerin hukuka uygunluğunun denetlendiği diğer bir unsur şekil unsurudur. İdare iradesini idari işlemlerle açıklamaktadır. İdarenin iradesini açıklamak üzere kullandığı biçime ve/veya idari işlemin dış dünyadaki görüntüsüne şekil denilmektedir.⁷⁷² Genel kural olarak idari işlemlerde yazılılık esastır.⁷⁷³ Bazı durumlarda zımnî işlemler ve sözlü işlemler de söz konusu olabilir. İdari işlemlerin tesis usulü de şekil unsurunun bir parçasıdır.⁷⁷⁴ Usulüne uygun olmadan tesis edilen bir idari işlem şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır. Kanunda ve ilgili mevzuatta aksi düzenlenmemişse idari işlemlerin gerekçeli olma zorunluluğu yoktur.⁷⁷⁵ Kanunda gerekçeli olması gerektiği belirtilmişken gerekçesiz olarak tesis edilen idari işlem, şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır.⁷⁷⁶

Türkiye'de idari işlemlerin yapılmasında uyulması gereken usul kurallarını belirleyen genel bir idari usul kanunu bulunmamaktadır.⁷⁷⁷ İlgili düzenlemelerde bazı idari işlemler hakkında, söz konusu işlem tesis edilirken yapılması gereken hususlara yönelik usul kuralları bulunmaktadır.⁷⁷⁸ Örneğin bazı işlemlerin tesisinden önce ilgili makamlardan görüş alınması veya ilgili kişilerden savunma talep edilmesi gereklidir. İdari işlemin ilgiliye bildirilmesine ilişkin esaslar, bildirim şekli, bildirimde idari işleme karşı başvurulacak kanun yollarının gösterilip gösterilmediği gibi hususlar da idari işlemin şekil unsurunu ilgilendirir. İdari yaptırımlarla ilgili olarak uygulanacak idari usulün ise ceza hukuka yakınlaştığı belirtilmektedir.⁷⁷⁹

Kabahatler Kanunu'nda, idari para cezası tesis edilmesinden önce ilgilinin savunmasının alınmasına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.⁷⁸⁰ Haksız

⁷⁷² Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, 389; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 374.

⁷⁷³ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku* 382-383; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 253.

⁷⁷⁴ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 418.

⁷⁷⁵ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 99.

⁷⁷⁶ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 57-59; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 379.

⁷⁷⁷ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 324.

⁷⁷⁸ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 494.

⁷⁷⁹ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 27-30.

⁷⁸⁰ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 47; Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 31.

Fiyat Yönetmeliği'nin 11. maddesinde ise haksız fiyat artışı hakkında yapılan denetimler neticesinde idari para cezası uygulanabilmesi için ilgilinin savunmasının alınması idarenin takdirine bırakılmıştır. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından gerekli görüldüğü takdirde fahiş fiyat artışı eylemi nedeniyle ilgilinin savunması alınmadan dahi idari para cezası tesis edilebilecektir.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından fahiş fiyat artışı nedeniyle yapılan soruşturmada Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 11. maddesi uyarınca üretici, tedarikçi ve perakende işletmenin savunmasının talep edilmesi halinde ilgiliye denetimin yapıldığı günden başlamak üzere yedi günden az olmamak üzere savunma süresi verilmesi gerekmektedir. Fahiş fiyat artışı nedeniyle ilgilinin savunmasının istenmesi halinde, yedi günden az bir savunma süresi verilerek ilgili hakkında idari para cezası uygulanması halinde, bu işlem şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır. İlgilinin savunmasını ne şekilde vermesi gerektiği hususunda mevzuatta bir açıklık olmamakla birlikte, Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde sözlü savunmaya ilişkin bir düzenlemeye yer verilmediğinden, kural olarak ilgilinin savunmasının yazılı şekilde verilmesi gerekmektedir.

İlgiliden savunma alınmasına ilişkin idari işlem, idari yaptırım kararı sayılmamakla birlikte hazırlık işlemi niteliğindedir. Hazırlık işlemleri bir idari işlemin tesis edilmesi için yapılması gerekli olan savunma ve görüş alınması rapor hazırlanması gibi işlemlerdir.⁷⁸¹ Hazırlık işlemleri kural olarak tesis edilecek idari işlemin unsurunu oluşturmaktadır. Bir işleme hazırlık işlemi niteliğindeki işlemlerde gerçekleştirilen hukuka aykırı uygulamalar daha sonra tesis edilecek idari işlemin hukuka aykırı hale gelmesine neden olabilecektir.⁷⁸²

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından yapılacak toplantıya ilişkin şekil, usul ve esaslar ile toplantı yeter ve karar sayılarına ilişkin Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde detaylı hükümler bulunmaktadır. Dolayısıyla anılan hükümlerde yer alan usullere uygulanmadan yapılan bir Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu toplantısı neticesinde verilen kararlar da şekil bakımından hukuka aykırı olacaktır. Örneğin yedi üyeden az üye ile toplanılması veya Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde toplantılarına katılması yasaklanan

⁷⁸¹ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku* 322.

⁷⁸² Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 255; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 336-338.

yakınlarına ilişkin hususların görüşüldüğü toplantılara katılan üyelerin varlığı halinde söz konusu toplantıda verilen Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu kararları şekil yönünden hukuka aykırı olacaktır.

3.3.1.3. Sebep Unsuru

İdari işlemin sebep unsuru idareyi işlem tesis etme yönünde harekete geçiren ve idari işlemin yapılmasına yol açan maddi olaylar veya hukuki durumlardır.⁷⁸³ Başka bir ifadeyle, idareyi idari işlemi yapmaya yöneltten, idarenin işlemine gerekçe oluşturan somut olay, olgu veya hukuki işlemler idari işlemin sebep unsurunu oluşturur.⁷⁸⁴

İdari işlemin sebebi kanunda açıkça belirtilebileceği gibi bazı hallerde sebep belirtilmemiş olabilir. İdari işlemin sebebinin kanunda açıkça belirtilmediği durumlarda idari işlemin sebebi ilgili idarenin takdir yetkisi dâhilindedir. Böyle bir durumda, idarelere hukuk esasları içinde tanınan takdir yetkisinin kullanılması keyfi ve mutlak değildir. Söz konusu takdir yetkisinin kamu yararına ve kamu görevlerinin gereklerine uygun olarak kullanılması gerekmektedir.⁷⁸⁵ Bir idari işlemde idare tarafından gösterilen sebebin var olmaması idari işlemi hukuka aykırı hale getirir. Ayrıca idare tarafından sebebin değerinin ve varlığının takdirinde hata yapılması da aynı sonucu doğurur.

Bir idari işlemin tesis edilmesinde birden fazla sebep etkili olabilir.⁷⁸⁶ Bir idari işlemin tesisi için birden fazla sebep bulunmaktaysa, işlemin gerçekleştirilmesinde baskın olmayan sebepler hukuka aykırı olsa bile işlem hukuka uygundur.⁷⁸⁷ Bu bağlamda, bir idari işleme karşı açılan iptal davasında idari yargı yerleri, işlemin hukuka uygun olup olmadığını araştırırken idarenin gösterdiği sebeple bağlı değildir. Yapılan yargılamada, mahkeme tarafından idarenin idari işleme dayanak olarak gösterdiği sebepten başka bir sebebin bulunması mümkündür.⁷⁸⁸ Ancak sebep ikamesi denilen bu durum Kabahatler Kanunu çerçevesinde tesis edilen idari yaptırımlar bakımından uygulanabilir nitelikte değildir.⁷⁸⁹

⁷⁸³ Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, 401; Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 399-400.

⁷⁸⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 99.

⁷⁸⁵ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 383.

⁷⁸⁶ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 409.

⁷⁸⁷ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 508.

⁷⁸⁸ Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, 407; Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 260.

⁷⁸⁹ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 210.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından fahiş fiyat uygulamaları nedeniyle tesis edilen idari para cezalarının sebep unsurunun, ilgililer hakkında idari para cezası tesis edilmesini gerektiren hukuka aykırı durumlar olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁹⁰ Bu bağlamda Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmü uyarınca tesis edilecek idari para cezalarının sebep unsuru üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından bir ürünün satış fiyatında fahiş artış yapılmasıdır.

3.3.1.4. Konu Unsuru

İdari işlemin konusu bir idari işlemin tesis edilmesiyle hukuk alanında meydana gelen netice ve/veya yapılan değişikliktir.⁷⁹¹ Bu çerçevede idareyi işlem yapmaya iten nedenler ile idari işlemin meydana getirdiği nedenler idari işlemin konusunu oluşturduğundan işlemin sebebiyle konusu arasında bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır.⁷⁹² Dolayısıyla idari işlemin konu unsuru, kısaca idari işlemin dış dünyada meydana getirdiği hukuki sonuç olarak belirtilebilir.⁷⁹³

İdarenin imkânsız bir konuda işlem yapması, idari işlemin konusunun açıkça hukuka aykırı olması, kanunla düzenlenmesi gereken bir işlemin idari işlem ile düzenlenmesi, kanunun yasakladığı bir konuda idari işlem tesis edilmesi, idare tarafından üst norma aykırı işlem yapılması, hukuk kuralının uygulama alanın genişletilmesi ve kesinleşmiş bir mahkeme hükmüne aykırı işlem yapılması söz konusu idari işlemin konu yönünden hukuka aykırı olması sonucunu doğurur.⁷⁹⁴ Ayrıca, idare tarafından ilgililerin kazanılmış haklarını ihlâl eden mahiyette işlem tesis edilmesi, eşitlik ilkesine uyulmaması ve geriye yürümezlik kuralının ihlâl edilmesi durumlarında işlem konu unsuru yönünden hukuka aykırıdır.⁷⁹⁵

Bu hususlar çerçevesinde bir kişi hakkında kabahat türünden eylemleri karşılığında kanunda belirtilen yaptırım idari işlemin konusunu oluşturur.⁷⁹⁶ Dolayısıyla idari para cezası uygulanmasına yönelik idari işlemlerin konu unsurunu idari para cezası

⁷⁹⁰ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 377.

⁷⁹¹ Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, 409; Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 410.

⁷⁹² Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 261.

⁷⁹³ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 102.

⁷⁹⁴ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 386-387.

⁷⁹⁵ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 525-527.

⁷⁹⁶ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 217.

tesisi oluşturmaktadır. Bu durumda kanunda yaptırımı idari para cezasına bağlanan bir eylem hakkında idari para cezası dışında bir yaptırım uygulanması idari işlemi konu yönünden hukuka aykırı hale getirmektedir.⁷⁹⁷ İdari işlemlerde konu unsuru yönünden kanunilik ilkesi, ölçülülük ilkesi, elverişlilik ilkesi, gereklilik ilkesi ve orantılılık ilkesi gibi ilkeler geçerli olmakla birlikte konunun sınırlarını aşmamak amacıyla söz konusu ilkelere sadece değinilmekle yetinilmiştir.

Haksız fiyat uygulamaları nedeniyle Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından tesis edilen idari para cezası işleminin konu unsurunu ilgililerin fiileri nedeniyle haklarında tesis edilen idari para cezası oluşturmaktadır. Buna göre Perakende Ticaret Kanunu md. 18/k hükmü uyarınca tesis edilecek idari işlemin konu unsuru bir ürünün satış fiyatında fahiş artış yapılması nedeniyle üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler hakkında YüzBin TL'den BirMilyon TL tutarına kadar idari para cezası tesis edilmesidir.

Anılan hüküm uyarınca Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından somut olayda ilgili ürünün fiyatında fahiş artış yapıldığının tespit edilmesi halinde (somut olayda sebep unsurunun bulunduğu tespit edildiğinde) Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun yalnızca idari para cezası tesis etme yetkisi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle böyle bir durumda, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun uygulayabileceği idari işlem Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmünde yalnızca idari para cezası tesisi olarak düzenlendiğinden, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından anılan durumda idari para cezası dışında bir yaptırım ya da tedbir uygulanmasına karar verilmesi halinde ilgili işlem konu yönünden hukuka aykırı olacaktır. Bu bağlamda fahiş fiyat artışları hakkında uygulanacak idari yaptırımın konu unsuruna ilişkin Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu'nun takdir yetkisi bulunmamaktadır.

3.3.1.5. Amaç (Maksat) Unsuru

İdari işlemin amaç unsuru, idari işlemin tesis edilmesi sonucunda ulaşılmak istenen hedefi ifade etmektedir.⁷⁹⁸ Genel anlamda bütün idari işlemlerin amacının kamu yararını sağlamak olması gerekmektedir.⁷⁹⁹ Dolayısıyla kişisel, siyasal ve bir kişiye yarar

⁷⁹⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 378.

⁷⁹⁸ Çağlayan, *İdare Hukûku Dersleri*, 417; Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 416.

⁷⁹⁹ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 106; Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 392.

sağlamak veya zarar vermek gibi amaçlarla hareket edilerek idari işlem tesis edilmesi halinde, söz konusu idari işlem hukuka aykırı olacaktır.⁸⁰⁰ Söz konusu durumlarda idari işlem amaç unsuru yönünden hukuka aykırı hale gelecektir.

Yetki saptırması olarak ifade edilen idari işlemin amaç unsurundaki hukuka aykırılık kamu düzeninden sayılmamaktadır.⁸⁰¹ Bu nedenle söz konusu idari işleme karşı açılan iptal davasında mahkeme tarafından re'sen göz önüne alınmamaktadır. Zira her idari işlemin hukuka uygun olduğu varsayıldığı gibi kamu yararını gerçekleştirmeye yönelik olduğu yönünde bir karine bulunmaktadır.⁸⁰² Dolayısıyla idari işlemin kamu yararını gerçekleştirmek amacı dışında başka bir amaç ile tesis edildiği iptal isteminde bulununan taraflarca ileri sürülmelidir.

Fahiş fiyat uygulamaları nedeniyle Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından, Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmü uyarınca üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler hakkında idari para cezası tesis edilmesine yönelik idari işlemin maksat unsurunun kamu yararı olduğu konusu açıktır. Zira ürünlerin fiyatlarında gerçekleştirilen fahiş artışlar toplumun refahını olumsuz yönde etkileyerek kamunun zarara uğramasına neden olacaktır. Bu bağlamda fahiş fiyat artışını önlemek amacıyla mevzuatta yer alan hükümlerin maksadının kamu yararını gerçekleştirmeye yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından uygulanan yaptırımların da kamu yararını sağlamayı hedeflediği görülmektedir.

3.3.2. Fahiş Fiyat Artışına İlişkin Yaptırımın Kabahatler Kanunu Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Yaptırım teorisi kapsamında ceza hukuku hükümleri uyarınca konusu suç teşkil eden fiilere karşı uygulanacak yaptırımın türü (hapis cezası-adli para cezası), süresi, şekli ve yaptırımla birlikte uygulanacak güvenlik tedbirlerine yönelik konulara ilişkin esasları incelenmektedir.⁸⁰³ Bu bağlamda kamu düzenini bozan fiillere karşı uygulanacak yaptırımların belirlenmesi hangi fiile hangi yaptırımın uygulanacağı ve işlenen fiile karşı

⁸⁰⁰ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 385.

⁸⁰¹ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 529-530.

⁸⁰² Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 262-263.

⁸⁰³ Mahmut Koca – İlhan Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (Ankara: 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2018): 557.

cezai müeyyide ve/veya idari müeyyide uygulanması gerektiği hususları da yaptırım teorisi ile yakından ilgilidir.

Kamu düzenini bozan, haksızlık içeren ve bu nedenle yaptırıma bağlanan fiiller, suçlar ve kabahatler olarak iki ana grupta incelenmektedir. Esasen mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (ETCK) 1. maddesinin ikinci fıkrasında suçların cürümler ve kabahatler olduğu belirtilmekteydi.⁸⁰⁴ Suçlar ve kabahatler arasında ayırım ise karşılıklarında uygulanacak yaptırımın niteliğine göre belirlenmekteydi. Cürüm ve kabahatlere ilişkin hususlar bazı küçük farklar dışında ETCK kapsamında değerlendirilmekteydi.⁸⁰⁵

Yakın zamanda ceza hukukuyla ilgili olarak dünyada hız kazanan modern eğilimler kapsamında kamu düzenini bozan eylemler arasında nicelik ve nitelik farklarının ortaya konularak bu davranışlardan bazılarının bireylere ve kamuya verdikleri zararların diğerlerine oranla daha hafif ve az zararlı nitelikte olduğu yönünde fikirler ileri sürülmüştür. Böylelikle konusu suç teşkil eden fiillerin azaltılması, sınırlarının net olarak belirlenmesi ve bunlara karşı uygulanacak cezaların sadeleştirilmesi tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda ceza hukukunda kamu düzeninin bozulması bakımından suçlara oranla daha az etkili nitelikteki davranışların suç olmaktan çıkarılması (*depenalisation*) ve kabahat olarak sınıflandırılması yaklaşımı hız kazanmıştır.⁸⁰⁶ Dolayısıyla anılan davranışların daha hızlı ve etkili ancak daha hafif bir şekilde yaptırımlara tabi tutulmak suretiyle cezalandırılmasının sağlanması amacıyla kabahat türünden fiiler ceza kanunlarından çıkarılmaya başlanılmıştır.⁸⁰⁷ Türkiye'de de gelişmeler bu yönde gerçekleşmiş, 01.06.2005 tarihinde ayrı ayrı yürürlüğe giren TCK ve Kabahatler Kanunu ile suçlar ve kabahatler tamamen birbirinden ayrı kanunlara tabi olmuştur.⁸⁰⁸ Bu bağlamda haksızlık içeren bir fiilin suç veya kabahat olarak nitelendirilmesi ve bu fiile karşı uygulanacak yaptırımın belirlenmesi tamamen kanun koyucunun takdirinde gerçekleşmiştir.

⁸⁰⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 24.

⁸⁰⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 34-35.

⁸⁰⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 25-26.

⁸⁰⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 31-33.

⁸⁰⁸ Çınar Evren, "Kabahatlerde Kanunilik İlkesi", *Journal of Istanbul University Law Faculty* 69/1-2 (Aralık 2011), 973.

Kabahatler Kanunu’nun 2. maddesinde kabahat, kanunun karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık olarak tanımlanmıştır.⁸⁰⁹ Arapça kökenli bir sözcük olan kabahatin kelime anlamı ise “*Uygunsuz hareket, çirkin, yakışsız davranış*”tır.⁸¹⁰ Kabahatler Kanunu md. 16 hükmü uyarınca kabahatler karşılığında uygulanacak yaptırımlar ise idari para cezası ve idari tedbirler olmak üzere ikili bir ayırım çerçevesinde belirlenmiştir.⁸¹¹

Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/k hükmünde yaptırımı idari para cezası olarak öngörülen fahiş fiyat artışının da kabahat olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/6 hükmünde kanunun 18. maddesinde düzenlenen idari para cezalarının tutarının belirlenmesine yönelik olarak; işlenen kabahatin haksızlık içeriği, tekrarı ve sayısı, kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğünün dikkate alınacağı şeklindeki ifadeden anılan maddede sayılan fiillerin kabahat türünden olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.⁸¹² Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yapılan ve 15.03.2023 tarih ve 32133 sayılı RG’de yayımlanan değişiklikle haksız fiyat artışlarına ilişkin idari para cezasının belirlenmesine ilişkin yönetmeliğin 15. maddesinin beşinci fıkrasında “fiil” (haksız fiyat artışı) olarak yer alan ifadeler “*kabahat*” olarak değiştirilmiştir. Haksız fiyat artışının kabahat türünden bir fiil olduğu hem Perakende Ticaret Kanunu hem de Haksız Fiyat Yönetmeliği hükümleriyle belirlenmiş bulunmaktadır.

Kabahatler Kanunu’nun md. 3/1-b hükmünde kanundaki genel düzenlemelerin idari para cezasını gerektirir tüm eylemler için uygulanacağı belirtilmektedir. Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/k hükmünde yaptırımı idari para cezası olarak öngörülen fahiş fiyat artışı fiillerine karşı Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından tesis edilecek idari para cezaları bakımından Kabahatler Kanunu’nun genel hükümleri uygulama alanı

⁸⁰⁹ Can, “İdari Para Cezası”, 408-409; Evren, “Kabahatlerde Kanunilik İlkesi”, 971. Suç teşkil etmeyen ve karşılığında idari yaptırım uygulanması öngörülmeyen haksız eylemler ise haksız fiilin kapsamına girer. Bu kapsamda haksız fiillere karşı başvurulacak yol ise özel hukuk hükümleri kapsamında maddi ve manevi tazminat davaları ve diğer hukuki yollardır.

⁸¹⁰ TDK Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 25 Şubat 2024).

⁸¹¹ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 21-22.

⁸¹² Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/6 hükmünde “*Bu maddede alt ve üst sınırları belirtilen idari para cezalarının uygulanmasında Bakanlıkça ceza tutarı belirlenirken, işlenen kabahatin haksızlık içeriği, tekrarı ve sayısı, kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü ile failin kusuru ve ekonomik durumu gibi hususlar dikkate alınır.*” ifadesiyle, anılan madde kapsamında işlenen fiillerin kabahat türünden olduğu belirtilmiştir.

bulacaktır. Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesinde ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu ve/veya Ticaret Bakanlığı tarafından tesis edilecek idari para cezalarının uygulanmasına, miktarının tespitine, tekrür halinde uygulanacak cezanın belirlenmesine ve alt ve üst sınır arasında belirleme yapılmasına ilişkin olarak çok sınırlı da olsa bazı özel hükümler bulunmaktadır. Perakende Ticaret Kanunu'nun konu hakkında tesis edilecek idari para cezaları açısından özel nitelikli bir kanun olması ve Kabahatler Kanunu'ndan daha sonra çıkarılmış bir kanun olması nedenleriyle, Perakende Ticaret Kanunu'nun söz konusu hükümleri, Kabahatler Kanunu'na göre öncelikli olarak uygulama alanı bulacaktır. Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu ve/veya Ticaret Bakanlığı tarafından tesis edilecek idari para cezalarına ilişkin olarak Perakende Ticaret Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde ise genel hükümler niteliğinde olan Kabahatler Kanunu'nda yer alan hükümler uygulama alanı bulacaktır.

Son yıllarda yaşanan salgın, yangın, sel ve deprem gibi Türkiye'de görülen olağan üstü dönemlerde yaşanan fahiş fiyat artışlarının ceza kanununda müstakil bir suç olarak yer alması gündeme gelmiştir. Nitekim söz konusu olağan üstü dönemlerde fırsatçılık yaparak mal ve hizmetlerin ya da kiraların fiyatlarını fahiş miktarda arttıranlara karşı mevcut yaptırımların yetersiz kalması nedeniyle TCK'da değişiklik yapılarak bu eylemlerde bulunanların iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve belirli bir tutarda adli para cezasıyla cezalandırılmalarına yönelik haberlere ulusal basında sıklıkla yer verilmektedir.⁸¹³ Bu bağlamda olağanüstü dönemlerde mal ve hizmetlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapılmasının müstakil bir suç olarak TCK'da düzenlenmesine ilişkin hususlara aşağıda üçüncü bölümde yer verilmiştir.

3.3.2.1. Suçlar ve Kabahatler Arasındaki Temel Farklılıklar

Kişilerden sadır olan, kamu düzenini bozan ve haksızlık içeren fiiller, suçlar ve kabahatler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kamu düzenini bozan ve diğer kişilerin hak ve menfaatleri ihlâl eden bir fiilin suç veya kabahat olduğunun takdiri kanun koyucu

⁸¹³ Basında dönemin Adalet Bakanı'nın talimatıyla deprem ve salgın dönemlerindeki fahiş fiyat artışlarının önlenmesi amacıyla yeni yasal düzenleme için teknik çalışma başlatıldığına yönelik haberlere örnek olarak link'te yer alan haber gösterilebilir. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/urun-ve-kirada-fahis-fiyat-artistina-hapis-cezasi-geliyor-749357.html> (Erişim 28 Şubat 2024).

tarafından yapılmaktadır.⁸¹⁴ Bu kapsamda suçlar ve kabahatler ayrı kanunlara tabi tutulmuştur. Konusu suç teşkil eden fiilere ve suçlara karşı uygulanacak yaptırımlara genel anlamda TCK hükümleri kapsamında yer verilmişken kabahatler ve kabahatler karşılığında uygulanacak yaptırımlar ise Kabahatler Kanunu hükümleri kapsamına girmektedir. Suçlar büyük ölçüde TCK’da düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra bazı özel nitelikli kanunlarda, kanunun düzenlediği hususlarla ilişkin suçlara ve bu suçlara ilişkin cezai müeyyidelere yer verilmiştir. Kabahatler Kanunu’nun 32-43. maddeleri arasında sadece onüç kabahat türüne yer verilmiştir. Diğer kanunlarda ise binlerce kabahat teşkil eden fiil düzenlenmiştir. Bu nedenle suçlara nazaran kabahatler mevzuatımızda çok daha dağınık bir durumda bulunmaktadır.⁸¹⁵

Suçlara ve kabahatlere karşı uygulanabilecek yaptırımlar farklı niteliktedir.⁸¹⁶ Bu bağlamda kabahat türünden fiilere uygulanacak ceza daha hafiftir.⁸¹⁷ Şöyle ki TCK ve ilgili kanunlarda da suç olarak tanımlanan eylemler sonucunda uygulanabilen yaptırımlar ceza mahkemeleri tarafından hükmolunan hapis cezası, adli para cezası ile bunlarla birlikte uygulanan güvenlik tedbirleridir. Ancak Kabahatler Kanunu uyarınca kabahatlerin yaptırımı ise idari para cezası ile mülkiyetin kamuya geçirilmesi ve ilgili kanunlarda yer alan diğer idari tedbirlerdir.⁸¹⁸ Dolayısıyla genel ilke olarak kabahat türünden bir fiil hakkında hürriyeti bağlayıcı ceza verilemeyecektir.⁸¹⁹

Kabahatler ve suçlar manevi unsur açısından da farklılık gösterir.⁸²⁰ TCK’da düzenlenen suçlar kural olarak kasten işlenebilecektir. TCK’da düzenlenen suçların taksirle işlenmesi mümkün değildir. TCK’da yer alan suçların bazılarının taksirle işlenmesi halinde ceza uygulanması bu hususun TCK’da açıkça düzenlenmesine bağlıdır. Taksirle işlenebilen suçlar kasten işlenen suçların yanında istinai bir gerçekleştiriliş

⁸¹⁴ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 45.

⁸¹⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 69-75.

⁸¹⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 28.

⁸¹⁷ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 45. Ancak yazar tarafından, bazı idari para cezalarının oldukça yüksek tutarlarda uygulandığından bu şekilde bir ayırımın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir.

⁸¹⁸ Can, “İdari Para Cezası”, 415-416; Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 56.

⁸¹⁹ Bu bağlamda suçlara karşı yaptırım olarak uygulanan adli para cezaları ile işlenen kabahatler neticesinde uygulanan idari para cezalarının her ikisi de parasal yaptırım olsa dahi adli sicile kaydedilip kaydedilmemesi, ödenmemesi durumunda hapis cezasına çevrilip çevrilmemesi gibi sonuçları bakımından idari para cezaları ile adli para cezaları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

⁸²⁰ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 35.

biçimidir.⁸²¹ Ancak Kabahatler Kanunu'nda ise kabahatlerin kasten veya taksirle işlenebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu kuralın aksi yönündeki kanuni düzenlemeler ise saklı tutulmuştur.

Kabahatler ve suçlar yaptırım uygulayacak organ ve yaptırımın uygulanma usûlü bakımından da farklılık gösterir.⁸²² İşlenen suçlara ilişkin olarak yaptırım uygulama yetkisi açılacak bir kamu davasında yapılacak yargılama sonucunda Ceza Mahkemelerine aitken kabahatlerin yaptırımı ise Cumhuriyet savcısı veya ilgili idare tarafından idari nitelikte bir işlem sonucunda belirlenir.⁸²³ Bazı istisnai durumlarda Mahkemeler tarafından da idari para cezası uygulanabilir.

Kabahatler ve suçlar karşılığında uygulanan yaptırıma karşı muhatapların başvuru yolları da farklıdır. Bu kapsamda suçlar karşılığı mahkemeler tarafından verilen cezalara karşı kanun yolları istinaf ve temyizken kabahatler karşılığında idari bir işlem neticesinde uygulanan yaptırımlara karşı başvuru yolu itiraz olarak düzenlenmiştir. Suçlar karşılığına verilen cezalara karşı istinaf mercii bölge adliye mahkemeleri ve temyiz mercii Yargıtay'dır. Kabahatler karşılığında uygulanan yaptırımlara karşı başvuru yolu Ancak Kabahatler Kanunu'nda sulh ceza hâkimliği olarak belirlenmiştir.⁸²⁴ Sulh ceza hâkimliği kararına karşı yapılacak itirazlar ise diğer bir sulh ceza hâkimliğinde görülür.

3.3.2.2. İdari Para Cezalarına İlişkin Genel İlkeler

Kabahatler Kanunu'nun 16. maddesinde idari yaptırım türleri idari para cezaları ve idari tedbirler olarak belirlenmiştir.⁸²⁵ İdari para cezalarına ilişkin esaslar ise Kabahatler Kanunu'nun 17. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddede idari para cezalarının mahiyeti, alt ve üst sınırların uygulanması, tahsiline ilişkin esaslar ve yeniden değerlemesi hakkında hükümler yer almaktadır. Bu kapsamda idari para cezaları maktu veya nispi olabilir. İdari para cezası, tutarı kanunda alt ve üst sınırı gösterilmek suretiyle

⁸²¹ Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 190.

⁸²² Can, “İdari Para Cezası”, 416-417

⁸²³ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 57.

⁸²⁴ 6545 sayılı Kanunla sulh ceza mahkemeleri kaldırılmış ve sulh ceza hâkimlikleri ihdas edilmiştir. Aynı kanunda getirilen düzenlemede idari yaptırım kararlarıyla ilgili olarak mevzuatta sulh ceza mahkemesine yapılan atıfların, sulh ceza hâkimliğine yapıldığı hüküm altına alınmıştır.

⁸²⁵ Can, “İdari Para Cezası”, 418.

de belirlenebilir. Bu durumda, idari para cezasının miktarı belirlenirken işlenen kabahatin haksızlık içeriği ile failin kusuru ve ekonomik durumu birlikte göz önünde bulundurulur.

İdari para cezasının maktu olması doğrudan doğruya tutarının kanunda belirtilmesidir.⁸²⁶ Nispi para cezası ise para cezasının miktarının belirli bir göstergeye nisbetle tayin edildiği durumlarda söz konusu olacaktır. Örneğin teşebbüsün yıllık hasılatının %5'i tutarında idari para cezası uygulanacağının kanunda belirtilmesi halinde nispi para cezası söz konusudur.

3.3.2.2.1. Kabahatlerde Kanunilik (Tipiklik) İlkesi

Kanunilik ilkesi, gerek tarihsel süreç boyunca geçirdiği evrim itibariyle gerekse günümüzde ceza hukuku uygulaması açısından büyük önem taşımaktadır. Suç ve cezalara ilişkin temel ilkelerin belirlendiği Anayasa'nın 38. maddesinin ilk üç fıkrasında yer alan, kimse işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz. Kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır. Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulacağı yönündeki hükümlerle kanuna dayanmayan suç, ceza ve cezaların uygulanmasının olmayacağı açıkça belirtilmektedir.⁸²⁷ Ayrıca TCK md. 2/2 hükmünde ise idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamayacağı belirtilmek suretiyle suç teşkil eden fiillerin ve bunun karşılığında uygulanacak cezaların ancak kanunla konulabileceği ifade edilmiştir.⁸²⁸

Anayasa ve TCK'nın söz konusu hükümleri çerçevesinde düzenlenen bu ilkeye suçta ve cezada kanunilik ilkesi ya da kanunsuz suç ve ceza olmaz prensibi adı verilmektedir.⁸²⁹ Kanunilik ilkesi uyarınca bir suç ve bu suç karşılığında uygulanacak ceza ancak kanunla belirlenebilir. Kanunda suç sayılmayan bir eylem, kıyas yoluyla suç

⁸²⁶ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 282.

⁸²⁷ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 114; Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 46; Tanör - Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasa'sına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 217.

⁸²⁸ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 37; Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 68; Kurt, "İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler", 148-149.

⁸²⁹ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 85.

olarak kabul edilemez. Suç teşkil eden eyleme, kanunda belirlenen cezadan başka bir ceza uygulanamaz.⁸³⁰

Konuya kabahatler hukuku çerçevesinde yaklaştığımızda kıyas yasağı kabahatler hukuku için de geçerli bir kavramdır.⁸³¹ Kabahatlere uygulanacak yaptırımların da bir tür ceza olduğu dikkate alındığında kanunilik ilkesinin kabahatler hukukunda da uygulama alanı bulduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte kanunilik ilkesinin kabahatler hukuku kapsamında uygulaması ceza hukuku kapsamındaki uygulamasına göre içeriğin belirlenmesi yönünden daha esnektir.⁸³² Şöyle ki Kabahatler Kanunu’nun 4. maddesine göre hangi fiillerin kabahat oluşturduğu kanunda açıkça tanımlanabileceği gibi kanunun kapsam ve koşulları bakımından belirlediği çerçeve hükmün içeriği, idarenin genel ve düzenleyici işlemleriyle de doldurulabilecektir. Buna göre hangi fiillerin kabahat niteliği taşıdığının kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılması şartıyla idarenin düzenleyici işlemleriyle de belirlenmesine imkân tanınmıştır.⁸³³

Hangi fiillerin kabahat oluşturduğu ilgili kanunda açıkça düzenlenebileceği gibi kapsam ve koşulları belirtilmek kaydıyla kanunda bir çerçeve hükme yer vermek suretiyle idareye tarafından kabahat teşkil eden fiiller belirlenebilecektir.⁸³⁴ Dolayısıyla kanunla veya kanunun açıkça yetki verildiği durumlarda ilgili idare tarafından düzenleyici işlemlerle ve/veya genel nitelikte kararlarla belirlenen konularda kamu düzenini ihlâl eden gerçek ve tüzel kişiler hakkında idari yaptırım uygulanması mümkündür. Bu bağlamda ilgili kanunlarda yer alan düzenlemelere göre kabahatlerde kanunilik ilkesi, kabahat oluşturan fiilin belirlenmesi bakımından ceza hukukuna oranla daha esnek tutulmuştur.⁸³⁵

Kabahatler Kanunu’nun 4. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, kabahatler karşılığı uygulanacak yaptırımların türünün, süresinin ve miktarının mutlaka Kanunla belirlenmesi gerekmektedir.⁸³⁶ Dolayısıyla Kabahatler Kanunu’nda kabahatin karşılığı olan yaptırımın

⁸³⁰ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 114; Aslan, “İdari Yaptırımlar”, 176.

⁸³¹ Evren, “Kabahatlerde Kanunilik İlkesi”, 993; Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 112; Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 156.

⁸³² Evren, “Kabahatlerde Kanunilik İlkesi”, 980.

⁸³³ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 101; Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 86.

⁸³⁴ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 115-116.

⁸³⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 82.

⁸³⁶ Evren, “Kabahatlerde Kanunilik İlkesi”, 997.

belirlenmesi bakımından kanunilik ilkesi mutlak olarak benimsenerek kabahat karşılığında uygulanacak yaptırım hususunda idareye takdir hakkı tanınmamıştır.⁸³⁷ Bu bağlamda TCK'dan farklı olarak Kabahatler Kanunu'nun hükümlerinde kanunilik ilkesinin ikiye ayrıldığını, kabahat oluşturan fiillerin belirlenmesi bakımından kanunilik ilkesinin biraz yumuşatıldığını, kabahat karşılığında uygulanacak yaptırım konusunda ise kanunilik ilkesinin katı tutulduğunu söylemek mümkündür.⁸³⁸

3.3.2.2 Kabahatlerde Şahsilik İlkesi

Doğa olayları neticesinde ve/veya kendiliğinden oluşan durumların cezaya veya kabahate konu olması söz konusu değildir. Meğerki kendiliğinden gelişen söz konusu durum kişilerin fiilleri neticesinde meydana gelen olaylardan sayılabilir. Buna göre kabahatin konusunu teşkil eden fiil, her durumda bir gerçek kişi tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla söz konusu kabahat karşılığında yaptırım uygulanabilmesi için kabahatin konusu fiili gerçekleştiren bir kişinin (fail) bulunması gerekmektedir. İdari yaptırımlar, kural olarak söz konusu fail hakkında uygulanacaktır.

Hukuki terminolojide kişi kavramından hem gerçek hem de tüzel kişi anlaşılmaktadır. Soyut bir kavram olan tüzel kişinin ise insana özgü eylemlerde bulunması mümkün değildir.⁸³⁹ Tüzel kişilerin iş ve işlemleri gerçek kişiler tarafından yürütülmektedir. TCK md.20/2 hükmünde tüzel kişiler hakkında cezai yaptırımların uygulanamayacağı ancak güvenlik tedbiri niteliğinde yaptırımların söz konusu olabileceği düzenlenmiştir. TCK'da düzenlenen suçlar için temel prensip, suça konu fiiller nedeniyle sorumluluğun gerçek kişiye ait olmasıdır.⁸⁴⁰

Kabahate konu edilen fiillerde de şahsilik ilkesi geçerli olmakla birlikte söz konusu ilkenin ceza hukukundaki kadar katı uygulanmayacağı kabul edilmektedir.⁸⁴¹ Şöyle ki Kabahatler Kanunu'nun sistematığında tüzel kişilerin de kabahat teşkil eden fiiller hakkında belirli şartların oluşması halinde sorumlu tutulabilecekleri ve idari para cezasının muhatabı olabilecekleri düzenlenmiştir.⁸⁴² Kabahatler Kanunu hükümlerine

⁸³⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 116.

⁸³⁸ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 41.

⁸³⁹ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 150.

⁸⁴⁰ Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 114.

⁸⁴¹ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 37.

⁸⁴² Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 161-162.

göre, kabahat nedeniyle tüzel kişinin sorumluluğu, onun adına fiili gerçekleştiren gerçek kişi ve/veya kişilerle birlikte olabileceği gibi tek başına da olabilecektir. Kabahatler Kanunu'nun 8. maddesinin birinci fıkrasına göre, organ veya temsilcilik görevi yapan ya da organ veya temsilci olmamakla birlikte, tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde görev üstlenen kişinin bu görevi kapsamında işlemiş bulunduğu kabahatten dolayı tüzel kişi hakkında da idarî yaptırım uygulanabilecektir.⁸⁴³ Kabahatler Kanunu'nun md. 8/1 hükmünün kapsamından adli cezaların aksine tüzel kişilerin diğer idari yaptırımlar gibi idari para cezalarına da muhatap olabilecekleri anlaşılmaktadır.⁸⁴⁴ Ancak her ne kadar tüzel kişi hakkında dahi idari para cezası tesis edilebilecek olsa bile tüzel kişilerin fail olması mümkün değildir.

Kabahatler Kanunu'nun hükümlerinin uygulamasında, bir kabahat nedeniyle gerçek kişiye yaptırım uygulanmaksızın yalnız tüzel kişi hakkında idari para cezası tesis edilmesinde hukuken bir engel bulunmamaktadır.⁸⁴⁵ Kabahat nedeniyle organ yahut temsilcisi olan gerçek kişiye herhangi bir yükümlülük yüklenmediği, yükümlülüğün ilgili mevzuatta tüzel kişiye verildiği veya kabahat teşkil eden davranışta bulunan gerçek kişinin iradesinin tüzel kişinin önceden mevcut olan iradesini değiştirme kapasitesine sahip olmadığı gibi durumlarda idari para cezası yalnızca tüzel kişi hakkında tesis edilebilir.

Lafzından da anlaşılabacağı üzere anılan hüküm emredici değildir. Kabahatler Kanunu'nun md. 8/1 hükmünde ihtiyari bir şekilde tüzel kişide görev üstlenen kişinin işlemiş olduğu kabahat nedeniyle tüzel kişi hakkında da idari para cezası uygulanabileceği belirtilmiştir.⁸⁴⁶ gerçek kişiyle tüzel kişiye aynı anda idari para cezası tesis edilmesi durumunda bu kişilere aynı miktarda idari para cezası tesis edilmesi zorunluluğu da bulunmamaktadır. Gerçek kişiye farklı tutar, tüzel kişiye ise farklı tutar üzerinden idari para cezası tesis edilebilecektir.

Kabahatler Kanunu'nda idari yaptırımın hangi durumlarda tüzel kişi veya gerçek kişi hakkında uygulanacağı hususu açık olarak belirtilmemiştir. Kabahatler Kanunu'nun

⁸⁴³ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 163.

⁸⁴⁴ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 122.

⁸⁴⁵ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 151.

⁸⁴⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 88.

anılan hükmüne göre tüzel kişi hakkında idari para cezası tesis edilebilmesi için tüzel kişinin iradesini ortaya koyarak aykırılığı gerçekleştiren gerçek kişinin tüzel kişide organ veya temsilcilik görevi yapan ya da organ veya temsilci olmamakla birlikte tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde görev üstlenen kişilerden olması gerekmektedir.⁸⁴⁷

Aynı kabahat nedeniyle fiili gerçekleştiren gerçek kişinin yanında ilgili tüzel kişiye de ayrıca idari para cezası tesis edilebilecektir. Kanunkoyucu bu durumda tüzel kişiye her durumda idari para cezası edilmesini zorunlu tutmamış, tüzel kişiye ayrıca idari para cezası tesis edilmesini idarenin takdirine bırakmıştır. Aykırılığı gerçekleştiren gerçek kişinin, tüzel kişide yukarıda belirtilen görevlerden birini üstlenen kişilerden olmaması durumunda ise yalnızca aykırılığı gerçekleştiren kişi hakkında idari para cezası tesis edilebilecektir. Bu durumda iradesi ortaya konulmayan tüzel kişi hakkında ise ayrıca idari para cezası tesis edilemeyecektir.

Kabahatler Kanunu'nun md. 8/2 hükmünde ise temsilci sıfatıyla hareket eden kişinin bu sıfatla bağlantılı olarak işlemiş bulunduğu kabahatten dolayı temsil edilen gerçek kişi hakkında da idarî yaptırım uygulanabileceği düzenlenmiştir.⁸⁴⁸ Dolayısıyla, Kabahatler Kanunu'nun md. 8/2 hükmünün kapsamından temsilcinin fiilinden dolayı temsil edilen hakkında idari para cezası uygulanabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.⁸⁴⁹ Kabahatler Kanunu'nun 8. maddesinin birinci ve ikinci fıkrası hükümleri uyarınca tüzel kişinin veya gerçek kişinin temsilcisinin eylemlerinden sorumluluk doğması için ihlâlin temsilcinin göreviyle bağlantılı ve bu görevinin ifası kapsamında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla temsilcinin görevinin kapsamı dışında ve bağımsız olarak gerçekleştirdiği davranışları nedeniyle meydana gelen ihlâllerden dolayı temsil edilen gerçek ve tüzel kişiye ayrıca idari para cezası tesis edilmeyecektir.

Kabahatler Kanunu'nun 8. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları uyarınca mevzuatta tüzel kişide görev üstlenen kişilerin belirli bir niteliği haiz olması gerektiğine yönelik özel hükümlerin bulunması halinde ilgili kişide bu özelliklerin bulunmadığı gerekçesiyle tüzel kişi sorumluluktan kurtulamayacaktır. Ayrıca tüzel kişi ile maddede

⁸⁴⁷ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 123.

⁸⁴⁸ KK hükümlerine göre tüzel kişilerde görev üstlenen kişilerin fiileri nedeniyle tüzel kişiler hakkında idari para cezası tesis edilebilmesi, tüzel kişinin, cezaya maruz kalma tehlikesi nedeniyle, adına hareket eden kişilerin seçiminde daha dikkatli davranması sonucunu sağlayabilecektir.

⁸⁴⁹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 173-175.

geçen gerçek kişi arasındaki hukuki ilişkinin geçersizliği yahut sonradan iptal edilmesi halinde de idari para cezasından dolayı sorumluluk devam edecektir. Buna göre ihlâlin gerçekleştirilmesinden sonra tüzel kişiyle temsilcisi olan gerçek kişi arasındaki hukuki ilişkinin tarafların iradesiyle yahut diğer bir gerekçe yüzünden geçersiz olması nedeniyle sona ermesi halinde bile sorumluluk devam edecektir.⁸⁵⁰

İdari para cezasının gerçek ve/veya tüzel kişilere uygulanması konusu Perakende Ticaret Kanunu hükümleri kapsamında değerlendirildiğinde Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/k hükmünde idari para cezasının muhatabının gerçek kişi ve/veya tüzel kişi olduğu hususunda bir belirlemeye yer verilmediği görülmektedir. Anılan hükümde Perakende Ticaret Kanunu’nun Ek 1. maddesinin birinci fıkrasına “*aykırı hareket edenler*” hakkında idari para cezası uygulanacağı belirlenmiştir.⁸⁵¹ Perakende Ticaret Kanunu’nun uygulamasında gerek kanunda gerekse Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde idari para cezasının muhatabına ilişkin olarak gerçek veya tüzel kişi ayrımı yapılmadığından, fahiş fiyat artışına ilişkin olarak uygulanacak idari para cezalarında Kabahatler Kanunu’nun yukarıda yer verdiğimiz hükümleri çerçevesinde idari işlem tesis edilmesi gerekmektedir. Mal ve/veya hizmetlerin satış fiyatında fahiş artış yapma fiilinin bir tüzel kişide görev üstlenenler tarafından gerçekleştirilmesi halinde ilgili şahısların fiildeki sorumluluklarının ortaya konulması halinde hem tüzel kişiye hem gerçek kişiye aynı anda iki ayrı idari para cezası tesis edilmesi mümkündür.

3.3.2.2.3. Tek Fiile Tek Ceza (Non Bis İn İdem) İlkesi

Tek fiile tek ceza (Non Bis İn İdem) ilkesi işlediği bir fiilden dolayı faile tek bir yaptırım uygulanması anlamına gelir.⁸⁵² Bu ilke uyarınca tek bir eylem nedeniyle ihlâl edilen hukuki yarar için birden fazla idari yaptırım uygulanması mümkün değildir. Dolayısıyla hem suç ve hem de kabahat niteliği taşıyan fiillere ilişkin olarak cezanın ve idari yaptırımın birlikte uygulanması mümkün değildir.⁸⁵³ Ancak kanun koyucu tarafından idari para cezası öngören bazı düzenlemelerde ilgili fiile ilişkin cezai

⁸⁵⁰ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 124.

⁸⁵¹ Perakende Ticaret Kanunu’nun anılan hükmüne göre her durumda fail; mal ve/veya hizmetlerin satış fiyatında fahiş artış yapan üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler olabilir.

⁸⁵² Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 534; Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 109.

⁸⁵³ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 44.

kovuşturmanın saklı tutulduğu belirtilmek suretiyle bu ilkeye istisna getirilebilmektedir.⁸⁵⁴

Kabahatler Kanunu yürürlüğe girene kadar tek fiile tek ceza ilkesinin idari yaptırımlar bakımından geçerli olmadığı kabul edilmekteydi.⁸⁵⁵ Kabahatler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle kabul edilen ceza hukukunun temel ilkelerinden olan bir fiile bir ceza verilmesi prensibi ilkesi gereğince, ilgili hakkında işlediği bir fiil nedeniyle yalnızca bir ceza verilebilecektir. Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinin üçüncü fıkrası gereğinde bir fiilin hem kabahat hem de suç olarak tanımlandığı durumlarda sadece suçtan dolayı yaptırım uygulanabilecektir. Ancak suçtan dolayı yaptırım uygulanamayan hallerde kabahat dolayısıyla yaptırım uygulanabilir. Dolayısıyla, aynı eylemin hem suç hem de kabahat teşkil ettiği durumlarda suç vasfına öncelik verilmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesinde ise bir fiille birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatler için sadece para cezası öngörülmüşse, bu para cezalarından en yüksek olanının uygulanacağı düzenlenmiştir. Böylelikle ceza hukukundaki fikri içtima kurumunun idari para cezaları yönünden de uygulanması kabul edilmiştir. Bununla birlikte kabahatler hukukunda bu ilkenin ceza hukukunda olduğu kadar kesin olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde kabahatlerle ilgili olarak kanunda idarî para cezasından başka idarî yaptırımlar da öngörülmüş ise, bu yaptırımların her birinin uygulanmasına karar verileceği düzenlenmiştir.⁸⁵⁶ Bu kapsamda bir fiil için kanundan hem ceza hem de idari tedbir uygulanması öngörülmüş ise söz konusu ceza ve idari tebdirin birlikte uygulanması “*non bis in idem*” ilkesine aykırı olmayacaktır.⁸⁵⁷

Yapılan ihlâl ile verilen ceza arasında orantı bulunması (orantılılık) ilkesi ve failin yaptığı ihlâli kusurlu olarak yapması (kusurluluk) ilkeleri gibi ceza hukukunun genel ilkeleri, kabahatler hukukunda uygulama alanı bulmaktadır. Ancak söz konusu ilkelerin

⁸⁵⁴ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 262-269.

⁸⁵⁵ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 166.

⁸⁵⁶ Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 170.

⁸⁵⁷ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 111.

tek tek incelenmesi tezin kapsamını aşacağından burada bu ilkelere sadece değinmekle yetinilmiştir.

3.3.2.3. Zaman Bakımından Uygulama

Bir fiilin işlendiği anda yürürlükte bulunan kanunda suç sayılan fiiler kapsamında değerlendirilerek cezalandırılabileceğine yönelik genel ilke ceza kanunlarının geçmişe yürütmesi yasağı olarak adlandırılmaktadır.⁸⁵⁸ Suç ve cezaların geçmişe yürütülmesi yasağı ceza hukukun evrensel geçerliliği bulunan en temel ilkelerindendir.⁸⁵⁹ Bir fiilin ne zaman kabahat oluşturduğu kanunda yahut diğer düzenlemelerde değişiklik yapılması halinde yeni düzenlemenin ne zaman uygulanmaya başlayacağı bu kapsamda değerlendirilir. Bir düzenlemeye aykırılık nedeniyle tesis edilen idari para cezalarının söz konusu düzenlemenin yürürlükten kaldırılması sonrasında geçerliliği ve kabahat karşılığında uygulanacak idari para cezasının yeniden değerlendirilmesi halinde ilgili hakkında hangi tutarda idari para cezası uygulanacağı gibi sorunlar kabahatlerin zaman bakımından uygulanmasına ilişkin kurallar kapsamındadır.

Kabahatler Kanunu'nun md. 5 hükmünde TCK'nın zaman bakımından uygulamaya ilişkin hükümlerine atıf yapılmış ve bu hükümlerin kabahatler bakımından da uygulanacağı belirtilmiştir. TCK'nın md.7/1 hükmüne göre, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunda suç sayılmayan bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemez. Bir fiil hakkında yaptırım uygulanabilmesi için fiilin işlendiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlere bakılması gerekmektedir.⁸⁶⁰ İşlendiği an itibariyle kanunda yaptırıma bağlanmamış bir fiilin daha sonra yapılacak bir düzenlemeyle yaptırıma tabi tutulması halinde fail hakkında yaptırım uygulanması mümkün değildir.⁸⁶¹ Yeni bir kanuni düzenlemeyle ihdas edilen suç ya da kabahate ilişkin yaptırımlar ancak o düzenleme yürürlüğe girdikten sonraki bir tarihte gerçekleştirilen fiillere yönelik olarak uygulanabilecektir.⁸⁶² Zaman bakımından uygulamayla ilgili olarak ceza kanunlarının en

⁸⁵⁸ Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 73-74.

⁸⁵⁹ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 124.

⁸⁶⁰ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 75-76.

⁸⁶¹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 124.

⁸⁶² Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 65

temel prensibi olan geçmişe yürüme yasağı kabahatler açısından da geçerlidir.⁸⁶³ Bunun tersi olarak işlendiği dönemde suç sayılan fakat işlendikten sonra yürürlüğe giren kanuna göre suç sayılmayan bir fiilden dolayı da kimse cezalandırılmayacaktır.⁸⁶⁴

Kabahatler Kanunu'nun 5. maddesi uyarınca idari yaptırımlara ilişkin kararların yerine getirilmesi bakımından derhal uygulama kuralı getirilmiştir.⁸⁶⁵ Bu kural gereğince, kabahatler bakımından verilen ve kesinleşen idari yaptırımların yerine getirilmesinden önce yasal bir değişiklik yapılması durumunda, idari yaptırımın yerine getirilmesi bakımından kabul edilen yeni düzenleme hükümleri derhal uygulanmaktadır.⁸⁶⁶ Derhal uygulanma kuralının istisnası ise ceza hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan lehe olan kanununun geçmişe yürütülebileceğine ilişkin temel prensiptir.⁸⁶⁷ Buna göre, işlediği fiil hakkında fiilin işlendiği tarihte yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri suç ya da kabahatin unsurları yahut yaptırımları bakımından farklı ise, failin lehine olan kanun uygulanacaktır.⁸⁶⁸ İdari yaptırım kararları infaz edilinceye kadar yapılan yeni düzenlemenin failin lehine olması halinde lehe olan kanun geçmişe etkili olarak uygulanır.⁸⁶⁹

Kabahatler Kanunu'nun md. 17/7 hükmü uyarınca idari para cezası tutarlarının her yıl yeniden değerlendirme oranında artırılacağı düzenlenmiştir. Bir fiile, yaptırımın tesis edildiği zaman değil, işlendiği zamanda geçerli yeniden değerlendirilmiş idari para cezası tutarlarının uygulanması zorunluluğu zaman bakımından uygulama prensibinin bir sonucudur.

3.3.2.4. Kabahatin Unsurları

Kabahatler Kanunu'nun sitematiğinde idari para cezası uygulanabilmesi için kabahatin unsurlarının oluşması şarttır. Bu bağlamda kabahat türünden bir fiil hakkında idari para cezası tesis edilebilmesi için varlığı gerekli unsurlar tipiklik ve hukuka aykırılık

⁸⁶³ Çağlayan, Ramazan – Doğan, Beşir Fatih. “Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Verdiği Para Cezalarının Uygulanması Sorunu Üzerine”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XII/1-2 (2008), 576.

⁸⁶⁴ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 46.

⁸⁶⁵ Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 157.

⁸⁶⁶ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 127.

⁸⁶⁷ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 70-72.

⁸⁶⁸ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 129.

⁸⁶⁹ Çağlayan – Doğan, “Para Cezalarının Uygulanması”, 578.

unsuru olmak üzere ikiye ayrılır.⁸⁷⁰ Tipiklik, fail tarafından gerçekleştirilen eylemin kanunda yer alan düzenlemeye uygun olmasını ve kabahatin maddi ve manevi unsurlarının bir arada bulunmasını ifade eder. Kabahatlerde tipiklik unsurunun kanunilik unsuru yukarıda kanunilik ilkesi kapsamında açıklandığından, tipiklik unsurun diğer alt başlıkları olan kabahatin maddi ve manevi unsurlarına aşağıda ayrı başlıklar halinde yer verilmiştir.

İdare tarafından idari para cezası tesis edilebilmesi için soruşturma ve/veya yerine getirme zamanışımının geçmemiş olması, hukuka uygunluk ve kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlerin somut olayda bulunmaması da gerekmektedir.⁸⁷¹ Kabahatin işlenmesi neticeye bağlıysa ilgilinin fiili ile ortaya çıkan netice arasında illiyet bağının da bulunması gerekmektedir.

3.3.2.4.1. Kabahatin Maddi Unsuru

Bir kabahatin yaptırıma tabi tutulabilmesi için failin dış dünyaya yönelik bir hareketinin varlığı gereklidir.⁸⁷² Failin soyut düşünceleri ve dış dünyaya yansımayan fikirlerinin cezalandırılması söz konusu değildir. Bu çerçevede, failin iç dünyasında kalmayan ve dışa yansıyan davranışı (hareket/fiil), tipikliğin maddi unsurunu oluşturur. Kabahatin maddi unsurunu ilgili kanunlarda kendisine sonuç bağlanan ve haksızlık oluşturan fiil oluşturmaktadır.⁸⁷³ İlgilinin fiili konu hakkındaki hukuki düzenlemeyi ihlâl ettiği takdirde kabahat gerçekleşecektir. Söz konusu fiilin haklı veya haksız olup olmadığı ilgili kanuni düzenlemeye uygunluğu kapsamında belirlenmektedir.

İdari para cezasının tespitinde ilgilinin fiilinin doğru biçimde ortaya konulması büyük önem teşkil etmektedir. Fiil (hareket) kavramı kişinin iradesiyle meydana getirdiği, belli bir neticeyi gerçekleştirmeye yönelen ve harici dünyada ortaya çıkan bir davranış olarak tanımlanabilir.⁸⁷⁴ Kabahatin meydana gelmesinde fiilin önemine Kabahatler Kanunu'nunda yer verilmiştir. Şöyle ki Kabahatler Kanunu'nun md. 25 hükmünde idari yaptırım kararına ilişkin tutanakta idari yaptırım kararı verilmesi gerektiren fiile yer

⁸⁷⁰ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 151.

⁸⁷¹ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 90.

⁸⁷² Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 173.

⁸⁷³ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 88.

⁸⁷⁴ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 118-119.

verilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Bu kapsamda ilgilinin fiili kabahatin maddi unsurunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir fiil olmaksızın idari para cezasının tesis edilmesi söz konusu olmayacaktır.

Kabahatin gerçekleşmesi için kural olarak yalnızca fiilin yapılması yeterlidir. Ayrıca düzenlenmediği müddetçe fiil nedeniyle belirli bir sonucun ortaya çıkması gerekmez.⁸⁷⁵ Fakat ilgili düzenlemelerde kabahatin işlenmesi belirli bir sonuca bağlı tutulabilir. Kabahatin işlenmesinin bir neticeye bağlı olduğu durumda, neticenin ortaya çıkmasına fiilin neden olması, başka bir ifadeyle fiil ile netice arasında illiyet bağının da bulunması gerekmektedir.

Kabahatler Kanunu’nun md. 7 hükmünde kabahatin icrai veya ihmali davranışla işlenebileceği, ihmali davranışla işlenmiş kabahatin varlığı için kişi açısından belli bir icrai davranışta bulunma hususunda hukukî yükümlülüğün varlığının gerekli olduğu belirtilmiştir.⁸⁷⁶ Perakende Ticaret Kanunu’nda düzenlenen fahiş fiyat artışına yönelik eylemler ancak icrai nitelikte hareketlerle gerçekleştirilebilecek kabahatlerdir. Haksız fiyat artışına yönelik fiillerin ihmali surette gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Perakende Ticaret Kanunu’nda uyarınca üretici, tedarikçi ve perakende işletme hakkında fahiş fiyat artışı nedeniyle idari para cezası tesis edilebilmesi için üreticinin, tedarikçinin ve/veya perakende işletmelerin sadece “*bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artış*” yapmaları yeterlidir. Bu mal veya hizmetin ayrıca satılmasına veya bir sözleşmeye konu olmasına gerek yoktur.

3.3.2.4.1.1. Bir Fiille Birden Fazla Kabahat İşlenmesi

Fail işlediği bir fiille birden fazla kabahatin meydana gelmesine sebep olabilir. Bu durumda ilgili hakkında uygulanacak yaptırım Kabahatler Kanunu’nun 15. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre bir fiil ile birden fazla kabahatin işlenmesi halinde bu kabahatlere ilişkin tanımlarda sadece idari para cezası öngörülmüşse en ağır idari para cezası verilir. Bu kabahatlerle ilgili olarak kanunda idarî para cezasından başka idari yaptırımların öngörülmesi halinde bu yaptırımların her birinin ayrıca uygulanmasına

⁸⁷⁵ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 89.

⁸⁷⁶ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 154.

karar verilecektir.⁸⁷⁷ Kabahatler Kanunu’nun sistematüğinde kabahatlere uygulanacak idari para cezaları hakkında TCK’da düzenlenen fikrî içtımının kabul edildiğini söylememiz mümkündür.⁸⁷⁸

Kabahatler Kanunu’nda düzenlenen hükümler uyarınca ilğilinin fiili esas alınarak tek fiille birden fazla kabahatin meydana geldiğı durumlarda bu kabahatlerden yaptırımı en ağır olanın uygulanması gerekmektedir. Anılan hükümde yer alan “*en ağır idari para cezası*” ifadesi, somut olaya uygulanacak idari para cezasının üst limitten belirlenmesini ifade etmemekle birlikte idari para cezasını gerektiren hükümlerde yer alan cezaların karşılaştırılarak daha ağır olanın seçilmesi anlamına gelmektedir.

Kabahatler Kanunu’nun md.15/1 hükmü gereğı bir fiille birden fazla kabahat işlenmesi halinde, söz konu kabahatlar hakkında uygulanacak idari para cezası dışındaki yaptırımlara içtima hükümleri uygulanmayacaktır.⁸⁷⁹ Söz konusu yaptırımlar ayrı ayrı uygulanacaktır. Birden fazla hareket ile gerçekleşen ihlâller için ise fiil (ihlâl) sayısı dikkate alınarak her bir fiil için ayrı bir ceza verilerek, ilgili hakkında toplam cezanın uygulanması (cezaların içtım) söz konusu olacaktır.⁸⁸⁰ Konuyu bir kaç örnekle somutlaştıracak olursak ilğilinin fiilinin hem fahiş fiyat artışı düzenlemesine aykırılık nedeniyle idari para cezası tesisini hem de başka bir düzenlemeye aykırılık nedeniyle ruhsatının iptali yaptırımını gerektirebilir. Bu durumda ilğilinin işlediğı tek fiil için dahi Kabahatler Kanunu’nun md. 15/1 hükmü uyarınca ilgiliye idari para cezası tesis edilmesinin yanı sıra ilğilinin ruhsatı da iptal edilebilir.

Bir diğər ihtimalde ilğilinin bir fiili hem fahiş fiyat artışı hem de stokçuluk düzenlemesine aykırı olabilir. Bu düzenlemelere aykırılığın yaptırımı idari para cezasıysa ilgiliye iki ayrı idari para cezası değil tek bir idari para cezası verilir. Uygulanacak idari para cezası, düzenlemelerde yer alan cezalardan ağır olanının tutarında olmalıdır. Örneğimize göre stokçuluğın yaptırımı fahiş fiyat artışından daha yüksek olduğundan ilgili hakkında sadece stokçuluk fiili sebebiyle yaptırım uygulanır. Kabahatler Kanunu’nun md. 15/1 uyarınca ilğilinin fiili hakkında ihlâl ettiğı düzenleme sayısı kadar

⁸⁷⁷ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 110.

⁸⁷⁸ TCK 44. maddesinde fikri içtima, “(1) İşlediğı bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır.” şeklinde düzenlenmiştir.

⁸⁷⁹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 259.

⁸⁸⁰ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 111.

değil bunlardan en ağır yaptırıma bağlanmış olan düzenleme uyarınca bir idari para cezası tesis edilmesi gerekmektedir.

3.3.2.4.1.2. Aynı Kabahatin Birden Fazla İşlenmesi

Kabahatler Kanunu’nun md. 15/2 hükmünün ilk cümlesinde aynı kabahatin birden fazla işlenmesi halinde her bir kabahatle ilgili olarak ayrı ayrı idari para cezası verileceği düzenlenmiştir. Buna göre Kabahatler Kanunu’nun md. 15/2 hükmüne göre ilgili hakkında uygulanacak yaptırım işlediği fiil sayısına göre belirlenecektir. İlgili tarafından işlenen birden fazla aynı türden fiille kanunun aynı hükmünün birden fazla ihlâl edildiği durumlarda ilgili hakkında gerçekleştirdiği ihlâl sayısınca idari para cezası verilecektir.⁸⁸¹ Bu kapsamda bir kişinin aynı kabahati beş defa işlemiş olması halinde Kabahatler Kanunu’nun md. 15/2 hükmü uyarınca ilgiliye beş ayrı idari para cezası tesis edilecektir. Dolayısıyla Kabahatler Kanunu’nda zincirleme suça ilişkin hüküme yer verilmediğini söylememiz mümkündür.⁸⁸²

Konuya Perakende Ticaret Kanunu açısından yaklaşıldığında Perakende Ticaret Kanunu’nda aykırılığın tekerrürüne sonuç bağlandığını görülmektedir. Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 hükmüne göre, fahiş fiyat artışı nedeniyle idari para cezası verilmesini gerektiren aykırılığın bir takvim yılında tekrar gerçekleştirilmesi halinde her bir tekrar için bir önceki cezanın iki katı idari para cezası uygulanacağı düzenlenmiştir.⁸⁸³ Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde yapılan ve 15.03.2023 tarih ve 32133 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan değişiklikle Perakende Ticaret Kanunu’nun söz konusu hükmü Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin 15. maddesinin altıncı fıkrasında da aynı şekilde düzenlenmiştir. Bu durumda fahiş fiyat artışı nedeniyle hakkında YüzBin TL idari para

⁸⁸¹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 250.

⁸⁸² Esasen bir ceza hukuku kurumu olan zincirleme (müteselsil) suç, bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda aynı suçun birden fazla işlenmesi durumunda faile tek ceza verilmesi ancak bu cezanın bir miktar arttırılmasını ifade eder. TCK md. 43 hükmünde söz konusu suçun ayrı zamanlarda “*aynı kişiye*” karşı işlenmesini şart koşmak suretiyle hükmün uygulama alanını kısmen daraltmıştır.

⁸⁸³ Buna benzer şekilde Kabahatler Kanunu’nun md.42/A hükmüne göre 112 Acil Çağrı Merkezine asılsız ihbarlarda bulunan kişilere verilecek cezaların, tekerrür halinde iki katı olarak uygulanacağı düzenlenmiştir

cezası tesis edilen kişiye aynı yıl içinde ikinci bir ihlâl gerçekleştirmesi durumunda İkiyüzBin TL tutarında idari para cezası verilmesi gerekmektedir.⁸⁸⁴

3.3.2.4.1.3. Kabahati Oluşturan Fiilin Ani veya Kesintisiz Olması

Kabahat teşkil eden fiil, ani yahut kesintisiz bir şekilde gerçekleştirilebilir. Ani şekilde olan fiiller işlendiği an itibariyle dış dünyada tüketilmekle tamamlanır. Kesintisiz fiile işlenen kabahatlerde ise ihlâl bir anda olup bitmemekte belirli bir süre devam etmektedir.⁸⁸⁵ Kabahatler Kanunu'nun md. 15/2 hükmü uyarınca kesintisiz fiillerde hareket devam etmektedir. Hareketin devam ettiği her an yaptırım gerektiren kabahat işlenmektedir. Bir kabahatin kesintisiz fiile işlenmesi ve somut olayda tek bir fiilin ya da birden fazla fiilin olup olmadığı hususu; fiilin tamamlanma anının belirlenmesi, idari para cezasının miktarı ve soruşturma zamanaşımının başlangıç tarihinin belirlenmesi gibi yönlerden önem taşımaktadır. Kesintisiz bir fiille işlenen kabahat, fiilin kesildiği an tamamlanmış sayılır. Söz konusu fiil herhangi bir nedenle kesilmemişse Kabahatler Kanunu hükümleri gereği idari para cezasının tesis edildiği tarihte kesilmiş ve tamamlanmış olacaktır. Kesintisiz bir fiille işlenen kabahatte, bu fiilin tamamlanma tarihindeki geçerli idari para cezası miktarları uygulanır.

Kural olarak fiilin işlenmesiyle başlayan soruşturma zamanaşımı, kesintisiz fiillerde fiilin tamamlanma anı olan kesilme anında başlar.⁸⁸⁶ Kesintisiz fiillerde idari para cezası tesis edilmesinden sonra söz konusu aykırılık devam ediyorsa bu aykırılık başka bir fiil olarak değerlendirilerek ilgili hakkında yeni bir idari para cezası tesis edilmesi mümkündür.⁸⁸⁷ Örneğin ilgilinin fahiş fiyat artışı uyguladığı ürünün satışını yapması kesintisiz fiile işlenen kabahate örnek teşkil eder. Bu durumda, Kabahatler Kanunu'nun md. 15/2 hükmü uyarınca fiil tektir ve ilgili hakkında tek idari para cezası tesis edilir.⁸⁸⁸ Bu eyleme fahiş fiyat artışının tespit edildiği anda geçerli olan idari para cezası miktarları uygulanır. Kesintisiz fiil devam ettiği için idari para cezası tesis edilinceye kadar soruşturma zamanaşımı başlamaz.

⁸⁸⁴ Perakende Ticaret Kanunu gerek her ihlâl için ayrı idari para cezasının tesis edilmesi gerekse tekrerrür halinde kesilecek cezaların üst sınırı da belirlemiştir.

⁸⁸⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 160.

⁸⁸⁶ Koca - Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 128.

⁸⁸⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 252.

⁸⁸⁸ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 123.

İdari para cezası tesis edildikten sonra ilgili tarafından söz konusu ürünün fahiş fiyatla satışına devam edilmesi halinde ilgili hakkında yeniden idari para cezası tesis edilmesi mümkündür. Bu durumun bir takvim yılı içinde gerçekleştirilmesi halinde, bir önceki cezanın iki katı tutarında idari para cezası uygulanacaktır. Böyle bir durumda idari sürecin gereklilikleri (süre tanınması, savunma istenmesi vs) yeniden yapılacaktır. Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen haksız fiyat artışına yönelik fiillerin, kural olarak bir anda olup bitmeyen belirli bir süreye yayılan kesintisiz nitelikte hareketler olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda bir mal veya hizmetin fiyatında fahiş fiyat artışı yapıp, ürün satılmaya veya hizmet verilmeye başlanılmasından itibaren fahiş fiyat artışı idare tarafından tespit edilene kadar ilgililer tarafından gerçekleştirilen fiiller Kabahatler Kanunu'nun md.15/2 hükmü gereği tek kabul edilerek idari para cezasına konu edilecektir. Başka bir ifadeyle ilgilinin fahiş fiyat artışı yaptığı ürün için gerçekleştirdiği her bir satış işlemi için ayrı idari para cezası tesis edilmesine gerek bulunmamaktadır.

3.3.2.4.2. Kabahatlerde Manevi Unsur

Kabahatlerde manevi unsur kabahat sonucunu doğuran eylemi gerçekleştiren kişinin kusurluluğu ile yakından ilgilidir. Somut bir olayda bir kişinin işlediği kabahat nedeniyle sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için olayı kişiye bağlayan sübjektif bir bağın bulunması gerekmektedir.⁸⁸⁹ Söz konusu sübjektif bağ manevi unsur olarak tanımlanmakla birlikte kast ve taksir olarak ikiye ayrılmaktadır.⁸⁹⁰

Kast ve taksir kavramlarının Kabahatler Kanunu'nda tanımı bulunmamakla birlikte TCK md. 21/1 hükmünde kast suçun kanuni tanımındaki unsurlarının bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmıştır. Taksir ise TCK md. 22/2 hükmünde dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyle gerçekleştirilmesini ifade etmektedir.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 147-148.

⁸⁹⁰ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 184.

⁸⁹¹ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 93.

Kabahatler Kanunu'nun md. 9 hükmünde kabahatlerin kanunda aksine hüküm bulunmayan durumlarda kasten veya taksirle işlenebileceği düzenlemiştir.⁸⁹² TCK'nın anılan hükümlerinden hareketle kabahat oluşturan aykırılığın fail tarafından bilerek ve istenerek işlenmesi kabahatin kasten işlenmesidir. Kabahatlerin taksirle işlenmesi ise dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı bir şekilde kabahat teşkil eden davranışın mevzuatta tanımlanan neticesinin öngörülmeyle gerçekleştirilmesidir.⁸⁹³ Bu anlamda kasten işlenen bir davranışta taksirle işlenen bir davranışa oranla failin ihlâli ve neticesiyi gerçekleştirme iradesinin daha yoğun olduğunu söylemek mümkündür.

Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen hükümlerde fahiş fiyat artışının kasten gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin açık bir düzenleme bulunmadığından kabahat türünden bir fiil niteliğinde olan fahiş fiyat artışının teknik olarak taksirle yapılması da mümkündür. Fahiş fiyat artışı nedeniyle ilgili üretici, tedarikçi veya perakende işletme hakkında idari para cezası tesis edilebilmesi için bunların söz konusu fahiş fiyat artışını kasten gerçekleştirmelerine gerek bulunmamaktadır. İlgili üretici, tedarikçi veya perakende işletmenin gerekli dikkati ve özeni göstermeyerek mal veya hizmetlerin fiyatlarında fahiş artış yapmaları durumunda haklarında idari para cezası tesis edilmesi mümkündür. Hayatın olağan akışında fahiş fiyat artışları genellikle fırsatçılık yapılması suretiyle kasten gerçekleştirilmektedir.

Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesinin altıncı fıkrası ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin 15. maddesinin beşinci fıkrası gereğince “işlenen fiilin ağırlığı ve haksızlık içeriği” (kusurunun yoğunluğu) idari para cezasının miktarının belirlenmesinde dikkate alınacaktır. Böylelikle idari para cezasının miktarı belirlenirken, failin haksız fiyat atışı eyleminde taksirli veya kasten davranması dikkate alınabileceği gibi kasten veya taksirle işlenen fiilin kendi içindeki yoğunluğu da göz önünde tutulabilmektedir. Buna göre kasten gerçekleştirilen fiillere verilecek idari para cezasının miktarı, kanunda belirtilen alt ve üst sınırlar dâhilinde taksirli fiillere göre daha yüksek olarak tespit

⁸⁹² Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 49. Anılan hükmün gerekçesinde; “kabahatler açısından da idarî ceza sorumluluğunun kabulü yani idarî para cezasına karar verilebilmesi için, fiili işleyen gerçek kişinin en azından taksire dayalı kusurunun varlığı gerekir. Başka bir deyişle, kabahatler bakımından objektif sorumluluk kabul edilmemiştir.” ifadeleriyle de bu husus belirtilmiştir. Bununla birlikte, TCK md. 20 hükmü uyarınca suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Dolayısıyla bir suçun taksirli halinin de suç olduğu kanunda açıkça düzenlenmemiş ise, söz konusu taksirli davranış TCK hükümleri kapsamında suç sayılmayacaktır.

⁸⁹³ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 187.

edilebilecektir. Aynı şekilde taksirin tanımında yer alan dikkat ve özen yükümlülüğünün ağır bir şekilde ihlâl edilmesi halinde verilecek idari para cezasının miktarı daha hafif bir ihlâl e göre yüksek olabilecektir. İhlâli gerçekleştiren kişinin mesleki tecrübesi ve sektördeki deneyimi gibi sübjektif özellikleri gereği daha dikkatli ve özenli olmasının beklenmesi halinde ve ihlâldeki kusurunun diğ er kişilerin kusurundan daha yoğun olduğunun tespit edilebildiği durumlarda söz konusu kişi hakkında daha yüksek miktarda idari para cezası uygulanabilecektir.

3.3.2.4.3. Hukuka Aykırılık Unsuru

Bir kişi hakkında idari para cezası tesis edilebilmesi için Kabahatler Kanunu uyarınca somut olayda hukuka uygunluk nedenlerinin ve kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlerin bulunmaması ile soruşturma zamanaşımının dolmamış olması gerekmektedir.

3.3.2.4.3.1. Hukuka Uygunluk Nedenlerinin Bulunmaması

Kabahatler Kanunu'nun md. 12 hükmü uyarınca kanunda aksine hüküm bulunmayan hallerde TCK'nın hukuka uygunluk nedenleri ile kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlere ilişkin hükümleri kabahatler bakımından da uygulanacaktır. TCK'da hukuka uygunluk nedenleri görevin yerine getirilmesi, meşru savunma, hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası olarak sayılmıştır.⁸⁹⁴ Anılan hükümde düzenlendiği üzere, söz konusu hukuka uygunluk nedenlerinden biri ya da bir kaçının mahiyetine uygun düştüğü ölçüde somut olayda bulunması durumunda ilgili hakkında işlediği kabahat türünden fiili nedeniyle idari para cezası tesis edilemeyecektir.

Bu maddenin Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen fahiş fiyat artışı yapılması kabahatiyle ilgili olarak uygulama alanı bulmasının pek mümkün olmadığını değerlendirilmekdir. Zira Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen mal ve hizmetleri satış fiyatında fahiş artış yapılması kabahatinin oluşması için ilgililerin fahiş fiyat artışı yapmaları yeterli olduğundan bu eylemin hukuka uygunluk nedenleri kapsamında sayılması söz konusu olamayacaktır. Bir an için üretici, tedarikçi veya perakende işletmeler haksız fiyat artışı yaptığı ürünlerin tüketiciler tarafından satın almasının ilgilinin rızası kapsamında değerlendirilebileceği düşünülse dahi tüketicilerin fahiş fiyat

⁸⁹⁴ Koca – Üzülm ez, *Türk Ceza Hukuku*, 275.

artışı yapılan ürünleri satın almalarında rızaların hukuka uygun şekilde oluştuğunu söylemek kolay değildir.

3.3.2.4.3.2. Kusurluluğu Ortadan Kaldıran Nedenlerin Bulunmaması

Kabahatler Kanunu'nun md.12 hükmünde TCK'nun kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlere ilişkin hükümlerinin kabahatler bakımından da uygulanacağı belirtilmiştir.⁸⁹⁵ Anılan maddenin gerekçesinde belirtildiği üzere kusurluluğu etkileyen nedenlere ilişkin hükümleri ise kusurluluğu azaltan veya ortadan kaldıran nedenler olarak iki gruba ayrılabilir. Buna göre hukuka uygunluk nedenleri ile zorunluluk hali, cebir veya tehdit etkisinde olma, hukuka aykırı ve fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi gibi kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlerin varlığı halinde idarî para cezasına karar verilemeyecektir. Ancak, yaş küçüklüğü ve akıl hastalığı ile ilgili olarak Kabahatler Kanunu'nda ayrı hükümlere yer verildiğinden TCK'nın bu hallere özgü hükümleri kabahatler açısından uygulanamayacaktır. Aynı şekilde TCK'nın haksız tahrik gibi kusurluluğu azaltan nedenlere ilişkin hükümleri dahi kabahatler açısından uygulanamayacaktır.⁸⁹⁶

TCK'da kusurluluğu kaldıran veya etkileyen haller amirin emrini ifa, zorunluluk hali, sınırın aşılması, cebir, tehdit, korkutma, haksız tahrik, kusurluluğu etkileyen sebeplerin maddi şartlarında hata ve haksızlık yanılması, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, sağır ve dilsizlik, geçici nedenler ve alkol ve uyuşturucu madde etkisinde olma olarak sayılabilir.⁸⁹⁷ Kusurluluğu ortadan kaldıran nedenlerden olan yaş küçüklüğü ve akıl hastalığı Kabahatler Kanunu'nda ayrıca düzenlenmiştir. Kabahatler Kanunu'nun "Sorumluluk" başlıklı md. 11 hükmüne göre, fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmamış çocuk hakkında idarî para cezası uygulanamaz.⁸⁹⁸ Akıl hastalığı nedeniyle işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişi hakkında da idarî para cezası uygulanmayacaktır.⁸⁹⁹

⁸⁹⁵ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 148.

⁸⁹⁶ <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss840m.htm>, (Erişim 24 Şubat 2024).

⁸⁹⁷ Koca – Üzülmüş, *Türk Ceza Hukuku*, 317-318.

⁸⁹⁸ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 92.

⁸⁹⁹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 184.

Hukuka uygunluk nedenlerinde olduğu gibi kusurluluğu kaldıran hallerinde genel olarak faile ilişkin bir takım durumlar ve özellikler içerdiklerinden, Perakende Ticaret Kanunu’nda düzenlenen fahiş fiyat artışı yapılması kabahatiyle ilgili olarak uygulama alanı bulmasının pek mümkün olmadığını değerlendirmekteyiz. Kabahatler Kanunu hükümleri gereği yaşı küçüklüğü ya da akıl hastalığı gibi kusurluluğu ortadan kaldıran bir özelliği taşıyan bir kişi tarafından yapılan fahiş fiyat artışının idari yaptırıma tabi tutulması söz konusu olmayacaktır.

3.3.2.4.3.3. Soruşturma Zamanaşımının Dolmaması

Kabahatler bakımından soruşturma ve yerine getirme zamanaşımı olmak üzere iki tür zamanaşımı süresi bulunmaktadır. Soruşturma zamanaşımı kabahate ilişkin fiilin işlenmesinden sonra ne kadar süre içinde idari para cezası tesis edilebileceği ile ilgilidir. İdari para cezasının tesis edilebileceği azami süreyi ifade etmektedir. Kabahatler Kanunu’nun md. 20/1 hükmü uyarınca soruşturma zamanaşımının dolması halinde kabahatten dolayı kişi hakkında idari para cezasına karar verilemez.⁹⁰⁰ Kabahatler Kanunu’nun md. 17/1 hükmü uyarınca idarî para cezası, maktu veya nispi olabilir. Soruşturma zamanaşımı süreleri, idari para cezalarının maktu veya nispi olmasına göre farklılık göstermektedir.⁹⁰¹

Maktu idari para cezaları, ihlâl ilişkili ceza tutarının kanunda açıkça belirlendiği ya da Kabahatler Kanunu’nun md. 17 uyarınca alt ve üst limitler belirlenmek suretiyle idarenin cezanın kişiselleştirilmesine yönelik takdirinin bulunduğu durumlarda söz konusudur. Maktu idari para cezaları bakımından soruşturma zamanaşımı süreleri idari para cezasının kanunda yer alan miktarı esas alınarak belirlenir. Kanunda idari para cezasının alt ve üst sınıra yer verilmek suretiyle belirlendiği hallerde, soruşturma zamanaşımı süresinin tespiti bakımından üst sınır dikkate alınır.⁹⁰² Bu durumda somut olayda takdir edilen idari para cezasının miktarı sürenin belirlenmesinde dikkate alınmaz.

⁹⁰⁰ Can, “İdari Para Cezası”, 423.

⁹⁰¹ Kabahatler Kanunu’nun md. 20/3 hükmü uyarınca nispi idari para cezasını gerektiren kabahatlerde herhangi bir miktar dikkate alınmaksızın soruşturma zamanaşımı süresi 8 yıl olarak belirlenmiştir

⁹⁰² Kabahatler Kanunu’nun md. 20/2 hükmü uyarınca maktu idari para cezaları için soruşturma zamanaşımı süresi YüzBin TL veya daha fazla idarî para cezasını gerektiren kabahatlerde beş, ElliBin TL veya daha fazla idarî para cezasını gerektiren kabahatlerde dört ve ElliBin TL’den az idarî para cezasını gerektiren kabahatlerde üç yıldır.

Soruşturma zamanaşımı süresi kabahat teşkil eden fiilin işlendiği tarihte başlamakta idarenin konuyla ilgili işlem tesis etmesiyle ya da ilgili sürenin sona ermesiyle tamamlanmaktadır.⁹⁰³ Bu durumda beş yıllık zamanaşımına tabi bir kabahat, 01.04.2023 tarihinde işlendiyse bu kabahate ilişkin soruşturma zamanaşımı süresi idarenin konuyla son olarak işlem tesis edebileceği tarih olan 31.03.2028 tarihinde dolacaktır. Eğer idare tarafından Kabahatler Kanunu'nda belirlenen soruşturma zamanaşımı süresi içinde konuyla ilgili olarak karar verilmemişse süre dolduktan sonra verilen karar soruşturma zamanaşımına tabi olacaktır. Dolayısıyla idarenin incelemesi daha önce başlamış olsa bile soruşturma zamanaşımı süresi dolduktan sonra ilgili hakkında idari para cezası tesis edilmemelidir. Aksi durumda uygulanan idari para cezası hukuka aykırı olacaktır.

Kabahatler Kanunu'nda kesintisiz fiille işlenebilen kabahatlerde soruşturma zamanaşımı süresinin ne zaman başlayacağına ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte TCK md. 66/6 hükmünde kesintisiz suçlar suçlarda dava zamanaşımının, kesintinin gerçekleştiği tarihte işlemeye başlayacağı düzenlenmiştir. Kabahatler Kanunu'nun md. 15/2 hükmünde yer alan kesintisiz fiille işlenebilen kabahatlerde idari yaptırım kararı verilmeye kadar fiilin tek sayılacağı da dikkate alınarak kesintisiz fiille işlenen bir kabahatte de soruşturma zamanaşımının fiilin kesintiye uğradığı tarihte başlamış olması gerektiği kabul edilmelidir. İdari para cezasına konu fiil kesintiye uğramadığı müddetçe zamanaşımı süresi de işlemeye başlamayacaktır. CMK'da yer alan hükümlerin aksine Kabahatler Kanunu'nda soruşturma zamanaşımının durması veya kesilmesine ilişkin ayrıca bir düzenlemeye yer verilmemiştir. İdari para cezasında soruşturma zamanaşımının durması veya kesilmesi mümkün değildir.⁹⁰⁴

Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/k hükmünde haksız fiyat artışı hakkında YüzBin TL'den BirMilyon TL'ye kadar idari para cezası verileceği düzenlenmiştir.⁹⁰⁵

⁹⁰³ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 435.

⁹⁰⁴ Bununla birlikte, Danıştay kararlarında yapılan yargılama süresince soruşturma zamanaşımının durduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda Danıştay 13. Dairesi'nin 18.3.2014 tarih ve E.2009/2979, K.2014/947 sayılı kararında, “idarece yeniden işlem tesisini gerektirecek şekilde yargı makamlarınca iptal kararı verilmesi halinde, yargılama süresi boyunca soruşturma zamanaşımı süresinin durduğu” kabul edilmiştir.

⁹⁰⁵ Söylar, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 480. Kabahatler Kanunu'nun md. 17/7 hükmü gereğince idari para cezaları her takvim yılı başından geçerli olmak üzere o yıl için 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranında artırılarak uygulanmaktadır. Ancak bu hüküm nispi nitelikteki idari para cezaları açısından geçerli değildir.

Söz konusu idari para cezası, alt ve üst sınırı kanun ile belirlenmiş maktu idari para cezasıdır. İlgili idare tarafından söz konusu hüküm uyarınca tesis edilecek idari para cezasının üst sınırının BirMilyon TL olduğu ve Kabahatler Kanunu'nun md. 20/2-(a) hükmü dikkate alındığında, haksız fiyat artışı sebebiyle yapılacak soruşturmada zamanaşımı süresinin fiilin işlendiği tarihten itibaren 5 yıl olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

3.3.2.4.4. Yerine Getirme Zamanaşımı

Kabahatler Kanunu'nun 21. maddesinde muhatap hakkında verilen idari para cezasının belli bir süre yerine getirilmesi halinde zamanaşımına uğrayacağı düzenlenmiştir. Yerine getirme zamanaşımı tesis edilen bir idari para cezasının infazı yahut tahsili için belirlenen azami süreyi ifade eder.⁹⁰⁶

Yerine getirme zamanaşımının dolması halinde idarî para cezasına veya mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin karar artık yerine getirilemez. Kabahatler Kanunun'da yerine getirme zamanaşımı süresi; ElliBin TL veya daha fazla idarî para cezasına karar verilmesi halinde yedi, YirmiBin TL veya daha fazla idarî para cezasına karar verilmesi halinde beş, OnBin TL veya daha fazla idarî para cezasına karar verilmesi halinde dört, Onbin TL az idarî para cezasına karar verilmesi halinde üç yıl olarak düzenlenmiştir. Mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin zamanaşımı süresi ise on yıldır.⁹⁰⁷

Zamanaşımı süresi, kararın kesinleşmesinin rastladığı takvim yılını takip eden takvim yılı başından itibaren işlemeye başlar. Kanun hükmü gereği olarak idarî yaptırımın yerine getirilmesine başlanamaması veya yerine getirilememesi halinde zamanaşımı işlemez.⁹⁰⁸

3.3.3. Fahış Fiyat Artışı Sebebiyle Uygulanacak İdari Para Cezaları

Muhataplar hakkında idari para cezası uygulanmasına ilişkin olarak idarenin tesis ettiği idari işlemin sebep unsuru ilgililer tarafından kabahat teşkil eden fiilin işlenmesidir. Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmü uyarınca Haksız Fiyat Denetleme Kurulu

⁹⁰⁶ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 372.

⁹⁰⁷ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 171-172.

⁹⁰⁸ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 373.

tarafından muhataplar hakkında tesis edilen idari para cezasının sebep unsuru “*mal ve hizmetlerin satış fiyatlarında fahiş artış*” gerçekleştirilmesidir. Bununla birlikte Perakende Ticaret Kanunu’nun ve ilgili mevzuatta, fahiş fiyat artışı uygulayan üretici, dağıtıcı ve perakende işletmeler hakkında idari para cezası dışında başka bir idari yaptırım düzenlenmemiştir.

Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanacak idari yaptırımın sadece idari para cezası olarak düzenlenmesi büyük bir eksikliktir. Zira fahiş fiyat artışının tüketicilere ve topluma verdiği zararın önemi dikkate alındığında bu eylemi gerçekleştirenler hakkında idari para cezasının dışında çeşitli idari tedbirlerin uygulanabilmesi gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışında bulunanlar hakkında verdikleri zararın büyüklüğü, tekerrür hali gibi durumlar nazara alınarak işyerlerinin geçici veya süresiz olarak kapatılması ve sahip oldukları işyeri ruhsatların geçici veya sürekli olarak iptal edilmesi gibi idari tedbirler uygulanabilmelidir.⁹⁰⁹ Bu gibi idari yaptırımların uygulanabilmesi için konu hakkında gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Mevcut yasal düzenleme kapsamında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapan üretici, dağıtıcı ve perakende işletmeler hakkında uygulanacak idari para cezalarına ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

3.3.3.1. Perakende Ticaret Kanunu’nun Hükümleri

Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/k hükmünde anılan Kanunun Ek 1 maddesinin birinci fıkrasına aykırı hareket edenlere her bir aykırılık için YüzBin TL’den BirMilyon TL’ye kadar ikinci fıkrasına aykırı hareket edenlere ise her bir aykırılık için BirMilyon TL’den OnikiMilyon TL’ye kadar idari para cezası verileceği düzenlenmiştir.⁹¹⁰ Perakende Ticaret Kanunu’nun md. EK Madde 1 hükmünde kabahat teşkil eden eylem “*bir mal ve hizmetin satış fiyatında fahiş artış yapılması*” olarak tanımlanmıştır. Esasen fahiş fiyat artışı yasağı olarak adlandırılabilir anılan hükümde, kanuni ifade “...*bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artış yapılamaz.*” şeklindedir.

⁹⁰⁹ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 175-186. Söz konusu tedbirlere ilişkin detaylara çalışmanın kapsamının dışına çıkılmaması amacıyla yer verilmemiştir.

⁹¹⁰ Söz konusu birinci fıkra fahiş fiyat artışı yasağını düzenlemektedirken, ikinci fıkra ise stokçuluk yasağına ilişkindir. Tezimizin kapsamının dışına çıkılmamasını teminen söz konusu maddede düzenlenen hususlardan sadece fahiş fiyat artışı yasağına ilişkin hususlar değerlendirilmiştir.

Ürünlerin satış fiyatında fahiş fiyat artışı yapılması Perakende Ticaret Kanunu’nun EK Madde 1 hükmünde hükmüyle yasaklanmış, anılan yasağa aykırı davrananlara uygulanacak yaptırım ise Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/k hükmünde düzenlenmiştir. Perakende Ticaret Kanunu’nda mal ve hizmetlerin satış fiyatında fahiş artış yapılmasının yasaklanması ayrı hükümde bu yasağa aykırı davranışın yaptırımı ise diğer bir hükümde düzenlenmiştir.

Söz konusu ikili düzenlemenin Perakende Ticaret Kanunu’nun sistematığına uygun olduğu görülmektedir. Zira Perakende Ticaret Kanunu’nun diğer hükümlerinde de çeşitli düzenleme ve kurallar öngörülmekle birlikte kanunun “*Ceza hükümleri*” başlıklı 18. maddesinde kanunun diğer hükümlerinde düzenlenen kurallara aykırı davranılması durumunda uygulanacak cezalara yer verilmiştir. Kanunda yer alan ifadenin gereği olarak söz konusu eylemin sadece “*üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından*” gerçekleştirilmesi halinde kabahat olarak kabul edilmesi söz konusu olacaktır.⁹¹¹ Dolayısıyla bireyler arasında gerçekleştirilen bir işlemin fahiş fiyat artışı kapsamında idari para cezasına tabi tutulması söz konusu değildir.

Haksız Fiyat Yönetmeliği’ndeki fahiş fiyat artışı tanımı lafzi olarak yorumlandığında bir ürünün ilk kez piyasaya arz edilirken fahiş fiyatla sunulması ya da marka değeri nedeniyle öteden beri fahiş fiyattan satılan ürünlerin maddenin kapsamına girmemesi gerekmektedir.⁹¹² Kanuni tanıma göre, fahiş fiyatın söz konusu olabilmesi için ürünün (mevcut) fiyatında aşırı ve adil olmayan bir artış yapılması gerekmektedir. Kanun koyucunun amacından hareketle herhangi haklı bir gerekçe bulunmaksızın bir ürünün ilk kez piyasaya arzında da fahiş fiyatla satılmasının maddenin kapsamına gireceği düşünülmektedir.

3.3.3.2. İdari Para Cezası Tutarının Belirlenmesi

Yaptırım hukukunun genel ilkelerinden biri olan “*ölçülülük ilkesi*” gereği, hukuka aykırı eylemle bu eylemin karşılığında uygulanacak idari yaptırımın arasında bir orantının

⁹¹¹ Bir suçun failinin herkesin değil de kanunda öngörülen kişilerin olabileceği hususu ceza hukukunda özgü (mahsus) suç olarak sınıflandırılmaktadır.

⁹¹² Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 863-864; Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 472-473.

bulunması gerekmektedir.⁹¹³ Hukuka aykırılığın yaptırımını olarak başvuru olan aracın ulaşılmak istenen hedefi gerçekleştirmeye elverişli olması, hedef için gerekli olması ve araçla hedef arasında bir ölçü (orantı) bulunması da ölçülülük ilkesi kapsamındadır.⁹¹⁴ Buna ilaveten bir eylemin müeyyideye tabi tutulmasıyla sağlanmak istenilen yararın gerçekleşebilmesi için söz konusu eylem karşılığında öngörülen idari yaptırımın sonuca ulaşmak için elverişli ve caydırıcı nitelikte olması da gerekmektedir. İdari yaptırım uygulamasıyla ulaşılmak istenen mefaat ile idari yaptırımın şiddeti arasında ölçülü bir oran bulunması şarttır. İlgili hakkında uygulanacak idari yaptırımın ihlâlin ağırlığıyla doğru orantılı, makul ve failin ekonomik durumuna uygun olması önemlidir.

Kanun koyucu tarafından idari para cezalarının yaptırımını, tek bir tutar (maktu) olarak belirlenebildiği gibi cezanın kişiselleştirilmesi amacıyla verilecek cezanın alt ve üst sınırlarının belirtilmesi suretiyle de düzenlenebilmektedir. Aynı zamanda idari para cezasının tutarının, yıllık hasılatın ya da hukuka aykırı fiil nedeniyle elde edilen mafaatin belli bir oranında (nisbi) olmak üzere saptanabileceği de kanuni düzenlemelerde yer almaktadır.

3.3.3.2.1. Genel İlkeler

İdari para cezasının uygulanmasına ilişkin genel ilkelere Kabahatler Kanunu'nun 17. maddesinde yer verilmiştir. Anılan maddenin ikinci fıkrasında ise idari para cezasının alt ve üst sınırı gösterilmek suretiyle de belirlenebileceği düzenlenmiştir. Kabahatler Kanunu'nda böyle bir hüküm olmasaydı dahi diğer kanunlarda idari para cezalarının alt ve üst sınırı gösterilmesi suretiyle belirlenmesinde bir engel bulunmamaktaydı. Ancak idari yaptırımlar hakkında genel kanun niteliğinde olan Kabahatler Kanunu'nda bu yönde bir hükmün bulunması isabetli olmuştur.

Bir fiil hakkında yaptırım olarak öngörülen idari para cezasının kanunda alt ve üst sınırı gösterilmek suretiyle düzenlenmesi halinde, söz konusu alt ve üst sınır arasında kalmak üzere verilecek idari para cezasının tutarı idare tarafından takdir edilecektir.⁹¹⁵ Bu

⁹¹³ Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 155.

⁹¹⁴ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 300.

⁹¹⁵ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 55.

kapsamda, idareye verilen idari para cezasının tutarının takdir edilmesi yetkisi, cezanın bireyselleştirilmesini sağlamaya yönelik olarak idareye tanınan bir yetkidir.

İdari işlemin tesisinde idarenin yetkisi temel olarak, bağlı yetki ve takdir yetkisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bağlı yetki idarenin belirli durumlarda bir yetkiyi kullanmasının ya da belirli bir davranışta bulunmasının kanunla kesin bir biçimde emredilmiş olmasını ifade etmektedir. Takdir yetkisi ise idarenin belirli bir durumda bir yetkiyi kullanıp kullanmamasının hukuk kurallarıyla önceden kesin bir şekilde belirlenemediği veya bu kurallarla idareye birden fazla karar arasında tercih imkânı verilerek somut olayda hangi kuralın uygulanacağını idarenin tercihinin bırakıldığı durumlarda söz konusudur.⁹¹⁶ Dolayısıyla idarenin nasıl bir tasarrufta bulunacağını hukuk kurallarıyla önceden kesin olarak belirlenmediği ya da idareye birden fazla karar arasında tercih imkânı verildiği durumlarda idarenin takdir yetkisi söz konusudur.⁹¹⁷ İdarenin takdir yetkisi idari işlemin sebep unsurunda söz konusu olabileceği gibi konu unsurunda da mevcut bulunabilir. Kanuni düzenlemelerde “*kamu hizmetinin gerektirmesi*” veya “*gerekli görüldüğü halde*” gibi ifadeler kullanılması halinde idareye idari işlemlerin sebep unsurunda takdir yetkisi verildiği anlamına gelmektedir. Kanuni düzenlemede somut olayda uygulanacak yaptırım konusunda idareye birden fazla seçenek sunulduğu takdirde ise idareye idari işlemin konu unsurunda takdir yetkisi tanınması söz konusudur. Dolayısıyla kanuni düzenlemede alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezasının tespitinin idareye bırakılması, idari işlemin konu unsurunda idareye takdir yetkisi tanınması anlamına gelmektedir.

Bir olayda idarenin takdir yetkisinin bulunması idarenin keyfî hareket edeceği anlamına gelmemektedir.⁹¹⁸ Bu bağlamda idare takdir yetkisini kullanırken, takdir yetkisinin kullanımıyla ilgili hukukun genel ilkelerine uymakla yükümlüdür. Yukarıda belirtilen ölçülülük ilkesi de idarenin takdir yetkisinin kullanılmasında göz önüne alınması gereken kriterlerden biridir. İdare takdir yetkisini kullanırken ölçülü olmalı ve takdir yetkisinin sınırları dışına çıkmama yönünde özen göstermelidir.⁹¹⁹

⁹¹⁶ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 106-108.

⁹¹⁷ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 647.

⁹¹⁸ Akyılmaz, vd. *Türk İdare Hukuku*, 111.

⁹¹⁹ Yıldırım, vd. *İdare Hukuku*, 647.

Konuya Perakende Ticaret Kanunu'nun hükümleri açısından bakıldığında, fahiş fiyat artışı ile ilgili olarak Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'na kanunla verilen idari para cezası uygulaması yetkisinin takdir yetkisi değil bağlı yetki olduğu görülmektedir. Söz konusu yetki kapsamında mal ve/veya hizmetlerin satış fiyatında fahiş artış yapan üretici, dağıtıcı ve perakende işletmeler hakkında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından idari para cezası tesis edilmesi gerekmektedir.

Perakende Ticaret Kanunu'nda ve Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde fahiş fiyat artışı nedeniyle üretici, dağıtıcı ve perakende işletmeler hakkında sadece idari para cezası uygulanması öngörülmüş, konu hakkında idareye başka bir idari yaptırım (iş yerinin geçici veya sürekli kapatılması, ilgili ruhsat ve izinlerin süreli veya süresiz iptali gibi) uygulama yetkisi tanınmamıştır.⁹²⁰ Dolayısıyla söz konusu kabahatin işlendiğinin (ürünlerin satış fiyatında fahiş artış yapılması) tespiti durumunda Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun idari para cezası tesis etmemesi yahut başka bir yaptırıma karar vermesi hususunda takdir hakkı bulunmamaktadır. Bu sebeple Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak idari para cezası tesis etme yetkisi aynı zamanda Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'na verilmiş bir görevdir.

Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun takdir hakkı idari para cezasının miktarının tespitinde devreye girmektedir. Zira Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmünde fahiş fiyat artışıyla ilgili olarak uygulanacak idari para cezaları alt ve üst sınırlar belirlenmek suretiyle düzenlenmiştir. Buna göre, ürünlerin fiyatlarında fahiş fiyat artışı yapan üreticiler, dağıtıcılar ve perakende işletmeler hakkında Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun tarafından YüzBin TL'den BirMilyon TL'ye kadar idari para cezası uygulanacaktır.⁹²¹ Bu bağlamda uygulanacak idari para cezasının tutarının tespitinde

⁹²⁰ 29.05.2024 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7511 sayılı Kanunla Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/k hükmüne eklenen cümle ile Ticaret Bakanlığı'nın, stokçuluk fiillerini bir takvim yılı içinde en az üç defa gerçekleştiren ve haklarında idari para cezası uygulanan üretici, tedarikçi ve perakende işletmelerin iş yerlerini altı güne kadar kapatmaya yetkili olduğu düzenlenmiştir. Söz konusu değişikliklerle anılan kapatma yetkisi sadece "stokçuluk" fiilleri için düzenlenmiş, fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında herhangi bir tedbir öngörülmemiştir.

⁹²¹ Söz konusu hükümde düzenlenen idari para cezası miktarları, Kabahatler Kanunu md. 17/7 hükmü uyarınca her yıl yeniden değerlendirilme oranında artırılmaktadır. 7511 sayılı Kanun 29.05.2024 tarihinde yürürlüğe girmeden önce OnBin TL'den YüzBin TL'ye kadar olan bu tutarlar 2024 yılı için 52.493 TL'den 524.960 TL'ye kadar olarak belirlenmişti. Dolayısıyla 7511 sayılı Kanun'la Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyat artışı için öngörülen idari para cezaları on kat değil yaklaşık iki kat oranında artırılmıştır.

öncelikle Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan özel hükümler daha sonra ise Kabahatler Kanunu'nda yer alan genel hükümler göz önüne alınmak suretiyle değerlendirme yapılması gerektiğinden söz konusu tutarın tespitinde Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun bağlı takdir yetkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Anılan hüküm kapsamında üreticiler, dağıtıcılar ve perakende işletmeler tarafından ürünlerin fiyatlarında yapılacak fahiş fiyat artışları nedeniyle Perakende Ticaret Kanunu'nda belirlenen alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezasının tutarı Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'nun tarafından tespit edilecektir. Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından konu değerlendirilirken ilgilinin fiilinin kabahat teşkil edip etmediği, kabahat teşkil ediyorsa hangi tutarda bir idari para cezası uygulanacağı hususlarının karara bağlanması gerekmektedir. Bu nedenle Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından verilecek kararda somut olaydaki eylemin kabahat olmasının ve verilen idari para cezası tutarının seçilme gerekçesi belirtilmelidir. Özellikle alt limitten ayrılarak tesis edilen idari para cezalarında, söz konusu tutarın tercih edilme nedeninin kararda yer alması hukuki belirlilik ilkesi bakımından faydalı olacaktır. Bu şekilde gerekçeleri ortaya konularak idare tarafından, ölçülü ve orantılı olarak tutarı takdir edilen idari para cezası, hukuka uygunluk karinesinden yararlanacaktır.

3.3.3.2.2. Kabahatler Kanunu Uyarınca Dikkate Alınacak Ölçütler

Kanunda alt ve üst sınırları belirtilerek düzenlenmiş idari para cezalarında uygulanacak idari para cezasının tutarının idare tarafından tespit edilmesi gerekmektedir. Fahiş fiyat artışları nedeniyle uygulanacak idari para cezasının tutarı Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından tespit edilirken, genel hüküm kapsamında Kabahatler Kanunu'nun md.17/2 hükmü ve özel hüküm olarak ise Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesinin altıncı fıkrası dikkate alınacaktır.⁹²²

Kabahatler Kanunu'nun md.17/2 hükmünde, idari para cezasının kanunda alt ve üst sınırı gösterilerek belirlendiği durumlarda idari para cezasının miktarının işlenen kabahatin haksızlık içeriği, failin kusuru ve ekonomik durumu birlikte göz önünde bulundurulmak suretiyle tespit edileceği düzenlenmek suretiyle idari para cezasının

⁹²² Boz - Paşaoğlu, "Fahiş Fiyat Artışı Özelinde", 1655.

miktarı belirlenirken gözönünde bulundurulması gereken kıstaslar belirlenmiştir.⁹²³ Alt ve üst sınır gösterilerek düzenlenen idari para cezalarında idare tarafından tesis edilecek ceza tutarının belirlenmesinde Kabahatler Kanunu'nda sayılan söz konusu üç kıstasa ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

3.3.3.2.2.1. Kabahatin Haksızlık İçeriği

Kabahatin haksızlık içeriği ifadesinden, ihlâlin etki ettiği toplumsal alan ve kişiler, eylemin işleniş biçimi, eylemin meydana getirdiği tehlikenin ağırlığı ve eylemin ortaya çıkardığı sonuç gibi durumlar anlaşılabilir. Bu kapsamda ihlâlin aykırılık teşkil ettiği düzenlemenin korumaya çalıştığı değerın önemi, ihlâl neticesinde elde edilen menfaatin büyüklüğü, ihlâlin etkilediği toplumsal alan ya da fayda ve ihlâlin başka ihlâlleri gizlemek suretiyle ya da amacıyla gerçekleştirilmesi kabahatin haksızlık içeriğinin tespitinde önemlidir.⁹²⁴ Kişilerin zarar görüp görmediği, zarar varsa zararın büyüklüğü, önemi ve zarar gören veya etkilenen kişi sayısı, gerçek kişinin yaptığı eylemler nedeniyle tüzel kişinin maddi zarara uğraması, söz konusu zararın büyüklüğü ve önemi gibi özellikler kabahatin haksızlık içeriğinin değerlendirilmesinde ve böylelikle idari para cezasının miktarının tespitinde esas alınacaktır.⁹²⁵

3.3.3.2.2.2. Failin Kusuru

Failin kusuru kabahatin manevi unsuruna ilişkindir. İlgilinin fiili kastla veya taksirle gerçekleştirmesi durumunu ifade eder.⁹²⁶ Bu kapsamda ihlâlin kasten veya taksirle gerçekleştirilmesi, kastın/taksirin yoğunluğu veya hafifliği gibi ilgilinin kusurunun yoğunluğuna ilişkin durumlar, ihlâlin organize veya planlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, ihlâl oluşturan fiil ile birden fazla düzenlemenin ihlâl edilmesi gibi ihlâlin gerçekleştirilme şekline ilişkin durumlar failin kusurluğunu gösteren kıstaslardır.

Failinin kusurunun tespitinde ilgilinin ihlâl nedeniyle duyduğu pişmanlık ve ihlâlin oluşturduğu olumsuz sonuçların/zararların giderilip giderilmediği, ihlâl konusu fiilin iş yapış tarzı haline getirilmiş olması nedeniyle ihlâlin uzun süredir devam ettirilmesi veya ilgilinin ilk defa söz konusu ihlâlde bulunması da önemlidir. Failin

⁹²³ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 480.

⁹²⁴ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 305-306.

⁹²⁵ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 55.

⁹²⁶ Koca – Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku*, 146.

savunmasındaki samimiyeti veya itirafı ve ilgili hakkında aynı aykırılık nedeniyle daha önce idari para cezası tesis edilip edilmediği ve ihlâlin gizlenmek yahut kolaylaştırılması gibi amaçlarla birden fazla sayıda kişiyle birlikte işlenip işlenmediği gibi kıstasların da failin kusurunun yoğunluğunun değerlendirilmesinde ve idari para cezasının miktarının tespitinde göz önüne alınması gerekmektedir.

3.3.3.2.2.3. Failin Ekonomik Durumu

İdari para cezasının caydırıcı olması gerektiği göz önüne alındığında, failin ekonomik durumunun idari para cezasının alt ve üst sınır arasında tutarının belirlenmesinde dikkate alınması gerekmektedir. İlk bakışta failin ekonomik durumunun tesis edilecek idari para cezası miktarının alt limite yakın olarak verilmesinin gerekçesi olduğu düşünülebilse de kanun koyucu tarafından bu konuda açık bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Dolayısıyla bu ölçüt idare tarafından idari para cezasının etkili olması ve uygulanma amacını gerçekleştirmesi dikkate alınarak alt limitten uzaklaşmak için dahi gerekçe olarak kullanılabilecektir.

Failin ekonomik durumunun değerlendirilmesinde iki temel husus göz önüne alınabilir. Birinci olarak idare tarafından idari para cezası tutarı belirlenirken, muhatapların ekonomik mahvına sebep olmayacak şekilde ceza tutarının takdir edilmesi gerekmektedir.⁹²⁷ Bu kapsamda ödeme gücü zayıf olanlara daha düşük tutardan idari para cezası uygulanabilecektir. İkinci olarak ise idari para cezası miktarının ilgilinin mali durumu dikkate alınmak suretiyle ileride aynı veya benzeri ihlâlleri gerçekleştirmesini önleyecek bir tutar üzerinden belirlenmesi gerekmektedir.

3.3.3.2.2.4. İdari Para Cezası Tutarının Belirlenmesinde Diğer Hususlar

Kabahatler Kanunu'nun md. 4/2 hükmü uyarınca kabahat karşılığı olan yaptırımların miktarı ancak kanunla belirlenebilecektir. Dolayısıyla kanun dışında yönetmelik, tebliğ, genelge gibi idari düzenlemelerle, yaptırımın miktarı belirlenemeyeceği gibi yaptırımın hangi şekilde uygulanacağını belirlenmesi de söz konusu değildir.⁹²⁸ Bu çerçevede yukarıda yer verilen Kabahatler Kanunu'nun md. 17/2

⁹²⁷ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 308.

⁹²⁸ Bununla birlikte Haksız Fiyat Yönetmeliği'nin md.15/5 hükmünde Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından uygulanacak idari para cezasının tutarının belirlenmesine yönelik hususlara yer verilmiştir. Ancak söz konusu hüküm Perakende Ticaret Kanunu'nun 18/6 hükmünde yer alan hususların

hükmünde bulunan üç ana kriter her somut olay için ayrı uygulanacaktır. Her somut olay için bu kriterler tek tek değerlendirilerek alt ve üst sınırlar içerisinde idari para cezasının miktarı tespit edilmelidir. Söz konusu kriterler idari para cezasının alt ya da üst limitten veya bu limitler arasındaki bir tutarda belirlenmesinin gerekçelerini oluşturur. Bu nedenle alt ve üst limit arasında tespit edilen idari para cezası miktarının idare tarafından gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, bir olayda idari para cezasının miktarını hafifletici kıstaslar ile bu miktarın yükseltilmesini gerektiren kıstaslar bir arada bulunabilir. Böyle durumlarda Kabahatler Kanunu'nun md. 17/2 hükmünde belirtilen kıstaslar dâhilinde her somut olayın kendine özgü durumu idare tarafından değerlendirilerek idari para cezası miktarının takdir edilmesi gerekmektedir.

Belirli bir düzenlemeye aykırılığa ilişkin olarak her somut olayda aynı tutarda idari para cezası tesis edilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır. Somut olayda yukarıda yer verilen hafifletici veya ağırlaştırıcı diğer kıstaslar birlikte değerlendirilerek ihlâlde bulunan kişiler hakkında aynı tutarda idari para cezası tesis edilmesi mümkündür. Aynı düzenlemeyi ihlâl eden ekonomik durumu farklı olan iki kişiye aynı miktarda idari para cezası takdir edilebileceği gibi idari para cezasının caydırıcılığının sağlanmasını teminen idare tarafından gerekçesi ortaya konulmak suretiyle farklı miktarlarda idari para cezası tesis edilmesi mümkündür.

Başka bir olayda ekonomik durumu güçlü olan kişinin kusuru daha hafif, ekonomik durumu güçlü olmayan kişinin ise kusuru daha yoğun olabilir. Benzer şekilde ekonomik durumu güçlü olan kişi pişmanlık göstermiş ve işbirliği yapmışken ekonomik durumu güçlü olmayan kişi somut olayda pişmanlık göstermemiş ve işbirliği yapmamış olabilir. Böyle durumlarda da iki kişiye farklı miktarlarda idari para cezası takdir edilebilecektir. Bütün bu örnekler aslında somut olayın koşullarına göre idari para cezasının miktarının belirlenmesi gerektiğini göstermekte olup, idari para cezasının hukukiliğini sağlamak için öngörülen kıstaslar çerçevesinde kullanılan takdir hakkının gerekçelerinin açıklanması gerekmektedir.

tekrarından ibarettir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Perakende Ticaret Kanunu'nun hükmünde cezanın tutarını belirleyecek idare Ticaret Bakanlığı iken Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde bu görev Haksız Fiyat Denetleme Kurulu'na verilmiştir.

3.3.3.2.3. Perakende Ticaret Kanunu Kapsamındaki Ölçütler

Üreticiler, dağıtıcılar ve perakende işletmeler tarafından ürünlerin fiyatlarında yapılacak fahiş fiyat artışları nedeniyle alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezasının tutarının belirlenmesine ilişkin olarak Perakende Ticaret Kanunu’nun 18. maddesinin altıncı fıkrasında düzenleme bulunmaktadır.⁹²⁹ Ayrıca Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin md.15/5 hükmünde Perakende Ticaret Kanunu’nun anılan düzenlemesine aynen yer verilerek söz konusu belirlemenin Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından yapılacağı düzenlenmiştir.

Bu çerçevede Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/6 ile Haksız Fiyat Yönetmeliği’nin md.15/5 hükümlerine göre üreticiler, dağıtıcılar ve perakende işletmeler tarafından ürünlerin fiyatlarında yapılacak fahiş fiyat artışları nedeniyle, alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezasının tutarının belirlenmesine ilişkin olarak Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından, işlenen kabahatin haksızlık içeriği, tekrarı ve sayısı, kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü ile failin kusuru ve ekonomik durumu gibi hususlar dikkate alınacaktır.⁹³⁰ Anılan hükümde yer alan “*gibi*” ifadesinden, alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezasının tespitinde, hükümde sayılan kıstasların sınırlı sayıda olmadığı hükümde yer verilenlerin dışında somut olayın bünyesinde barındırdığı diğer durumların Haksız Fiyat Denetleme Kurulu tarafından dikkate alınabileceği anlaşılmaktadır.

Fahiş fiyat artışları nedeniyle uygulanacak idari para cezasının tutarının belirlenmesine ilişkin olarak Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/6 hükmünde düzenlenen “*işlenen kabahatin haksızlık içeriği*”, “*failin kusuru*” ve “*failin ekonomik durumuna*” ilişkin kriterler Kabahatler Kanunu’nun md.17/2 hükmünde de düzenlenmiştir. Söz konusu kriterlerin içeriğine ilişkin olarak yukarıda detaylı açıklamalara yer verilmiştir. Dolayısıyla aşağıda Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/6 hükmünde düzenlenen ancak Kabahatler Kanunu’nun md.17/2 hükmünde sayılmayan

⁹²⁹ Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/6 hükmüne göre maddede alt ve üst sınırları belirtilen idari para cezalarının uygulanmasında Ticaret Bakanlığı tarafından ceza tutarı belirlenirken işlenen kabahatin haksızlık içeriği, tekrarı ve sayısı, kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü ile failin kusuru ve ekonomik durumu gibi hususlar dikkate alınacaktır.

⁹³⁰ Pınar - Türkoğlu, “Fiyat Artışlarının Denetlenmesi”, 859; Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1655-1656.

“*kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü*” ile “*işlenen kabahatin tekrarı ve sayısı*” kriterlerine ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmektedir.

3.3.3.2.3.1. Elde Edilen Menfaatin veya Verilen Zararın Büyüklüğü

Fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanacak idari para cezasının tutarının saptanmasında Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/6 hükmünde “*kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü*”nın dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Üreticilerin, dağıtıcıların ya da perakende işletmelerin ürünlerin fiyatında fahiş artış gerçekleştirilmek suretiyle yüksek tutarda menfaat elde etmeleri halinde, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından haklarında uygulanacak idari para cezasının üst limiten verilmesi mümkündür. Perakende Ticaret Kanunu’nda ve Haksız Fiyat Yönetmeliği’nde elde edilen menfaatin “*büyüklüğüne*” ilişkin herhangi bir saptama yapılmadığından ilgililer tarafından elde edilen menfaatin büyük olup olmadığı hususu her somut olayın özelliğine göre Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından tespit edilecektir. İlgililer tarafından büyük menfaat temin edildiğinden bahisle idari para cezasının tespitinde alt sınırdan ayrılmasının mümkün olabilmesi için elde edilen menfaatin büyüklüğünün maddi olarak belirlenebilir olması gerekmektedir.

İdari para cezasının miktarının tespitinde kullanılacak menfaatin fahiş fiyat artışı nedeniyle ilgilinin elde ettiği net menfaat olarak anlaşılması gerekmektedir. Fahiş fiyat artışının yapılabilmesi için mevzuat gereği veya kaçınılmaz biçimde katlanması gereken masraf ya da giderlerin elde edilen brüt menfaat tutarından düşülmesi gerekmektedir. Ürünlerin fiyatında fahiş artış yapılması fiili dışında kalan ve diğer eylemler nedeniyle yapılan masrafların, fahiş fiyat artışında bulunanlar tarafından içerisinde bulundukları özel hukuk ilişkileri münasebetiyle katlanılan masrafların ve fahiş fiyat artışı nedeniyle başka bir mevzuattan kaynaklanan ve daha sonra ortaya çıkması muhtemel veya kesin olan masrafların veya maliyetlerin brüt menfaat tutarından indirilmemesi esastır.

Somut olayda üreticilerin, dağıtıcıların ya da perakende işletmelerin ürünlerin fiyatında fahiş artış gerçekleştirilmek suretiyle elde ettikleri menfaat tutarı hesaplanarak söz konusu tutarın altında olmamak kaydıyla ilgililere idari para cezası tatbik edilmesi düşünülebilir. Şöyle ki Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışında bulunanlar

hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından her bir aykırılık için YüzBin TL'den BirMilyon TL'ye kadar idari para para cezası uygulanabileceği düzenlenmiştir. Buna göre fahiş fiyat artışı yapılması nedeniyle, üretici, dağıtıcı ya da perakende işletmeler hakkında uygulanacak idari para cezasının tespitinde ilgililerin elde ettiği menfaat tutarı hesaplanarak söz konusu menfaat tutarının altında olmamak kaydıyla alt ve üst sınır içerisinde idari para cezası tesis edilebilir.

Kabahat dolayısıyla elde edilen menfaat ilgilinin fahiş fiyat artışı uyguladığı ürünün fiyatıyla söz konusu ürünün adil fiyatının arasındaki farkın, fahiş fiyatla satılan ürün sayısı ile çarpılması yoluyla hesaplanabilir. Örneğin adil fiyatı BeşBin TL olan bir ürünün perakende işletme tarafından fahiş fiyat artışı uygulanmak suretiyle OnBin TL üzerinden 100 adet satışının yapılması halinde her bir ürün başına BeşBin TL fahiş fiyat artışı yapılarak toplamda BeşyüzBin TL menfaat elde edilmiş olacaktır. Böyle bir durumda ilgili perakende işletme hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından elde edilen menfaatin büyüklüğü (tutarı) dikkate alınarak BeşyüzBin TL tutarında idari para cezası tesis edilmesi uygun olacaktır.

Her olayda fahiş fiyat artışı nedeniyle üretici, dağıtıcı ya da perakende işletmenin elde edilen menfaatin kesin olarak saptanması mümkün değildir. Bu durumda eldeki veriler dikkate alınarak ilgili tarafından elde edilen menfaat yaklaşık olarak hesaplanabiliyorsa veya belirli bir miktardan az olamayacağı şeklinde bir belirleme yapılabiliyorsa bu durumlarda verilecek idari para cezasının tutarının saptanmasında belirlenebilen en az menfaat tutarının esas alınması uygun olacaktır. Buna karşılık, menfaatin bu şekilde de ortaya konulamadığı durumlarda soyut olarak bir menfaat tespiti yapılarak idari para cezası miktarı belirlenmemelidir.

İlgili tarafından fahiş fiyat artışı nedeniyle elde edilen menfaat hiçbir surette hesaplanamıyorsa ve alt sınırdan ayrılmayı gerektiren başka bir neden de yoksa ilgili hakkında alt sınırdan idari para cezası tesis edilmelidir. Kabahatler Kanunu'nun genel ilkesi gereği idari para cezasının alt sınırdan daha yukarıda bir tutarda veya üst sınırdan tesis edilmesi durumunda idare tarafından neden alt sınırdan ayrılarak idari para cezası tesis edildiğinin gerekçesinin ortaya konulması gerekmektedir.

Fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanacak idari para cezasının tutarının saptanmasında Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/6 hükmünde elde edilen menfaatin büyüklüğüyle birlikte düzenlenen diğer kıstas "*neden olunan zararın büyüklüğü*"dür. Söz konusu hükümde elde edilen menfaatin büyüklüğünün yanı sıra sebebiyet verilen zarar miktarının büyüklüğünün de fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanacak idari para cezasının alt ve üst sınırlar içerisinde tespitinde dikkate alınması gerektiği düzenlenmiştir.

Madde metnin "*kabahat dolayısıyla elde edilen menfaatin ve neden olunan zararın büyüklüğü*" şeklinde kaleme alınması özensiz bir ifadenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu düzenlemede kast edilen idari para cezasının alt ve üst sınırlar arasında tespit edilmesinde ilgili tarafından fahiş fiyat artışı nedeniyle elde edilen menfaatin büyüklüğü ve/veya neden olunan zararın büyüklüğünün dikkate alınması gerekliliğidir. Söz konusu idari para cezasının tutarı, ilgili tarafından elde edilen menfaatin büyüklüğü ve/veya neden olunan zararın büyüklüğü dikkate alınarak tespit edilecektir. Madde metnin kaleme alış şeklinden söz konusu idari para cezasının tutarının tespitinde hem ilgili tarafından elde edilen menfaatin hem de neden olunan zararın büyüklüğünün dikkate alınması gerektiği anlamı çıktığından burada ve bağlacı yerine ve/veya bağlacının kullanılması anlam sorunun çözülmesini sağlayacaktır.

Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/6 hükmünde belirtilen neden olunan zarar kavramının da elde edilen menfaat gibi somut olarak belirlenebilir nitelikte olması gerekmektedir. İlgilinin neden olduğu zararın büyüklüğü her durumda sayısal olarak hesaplanamayabilir. Bazı ürünlere fahiş fiyat artışı uygulamak suretiyle tüketicilerin o ürünleri kullanamamaları nedeniyle uğrayacakları zararlar çok çeşitli olabilir. Dolayısıyla tüketicilerin uğradıkları manevi zarar bu anlamda hesaplamada dikkate alınamayacaktır. Ancak somut olayda üretici, dağıtıcı veya perakende işletmelerin fahiş fiyat artışı nedeniyle sebebiyet verdikleri zararın büyüklüğü sayısal olarak hesaplanabiliyorsa ilgililer hakkında verilecek idari para cezasının söz konusu neden olunan zararın altında olmamak kaydıyla alt ve üst sınır içerisinde tesis edilmesi uygun olacaktır.

Fahiş fiyat artışı nedeniyle üretici, perakendeci veya ticari işletmelerin elde ettikleri menfaatin büyüklüğü ve/veya neden oldukları zararın miktarı sayısal olarak hesap edilebildiği durumlarda Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından ilgililer hakkında elde ettikleri söz konusu menfaat ve/veya zarar tutarında ya da bu tutarın birkaç

katı tutarında idari para cezası uygulanabileceği yönünde Perakende Ticaret Kanunu'na bir hüküm eklenmesinde fayda bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Perakende Ticaret Kanunu'nun yürürlükte bulunan hükmü uyarınca fahiş fiyat artışı nedeniyle ilgili hakkında uygulanabilecek idari para cezasının üst sınırı BirMilyon TL'dir. Örneğin ilgilinin ürünlerin fiyatında fahiş fiyat artışı gerçekleştirmek suretiyle BeşMilyon TL menfaat elde etmesi durumunda hakkında uygulanabilecek idari para cezası en fazla BirMilyon TL olabilecektir. Dolayısıyla fahiş fiyat artışıyla mücadele edilmesiyle ilgili olarak mevcut kanuni düzenlemede yaptırım olarak uygulanacak idari para cezasının alt ve üst limitler dâhilinde maktu olarak belirlenmesi, somut olay bazında yeterli oranda caydırıcılık taşıyabilecektir.⁹³¹

3.3.3.2.3.2. İşlenen Kabahatin Tekrarı ve Sayısı

Kabahatler Kanunu'nda sayılmayan ancak Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/6 hükmünde yer alan diğer kriter "*kabahatin tekrarı ve sayısı*"dır. Bu hüküm uyarınca üretici, dağıtıcı veya perakende işletmeler hakkında idare tarafından fahiş fiyat artışı sebebiyle idari para cezası tesis edilmesinde, ürünlerin fiyatında fahiş fiyat artışında bulunanlar tarafından söz konusu kabahatin kaç defa işlendiği ve tekrar edilip edilmediği dikkate alınacaktır. Böyle bir durumda idare tarafından ürünlerin fiyatında fahiş fiyat artışında bulunanlar tarafından söz konusu kabahatin birden fazla işlendiği ve tekrar edildiği tespit edilebiliyorsa ilgililer hakkında tesis edilecek idari para cezasının tespitinde alt sınırdan ayrılarak başka bir tutar üzerinden idari para cezası belirlenebilir veya üst sınırdan idari para cezası uygulanabilir.⁹³²

Bu kıstas Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen diğer idari para cezaları için genel bir hüküm olarak uygulama alanı bulabilmekle birlikte fahiş fiyat artışında idari para cezasının tutarının belirlenmesi açısından özel bir düzenleme daha bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/5 hükmünde, fahiş

⁹³¹ Karasu - Özdemir, "Fahiş Fiyata İlişkin", 14-15.

⁹³² Bu düzenleme ceza hukukunda yer alan tekrür müessesini akla getirmektedir. Ceza hukukunun temel kurumlarından bir olan tekrür, TCK'nın 58. maddesinde düzenlenmekle birlikte, TCK'nın sistematüğinde cezanın miktarının tayininden daha çok ceza infaz rejimi ile ilişkili olarak düzenlenmiştir. TCK'nın 58. maddesine göre tekrür halinde ortaya çıkacak sonuçları; tekrüre konu suça ilişkin kanun maddesinde seçimlik olarak hapis cezası ile adli para cezası öngörölmüşse hapis cezasına hükmolunacağı, tekrür halinde hükmolunan cezanın mükerrirlere özgü infaz rejimine göre çektirileceği ve mükerrir hakkında cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbiri uygulanacağı şeklinde özetlemek mümkündür.

fiyat artışı ve diğer yedi bentte sayılan kabahatler nedeniyle idari para cezası verilmesini gerektiren aykırılığın bir takvim yılında tekrar gerçekleştirilmesi halinde her bir tekrar için bir önceki cezanın iki katı idari para cezası uygulanacağı düzenlenmiştir.⁹³³ Buna göre bir takvim yılı içinde üretici, dağıtıcı ya da perakende işletme tarafından mal ve hizmetlerde yapılan fahiş fiyat artışının söz konusu kişiler tarafından tekrar gerçekleştirilmesi halinde fahiş fiyat artışında bulunanlar hakkında Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu tarafından verilen bir önceki cezanın iki katı tutarında idari para cezası uygulanması gerekmektedir.⁹³⁴

Bu hükümde yer alan düzenlemeyi bir örnekle somutlaştırmak gerekirse fahiş fiyat artışı nedeniyle hakkında YüzBin TL idari para cezası tesis edilen üretici, dağıtıcı ya da perakende işletmelere yönelik olarak, aynı takvim yılı içinde ikinci bir ihlâl gerçekleştirmeleri durumunda İkiyüzBin TL tutarında, aynı yıl içindeki üçüncü ihlâlde ise DörtüyzBin TL tutarında idari para cezası uygulanacaktır. Perakende Ticaret Kanunu’nda, anılan hükmün nispi para cezaları hakkında uygulanmayacağı düzenlenmekle birlikte fahiş fiyat artışı nedeniyle ilgili hakkında uygulanacak idari para cezası maktu para cezası olduğundan söz konusu hüküm fahiş fiyat artışı sebebiyle tesis edilecek idari para cezalarında uygulama alanı bulacaktır.⁹³⁵

Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 hükmünde düzenlenen aykırılığın bir takvim yılı içinde tekrarlanması halinde her bir tekrar için önceki cezanın iki katı idari para cezası uygulanacağına ilişkin düzenleme idareye takdir hakkı tanımamaktadır. Dolayısıyla söz konusu hükümde idarenin bağlı yetkisi bulunmaktadır. Bu düzenlemede takvim yılı, 1 Ocak ile başlayıp 31 Aralık’ta biten bir yıllık süreyi ifade etmektedir. Burada ilgilinin fahiş fiyat artışında bulunduğu yani fiili gerçekleştirdiği tarih ile ilgili

⁹³³ Perakende Ticaret Kanunu’nun md18/5 hükmüne göre Kanunun 18. maddesinin birinci fıkrasının (a), (c), (ç), (g), (ı), (i), (j) ve (k) bentlerinde belirtilen idari para cezalarının verilmesini gerektirir aykırılığın bir takvim yılı içinde tekrarı hâlinde her bir tekrar için bir önceki cezanın iki katı idari para cezası uygulanacağı, bu hükmün nispi idari para cezaları hakkında uygulanmayacağı düzenlenmiştir. Söz konusu maddede yer alan (k) bendi “*fahiş fiyat artışı*” ve “*stokçuluğu*” düzenlemekle birlikte diğer yedi bentte sayılan kabahatlere ilişkin hususlar tezimizin kapsamı dışında kalmaktadır.

⁹³⁴ Boz - Paşaoğlu, “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde”, 1656.

⁹³⁵ Maktu idari para cezaları, kabahate ilişkin tesis edilecek idari para cezası tutarının kanunda açık olarak belirlendiği ya da alt ve üst sınırları kanunda belirlenmek suretiyle, uygulanacak idari para cezası tutarının idare tarafından belirleneceğinin düzenlendiği idari para cezalarıdır. Nispi idari para cezaları ise cezanın miktarı kanunda düzenlendiği şekilde, ilgili tarafından kabahatin işlenmesi sebebiyle elde edilen menfaatin tamamı veya birkaç katı ya da bir takvim yılı içinde ilgili tarafından elde edilen hasılatın belirli bir yüzdesi gibi oranlar esas alınmak suretiyle idare tarafından belirlenen cezalardır.

hakkında idari para cezasının uygulandığı tarihin farklı takvim yılına rastladığı durumlarda ilgili hakkında cezanın verildiği tarihin değil ilgilinin fiili işlediği tarihin esas alınması gerekmektedir. Zira Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 metnin lafzı bu yöndedir.

Bir önceki yılın Aralık ayında fahiş fiyat artışı nedeniyle hakkında inceleme başlatılan bir kişiye takip eden yılın Şubat ayında idari para cezası uygulanması halinde, ilgilinin takip eden Nisan ayında tekrar fahiş fiyat artışı eylemini gerçekleştirmesi halinde, ilgili hakkında Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 hükmü uygulama alanı bulmayacaktır. Zira somut olayda ilgili tarafından bir takvim yılı içinde aynı kabahatin tekrar işlenmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, daha önce fahiş fiyat artışı nedeniyle hakkında idari para cezası uygulanan ilgili tarafından takvim yılı bittikten sonra aynı kabahatin tekrar işlenmesi halinde söz konusu hüküm uygulama alanı bulmayacaktır. Ancak, böyle durumda idare tarafından idari para cezasının tutarı takdir edilirken Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/6 hükmü uyarınca “*kabahatin tekrarı ve sayısı*” dikkate alınarak, alt sınırdan uzaklaşarak ya da üst sınırdan idari para cezası tesis edilebilecektir.

Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise ürünlerin fiyatında fahiş artış gerçekleştiren üretici, tedarikçi veya perakende işletme hakkında idari inceleme devam ederken, ilgililer tarafından tekrar fahiş fiyat artışında bulunulması halinde ikinci idari para cezasının tespitinde Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 ve md.18/6 hükümlerinin nasıl uygulanacağıdır. Böyle bir durumda Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 ve md.18/6 hükümlerinin uygulanabilmesi için kanaatimizce ilgili hakkında daha önceki eylemi nedeniyle idari incelemenin tamamlanarak hakkında idari para cezasının tesis edilmiş olması gerekmektedir. Zira ilgili hakkında söz konusu kabahat hakkında idari incelemeye başlanılmış olması ilgili hakkında idari para cezası tesis edileceği anlamına gelmemektedir. Önceki fiil nedeniyle idari inceleme devam ettiğinden henüz ceza tutarı belirlenmemiştir. Böyle bir durumda Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/5 ve md.18/6 hükümlerinin uygulanmaması gerekmektedir. Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/5 hükmünde yer alan “*bir önceki cezanın iki katı*” ifadesi de bu kanaatimizi destekler niteliktedir. Bu durumda idare tarafından ikinci ihlâl hakkında tesis edilecek idari para cezasının tutarının tespit edilmesini teminen önceki incelemenin, bir

tür bekletici mesele olarak kabul edilerek, sonuçlanması beklenebilir. Önceki ihlâl hakkında idari para cezası uygulanıp uygulanmamasına göre de ikinci ihlâl için verilecek idari para cezasının tutarı belirlenebilecektir.

Bir üretici, dağıtıcı veya perakendecinin; ürettiği, dağıttığı ya da sattığı birden fazla ürün bulunması halinde bu ürünlerden bazıları için fahiş fiyat artışı yaptığı durumlardır. Bu durumda Perakende Ticaret Kanunu’nun yer alan “*bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artış yapılamayacağı*” ifadesi göz önüne alınmak suretiyle, ilgilinin fahiş fiyat artışı uyguladığı her ürün için ayrı bir hareket gerçekleştirdiği kabul edilerek ilgili hakkında haksız fiyat artışı uyguladığı her ürün için ayrı bir idari para cezası tesis edilecektir.⁹³⁶ Ancak, her bir ürün için ayrı idari para cezası tesis edilirken “*kabahatin tekrarı ve sayısına*” ilişkin hükümler dikkate alınmayacaktır. Söz konusu hükümlerin uygulanabilmesi için ihlâl konusu kabahatin işlenme zamanı dikkate alınarak, bir kabahat işlenip cezalandırıldıktan sonra aynı kabahatin tekrar işlenmesi gerekmektedir.

3.3.3.3. İdari Para Cezasının Üst Sınırı

Perakende Ticaret Kanunu’nda her ihlâl için ayrı idari para cezasının tesis edilmek suretiyle söz konusu idari para cezalarının toplanması ya da tekerrür durumu nedeniyle ulaşılabilecek idari para cezalarının üst sınırı da belirlenmiştir. Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/7 hükmü gereği kanunun 18. maddesinde düzenlenen idari para cezalarının bir takvim yılı içinde toplam tutarının küçük ölçekli işletmeler için YirmiMilyon TL, orta ölçekli işletmeler için İkiyüzMilyon TL, büyük ölçekli işletmeler için ise BirMilyar TL’den fazla olamayacağı düzenlenmiştir.

Buna göre fahiş fiyat artışı, stokçuluk ya da Perakende Ticaret Kanunu’nun 18. maddesinde düzenlenen kabahat türünden diğer eylemler sebebiyle bir ticari işletme hakkında bir takvim yılı içerisinde tesis edilebilecek idari para cezasının toplam tutarı Perakende Ticaret Kanunu’nun md. 18/7 hükmünde yer alan tutarlardan fazla olmayacaktır. İlgili işletme hakkında bir takvim yılı içerisinde tesis edilebilecek idari para cezasının üst sınırının tespitinde, Perakende Ticaret Kanunu’nun 18. maddesinde

⁹³⁶ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 473.

düzenlenen kabahat türünden bütün eylemler nedeniyle tesis edilen idari para cezalarının toplam tutarı dikkate alınacaktır.

Söz konusu düzenlemede yer alan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, kamuoyunda KOBİ olarakta bilinmektedir. Ancak ne Perakende Ticaret Kanunu'nda ne de Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler hakkında tanıma yer verilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu işletmelerin tanımlarına, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik'te (KOBİ Yönetmeliği) yer verilmiştir. KOBİ Yönetmeliği'ndeki tanımlara göre küçük işletme yıllık çalışan sayısı elli kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan⁹³⁷ herhangi biri YüzMilyon TL'yi aşmayan işletmelerdir. Orta büyüklükteki işletme ise yıllık çalışan sayısı ikiyüzelli kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri BeşyüzMilyon TL'yi aşmayan işletmeleri ifade etmektedir.⁹³⁸ Tanımlarda yer alan yıllık çalışanlar ise mevsimsel, dönemsel ve/veya geçici işçiler dışında bir takvim yılı içerisinde kesintisiz olarak istihdam edilen çalışanları ifade etmektedir.

Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/7 hükmünde düzenlendiği şekilde bir takvim yılı içinde işletmelere toplamda verilebilecek idari para cezaları hakkında üst sınırın belirlenmesi, idari para cezaları nedeniyle işletmenin ekonomik olarak mahvına

⁹³⁷ Bu hükümde yer alan mali bilançodan kastedilenin bilanço büyüklüğü olduğu düşünülmekte birlikte, bir şirketin bilanço büyüklüğünden kastedilen ise şirketin ilgili mali yıla ilişkin bilançosunda yer alan aktiflerinin toplamı (ya da pasiflerin toplamı da olabilir ki bu ikisi bilançoda her zaman birbirine eşittir) yani varlıklarının toplam tutarıdır. Bu bağlamda, düzenlemede yer alan “*mali bilanço*” ifadesinden, şirketin ilgili yıla ilişkin bilançosunda yer alan toplam varlıklarının ya da aktiflerinin toplamı kastedilmektedir. Buna göre düzenlemede yer alan “*mali bilanço*” ifadesinin “*aktiflerinin toplamı*” olarak değiştirilmesinin, hukuki belirliliğin sağlanması bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir.

⁹³⁸ KOBİ Yönetmeliği'nde mikro işletme “*Yıllık çalışan sayısı on kişiden az olan ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri OnMilyon TL'yi aşmayan işletmeler*” tanımlanmasına da yer verilmekle birlikte Perakende Ticaret Kanunu'nun uygulamasında mikro işletmeye ilişkin bir belirleme yapılmamıştır. Bu nedenle Perakende Ticaret Kanunu'nun uygulamasında mikro işletmeler küçük ölçekli işletme olarak kabul edilecektir. Bu husus ise mikro işletmeler hakkında bir takvim yılı içinde uygulanabilecek toplam idari para cezası tutarının küçük nitelikli işletme ile aynı olması sonucunu doğuracağından, idari para cezalarının işletmenin büyüklüğüne göre verilmesini dolayısıyla adil ve eşit oranda tesis edilmesini engelleyecektir. Bu nedenle Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenen bir takvim yılı içinde ilgili işletmeler hakkında tesis edilebilecek idari para cezalarının tespitinde mikro işletmelerinde dikkate alınması ve Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/7 hükmünde mikro işletmelere ilişkin tesis edilebilecek idari para cezalarının üst sınırına ilişkin bir düzenlemenin yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca, KOBİ Yönetmeliği'nde büyük ölçekli işletmeye ilişkin bir tanım da bulunmamakla birlikte, orta büyüklükteki işletmelerin tanımı üst sınır belirtilmek suretiyle yapıldığından söz konusu üst sınırdan daha büyük nitelikteki işletmelerin büyük ölçekli işletme kapsamına girdiğini söylememiz mümkündür.

neden olunmasının önüne geçilmesi bakımından yararlı bir düzenlemedir. Ancak düzenleme mevcut haliyle bazı temel problemleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu problemlerin aşağıdaki şekilde sınıflandırılması mümkündür.

Bunlardan birincisi Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/7 hükmünde belirtilen idari para cezalarının toplam tutarının küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelere göre değişiklik göstermesi, işletmenin büyüklüğüne göre uygulanacak idari para cezalarının adil biçimde tesis edilmesine engel teşkil etmektedir. Zira KOBİ Yönetmeliği'nde yer alan küçük ve orta nitelikte işletmelerin tanımlarına göre aynı grupta yer alan işletmelerin arasında büyüklükleri bakımından çok önemli farklılıklar bulunduğundan, söz konusu farklılıklar dikkate alınmadan haklarında tesis edilebilecek toplam idari para cezasının aynı tutarda olması hakkaniyete uygun değildir.

KOBİ Yönetmeliği'nde yer alan küçük ölçekli işletme tanımını da dikkate aldığımızda elli ile ikiyüzelli arasında yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya bilanço büyüklüğü YüzMilyon TL ile BeşyüzMilyon TL arasında olan bir işletme orta ölçekli işletme sayılmaktadır. Ancak, yıllık çalışan sayısı elli kişi olan ve yıllık satış hasılatı YüzMilyon TL olan A işletmesi ile yıllık çalışan sayısı 249 kişi olan ve yıllık satış hasılatı BeşyüzMilyon TL olan B işletmesinin her ikisi de orta ölçekli işletme sayılmakta ve her iki işletme için de Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında bir takvim yılı içerisinde verilebilecek toplam idari para cezası tutarı Perakende Ticaret Kanunu'nun 18/7 hükmü uyarınca İkiyüzMilyon TL'yi aşamayacaktır.

Orta ölçekli sayılan her iki işletmeden B işletmesi, A işletmesinden beş kat daha büyüktür. Bu bağlamda B işletmesi hakkında Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında bir takvim yılı içerisinde verilebilecek toplam idari para cezası tutarı (İkiyüzMilyon TL) işletmenin bilanço büyüklüğünün % 80'ine ($200.000.000/250.000.000 = 4/5$) tekabül etmekteyken A işletmesi hakkında Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında bir takvim yılı içerisinde verilebilecek toplam idari para cezası tutarı işletmenin bilanço büyüklüğünün % 400'üne ($200.000.000/50.000.000 = 4$) tekabül etmektedir. Dolayısıyla söz konusu A ve B işletmesi hakkında bir takvim yılı içerisinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında verilebilecek idari para cezaların toplamının, bu işletmelerin faaliyetleri üzerinde oluşturabileceği etki arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Bu nedenle Perakende

Ticaret Kanunu'nun 18/7 hükmünde, gerek küçük gerekse orta nitelikteki işletmeler hakkında bir takvim yılı içerisinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında verilebilecek idari para cezasının toplam tutarının, aynı grupta yer alsa bile ilgili işletmelerin büyüklükleri dikkate alınmadan miktar olarak belirlenmesi hakkaniyete uygun değildir.

İkinci olarak KOBİ Yönetmeliği'ndeki tanıma göre yıllık çalışan sayısı 50 kişi olan ve yıllık satış hasılatı Yüzmilyon TL olan A işletmesi orta ölçekli bir işletme sayılmakla birlikte, yıllık çalışan sayısı 49 kişi olan ve yıllık satış hasılatı 99,5 milyon TL olan B işletmesi ise küçük ölçekli işletme sayılmaktadır. Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/7 hükmüne göre orta ölçekli A işletmesi için Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında bir takvim yılı içerisinde verilebilecek toplam idari para cezası tutarı İkiyüzMilyon TL'yi aşamayacak iken, küçük ölçekli sayılan B işletmesi için ise bu tutar YirmiMilyon TL'yi aşamayacaktır. Dolayısıyla söz konusu düzenleme yaklaşık olarak aynı büyüklükte olan her iki işletmeden, A ve B işletmeleri hakkında bir takvim yılı içinde uygulanabilecek toplam idari para cezaları arasında on kat gibi büyük bir farkın oluşmasına sebebiyet vermektedir. Benzer nitelikte bir farklılık orta ve büyük ölçekli işletmeler hakkında da söz konusu olabilecektir.

Söz konusu düzenlemede eleştiriye konu olabilecek üçüncü bir husus olarak Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18 hükmünde düzenlenen kabahatlerin işlenmesi neticesinde bir takvim yılı içerisinde küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler hakkında verilebilecek toplam idari para cezası tutarları arasında oransal farklılıkların bulunmasının dayanağı anlaşılamamaktadır. Şöyle ki üst sınırları esas alacak olursak yıllık çalışan sayısı 49 kişi olan ve yıllık satış hasılatı veya bilanço büyüklüğü 99,5 milyon TL olan A işletmesi KOBİ Yönetmeliği uyarınca küçük ölçekli işletme sayılmakta ve bu şirket hakkında bir takvim yılı içerisinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi verilebilecek idari para cezalarının YirmiMilyon TL yi aşamamaktadır. Buna göre, söz konusu küçük ölçekli A işletmesi hakkında bir takvim yılı içinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında uygulanabilecek idari para cezalarının toplamı, bilanço büyüklüğünün yaklaşık % 20'si oranında olmaktadır.

Buna karşın yıllık çalışan sayısı 249 kişi olan ve yıllık satış hasılatı 250 milyon TL olan B işletmesi ise orta ölçekli işletme sayılmakta ve B işletmesi için Perakende

Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında bir takvim yılı içerisinde verilebilecek toplam idari para cezası tutarı Perakende Ticaret Kanunu'nun 18/7 hükmü uyarınca İkiyüzMilyon TL'yi aşmamaktadır. Buna göre söz konusu orta ölçekli B işletmesi hakkında bir takvim yılı içinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında uygulanabilecek idari para cezalarının toplamı, bilanço büyüklüğünün yaklaşık % 80'si oranında olmaktadır. Büyük ölçekli işletmeler hakkında ise bir takvim yılı içinde Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi kapsamında uygulanabilecek idari para cezalarının toplamı BirMilyar TL'yi aşamayacak olup işletmenin bilanço büyüklüğüne göre bu tutarın oranı değişebilmektedir. Dolayısıyla Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/7 hükmünde küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler için toplam olarak sabit tutarda idari para cezası öngörülmüş gibi görünse bile söz konusu hükümde küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin bilanço büyüklüklerine göre farklı oranlarda idari para cezalarına yer verildiğini söylemek mümkündür. Bu hususun ise somut olay bazında hakkaniyeti sağlamaktan uzak neticelere sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu hususlar çerçevesinde Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/7 hükmünde yer alan bir takvim yılı boyunca kanunun 18. maddesi uyarınca verilebilecek idari para cezalarının toplam tutarının küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler için farklı tutarlarda belirlenmesi söz konusu işletmeler hakkında hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilecektir. Şöyle ki KOBİ Yönetmeliği'nde küçük ve orta ölçekli işletmeler hakkında yer verilen tanımlarda üç unsurun esas alındığını söylememiz mümkündür. Bu unsurlar yıllık çalışan sayısı, bilanço büyüklüğü ve/veya satış hasılatıdır. Buna göre bir işletmenin küçük ölçekli sayılabilmesi için elliden az yıllık çalışana sahip olması ve yıllık satış hasılatı veya bilanço büyüklüğünün YüzMilyon TL'den az olması gerekmektedir.

Bu durumda A işletmesi yıllık 49 çalışan sayısını ve aktif toplamı YüzMilyon TL'yi aşmadığı sürece satış hasılatı BirMilyar TL olsa bile KOBİ Yönetmeliği'nde yer alan tanım gereği küçük işletme olarak varsayılacaktır. Diğer taraftan yıllık çalışan sayısı sayısı 50 kişi olan ve yıllık satış hasılatı YüzMilyon TL olan B işletmesi ise orta ölçekli bir işletme sayılacaktır. Bunun sonucu olarak Perakende Ticaret Kanunu'nun md. 18/7 hükmü uyarınca, A işletmesi hakkında bir takvim yılı boyunca Perakende Ticaret Kanunu'nun 18. maddesi uyarınca verilebilecek idari para cezalarının toplam tutarı YirmiMilyon TL'yi aşamayacak iken B işletmesi hakkında bu tutar söz konusu hüküm

gereği İkiyüzMilyon TL’dir. Dolayısıyla söz konusu hükmün, somut olay doğrultusunda hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabileceğinin göz önüne alınması gerekmektedir.

Yukarıda yer verilen sakıncaların giderilmesini teminen Perakende Ticaret Kanunu’nun md.18/7 hükmünde düzenlenen, bir işletme hakkında bir takvim yılı içerisinde kanunun 18. maddesi uyarınca verilen idari para cezalarına ilişkin üst sınır uygulamasının, idari para cezalarının tesis edildiği yıldan önceki yıla ilişkin olarak işletmenin bilançosunda yer alan aktif toplamının ya da gelir tablosunda yer alan net satış hasılatının belirli bir oranının esas alınmak suretiyle (nisbi olarak) belirlenmesinde fayda bulunmaktadır.

3.3.3.4. İdari Para Cezalarına Karşı Başvuru Yolları

Kabahatler Kanunu md. 3 hükmü gereği, kanunun idarî yaptırım kararlarına karşı kanun yoluna ilişkin hükümleri diğer kanunlarda aksine hüküm bulunmaması halinde diğer genel hükümleri ise idarî para cezası veya mülkiyetin kamuya geçirilmesi yaptırımını gerektiren bütün fiiller hakkında uygulanacaktır.⁹³⁹ İdari yaptırımlar hakkında ilgili diğer kanunlarda farklı bir kanun yolu öngörülmüşse, anılan idari yaptırımlara karşı yapılacak başvurularda söz konusu kanunlarda öngörülen usul ve esasların dikkate alınması gerekmektedir.⁹⁴⁰ Örneğin Rekabet Kurulu ve Sermaye Piyasası Kurulu gibi kurullar tarafından verilen idari para cezalarına karşı başvurulacak kanun yollarına ilişkin olarak söz konusu kurumlarla ilgili kanunlarda idare mahkemelerinin yetkili olduğu kabul edilmiştir.⁹⁴¹ Bu kurumlar tarafından tesis edilen idari yaptırımlara ilişkin olarak idare mahkemeleri nezdinde kanun yoluna başvurulması gerekmektedir. İlgili kanunlarda kanun yollarına ilişkin bir hüküm bulunmaması halinde konu Kabahatler Kanunu hükümlerine çerçevesinde belirlenecektir.⁹⁴²

Perakende Ticaret Kanunu’nda fahiş fiyat artışı nedeniyle uygulanan idari para cezalarına karşı hangi mahkemeye hangi süre içinde başvurulabileceğine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir.⁹⁴³ Dolayısıyla Kabahatler Kanunu’nun 3. maddesi uyarınca

⁹³⁹ Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 191.

⁹⁴⁰ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 458.

⁹⁴¹ Kurt, “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”, 147.

⁹⁴² Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 86.

⁹⁴³ Eryürek, *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*, 90.

Perakende Ticaret Kanunu hükümleri uyarınca tesis edilen idari para cezalarına ilişkin kanun yolları Kabahatler Kanunu hükümleri çerçevesinde belirlenecektir. Kabahatler Kanunu'nun 27. maddesine göre idarî para cezası ve mülkiyetin kamuya geçirilmesine ilişkin idarî yaptırım kararına karşı itibaren en geç onbeş gün içinde, sulh ceza mahkemesine başvurulabileceği düzenlenmiştir.⁹⁴⁴ Bu kanun yolu doktrinde başvuru davası veya itiraz davası şeklinde nitelendirilmektedir.⁹⁴⁵

Anılan hüküm gereğince Perakende Ticaret Kanunu hükümleri uyarınca haklarında tesis edilen idari para cezaları hakkında da idari para cezası tutanağının tebliği veya tefhiminden itibaren muhataplar tarafından onbeş gün içinde sulh ceza mahkemesine dava açılabilir.⁹⁴⁶ Söz konusu onbeş günlük süre idari işlemin kesinleşme şartıdır. Bu süre içinde başvuru yapılmaması durumunda idarî yaptırım kararı kesinleşecektir. İdari yaptırım kararının kesinleşmesi, söz konusu yaptırımın yerine getirilmemesi halinde takibinin ve cebri icra yoluyla tahsilatının başlayabileceği anlamına gelmektedir.⁹⁴⁷

Perakende Ticaret Kanunu'nun md.18/8 hükmü uyarınca fahiş fiyat artışları nedeniyle verilen idari para cezalarının muhataplar tarafından bir ay içinde ödenmesi gerekmektedir.⁹⁴⁸ Yukarıda belirtilen hüküm gereği muhataplar tarafından idari para cezasının tebliğ veya tefhimden itibaren on beş gün içinde dava yoluna başvurulması halinde Kabahatler Kanunu hükümleri gereği idari para cezası kesinleşmeyecektir. Böyle bir durumda idari para cezasının yargılamanın sona erdiği tarih itibarıyla kesinleşeceğinden ödemenin de söz konusu kanun yolunun tükendiği tarihten itibaren bir ay içinde yapılması gerekmektedir.

Kabahatler Kanunu uyarınca idari tedbirlere ya da idari para cezalarına karşı yapılacak başvurularda sulh ceza hâkimliği yetkili merciidir. Sulh ceza hâkimliğine dilekçeyle yapılacak başvuruda idarî yaptırım kararı hakkında bilgilere yer verilerek kararın neden hukuka aykırı olduğu hususunda muhatap tarafından ileri sürülen kanıtların açık bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, muhatap hakkında idarî yaptırım

⁹⁴⁴ Çağlayan, “İdari Yaptırımlar Hukuku”, 85; Ulusoy, *İdari Yaptırımlar*, 235.

⁹⁴⁵ Çağlayan, Ramazan. “İdari Yaptırımlar İçin Öngörülen Yargısal Denetimin İçeriği Üzerine”, *Prof. Dr. Bilge Öztan’a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, 1225-1226.

⁹⁴⁶ Söyler, “Yeni Bir İdari Suç Olarak”, 482.

⁹⁴⁷ Can, “İdari Para Cezası”, 426.

⁹⁴⁸ Söyler, “Fahiş Fiyat Artışlarına”, 220.

kararının verildiği işlem kapsamında idari yargının görev alanına giren kararların da verilmiş olması halinde anılan işleme karşı idarî yargı mahkemesinde dava açılması gerekmektedir.⁹⁴⁹

Kabahatler Kanunu 28. maddesinde belirtilen ön inceleme neticesinde gerekli usûlî şartları taşıyan başvurularda mahkeme dilekçenin bir örneğini idari yaptırım kararı veren idareye göndermektedir. Söz konusu idarenin en geç onbeş gün içinde savunmasını ve işlem dosyasının bir örneğini mahkemeye göndermesi gerekmektedir.⁹⁵⁰ Yargılama sürecinde duruşma yapılması zorunlu değildir. Yapılan yargılama sonucunda idari yaptırım kararı, sulh ceza hâkimliği tarafından hukuka uygun bulunursa “*başvurunun reddine*”, hukuka aykırı bulunduğu takdirde ise “*idarî yaptırım kararının kaldırılmasına*” karar verilecektir.⁹⁵¹ Ürünlerin satış fiyatında fahiş fiyat artışı yapma eylemiyle ilgili Perakende Ticaret Kanunu’nun öngörülen yaptırım alt ve üst sınırlar arasında uygulanacak idari para cezası şeklinde olduğundan KK md.28/9 hükmü gereği mahkeme idari para cezasının tutarında değişiklik yapmak suretiyle de başvuruyu kabul edebilecektir.⁹⁵²

Sulh ceza hâkimliği tarafından verilen karara karşı, kararın tebliğinden itibaren yedi gün içinde en yakın bir sulh ceza hâkimliği nezdinde itirazda bulunulması mümkündür.⁹⁵³ İtiraz üzerine sulh ceza hâkimliği tarafından verilecek karar kesindir. Anılan karara karşı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) md. 309 hükmünde olağanüstü kanun yolu olarak düzenlenen kanun yararına bozma yoluna gidilmesi hususu ise tartışmalıdır.⁹⁵⁴ CMK’nın anılan maddesine göre hâkim veya mahkeme tarafından verilen ve istinaf veya temyiz incelemesinden geçmeksizin kesinleşen karar veya hükmünde hukuka aykırılık bulunduğunu öğrenen Adalet Bakanı, o karar veya hükmün Yargıtay tarafından bozulması istemini, yasal nedenlerini belirterek Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na yazılı olarak bildirir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı bu nedenleri aynen yazarak karar veya hükmün bozulması istemini içeren yazısını Yargıtay’ın ilgili ceza

⁹⁴⁹ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 464-465.

⁹⁵⁰ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 85; Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 482.

⁹⁵¹ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 87.

⁹⁵² Karabulut, *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*, 108.

⁹⁵³ Çağlayan, “Yargısal Denetimin İçeriği” 1221.

⁹⁵⁴ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 511-513. Yazar tarafından, Yargıtay’ca son dönemde verilen kararlarda Kabahatler Kanunu kapsamında yapılan yargılamalar hakkında kanun yararına bozma yoluna başvurulabileceğine hükmettiği belirtilmektedir.

daairesine verir. Yargıtayın ceza dairesi ileri sürülen nedenleri yerinde görürse karar veya hükmü kanun yararına bozar. İtiraz yolunun bu şekilde düzenlenmesi sulh ceza hâkimlikleri tarafından verilecek karara karşı etkin bir yargısal denetimin yapılmasının önüne geçmektedir.⁹⁵⁵

Kanaatimizce bir mal veya hizmetin satış fiyatında fahiş artış gerçekleştirilmesi nedeniyle Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından uygulanan idari para cezasının idari işlem niteliği ağır basmaktadır. Bu nedenle söz konusu işlemin İYUK md. 2 hükmü kapsamında idare mahkemeleri nezdinde iptal davasına konu olması daha uygun olacaktır.⁹⁵⁶ İdari yaptırımlara karşı açılacak davalar bakımından ceza mahkemeleri yerine idare mahkemelerinin yetkili olması daha faydalı olacaktır.⁹⁵⁷ Böylelikle tesis edilen idari işlemin hukuka uygunluk denetiminin daha etkin bir şekilde yapılması mümkün olacaktır. Ayrıca uygulanan idari para cezalarına karşı başvurulacak kanun yolunun idare mahkemeleri olarak belirlenmesi, fahiş fiyat artışları konusuyla ilgili olarak idare mahkemeleri ve Danıştay nezdinde yargısal içtihadın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Aşağıda sonuç bölümde daha önceki bölümlerde ortaya konulan haksız fiyat artışlarıyla ilgili hususlar kapsamında karşılaşılan sorunlar belirtilerek haksız fiyat artışının önlenmesi amacıyla bazı önerilere yer verilmektedir.

⁹⁵⁵ Kangal, *Kabahatler Hukuku*, 505.

⁹⁵⁶ Çağlayan, *İdari Yaptırımlar Hukuku*, 74.

⁹⁵⁷ Çağlayan, Ramazan. “İdari Yaptırımlarda Görevli Mahkeme Sorunu”, *Prof. Dr. Fırat Öztan’a Armağan Cilt II*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, 2601-2602.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Perakende Ticaret Kanunu'nda ve/veya idari teşkilatlanmaya ilişkin CK kararnamelerinde Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun idari teşkilat içindeki konumu belirlenmemiştir. Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun ekinde yer alan III Sayılı Cetvelde belirtilen düzenleyici ve denetleyici kurumlar arasında da sayılmamaktadır. Dolayısıyla mevcut durumda Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun idari teşkilat içerisindeki konumu idarenin kanunilik ilkesiyle uyumlu görünmemektedir. Bu bağlamda kanuni idare ilkesi gereği Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun idari teşkilat içindeki konumu açıkça belirlenmelidir.

Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun idari teşkilat içinde, düzenleyici ve denetleyici kuruluş olarak yer alması ya da mevcut bir düzenleyici ve denetleyici kuruluşun içinde faaliyet göstermesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Ülke ekonomisinin ve tüketicilerin korunması bakımından arzettiği önem dikkate alındığında Türkiye'de uygulanan serbest piyasa ekonomisi esasları çerçevesinde piyasaların düzenlenmesi ve haksız fiyat artışlarının denetlenmesinin idari teşkilat içinde kurulacak bağımsız bir idari otorite tarafından yerine getirilmesi uygun olacaktır.

Yürürlükteki mevzuat hükümleri gereği haksız/fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak çeşitli kamu idareleri görevli ve yetkilidir. Haksız/fahiş fiyat artışlarıyla yapısal ve münferit olarak etkin bir biçimde mücadele edilebilmesi için söz konusu çok başlılığın giderilmesi ve yasal çerçevenin doğru bir biçimde çizilmesi elzemdir. Bu konuda Birleşik Krallık Rekabet ve Piyasalar İdaresi örnek teşkil etmektedir. Rekabet ve Piyasalar İdaresi, piyasalarda rekabeti sağlamak ve adil olmayan davranışlarla mücadele etmek üzere 2012'de iki ayrı idarenin Rekabet Komisyonu ve Adil Ticaret Ofisi'nin birleşmesiyle kurulmuştur. Bu konuda Türkiye'de de yapılacak düzenleme ile Rekabet Kurulu, Reklam Kurulu ve Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun yetkilerinin tek bir düzenleyici ve denetleyici idari otorite bünyesinde birleştirilmesi haksız/fahiş fiyatla mücadele edilmesinde etkinliği ve verimliliği sağlayacaktır. Yapılacak düzenlemede söz konusu idareye haksız/fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak olağan/olağanüstü durumların belirlenmesi, olağanüstü durumların ilanı ve geçerlilik süresine ilişkin yetkilerin verilmesi de konu hakkında hukuki belirliliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Söz konusu düzenleyici ve denetleyici otorite tarafından verilen kararlara karşı açılacak davaların mutlaka idare mahkemeleri nezdinde görülmesi sağlanmalıdır. Böylelikle haksız/fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak gerek idare ve bölge idare mahkemeleri nezdinde gerekse yüksek yargı organı olan Danıştay tarafından yargısal içtihadın gelişmesi sağlanacaktır.

Haksız fiyat artışlarıyla mücadelede ilgili idari otoritenin düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olması önem arz etmektedir. Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak denetimlere ve fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında yaptırım uygulamaya devam edilmekle birlikte AYM'nin 01.06.2023 tarihli ve E.2020/56, K.2023/108 sayılı kararı ile Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu'nun düzenleme yapma yetkisi iptal edilmiştir. Mevcut durumda düzenleme yapma yetkisi bulunmayan ve idari teşkilat içerisindeki konumu tam olarak belirli olmayan bir kurul tarafından haksız fiyat artışlarıyla ilgili yapısal sorunların çözümü ve etkili bir biçimde gözetim ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesi beklenmemelidir.

Haksız fiyat artışlarıyla etkin mücadelede haksız fiyat artışı ile fahiş fiyat artışının ne olduğu konusundaki Perakende Ticaret Kanunu'nda yapılan düzenleme ile Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde yer alan düzenlemeler arasındaki tutarsızlığın da giderilmesi gerekmektedir. Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyat artışı yasağı olağanüstü dönemler ile sınırlandırılmamışken, Haksız Fiyat Yönetmeliği'nde söz konusu yasak *“olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlara”* münhasır kılınmıştır. Bununla birlikte içinde bulunan dönemin olağanüstü dönem olup olmadığına bakılmaksızın uygulamada Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından fahiş fiyat artışlarına ilişkin denetimlere ve idari para cezası tesisine devam edilmektedir.

Haksız fiyat artışı ile fahiş fiyat artışının hukuk terminolojisi bakımından belirlenmesi sorunun çözümünde ilk adım olarak esas alınabilecektir. Bu tezde esas alındığı üzere ürünlerin fiyatlarında, herhangi bir hukuki ve/veya rasyonel sebebe dayanmayan ve olağan dönemlerde yapılan aşırı artışlar/azalışlar haksız fiyat olarak adlandırılabilir. Bunun dışında olağanüstü dönemlerde, temel ihtiyaç maddelerinin ya da olağanüstü dönemin zaruri hale getirdiği mal ve hizmetlerin fiyatlarında yapılan fırsatçılık niteliğindeki artışlar ise fahiş fiyat olarak isimlendirilebilir. Böylelikle

ürünlerin fiyatlarında yapılan artışın niteliğine göre inceleme yapılması ve uygulanacak cezanın çeşitlendirilmesi de mümkün olacaktır.

Olağan dönemde yapılan haksız fiyat artışlarının haksız rekabete yol açması durumunda rekabet hukukunun aşırı fiyatlandırmaya ilişkin ilkeleri çerçevesinde Rekabet Kurulu tarafından yaptırıma tabi tutulabileceği yukarıda belirtilmişti. Haksız ve tüketicileri yanıltmaya yönelik aldatıcı ticari uygulamalara yönelik ise tüketicinin korunması hükümleri çerçevesinde Reklam Kurulu tarafından idari para cezası uygulanması mümkündür. Her ne kadar Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu Yönetmeliği ile yetkisi “*olağanüstü dönemlerle*” sınırlandırılmış olsa da uygulamada fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından gerekli denetimler yapılmakta ve fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında idari para cezası tesis edilmektedir.

Haksız/fahiş fiyat artışları hakkında mevcut durumda Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından uygulanabilecek tek yaptırım idari para cezası tesisidir. Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından idari para cezası tesis edilebilmesi için konu hakkında yapılan şikâyetler ya da re’sen başlatılan incelemeler Ticaret Bakanlığı ya da Ticaret İl Müdürlükleri tarafından soruşturmaya konu edilmektedir. Yapılan soruşturma sonucunda İl Müdürlükleri ya da Bakanlık tarafından inceleme konusu hakkında rapor düzenlenmektedir. Konu hakkında Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu’nun kararı, söz konusu rapor, rapora dayanak teşkil eden tutanak, varsa ilgilinin savunması ve dosyada yer alan diğer bilgi ve belgeler çerçevesinde verilmektedir.

Alım satıma konu olan bir ticari malın fiyatının fahiş şekilde artırılıp artırılmadığı ilgili işletmenin ticari defterlerinin incelenmesi vasıtasıyla kolaylıkla tespit edilebilecek bir husustur. Muhasebe kayıtlarının doğru bir biçimde tutulduğu işletmeler açısından bir malın hangi fiyattan alındığının ve hangi fiyattan satıldığının tespit edilmesi mümkündür. Bu konuda işletmenin büyüğüne göre ticari defterlerini Serbest Muhasebeci Mali Müşavire (SMMM) tutturan veya ticari defterlerini Yeminli Mali Müşavir (YMM)’ye tastik ettiren ya da bağımsız denetime tabi olan işletmeler açısından, SMMM, YMM ve bağımsız denetçilerin/ticari işletmelerin mali kayıtlarından yararlanılması mümkündür.

Ticari alım satıma konu edilen bir malın birim stok değerinin belirlenmesinde ticari malın niteliğine göre ilk giren ilk çıkar (FIFO) ya da ağırlıklı ortalama maliyet gibi değerlendirme yöntemlerinden biri kullanılabilir. İşletmenin toplam maliyetinin toplam satış hasılatına oranlanması ise genel olarak işletmenin kârlılık durumunu ortaya koyar. Satışa konu ettiği ticari mallarına haksız/fahiş uyguladığı şüphesi bulunan işletmenin yüksek kârlı olması durumunda konu hakkında gerekli incelemelerin yapılması önem taşımaktadır. Satışların maliyetinde/genel yönetim giderlerinde önemli bir artış bulunmamasına rağmen, şirketin kârlılığında yaşanan önemli artışın toplam satış hasılatından kaynaklandığı durumlarda ürünlerin fiyatının fahiş biçimde arttırıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Haksız fiyat uygulamasıyla ilgili yapılacak denetim ve incelemelerde ilgili firmanın yasal muhasebe kayıtları, Vergi Usul Kanunu çerçevesinde sunulan vergi beyannameleri ve eklerindeki mali tabloların incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmelerin sektör ve NACE kodu bazında karlılık ortalamaları, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) bu konudaki sektör verileri esas alınmak suretiyle fiyatlama konusunda eşik değerler tespit edilerek yapılması önemlidir. Örneğin 24.10 NACE kodlu sektör için TCMB'nin güncel verilerine göre net kâr marjı %14 iken söz konusu NACE kodundan üretim/satış yapan bir firmanın %50 net kâr elde etmesi halinde ürünleri fiyatında fahiş artış gerçekleştirildiği şüphesi doğacaktır. Bu şekilde bir şüpheyi ulaşılablmesi için söz konusu kârın ürünlerin satış hasılatından kaynaklanması gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Ticari işletmenin mahiyeti, malın türü, sektörün yapısı, piyasanın coğrafi bölümlenmesi, asimetrik bilgi gibi unsurlar fiyatların fahiş bir şekilde belirlenip belirlenmediğinin tespiti açısından ön koşul olarak dikkate alınabilecektir. İktisadi olarak ortaya çıkabilecek piyasa aksaklıkları türleri de değerlendirmeye tabi tutulabilecektir. Haksız fiyat uygulaması, söz konusu piyasa aksaklıklarının doğal bir sonucu olarak kâr maksimizasyonu yapan firmanın üretim ve satış tercihlerine bağlıysa anılan piyasa aksaklıklarının önüne geçilecek tedbirlerin alınması piyasa dinamiklerinin sağlıklı işleyişini temin ederek fahiş fiyat uygulamalarının kendiliğinden ortadan kalkması açısından en etkin yöntem olacaktır. Örneğin, normalde tekelci yapısı olmayan bir piyasanın çeşitli nedenlerden dolayı belirli bir coğrafyada tekelci bir yapıya dönüşmesi

halinde iktisadi düzenleme yöntemlerinden olan ortalama maliyet/ortalama değişken maliyet yöntemi ile fiyatın belirlenmesine ilişkin bir düzenlemeyle haksız fiyat uygulamasının sonlandırılması mümkün olabilecektir.

Haksız/fahiş fiyat artışın tespitinde düzenli yapılan muhasebe kayıtlarının önemi çok büyüktür. Söz konusu muhasebe kayıtlarında, haksız/fahiş fiyat artışlarını tespit etmeye yarayacak şekilde bilgileri içerecek şekilde güncellemelerin yapılması mümkündür. Buna ilaveten söz konusu kayıtları içeren belge ve defterleri tutan SMMM'ye, tasdik eden YMM'ye ve/veya belirli bir büyüklükte olduğundan bağımsız denetçi ile çalışmak zorunda olan işletmeler bakımından bağımsız denetçilere çeşitli yetki ve sorumlulukların verilmesi değerlendirmeye alınabilecektir.

Perakende Ticaret Kanunu'nda fahiş fiyat artışı ve stokçuluk hakkında idari yaptırım olarak sadece idari para cezasının öngörülmesi büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Ürünlerin fahiş fiyatla satılması sonucunda hem ülke ekonomisi hem de tüketiciler açısından büyük zararlara sebebiyet verilmesi söz konusu olabilecektir. Tüketicilere ve dolayısıyla topluma verilen zararlara mukabil olarak idare tarafından uygulanabilecek yaptırımların sadece idari para cezasıyla sınırlı olmadığı dikkate alınmalıdır.

Kanaatimizce haksız/fahiş fiyat artışlarıyla etkin bir mücadele gerçekleştirilmesini teminen haksız/fahiş fiyat artışı uygulamalarında bulunanlar hakkında, ihlâlin niteliği, ihlâlin toplumda yol açtığı zarar, failin kastının yoğunluğu ve fahiş fiyat artışının miktarı dikkate alınarak idari para cezası yanında çeşitli idari tedbirlerin de uygulanması gerekmektedir. Fail hakkında uygulanacak idari yaptırımın tespitinde haksız/fahiş fiyat artışının gerçekleştirildiği zaman (olağanüstü durumların yaşandığı zamanlar) ile yer (afetin yaşandığı yer gibi) ve fahiş fiyat artışında bulunulan ürünlere toplumun duyduğu ihtiyaç gibi somut olayın özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Haksız/fahiş fiyat artışları hakkında, ihlâlin niteliğine göre ilgili ürünlerin mülkiyetinin kamuya geçirilmesi, failin konuyla ilgili varsa ruhsatının geçici veya sürekli olarak iptal edilmesi ya da işletmesinin geçici süreyle veya sürekli olarak kapatılması gibi idari yaptırımların uygulanması söz konusu olabilir. Kamu için önem arz eden belirli sektörlerde faaliyet gösteren teşebbüsler tarafından haksız/fahiş fiyat artışında

bulunulması halinde bu teşebbüslerin söz konusu sektörde faaliyet göstermelerinin yasaklanmasına da Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenlenecek idari tedbirler kapsamında yer verilebilir. Bu durumda haksız/fahiş fiyat artışıyla ilgili eylemlerin azaltılması sağlanabilir. Dolayısıyla, Perakende Ticaret Kanunu'nda yapılacak düzenlemede haksız/fahiş fiyat artışı gerçekleştirenlerin fiileri, hafiften ağıra doğru tedrici olarak sınıflandırılmalıdır. Söz konusu kanuni düzenlemede ihlâlin niteliğine göre failer hakkında idari para cezasının yanı sıra izin ve/veya ruhsat iptalinden, mülkiyetinin kamuya geçirilmesine kadar diğer idari yaptırımların da uygulanabileceğine ilişkin hükümlere yer verilmesi, haksız/fahiş fiyat artışlarıyla etkin bir şekilde mücadele edilmesine katkı sağlayacaktır.

Ürünlerin satış fiyatında haksız/fahiş fiyat artışında bulunanlar hakkında idari para cezası dışında da uygulanabilecek yaptırımların Perakende Ticaret Kanunu'nda ayrıca ve açıkça düzenlenmesi haksız/fahiş fiyatla mücadelede önemli bir adım teşkil edecektir. Kabahatler Kanunu'nun md.15/1 hükmü gereği Perakende Ticaret Kanunu'nda düzenleniş biçimine göre haksız/fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında idari yaptırımlar ve idari para cezaları birlikte uygulanabilecektir.

Perakende Ticaret Kanunu'nda haksız/fahiş fiyat artışı yapanlar hakkında uygulanacak idari para cezası, belirli tutarlar arasında (YüzBin TL'den BirMilyon TL'ye kadar) maktu olarak belirlenmiştir. Kanuni düzenlemede yer alan söz konusu idari para cezasının alt sınır ile üst sınır arasında Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından belirlenmesi somut olay adaletinin gerçekleştirilmesi bakımından faydalı görünmektedir. Söz konusu düzenlemede öngörülen yaptırım haksız/fahiş fiyat artışlarının önlenmesi bakımından tek başına yeterli değildir.

Haksız/fahiş fiyat artışlarının önlenmesi bakımından Perakende Ticaret Kanunu'nda idari para cezasının yanı sıra idari tedbirlerin de düzenlenmesi gerektiğine yukarıda yer verilmişti. Haksız/fahiş fiyat artışlarıyla mücadelede fail hakkında uygulanacak idari para cezasının caydırıcı nitelik taşıması da önemlidir. Zira Perakende Ticaret Kanunu'nda haksız/fahiş fiyat artışı hakkında öngörülen idari para cezası tutarının büyük işletmeler açısından caydırıcı olmadığı ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Büyük tutarda satış hasılatı elde eden işletmelerin, ürünlerinin fiyatlarında haksız/fahiş fiyat artışlarından kaçınmayarak elde edecekleri haksız/fahiş fiyat gelirinin bir kısmını ceza olarak ödeyebilecekleri yönünde davranış geliştirmeleri mümkündür. Fahiş fiyat artışı yapan işletmeler hakkında idari para cezasının etkin işlev görebilmesi için, idari para cezasının işletmelerin hasılatlarına oranla belirlenmesinin yani nispi nitelikte olmasının önemi büyüktür. Yapılacak kanuni düzenlemede her olayda işletmenin satış hasılatı elde edemeyeceği göz önünde bulundurularak haksız/fahiş fiyat artışlarıyla ilgili olarak uygulanabilecek asgari ceza tutarının da düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin, ilgili işletmenin söz konusu fahiş fiyat artışı sebebiyle elde ettiği satış hasılatının iki ya da üç katı oranında idari para cezasına tabi tutulması caydırıcılığı sağlayacaktır. Hatta önerdiğimiz nisbi idari para cezasının mevcut düzenlemede yer alan maktu idari para cezası ile birlikte seçimlik şekilde düzenlenmesi cezalandırmanın amacını ve caydırıcılığı sağlamak açısından daha etkili olacaktır. Perakende Ticaret Kanunu'nun mevcut hükmüne "*her durumda fail hakkında uygulanacak idari para cezasının söz konusu fahiş fiyat artışı sebebiyle elde ettiği hasılatın/hasılatın iki/üç katından az olamayacağı*" şeklinde bir ekleme yapılması fail hakkında uygulanacak idari para cezasının tespit ve tayininde faydalı olacaktır.

İlgili işletme hakkında toplam olarak uygulanabilecek idari para cezasının üst sınırının da kanunla belirlenmesi gerekmektedir. TTK'nın 376. maddesi göz önünde bulundurularak, bir işletme hakkında bir takvim yılı içerisinde Haksız Fiyat Değerlendime Kurulu tarafından verilecek idari para cezalarının toplam tutarının, idari para cezasının tesis edildiği yıldan önceki yıla ilişkin işletmenin aktifleri toplamının ya da net satış hasılatının yarısını geçmeyeceği yönünde düzenlenmesi uygun olacaktır. Bu oranın, daha düşük olarak belirlenebilmesi kanun koyucunun takdirinde olmakla birlikte, daha yüksek olarak belirlenmesi işletmenin idari para cezaları sebebiyle Türk Ticaret Kanunu'nun md. 376 hükmünde düzenlenen sermayesinin kaybına hatta borca batık durumda olmasına neden olabilecektir.

Perakende Ticaret Kanunu'nda haksız/fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında uygulanacak idari para cezasının söz konusu ihlalin olağan veya olağanüstü dönemde gerçekleşmesine göre farklı tutarlarda tespit edilmesi faydalı olacaktır. Fahiş fiyat artışının yangın, sel ve deprem gibi doğal afetler sırasında temel ihtiyaç maddeleri veya

söz konusu afetin giderilmesinde kullanılacak malzemeler üzerinden gerçekleştirilmesi halinde faile üst sınırdan ceza verilmesi hakkaniyeti sağlayan bir yaptırım olacaktır.

Mevcut yaptırımların haksız/fahiş fiyatlar artışlarını engellenmesinde yeterli olmadığı gerekçesiyle zaman zaman haksız/fahiş fiyat artışı gerçekleştirenler hakkında TCK'da suç ihdas edilmesi suretiyle hapis ve adli para cezası uygulanması hususu kamuoyunda tartışılmaktadır. Ürünlerin satışı fiyatında haksız/fahiş fiyat artışı uygulama suçunun TCK'da müstakil olarak düzenlenmesi söz konusu fiilin yaptırımın caydırıcılığı yönünden etkili olsa dahi haksız/fahiş fiyat artışıyla mücadelede etkili bir çözüm yolu olmadığı düşünülmektedir. Fahiş fiyat artışıyla ilgili alınacak önlemlerin ve yaptırımların hızlı ve uygulanabilir olması işin doğası gereği zaruridir. TCK'da düzenlenen suçlar bakımından yapılan ceza yargılaması ise niteliği itibariyle belirli zaman gerektirmektedir. Fail hakkında hürriyeti bağlayıcı ceza verilmesi halinde gerekli şartlar mevcutsa hürriyeti bağlayıcı ceza adli para cezasına çevrilmektedir. Adli para cezaları ise genel anlamda suçu caydırıcılıktan uzak görülmektedir. Fail hakkında ceza uygulanması halinde istinaf ve varsa temyiz süreleri de uzun zaman almaktadır. Bütün bu aşamalar geçtikten sonra fail hakkında uygulanan cezanın infazı da erteleme gibi usuller kapsamında gerçekleşmeyebilmektedir.

Haksız/fahiş fiyat artışı ekonomi alanında gerçekleştirilen bir suç olduğundan bu suç hakkında idari para cezası verilmesi ceza hukukunda son zamanlarda yaygınlaşan ekonomik suça ekonomik ceza verilmesi ilkesiyle de uyumludur. Son olarak, haksız/fahiş fiyat artışıyla ilgili TCK'da suç ihdas edilmesinin beklenen yararı sağlamayacağı yönündeki en güçlü itiraz KK'nın md.15/3 hükmüdür. Anılan düzenleme uyarınca bir fiil hem suç hem de kabahat olarak düzenlendiği takdirde söz konusu fiil hakkında yalnızca suçtan dolayı yaptırım uygulanabilecektir. Ssuçtan dolayı yaptırım uygulanmayan hallerde kabahatler hakkında ceza uygulanabilecektir. Dolayısıyla ürünlerin satış fiyatında haksız/fahiş fiyat artışı yapmanın TCK'da suç olarak düzenlenmesi durumunda Perakende Ticaret Kanunu'nda yer alan hükümlerin uygulama alanı büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, Mustafa. “Liberalizmin İktisadi Modeli Serbest Piyasa Ekonomisi”. *Eskiyeni*, 15 (2009), 18-26.
- Akalın, Kürşat Haldun. “Orta Çağ İktisat Zihniyetinde Adil Fiyat Kuramı”. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi* 11-2 (Aralık 2007), 25-48.
- Akay, Yüksel (ed.) - Serbestoğlu, İbrahim (ed.). *Current Research in Economics and Administrative Sciences*, Cetinje-Montenegro: 1. Bası, Ivpe Yayıncılık, 2020.
- Akbulut, Berrin. “Fiyatları Etkileme Suçu (TCK m. 237)”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)* 20, (2015), 25-57.
- Akman, Pınar - Garrod, Luke. “When Are Excessive Prices Unfair?”. *Journal of Competition Law & Economics* 7/2 (2011), 403-426.
- Akyılmaz, Bahtiyar vd. *Türk İdare Hukuku*. Ankara: 10. Bası, Savaş Yayınevi, 2019.
- Akyüz, Yılmaz. *Emek- Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*. Ankara: 1. Bası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Anık, Gülgün. “AT Rekabet Hukukunda Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 65 (2006), 189-199.
- Arslan Çetin - Özdemir Didar. “Fiyatları Etkileme Suçu”. *International Conference On Eurasian Economies Session 2D Hukuk I* (2015), 570-575.
- Arslan, Nagehan. “Yönetimin Yeni Yapı Taşları, Bağımsız İdari Otoriteler, Yavru Leviathanlara Doğru”. *Journal of Social Policy Conferences* 59 (2011), 25-49.
- Aslan, İ. Yılmaz. *Rekabet Hukuku Dersleri*, Bursa: 5. Bası, Ekin Kitapevi Yayınları, 2015.
- Aslan, M. Yasin. “İdari Yaptırımlar”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 85 (2009), 173-188.

- Atay, E. Ethem. “Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10/1 (2006), 259-293.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: 8. Bası, Atlas Akademi Yayınevi, 2019.
- Ay, Canan (ed.). vd. *Pazarlamada Etik Yaklaşımlar*. Ankara: 1. Bası, Detay Yayıncılık, 2010.
- Aydın, M. Kemal - Aydınlar, Kıvanç. “Emek-Değer Teorisinden Fayda-Değer Teorisine”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011), 1-12.
- Aydın, Mehmet Korkud. “Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1 (Ocak 2019), 413-428.
- Baldwin, John W. *The Medieval Theories of the Just Price: Romanists, Canonists and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1959.
- Barkan, Ömer Lütfi. “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyükşehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I (İhtisap Kanunları)”. *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/5 (1942), 326-340.
- Binbir, Gökçe. *18 ve 19. yüzyıllarda, İstanbul’da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu’nun Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Bingöl, Muhammet Emin. “Olağanüstü Dönemlerde Yapılan Fahiş Fiyat Artışlarının Haksız Rekabet Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi”. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 9/2, (2023), 177-198.
- Brewer, Michael. “Planning Disaster: Price Gouging Statutes and the Shortages They Create”. *Brooklyn Law Review* 72/3, (2007), 1100-1137.

- Bocutoğlu, Ersan. “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 1/1 (2011), 127-150.
- Boz, Selman Sacit - Paşaoğlu, Özge. “Fahiş Fiyat Artışı Özelinde, Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 31/4 (2023), 1639-1687.
- Bozpınar, Cumali. “Marx Öncesi Emek Değer Teorisi: Genel Bir Bakış”. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi* 4/1 (2020), 72-93.
- Chakraborti, Rik - Roberts, Gavin. “Learning to Hoard: The Effects of Preexisting and Surprise Price-Gouging Regulation During the COVID-19 Pandemic”. *Journal of Consumer Policy* 44/4 (2021), 507–529.
- Calcagno, Claudio vd. “Economics of Excessive Pricing: An Application to the Pharmaceutical Industry”. *Journal of European Competition Law & Practice* 10/3 (2019), 166-171.
- Can, Sibel. “İdari Para Cezası”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 7/29 (Ocak 2017), 407-430.
- Cătoi, Iacob vd. “Setting Fair Prices- Fundamental Principle of Sustainable Marketing”. *The Amfiteatru Economic Journal* XII/27 (2010), 115-128.
- Cavlak, Neslihan, Selvi - Murat Selim. “Covid-19 Dönemindeki Aşırı Fiyatlamalara İlişkin Tüketici Şikâyetleri ve Rekabet Hukuku Açısından Alınan Önlemler”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 18/3 (2022), 837-856.
- Chen, Andy C. M., “A Market-Based And Synthesised Approach To Controlling Price Gouging”. *Int. J. Private Law* 4/1 (2011), 128-142.
- Çağlayan, Ramazan. *İdare Hukûku Dersleri*. Ankara: 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2023.

Çağlayan, Ramazan. *İdari Yaptırımlar Hukuku (Kabahatler Kanunu Yorumu)*. Ankara: 1. Bası, Asil Yayın Dağıtım, 2006.

Çağlayan, Ramazan. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: 12. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2020.

Çağlayan, Ramazan. “İdari Yaptırımlar İçin Öngörülen Yargısal Denetimin İçeriği Üzerine”, *Prof. Dr. Bilge Öztan’a Armağan*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, (1221-1250).

Çağlayan, Ramazan. “İdari Yaptırımlarda Görevli Mahkeme Sorunu”, *Prof. Dr. Fırat Öztan’a Armağan*, Cilt II, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, (2599-2610).

Çağlayan, Ramazan – Doğan, Beşir Fatih. “Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Verdiği Para Cezalarının Uygulanması Sorunu Üzerine”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XII/1-2 (2008), 565-583.

Ceylan, Ebru. “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar ve Uygulama Örnekleri”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 8/15 (2020), 123-147.

Danieli, Dietta. “Excessive Pricing in the Pharmaceutical Industry: Adding Another String to the Bow of EU Competition Law”. *Health Economics, Policy and Law* 16 (2021), 64-75.

Davies, John - Padilla, Jorge. “Another Look at the Economics of the UK CMA’s Phenytoin Case.” *In: Katsoulacos, Y., Jenny, F. (Eds) Excessive Pricing and Competition Law Enforcement. International Law and Economics* (2018), 71-97.

De Roover, Raymond. “The Concept of the Just Price: Theory and Economic Policy”, *The Journal of Economic History* 18/4 (1958), 418-434.

De Streel, Alexandre - Motta, Massimo. “Excessive Pricing in Competition Law: Never say Never?”. *Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices*, Kalmar, Sweden (2007), 14-43.

Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*. Bursa: 11. Bası, Ekin Kitapevi Yayınları, 2005.

Dost, Mahmut. *Medine Pazar Kuralları Çerçevesinde Osmanlı Devleti’nde Hisbe Teşkilatı’nın Tetkiki*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2021.

Elbir, Halid Kemal. “Fahiş Faiz Meselesi: (tarihte ve Türk hukukunda)”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 18/3-4 (1952), 853-874.

Emiroğlu, Haluk. “Roma Hukuku’nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis ve Türkiye’de Hukuk Resepsiyonu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 51/3 (2002), 85-96.

Erdoğan, İbrahim. “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dergisi* 11 (2000), 123-145.

Erdoğan, Belgin. *Roma Hukuku (Tarihi Giriş- Hukuk Tarihi- Genel Kavramlar)*. İstanbul: 1. Bası, Filiz Kitabevi, 1995.

Ergün, Ü.Ömer. “Tüketici Haklarının Uluslararası ve Ulusal Gelişim Aşamaları”. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi* 7/1 (2023), 53-92.

Eryürek, Güzel. *Fiyat Üzerinden Haksız Rekabet*. Ankara, 1. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2021.

Eşiyok, Elif. “Türkiye’de Reklamların Denetimi: Reklam Kurulu Kararları Üzerinden Bir İnceleme”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi –İNÜHFD* 9/2 (2018), 593-606.

- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi*. İstanbul: Gözden Geçirilmiş Yeni Baskı, Erkam Matbaası, 2005.
- Evren, Çınar. “Kabahatlerde Kanunilik İlkesi”, *Journal of Istanbul University Law Faculty* 69/1-2 (Aralık 2011), 967-1001.
- Genç Sema Yılmaz - Çağlayan Tuğçe. “İktisadi Düşüncede Değerin Kaynağı Sorunsalı”. *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 2/53 (2017), 667-680.
- Giberson Michael. “The Problem with Price Gouging Laws”. *Regulation* 34/1 (2011), 48-53.
- Gümüş, Mustafa Alper. *6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi, Cilt:1*. İstanbul: 1. Bası, Vedat Kitapçılık, 2014.
- Gümüş, Niyazi. “Geçmişten Günümüze Stokçuluk ve Karaborsacılık”. *Journal of Islamic Research* 34/1 (2023), 43-54.
- Günday, Metin. *İdare Hukuku*. Ankara: 9. Bası, İmaj Yayınevi, 2004.
- Gündoğdu, Hakan Gökhan. “Smith’te Tutarlılık Tartışması Bağlamında Görünmez El Metaforu ve Kendiliğinden Doğan Düzenin İktisat ve Toplum Açısından Önemi”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 5/2 (2017), 263-276.
- Heino, Ossi - Takala, Annina. “Social Norms in Water Services: Exploring the Fair Price of Water”. *Water Alternatives* 8/1 (2015), 844-858.
- Herman, Arthur. *Freedom's Forge: How American Business Produced Victory in World War II*. New York: Random House, 2012.
- Hodancı, Yağmur - Kapıcı, Hikmet Zeki. “Milli Korunma Kanunu’nda 1946 ve 1954 Değişiklikleri”. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2/3 (Haziran 2020), 6-25.
- Kallek, Cengiz. “Narh Konusuna Yeniden Bakış”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (Nisan 2006), 257-276.

- Kangal, Zeynel T. *Kabahatler Hukuku*. Ankara: 3. Bası, Adalet Yayınevi, 2022.
- Kamer, Hamit. *İslam Hukuku'na Göre Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve İlgili Hükümler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kaplan, Gürsel. *İdari Yargılama Hukuku*. Bursa: 6. Bası, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2020.
- Karabulut, Mustafa. *İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi*. Ankara: 1. Bası, Turhan Kitapevi, 2008.
- Karagülle, Süleyman. "İslam'da Fiat Tahdidi Mes'elesi". *İslam Medeniyeti Dergisi* 2/18 (1969), 22-24.
- Karakaş, Mehmet. "Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler". *Maliye Dergisi* 154 (2008), 99-120.
- Karakayalı, Hüseyin. *Ekonomi Kuramı*. İzmir: 3. Baskı, Bilgehan Matbaası, 1994.
- Karakocalı, Ahmet - Kurşun, Ahmet Suphi. *Tüketici Hukuku (6502 sayılı Kanun ve İlgili Yönetmeliklere Göre)*. İstanbul: 1. Bası, Aristo Hukuk Yayınevi, 2015.
- Karasu, Rauf - Özdemir, Semih Sırrı. "Fahiş Fiyata İlişkin Sınırlamalar ve Aykırılığın Ticaret Hukuku Açısından Sonuçları". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XXVI/3 (2022), 3-28.
- Karasu, Rauf - Zorluoğlu Yılmaz, Ayça. "Fahiş Fiyatın Sözleşmenin Geçerliliğine Etkisi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* XXVII/4 (2023), 65-99.
- Kent, Bülent. *Türk ve Alman Hukukunda Elektrik Piyasasının Düzenlenmesi ve Düzenleyici Kurumları*. Ankara: 1. Bası, Adalet Yayınevi, 2012.

- Killick, James – Komninios, Assimakis. “Excessive Price in the Pharmaceuticial Market How the CAT Shot Down the CMA’s Pfizer/Flynn Case”. *Journal of European Competition Law & Practice* 9/8 (2018), 530-536.
- Koca, Mahmut - Üzülmmez, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: 11. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Koehn, Daryl - Wilbratte Barry. “A Defense of a Thomistic Concept of the Just Price”. *Business Ethics Quarterly* 22/3 (2012), 501–526.
- Koyuncu, Tuğba. “Emek Değer Teorisi ve Fayda Değer Teorisinin Karşılaştırmalı Analizi”. *Economics Literature* 2/1 (2020), 20-33.
- Köktaş, Altuğ Murat. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/2 (Nisan 2016), 219-242.
- Kurt, Hayrettin. “İdari Yaptırımlara Karşı Güvenceler”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2014), 131-178.
- Küçükcalay, Abdullah Mesud. *Antik Yunan’dan 16. Yüzyıla Adil Fiyat*. İstanbul: 1. Bası, Ötüken Yayınları, 2015.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “Narh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 18 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/narh#2-osmanlilarda>
- Kütükoğlu, Mübahat S. “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Estitüsü Dergisi* 9 (1978), 1-85.
- Liv, Cemil. “İslamın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık 2019), 363-398.

- Marchisio, Emiliano. “Price Increases During The Pandemia And EU Competition Law”. *EU And Comparative Law Issues And Challenges Series (Eclis 5) – Special Issue* (2021), 137-175.
- Odman Boztosun, N. Ayşe. “Tek Yanlı Davranışlara Nasıl Yaklaşalım?”. *Rekabet Dergisi* 11/3 (2010), 131-176.
- Orhun, Murat. “Iustinianus’un Hukuk Reformasyonu”. *Turkish Studies (Elektronik)* 10/5 (2015), 267-284.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*. İstanbul: 11. Bası, Kronik Kitap Yayınları, 2019.
- Özay, İl Han. *İdari Yaptırımlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1985
- Özel, Mustafa. “İktisat, Fiyat ve Adalet Üzerine”. *Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi* 1/1 (1996), 147-158.
- Özkan, Ahmet Fatih. “Ekonomik Kamu Düzeni ve Ekonomik Kolluk Faaliyeti”. *Ankara Barosu Dergisi*, 67/4, (2009), 75—94.
- Özkan, Ahmet Fatih. “Rekabet Hukuku’nda Fiyat Tarifeleri”. *Prof. Dr. Sabih Arkan’a Armağan*, İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Özkan, Ahmet Fatih. “Türk Ticaret Kanunu Kapsamında Fahiş Fiyatlarla Mücadele Edilebilir mi?”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (2023), 93-130.
- Özkaya, Eraslan. *Aşırı Yararlanma (Gabin) Davaları*. Ankara: 4. Bası, Seçkin Yayınevi, 2020.

- Özkaya, Eraslan. *Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları (Hata – Hile – İkraah Davaları)*. Ankara: 5. Bası, Seçkin Yayınevi, 2023.
- Pınar, Hamdi. “Rekabet Hukuku ile Haksız Rekabet Hukuku İlişkisi”. *Rekabet Dergisi* 15/2 (2014), 59-87.
- Pınar, Hamdi - Türkoğlu, Özlem. “Türk Hukukunda Fiyat Artışlarının Denetlenmesi ve Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu”. *Prof. Dr. Zühtü Aytaç’a Armağan*, İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, (2022), 823-890.
- Rakić Ivana. “Competition Law in the Age of Covid-19”. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* LXVIII/2 (2020), 25-61.
- Reinecke, Juliane. “Beyond a Subjective Theory of Value and Towards a Fair Price: an Organizational Perspective on Fairtrade Minimum Price Setting”. *Organization* 17/5 (2010), 563-581.
- Schmitz, Andrew. “Commodity Price Stabilization under Unattainable Stocks”. *Theoretical Economics Letters* 8 (2018), 861-865.
- Selvi, Murat Selim - Cavlak, Neslihan. “Tüketicilere Yönelik Etik Dışı Fiyatlama Uygulamaları”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 23/2 (2022), 363-378.
- Sever, D. Çiğdem. “Türkiye’de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 64/1 (2015), 195-236.
- Sewall, Hannah Robie. “The Theory of Value Before Adam Smith”. *Publications of the American Economic Association* 2/3 (1901), 1–128.
- Snyder, Jeremy. “What’s the Matter with Price Gouging?”. *Business Ethics Quarterly* 19/2 (2009), 275–293.

- Söyler, Yasin. “Fahiş Fiyat Artışlarına Karşı İdari Yaptırım Uygulanmasında Yetki Çatışması”. *İstanbul Hukuk Mecmuası* 79/1 (2021), 211-249.
- Söyler, Yasin. “Yeni Bir İdari Suç Olarak Covid-19 Salgın Sürecinde İhdas Edilen Fahiş Fiyat Artışı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 12/45 (Ocak 2021), 463-488.
- San Sau, Fung - Simon Roberts. “Covid-19 and The Role of a Competition Authority: The CMA’s Response to Price Gouging Complaints”. *Journal of European Competition Law & Practice* 12/10 (2021), 734-745.
- Şahin, Eda. “Tüketiciler İçin İyi Haber mi Kötü Haber mi?: Aşırı Fiyat Uygulamalarında AB Mahkemelerinin Yeni İstikameti”. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* 5/1 (2019), 87-114.
- Şahin, Cenk. “Amerikan Federal İdare Hukukunda “Regülasyon” (ve Türk İdare Hukuku’na Yansımaları”. İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Şahin, Harun. “Klâsik Dönem Osmanlı Ekonomisinde İktisadi Kontrol Araçları”. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 5/10 (2014), 161-184.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 43 Prof. Dr. S.F. Ülgener’e Armağan (1987), 111-150.
- Tan, Turgut. “Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar”. *Amme İdaresi Dergisi* 35/2 (Haziran 2002), 11-37.
- Tanör, Bülent - Necmi Yüzbaşıoğlu. *1982 Anayasa’sına Göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: 17. Bası, Beta Yayıncılık, 2018.
- Tuma, Elias H. “Early Arab Economic Policies (1st/7th—4th/10th Centuries)”. *Islamic Studies* 4/1 Islamic Research Institute, Islamabad, (1965), 1–23.

- Tuna, Yusuf. “Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 47 1/4 (1989), 345-365.
- Turan, M. Fatih. “İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 79-103.
- Turgut, Reyhan. *Hâkim Durumun Fahış Fiyat Yoluyla Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Kemerburgaz Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ulusoy, Ali D. *İdari Yaptırımlar*. İstanbul: 1. Bası, On İki Levha Yayıncılık, 2013.
- Uzun Şenol, Pınar. “Haksız Rekabet ile Rekabet Hukuku Arasındaki İlişkinin Fiyat Tarifeleri Kapsamında Değerlendirilmesi”. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 2021: 197-218.
- Uzunallı, Sevilay. “Avrupa Birliği Rekabet Hukuku Işığında Yıkıcı Fiyat Uygulamaları ile Hâkim Durumun Kötüye Kullanılması”. *Rekabet Dergisi* 44 (2010), 59-109.
- Ünal, Çiğdem. *Aşırı Fiyat Kavramı ve Aşırı Fiyatlama Davranışının Rekabet Hukukundaki Yeri*. Ankara: Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, 254: 2010.
- Üstünel, Besim. *Ekonominin Temelleri*. Ankara: 3. Bası, Doğan Yayınevi, 1978.
- Wahl, Nils. “Exploitative High Prices and European Competition Law – A Personal Reflection”. *Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices*, Kalmar, Sweden (2007), 47-64.
- Williams, Mark. “Excessive Pricing”. *Konkurrensverket Swedish Competition Authority, The Pros and Cons of High Prices*, Kalmar, Sweden (2007), 128-156.

Wilson, Debra. "Price Gouging, Construction Cartels or Repair Monopolies? Competition Law Issues Following Naturel Disasters". *Canterbury Law Review* 4/20 (2014), 53-90.

Yavuz, Mustafa. "7244 Sayılı Kanunla Fahiş Fiyat Artışı ve Stokçuluğa Dair Yapılan Düzenlemeler ve Getirilen Cezalar". *Mali Çözüm Dergisi* 30/162 (2020), 261-270.

Yenerer Çakmut, Özlem. "Türk Ceza Yasası 'nda Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma Suçu (TCK m.240)". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Ferit Hakan Baykal Armağanı)* 25/2 (Aralık 2019), 624-636.

Yıldırım, Turan. vd. *İdare Hukuku*. 7. Bası, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

Yolcu Altınır - Fatma Zeynep. "Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bu Gelişimin Türk Hukukuna Yansıması". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24/2 (Aralık 2018), 1111-1124.

Yoruldu, Mutlu (ed.) - Arslan Ahmet. *Pandeminin Mali Analizi*. Ankara: 1. Bası, Gazi Kitabevi 2021.

Zwolinski, Matt. "The Ethics of Price Gouging". *Business Ethics Quarterly* 18/3 (2008), 347-378.

Zwolinski, Matt. "Price Gouging and Market Failure". *New Essays on Philosophy, Politics & Economic: Integration and Common Research Projects, Gerald Gaus, Julian Lamont and Christi Favor, ed, Stanford University Press, (2010), 333-366.*

İnternet Kaynakları

<https://www.academia.edu/>

<https://www.catribunal.org.uk/>

<https://www.congress.gov>

<https://www.federalregister.gov/>

<https://www.ftc.gov/>

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://www.gpo.gov/>

<https://www.govinfo.gov/>

<https://www.gov.uk/government/publications/>

<https://home.heinonline.org/>

<https://hbr.org/2013/07/the-problem-with-price-gouging-laws>

<https://www.ilga.gov/commission/jcar/admincode/titles.html>

<https://www.investopedia.com/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/>

<https://www.jstor.org/>

<https://www.justice.gov/>

<https://karararama.danistay.gov.tr/>

<https://knowledgeproblem.com/2012/11/03/list-of-price-gouging-laws/>

<https://kuran.diyamet.gov.tr/>

<https://leginfo.legislature.ca.gov>

<https://mevzuat.gov.tr/>

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

<https://newyork.public.law>

<https://www.proskauer.com/>

<https://www.rekabet.gov.tr/>

<https://www.researchgate.net/>

<https://www.resmigazete.gov.tr/>

<https://www.rekabet.gov.tr/tr/Kararlar>

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://statutes.capitol.texas.gov>

<https://www.tbmm.gov.tr/>

<https://ticaret.gov.tr/>

<https://wfto.com/>

<https://www.wto.org/index.htm>